ALEXANDRA DAVID-NÉEL

În țara banditilor gentilomi

ALEXANDRA DAVID-NÉEL

NEMIRA

Alexandra David-Néel la Editura NEMIRA

A apărut:

Tainele învățăturilor tibetane (1995)

În curând:

Călătoria unei pariziene la Lhassa

ALEXANDRA DAVID-NÉEL

În țara banditilor gentilomi

TRADUCERE DE CLAUDIA DUMITRIU
PREFAȚĂ DE MARIE-MADELEINE PEYRONNET

NEMIRA
1996

Coperta colecției: DAN ALEXANDRU IONESCU
Ilustrația: *Thanka de Mahakala aux 6 bras; aspect courroucé de Tchenrézigs*, pictură de DORJÉ SANGPO

© Librairie Plon, 1994
ALEXANDRA DAVID-NÉEL
AU PAYS DES BRIGANDS GENTILSHOMMES

Toate drepturile asupra acestei versiuni
aparțin S.C. NEMIRA S.R.L. Reproducerea
integrală sau parțială a textului este interzisă
și va fi pedepsită conform legii.

Difuzare:
Editura NEMIRA, str. Crinului nr. 19, sector 1, București
Telefax: 668.54.10
Clubul cărții: C.P. 26-38, București

Tipărit la Infopress s.a. Odorheiu Secuiesc

ISBN 973-569-143-4

Alexandra David-Néel și lama Yongden, fiul ei adoptiv,
în 1920, în Tibet.

NOTA EDIȚIEI FRANCEZE

Transcrierea numelor proprii de locuri chinezești și tibetane ridică dificultăți pe care nici autoarea nu a căutat să le rezolve. Am hotărât să-i respectăm ortografia, chiar dacă aceasta se schimbă uneori de la o lucrare la alta.

PREFAȚĂ

„Nu este o rușine să mori urmărind un țel, chiar dacă e lipsit de importanță; ceea ce este rușinos e faptul de a te lăsa învins și de a-ți accepta înfrângerea."

Alexandra David-Néel

În țara banditilor gentilomi face parte dintr-o serie de patru volume[1] care relatează peregrinările Alexandrei David-Néel în Tibet, între anii 1921 și 1924 și între anii 1937 și 1946, cu mult înainte ca această țară să fie transformată în provincie chineză. Această primă parte începe la 5 februarie 1921.

O dată cu ocupația chineză, în 1950, totul s-a schimbat în acest uriaș ținut, șters de pe suprafața globului nostru ca țară independentă. Tibetanii rămași pe podișurile înalte s-au „adaptat la modernismul" introdus de chinezi, așa cum cei care l-au urmat pe Sanctitatea Sa, cel de-al patrusprezecelea dalai-lama, în exil, au evoluat până într-atât încât spun: „Chiar dacă ne întoarcem foarte curând în Tibet, știm că nimic nu va mai fi ca înainte."

Vom regăsi deci, de-a lungul acestor pagini evocatoare și adesea pline de umor, Tibetul așa cum era el „înainte". Neînfricata călătoare are, e adevărat, un talent cu totul special în a descrie peisajele — deșerturi nisipoase, jungle luxuriante, pustietăți acoperite cu iarbă sau bordeie umile, cătune ancestrale, *gompa* fabuloase —, fără a mai vorbi de acele „peisaje umane" pe care știe să le facă atât de vii... Fiecare lucru descris a fost văzut și trăit de ea. De-a lungul a zece ani, a străbătut mii de kilometri pe spatele catârului

---

[1] 1. *În țara banditilor gentilomi*; 2. *Sub nori de furtună*; 3. *În vestul barbar al întinsei Chine*; 4. *Bătrânul Tibet în fața Chinei noi* (cuprinzând câteva capitole din *Patruzeci de secole de expansiune chineză*).

sau al iacului şi cel mai adesea cu piciorul, pentru a face ceea ce nici un occidental nu făcuse înaintea ei şi nu va mai face după ea. De aceea, studiile ei etnografice, filozofice şi religioase constituie o mărturie excepţională, la care va trebui să ne referim întotdeauna.

Cei cărora le-a plăcut *Călătoria unei parizience la Lhassa*, unde se relatează ducerea la bun sfârşit a unui plan cu totul extraordinar (străbaterea Tibetului cu piciorul, ca cerşetoare, şi rămânerea timp de două luni în capitala acestei ţări, atâta vreme misterioasă), vor afla, citind această povestire, nenumăratele greutăţi de care s-a lovit Alexandra David-Néel înainte de a trece frontiera atât de bine păzită sau, mai degrabă, „bariera politică" făcută să interzică oricui accesul în Tibet.

„Dar, la urma urmelor, spune ea, bilanţul actualei călătorii nu are nimic întristător. Am străbătut o mare parte a ţării, parte aproape necunoscută, am văzut, auzit şi aflat acolo o mulţime de lucruri."

Toate acestea vor fi descoperite de cititor *În ţara banditilor gentilomi*.

Cei care au cunoscut-o pe Alexandra David-Néel datorită *Jurnalului de călătorie* (scrisori către soţul ei), vor avea, poate, la anumite pasaje, impresia de a le fi citit deja. Totuşi, nu e vorba de o repetiţie, corespondenţa fiind numai o complinire a cărţii de faţă, ba chiar a întregii opere. De altfel, miile de scrisori, scrise în fiecare zi, permit cititorului să situeze în timp peregrinările aceleia care a fost supranumită „femeia cu aripi la picior". În ceea ce o priveşte, pe Alexandra David-Néel nu o interesează timpul care trece, convinsă că ea însăşi nu face decât să treacă sau, mai exact, voind cu orice preţ să treacă frontiera interzisă; luptând din răsputeri pentru a reuşi, adesea ea nu mai ştie, de-a lungul acestor grele drumuri, ziua şi data...

Fără îndoială că, încă de pe-atunci, credea în lucrul de care era convinsă şi în ultimii ani ai lungii sale vieţi: „Ce înseamnă oare data, vârsta, ziua, noaptea! Nu sunt decât vorbe..."

Marie-Madeleine Peyronnet
Fundaţia „Alexandra David-Néel"*

---

* Casa Alexandrei David-Néel, unde scriitoarea şi-a petrecut ultimii ani din viaţă şi unde s-a stins în 1969, se află în sudul Franţei, la Digne-les-Bains, în Alpii provensali. Micul domeniu, numit de Alexandra — *Samten Dzong*, „fortăreaţa meditaţiei", a devenit din 1977 sediul unei fundaţii conduse de Marie-Madeleine Peyronnet, fundaţie care, adăpostind însemnata arhivă a exploratoarei, s-a constituit într-un important centru de studii alexandrine şi tibetane (*n.t.*).

CUVÂNT ÎNAINTE

Ideea de a face reportaj, adică de a-mi povesti peripețiile de călătorie, nu mi-a venit niciodată în cursul lungilor mele peregrinări prin Asia. Intenționam numai să public rezultatele cercetărilor mele privind religiile și filozofiile orientale, care erau scopul acestor peregrinări. De cum m-am întors în Franța însă, în jurul meu s-a manifestat o curiozitate vie și am fost invitată să fac cunoscută viața mea în țările puțin sau deloc știute pe care le-am parcurs, să vorbesc despre aventurile ce mi s-au întâmplat și despre oamenii pe care i-am întâlnit acolo.

Călătoria mea, din China și până în India, făcută cu piciorul, străbătând, deghizată în pelerină cerșetoare, regiuni neexplorate din Tibet, reținea cu deosebire atenția; așa că, deși ar fi fost logic să urmez o ordine cronologică în publicarea povestirilor de călătorie, a trebuit să cedez dorințelor ce-mi fuseseră exprimate și să istorisesc, înainte de toate, cum am fost la Lhassa. Însemna să încep cu sfârșitul.

Oricât ar fi fost de interesantă această pitorească plimbare de opt luni, călătoriile din cursul anilor precedenți, făcute în condiții diferite, sunt tot atât de atrăgătoare datorită diversității teritoriilor străbătute, a oamenilor întâlniți și a peripețiilor survenite.

Se găsește, aici, povestirea primei călătorii pe care am întreprins-o spre Lhassa. Ea îl poartă pe cititor de la mânăstirea Kum-Bum la Jakyendo, în Tibetul oriental, prin ținutul așa-numiților *gyarongpa*, și prin diferite alte regiuni din vestul îndepărtat al Chinei, locuite de triburi aproape independente și foarte puțin cunoscute, chiar de către chinezi.

Ca și în cărțile precedente, numele tibetane au fost transcrise fonetic. În anumite cazuri, ortografia lor a fost redată în notă.*

În ceea ce privește termenul Tibet, am suprimat litera *h*, pe care o păstrasem până acum pentru a mă conforma ortografiei utilizate cel mai des în franceză. Nimic nu justifică această ortografie, așadar, sprijinindu-mă și pe părerea savantului orientalist Sylvain Lévi, am înlocuit Thibet cu Tibet.

În legătură cu aceasta voi spune din nou ceea ce am arătat deja în altă parte: Tibet nu este un cuvânt tibetan. Locuitorii țării pe care noi o numim Tibet își numesc patria *Peu yul* (*Bod yul*), chemându-se pe ei înșiși *Peupa* (*Bodpa*), iar limbajul lor este numit *Peuke* (*Bod skad*).

---

* Am păstrat, în general, în română, grafia folosită de autoare, cu excepția grafiei specific franceze pentru redarea anumitor sunete, de exemplu *ou* pentru *u*, *au* pentru *o*, *e* final, sau *s* ca semn de plural (*n.t.*).

Capitolul I

În dimineața aceea, un soare radios lumina cerul albastru și făcea să strălucească pământul galben ars de gerul iernii. Era la începutul lui februarie, zăpada mai era încă îngrămădită pe aleile înguste ale marii mânăstiri Kum-Bum și acoperea piscurile învecinate, dar drumurile erau toate îmbrăcate într-o lumină primăvăratică. Cântau așa cum știu să cânte drumurile, cu toate pietricelele lor și cu toate firele lor de iarbă, cântece vesele ce chemau la ducă.

Catârii încărcați cu bagaje, împodobiți cu ciucuri roșii, își zornăiau clopoțeii atârnați la gât... Plecam. Aventura cu care aveam să mă întâlnesc le depășea în dificultate pe toate cele care o precedaseră și îi savuram de pe acum entuziasmul plin de voioșie. Totuși, peste plecarea mea regretele aruncau o umbră de melancolie.

Cu dragă inimă aș fi lăsat ca toate zilele vieții să mi se scurgă în pacea legănătoare a cetății monastice unde petrecusem doi ani și opt luni. Era atât de liniștită căsuța mea împodobită cu fresce naive, pitulată în fundul unei mânăstiri minuscule din domeniul somptuos al lui lama Pegyai Tulku! Mă obișnuisem să privesc din balcon acoperișurile aurite ale templelor și, dincolo de ele, munții plini de iarbă unde păștеau cu gravitate iaci cu blană lungă și cămile mari, aduse de caravanele mongole. Îmi plăcea să ascult seara armonia gravă a muzicilor sacre, când lama intonau serenade zeilor pe terasa înaltă a marii săli. Și mai mult încă, îmi plăcea seninătatea orelor în care în liniște urmăream gândirea vechilor înțelepți budiști în cărțile scoase anume pentru mine din bibliotecile pecetluite, unde dormeau învelite în brocart galben-lucios. Te

simțeai binc acolo pentru a studia, a medita; spiritul savura, până la amețeală, voluptatea subtilă a izolării și a tăcerii.

Și totuși, părăseam Kum-Bum. Ca să mă stabilesc definitiv acolo, ar fi trebuit să devin membru al mânăstirii, dar sexul meu era o opreliște și apoi îmi jurasem că am să intru în Lhassa, orașul interzis. Cum aș fi putut oare să rămân?...

Obiceiul tibetan cere ca la plecarea unui oaspete de vază, acesta să fie însoțit o bucată de drum, până la o distanță bună, de către cei care l-au găzduit. Intendentul și călugării-*trapa*[1] ai lui lama Pegyai doreau să se supună acestui obicei și să mă escorteze mai mulți kilometri, dar am insistat să se abțină de la această oboseală inutilă și m-am despărțit de ei lângă un mic pod ce marca limita cetății monastice. Acolo am schimbat urări de bine și obișnuitele eșarfe de politețe[2], apoi caravana mea s-a pus în mișcare.

Fiul meu adoptiv, lama Yongden[3], și cu mine o urmăm pe jos până în vârful ultimei coline de unde se mai putea zări mânăstirea. Ne mai rămânea un rit de îndeplinit. Între niște pietre, în zăpadă, înfigem și aprindem câteva bețișoare parfumate în cinstea lui Tsong Khapa, întemeietorul sectei numite *Gelugpa*, născut pe locul unde Kum-Bum a fost construită, pentru a-i slăvi amintirea.

De acolo, în vreme ce fumul ușor și parfumat urcă în fața noastră, contemplăm pentru o ultimă dată privelișteа strălucitoare a uriașei mânăstiri cu numeroasele sale case albe, palate roșii și nenumăratele sale „lăcașuri ale zeilor"[4] terminate cu acoperișuri de aur. Servitorii mei se prosternă, Yongden își descoperă capul, iar eu mă înclin, cu toții emoționați, tăcuți, ascultând cum urcă în noi vocile diferite ale speranțelor și temerilor noastre. Încredere voioasă și aprehensiuni tulburătoare se amestecă și se luptă în

---

[1] Toți călugării lamaiști din clerul inferior sunt numiți *trapa* (clevi). Numai demnitarii eclezіastici au dreptul la titlul de *lama* (scris *blama* — superior). Totuși, din politețe, sunt adesea numiți *lama* călugări deosebit de respectabili, în vârstă sau erudiți. Mă conformez acestui obicei în cartea de față, numindu-i *lama* pe toți cei cărora, adresându-mă lor, le-aș fi dat acest titlu.

[2] *Kada* (*kha btag*): eșarfe care se dăruiesc și se primesc în tot felul de ocazii ca dovezi de respect, politețe, bun venit etc.

[3] Lama Yongden, bine cunoscut cititorilor cărții *Voyage d'une Parisienne à Lhassa* și ai cărții *Mystiques et magiciens du Tibet*, este un tânăr tibetan învățat care m-a însoțit în călătoriile mele și a devenit fiul meu adoptiv.

[4] *Lha Kang*, „locuința unui zeu", numele pe care tibetanii îl dau templelor.

inima fiecăruia dintre noi, pentru motive diferite. În aceste regiuni ale Asiei, a pleca într-o călătorie atât de îndepărtată este întotdeauna o aventură.

În sfârșit, întorc spatele, rupând farmecul care ne reținea; ceilalți mă urmează și coborâm poteca pe celălalt versant al muntelui. Câțiva pași și Kum-Bum nu se mai vede...

Călătoria pe care o proiectam consta în a ajunge la Lhassa, urmând un itinerar ce înconjura tot nord-estul Tibetului. Era vorba să ajungem la drumul caravanelor, ce mergea de la Tatchienlu (la extremitatea regiunii Szetchuan) la capitala Tibetului și, pentru a reuși, să traversăm de la nord la sud regiunea de frontieră cuprinsă oficial în teritoriul chinez, dar locuită de triburi de origine tibetană, independente de fapt atât de Beijing, cât și de Lhassa, și care nu recunoșteau decât pe șefii lor locali.

Plecând de la Kum-Bum ar fi fost mai simplu și mai rapid să urmez, trecând prin așa-numitele *tchang-thang*[5], una din căile parcurse de caravanele ce vin din nord. Limita acestor vaste pustietăți ajunge la Dangar, un mic oraș de frontieră situat la două zile de mers de Kum-Bum. Călătoria astfel făcută n-ar fi luat decât vreo zece săptămâni, trei luni cel mult, dar motive serioase mă împiedicau să mă aventurez în această direcție.

Mă oprisem deja în mai multe rânduri în regiunea pe care ar fi trebuit s-o traversez — aceea a lacului Albastru (Kuku nor). Eram bine cunoscută de păstorii care sălășluiesc acolo și, dacă m-aș fi întâlnit cu ei, ar fi trebuit să răspund nenumăratelor lor întrebări privind scopul noii mele călătorii. Or, a călători strict incognito era condiția esențială a reușitei planurilor mele; trebuia deci să urmez niște căi pe unde nu riscam să întâlnesc oameni care mă văzuseră deja.

Nu am nimic din temperamentul unui Don Quijote și nu caut niciodată să atrag aventurile; cu toate acestea, cle nu se lăsară așteptate. Chiar în ziua plecării noastre, era cât pe-aci să ne batem cu conducătorii unei caravane mongole.

Între Lusart și Sining, pe unul din acele indescriptibile drumuri chinezești înfundate între ziduri de pământ, înalte de patru până la cinci metri și late cât să treacă o căruță, ne-am întâlnit cu un convoi de cămile.

---

[5] Scris *byang thang*. Literal, „podișurile septentrionale". Pustietăți uriașe, acoperite de iarbă, străbătute de lanțuri de munți care ocupă întreaga parte de nord a Tibetului.

Stabilisem că, pe rând, unul dintre servitori avea să meargă pe jos în spatele catârilor ce transportau bagajele. Numai cinci călăreți, între care și eu, beneficiau deci de cai. Ca să-l scutim, totuși, pe unul dintre oameni (toți erau *trapa*) de umilința, foarte gravă pentru un tibetan, de a părăsi mânăstirea pe jos, în vreme ce tovarășii săi erau călare, dădusem unuia dintre ei catârul meu negru și mare, iar eu călătoream într-o căruță chinezească, clasica trăsurică fără arcuri (*tachiao tze*) din China septentrională care, din lipsă de drumuri, nu trece de Sining și de Kum-Bum, la limita marilor pustietăți ale Tibetului.

Acest vehicul bara drumul a vreo sută de cămile încărcate cu mărfuri. Oprite din înaintarea lor, împinse de cele care își urmau mașinal drumul în coada lungii lor procesiuni, marile animale se înghesuiau țipând în culoarul îngust.

În momentul acela mă destindeam, mergând pe creasta unuia din zidurile care mărgineau drumul. De la înălțimea acestui observator, situația îmi apărea cu claritate. Imposibilitate totală de a trece unii pe lângă alții: fie trăsurica, fie cămilele trebuiau să facă drum întors și era vorba, și de o parte și de alta, de a merge cu spatele pe o distanță de aproape un kilometru.

Obiceiul cere ca, înainte de a intra într-un defileu de acest fel, căruțașii sau conducătorii de animale să strige, pentru a-și anunța sosirea celor care ar putea să intre pe la extremitatea opusă. Nu îi auzisem pe mongoli înștiințându-ne, iar în ce-i privește pe oamenii mei, cred că și ei uitaseră să se facă anunțați. Greșeala era, fără îndoială, și de-o parte și de alta, dar în Orient acest lucru nu are nici un fel de importanță. Ceea ce se cuvine a salva înainte de toate e prestigiul. Orice, numai să „scapi cu obrazul curat", cred chinezii și tibetanii. Băieții mei împărtășeau acest fel de a vedea lucrurile și trebuia să mă supun părerii lor dacă nu voiam ca stima lor pentru mine să scadă, lucru ce putea avea urmări importante pentru peregrinările aventuroase pe care îmi propuneam să le fac. În cazul de față, „obrazul" cerea ca înapoi să se dea cămilele, iar trăsurica mea să înainteze triumfătoare.

— Dați înapoi! spuse Yongden mongolului ce mergea în frunte și care acum se găsea înghesuit între călăreții mei și animalele sale care se împingeau.

— Dați înapoi! rostiră ca un ecou servitorii mei.

Alți doi conducători sosiră pe creasta care domina culoarul.

— Imposibil! exclamă unul dintre ei, avem mai bine de o sută de animale și voi n-aveți decât o singură căruță. E mai ușor pentru catârii voștri să o ia înapoi.

Continuam să privesc lucrurile de sus.

Evident, bietul om avea dreptate. Logica, bunul-simț și sentimentul erau de acord: căruța noastră trebuia să dea înapoi... Dar mai era „obrazul" și împotriva lui logica, bunul-simț și sentimentul nu erau, în această țară, decât niște bicisnice personaje. Numai să fi cedat, și aș fi avut de plătit o grea pedeapsă într-o zi de pericol adevărat, când ar fi fost nevoie ca oamenii mei să aibă toată încrederea în mine și să dea dovadă de hotărâre. Ce legătură putea exista între un astfel de lucru și căruța care trebuia să dea înapoi pe un drum îngropat? Evident, nici una, dar nu puteam schimba mentalitatea tovarășilor mei de drum.

— Dați înapoi! răspunse Yongden la amenințările mongolului.

— Dați înapoi! făcură ceilalți, ca un ecou.

Discuția se înfierbântă, s-a ajuns la insulte, la amenințări. Cămilele își adăugau strigătele discordante la acest tumult; catârii, înfricoșați, încercau să se ridice pe picioarele din spate și, neputând s-o facă din lipsă de spațiu, se mușcau între ei... Această scenă de harababură în fundul unei râpe nu era lipsită de pitoresc.

Un mongol își duse pușca la umăr. Lucrurile se înveninau. Acum, chiar dacă aș fi vrut-o, acest început de amenințare nu-mi mai permitea să cedez.

— Avem și noi pușți, ripostară oamenii mei, obișnuiți cu viața de pe *tchang-thang*, unde încăierările sunt frecvente, și duseră mâna la armele pe care le purtau în bandulieră.

Aveau oare să se omoare între ei?

Probabil că mongolii s-au gândit că pentru a da dovadă de o asemenea tenacitate, oameni ca noi, bine îmbrăcați și cu cai buni, trebuiau să ocupe un rang deosebit pe scara socială și că a răni sau a omorî pe unul dintre ei ar avea urmări grave pentru ucigaș. Se hotărâră să dea înapoi.

Cămilele voluminoase și lente, legate unele de altele de nas și de coadă în rânduri de opt până la zece animale, nu se potriveau cu acest exercițiu. În vreme ce conducătorii lor se ocupau de ele, m-am dat jos din observatorul meu, m-am suit în căruță, obiect al întregii tulburări și, de cum culoarul deveni liber, l-am străbătut până la capăt cu un aer demn. „Obrazul " era salvat.

Nu aveam totuși o inimă atât de „haină" ca să mă bucur de victorie fără remușcări. Prinzând în trecere privirea conducătorilor de cămile, care mă urmăreau cu ochii, le-am făcut semn, le-am arătat cu ostentație doi dolari chinezești și, strecurându-mi mâna pe sub perdelele care îmi înconjurau trăsurica, am lăsat să cadă cele două piese mari de argint. Mongolii îmi înțeleseseră gestul — aveau să adune banii după trecerea mea și să-mi laude mila. Oamenii mei nu văzuseră nimic..., „obrazul " rămânea salvat!

Călătoria a început cu neplăceri. O sumă de bani pe care credeam că o voi găsi la Sining — făcând tot ce trebuia pentru ca această sumă să fie la dispoziția mea — părea că s-a volatilizat într-un mod de neînțeles și în vreme ce, cu ocazia Noului An chinezesc, servitorii mei chefuiau după placul inimii, mâncând la mese demne de Gargantua, eu mă întrebam, cu toată îngrijorarea, ce se va întâmpla cu mine și cu drumul meu dacă aveam să mă trezesc fără bani. Din fericire, după câteva zile de chinuitoare nesiguranță, banii au fost găsiți în același mod misterios în care dispăruseră. M-am grăbit s-o pornesc din nou la drum.

Cu trei ani în urmă, venind de la Beijing, urmasem, ca să mă duc la Sining, drumul carosabil care leagă acest oraș de Lantchu, capitala provinciei Kansu. Călătorind acum călare, am vrut să urmez cărarea care mergea de-a lungul râului Sining, mai pitorească. Prost întreținută — probabil deloc întreținută —, constând mai ales din scări înguste construite din pietre instabile, șerpuind pe lângă prăpastie, a însemnat un drum istovitor pentru bieții mei catâri împovărați din greu. Din pricina zdruncinăturilor continue provocate de terenul accidentat, șeile lor din lemn, după moda chinezească, deși puse pe pături groase, i-au rănit grav. A fost un nou motiv de griji. Rănile de pe spatele animalelor se vindecă cu greu și mă și vedeam oprită după câteva zile de mers.

Când călătorești foarte încet, oferindu-ți numeroase ore de odihnă în sate, ocaziile de a pălăvrăgi cu băștinașii sunt infinite. A ști să profiți de aceste sporovăieli familiare, să surprinzi în trecere detalii tipice despre moravurile și gândirea localnicilor este o artă pe care orice călător ar trebui s-o cultive cu grijă.

Între Sining și Lantchu, doi „creștini" chinezi și-au adus, printre alții, contribuția la notele mele de drum. Istoria primului era obișnuită. Sub forme puțin diferite, ea se repetă continuu de la un capăt la celălalt al Asiei.

Fiul unui țăran de la care am cumpărat alimente mi-a povestit că a *fost* creștin. La vârsta adultă, din propria lui dorință, primise botezul. După aceea s-a arătat probabil deosebit de zelos, îndreptățind agreabil pioasele speranțe ale excelentului misionar căruia-i era enoriaș. Pe scurt, la câțiva ani după convertirea sa, acesta l-a numit reprezentantul său pentru o anumită parte a teritoriului, cu însărcinarea de a predica la sate și de a-i boteza pe convertiții care nu se puteau duce la sediul misiunii. A venit primul război mondial, cu urmările sale dezastruoase pentru bugetul străinilor ce locuiau în Orient. Cursul dolarului chinez urcând fantastic, multe din operele misionarilor care nu erau esențiale au trebuit sacrificate. Serviciile aduse de omul care îmi vorbea au părut, fără doar și poate, nu de ajuns de importante pentru a justifica salariul pe care-l primea sau, făcându-și iluzii despre ardoarea credinței sale, șeful misiunii și-a imaginat poate că acesta își va continua gratuit munca apostolică. Dar însemna să te amăgești cu vise zadarnice.

— Am avut răbdare, îmi spunea țăranul, credeam că *chin fu*[6] îmi va plăti până la urmă salariul, dar banii nu veneau... Atunci, am încetat să mai predic... Nu mai sunt creștin.

Sigur, povestea era cu totul banală, pitorescul ei consta în tonul serios al celui care mi-o povestea, în aerul de profundă demnitate cu care acesta declara că „așteptase" înainte de a se „descreștina", ca să-i lase acelui *chin fu*, debitorul lui, timpul de a-i plăti leafa din urmă. Siguranța lui că a acționat cu cea mai mare corectitudine, că s-a purtat ca un perfect „gentleman", că și-a făcut datoria și chiar ceva mai mult decât stricta lui datorie, erau de un comic irezistibil. Dar eram singura care-l sesizam. Tatăl fostului creștin, rămas credincios zeilor daoiști, și țăranii, vecinii săi, dădeau din cap cu gravitate ca oameni care apreciau delicatețea și spiritul practic ce se îmbinau atât de fericit în compatriotul lor.

Al doilea „creștin" era de un soi mult diferit și povestea sa era neobișnuită.

Credea că sunt tibetană, lucru care mi-a permis, când el s-a declarat creștin, să fac pe ignoranta.

— Este religia lui Issu (Isus), îmi răspunse el.

— Aha! Și cine este acest Issu?

— E un „mare om "[7]. Locuiește în Nienpai.

---

[6] Preot.

[7] Expresie cultă chinezească — *to jen* — pronunțat *ta ren* în Kansu, însemnând un om distins.

Ştirea era neaşteptată şi totuşi putea avea o explicaţie. Nătărăul care mi-o dădea sub această formă putea fi un catolic, care făcea aluzie la prezenţa sacramentală a lui Isus în capela misiunii, sau putea aparţine uneia dintre bisericile protestante care, la acea vreme, predicau în Kansu întoarcerea iminentă a lui Cristos. Pe această din urmă temă, sărmanii credincioşi de la ţară putuseră broda cu toată fantezia.

După ce l-am întrebat pe individ despre religia sa, am aflat că era T'ien-du-tan, catolic adică, şi adăugă că-l văzuse cu ochii săi pe „Issu" la Nienpai. Apoi, pentru a mă convinge de adevărul spuselor sale, a început să mi-l descrie: un om înalt, de vârstă mijlocie, nu avea părul negru, ochii îi erau albaştri...

După portretul pe care mi-l făcea, am recunoscut încetul cu încetul pe un simpatic misionar pe care-l întâlnisem.

Naivii săi enoriaşi îl zeificaseră pur şi simplu.

Expediţia care începuse cu necazuri a fost, încă din primele săptămâni, întristată de boala şi moartea celor doi căţei născuţi la mine acasă, la Kum-Bum, pe care-i luasem pentru a-mi fi tovarăşi afectuoşi de drum şi a păzi corturile în timpul nopţii.

La puţină vreme după ce am părăsit Sining, unul dintre ei, un grifon de rasă mongolă, a început să aibă dintr-o dată simptome neliniştitoare, ce semănau cu simptomele turbării. Încerca să fugă, nu mai putea să înghită, părea înspăimântat la vederea alimentelor ce i se puneau în faţă, scutura din cap şi lătra cu un glas ciudat.

Mă întreb dacă vreun romancier a încercat vreodată să zugrăvească sentimentele cuiva care călătoreşte cu un animal bănuit de turbare. Mă îndoiesc, deoarece lucrul nu ar putea fi crezut. În Occident, soarta unui asemenea câine este repede hotărâtă. Dar noi ne găseam în Asia; cei care se aflau în preajma mea erau budişti şi călugări, nici unul dintre ei nu ar fi vrut să comită crima de-a-l ucide pe amărât şi, în ceea ce mă priveşte, eu nu aş fi ordonat-o niciodată. Nu aveam decât să fim precauţi.

Micul grifon a fost deci pus într-un coş, urcat pe un catâr, iar noi ne-am continuat drumul.

Sosiţi la Lantchu, câinele a murit după o lungă agonie. La rândul său, fratele lui a căzut şi el bolnav. Moartea lui a fost şi mai dureroasă. Era foarte ataşat de mine şi a ştiut că moare cu o luciditate omenească. Timp de două zile a rămas lipit de mine, fără să se mişte. Se ridica, sprijinindu-şi lăbuţele pe genunchii mei,

și mă privea lung în ochi, lipindu-și uneori năsucul negru de obrazul meu.

Ce voia să-mi spună?... „Am să plec" sau: „Aș vrea să rămân, ține-mă cu tine!"

Mi-a înțeles oare neputința, a căutat oare ajutor în altă parte? S-a dus în grajd, s-a oprit lângă fiecare catâr, părând că îi imploră, iar animalele care îl cunoșteau bine își plecau capul să-l miroasă și se mișcau cu atenție ca să nu-l lovească pe micuțul bolnav, care se împleticea fără putere printre paie și picioarele lor lungi.

Acolo i-a fost sfârșitul. N-am putut să-l țin cu mine, așa cum nu am putut să-l țin nici pe fratele său.

Într-o seară când luna era învăluită în ceață, ne-am dus pe furiș să-l îngropăm la picioarele unui deal, lângă un cimitir chinezesc. Respectul față de acest loc avea să-i asigure mititelului o descompunere liniștită și-l scăpa de cuțitul „cojocarului" local, care jupoaie cadavrele câinilor pentru a le vinde blana.

Sentimentalitate ridicolă. Nu erau decât niște animale! vor zice unii.

Superficială părere. Ce importanță are valoarea mai mult sau mai puțin mare, după aprecierea noastră omenească, a ființelor care dispar? Ceea ce are importanță și se impune gândului ca o enigmă dureroasă este dispariția în sine. Moartea trecuse pe-acolo, ea pusese capăt unei activități voioase, stinsese o flacără inteligentă, transformase într-un lucru inert, pe care putrefacția avea să-l descompună curând, ceva ce simțise, gândise, iubise. Misterul ei teribil îmi revenea în minte și arunca o umbră neliniștitoare peste expediția mea.

Nu am zăbovit la Lantchu. Vizitasem în amănunțime acest oraș cu trei ani în urmă, când, venind de la Beijing, am făcut acolo un popas mai lung.

Construită pe malul fluviului Galben, capitala provinciei Kansu este cel mai important oraș din nord-vestul Chinei. Pentru a găsi un altul la fel cu el, trebuie să mergi până la îndepărtatul Tihwa-fu (Urumtchi) în Sinkiang (Turkestanul chinez), dar acest ținut de turcomani musulmani nu mai este, la drept vorbind, China.

Fără îndoială că numeroase orașe chinezești sunt mai bogate în monumente artistice decât Lantchu. Din acest punct de vedere, el este foarte sărac, dar aspectul său deschis, numeroasele sale străzi largi și aerisite sunt plăcute călătorului occidental. El se

simte aici mai în largul său, poate ar trebui să spun mai puțin în China, decât la Tchengtu, bogata capitală a provinciei Szetchuan, sau în alte orașe mari ale „Republicii de Mijloc".

Populația din Kansu se deosebește și ea foarte mult de populația de pe coastă sau din provinciile din sud. Oamenii nu au nimic din chinezul scund, mâncător de orez, care reprezintă pentru mulți străini tipul invariabil al tuturor locuitorilor din vasta Chină. Oamenii din Kansu sunt, în general, bine făcuți, mai degrabă albi decât galbeni și adesea cu chipuri frumoase. Pâinea și pastele, tăiței sau macaroane, alcătuiesc baza alimentației lor; orezul îl folosesc doar din când în când. În general viața în Kansu este mai liberă, mult mai puțin legată de rituri și obiceiuri decât în provinciile centrale; se simte aici influența neamurilor străine. Chinezii puri, care nu se înșeală, arată adesea un anume dispreț pentru acești compatrioți de la hotare în care nu-și recunosc sângele și, uneori, le spun sălbatici, un epitet foarte puțin justificat.

Situat la aproape 2 800 kilometri de Beijing și lipsit de cale ferată[8], Lantchu scapă ușor de controlul guvernului central. Probabil că întotdeauna a fost așa și este îndoielnic ca puterea administrativă care își are acum sediul la Nankin să reușească să se facă ascultată în îndepărtatul Kansu mai bine decât predecesorii ei. Oricum, notabilii din Lanchu au știut, nu o dată, să-și demonstreze cu hotărâre independența față de conducerea chineză.

Nu voi cita decât un caz, care s-a petrecut în vreme ce locuiam în această regiune.

Luarea puterii de către un nou partid politic avusese atunci drept consecință revocarea guvernatorului din Kansu, care făcea parte din partidul învins. Fără să opună vreo rezistență, acesta își părăsise sediul și se întorsese în ținutul său natal pentru a se bucura în pace de roadele administrației sale.

După cum spuneau locuitorii din Lantchu, aceste roade palpabile se prezentau sub forma unui convoi de catâri încărcați cu lingouri de aur.

Ca înlocuitor al fostului guvernator, autoritățile din Beijing numiseră un musulman. De aici, mare tulburare în Kansu, unde

---

[8] O linie de cale ferată a fost proiectată cu mult înainte de primul război mondial, dar lucrările s-au oprit în apropiere de Honan, un ambranșament al liniei Beijing-Hankeu, și nu au mai fost reluate. Partea de traseu de parcurs cu căruța, de la sfârșitul liniei ferate, necesită, într-un ritm normal, între douăzeci și opt și treizeci de zile.

chinezii și discipolii Profetului trăiesc pe picior de război. Plângerile vehemente ale populației au ajuns până la Beijing. Pentru a potoli spiritele, generalul musulman a căpătat un alt post, iar unul din colegii săi chinezi a fost desemnat pentru a se duce la Lantchu. Dar iată că noul ales se întâmplă să fie unul din acei faimoși șefi de bandă care, la adăpostul hainei militare, se consacră, la scară mare, jefuirii regiunilor unde locuiesc. A început prin a declara că va concedia trupele recrutate de predecesorul său și își va aduce cu el, pentru a-i înlocui, pe propriii săi soldați, douăzeci de mii de mercenari în solda sa[9].

Imediat, negustorii din Kansu se văzură cu prăvăliile jefuite, țăranii cu recoltele furate sau pustiite și cu toții distruși de această armie străină, încă plină de însuflețire de recentele isprăvi din ținutul în care domnise până atunci stăpânul ei.

Un general, comandant în Pigliang — oraș din estul provinciei Kansu — simți atunci că i-a bătut „ceasul". Luă partea notabililor și a poporului înspăimântat și-și rezumă intențiile într-o declarație lapidară: „Dacă el are soldați, am și eu. Numai să vină și voi ști cum să-l primesc!" Alesul Beijing-ului considera cu siguranță că era imprudent să-i înfrunte pe „voinicii"[10] din Pigliang; deși numirea sa a rămas oficială, el nu-și făcu apariția în Kansu.

Generalul „salvator" părăsi atunci Pigliang și se instală la Lantchu, primit cu căldură de locuitori și, fără să-i mai pese de decretele Beijing-ului, stabili, de acord cu prefectul civil, un fel de duumvirat ce trebuia să conducă provincia. Ca urmare, după ce cucerise cu totul stima populației, se numi singur guvernator la Kansu și, din acel moment, ca și predecesorul său, a putut domni ca suveran aproape absolut, neavând a se teme decât de trădarea trupelor sale mercenare pe care își sprijinea autoritatea.

Cu toate acestea, la vremea când m-am oprit la Lantchu, era nevoie de ceva mai mult pentru ca, în pofida titlului pe care-l purta, autoritatea guvernatorului din Kansu să se extindă la toată provincia. În fapt, sudul provinciei se găsea în mâinile unui alt general, în vreme ce la Sining domnea un al treilea general, musulmanul Ma. Primul devenise complet independent. Bătuse monedă diferită de cea care circula în capitala provinciei, iar totalitatea impozitelor încasate pe teritoriul cucerit de el îi intra

---

[9] Redau aici ceea ce se spunea la Lantchu.

[10] Titlu pe care și-l dau cu plăcere soldații chinezi.

în vistierie. Cât despre Ma, fără a fi ostil guvernatorului, el nu se considera nicidecum subordonatul acestuia. Fiecare dintre acești șefi întreținea, pe spezele populației, o mică armată de „voinici". Periodic, generalii își duceau trupele să jefuiască regiunile învecinate cu domeniile lor — un mod de a plăti un salariu soldaților, în general retribuiți la întâmplare. Așa se petreceau pe atunci lucrurile în întreaga Chină.

În momentul în care am vrut să părăsim Lantchu pentru a ne continua drumul spre marea mânăstire Lhabrang Tachikyil, musulmanii începeau să se agite din nou, iar chinezii se temeau de o răscoală la fel cu aceea care însângerase Kansu în urmă cu douăzeci de ani.

Această răscoală a fost marcată, până la reprimarea ei, de incidente tragice dintre cele mai neobișnuite. Unul din aceste incidente s-a petrecut lângă Kweite, cu ocazia executării, pe malul unei ape, a unui mare număr de șefi și notabili musulmani.

Mai multe sute de curioși, toți chinezi, se îngrămădiseră pe un pod să vadă cum cad capetele dușmanilor lor. Or, în vreme ce călăii își făceau treaba la marginea apei, podul, supraîncărcat, s-a rupt și spectatorii au căzut în apă, unde curentul rapid i-a luat cu el. Puțini au putut să se salveze.

Răscoala de care se temeau avea să se producă într-adevăr, dar mult mai târziu, aproape zece ani după plecarea mea din Kansu. Rarele știri care ajunseră atunci până la mine dovedeau că era tot atât de bogată în incidente dramatice ca și cea care o precedase. De data aceasta, o însoțise o epidemie de holeră; între alte grozăvii, se povestea că musulmanii asediați în fortăreața lor din Hojo și decimați de flagel aruncau peste metereze, în tabăra asediatorilor chinezi, cadavrele morților de care nu știau cum să se descotorosească.

Ca să merg la Lhabrang Tachikyil aveam de ales între mai multe drumuri, dar musulmanii reținuseră atât de puternic atenția tuturor, încât curiozitatea mea față de ei a fost stârnită și am ales drumul care trecea prin Hojo, citadela islamismului în provincia Kansu.

Ca să nu atrag atenția și să-mi reduc cheltuielile de drum, m-am hotărât să călătoresc în felul cel mai modest. (Cel puțin așa mi se părea la vremea aceea; aveam să cunosc, mai târziu, un alt fel și mai modest încă: acela de pelerin cerșetor.) Nu am

achiziționat, așadar, decât un cal și șapte catâri, socotind că voi cumpăra, pe drum, animalele suplimentare, necesare pentru transportul bagajelor. Mai mult, calculasem și greutatea acestor bagaje astfel încât, la nevoie, șase catâri să poată transporta toate baloturile, iar servitorii să meargă pe jos. Dacă împrejurările ne-ar fi obligat să ne încărcăm cu o cantitate mai mare de alimente, puteam s-o facem folosind calul pe care-l călărea Yongden și catârul mare negru pe care-l păstrasem pentru mine. Fiind cu toții buni drumeți, această perspectivă nu ne speria.

De cum am ajuns la Lantchu, m-am felicitat de prevederea mea. Toți proprietarii de catâri refuzau să meargă la Hojo, temându-se că acolo li se vor fura animalele sau că vor fi chiar ei maltratați de către musulmani. Călătoria mi-a fost zugrăvită ca periculoasă și am fost insistent sfătuită să trec pe un alt drum. Dar rareori mă lăsam abătută de la ceea ce plănuisem și, în cele din urmă, am găsit un om care a consimțit să-mi închirieze trei catâri și să mă însoțească până la ternutul oraș.

Drumul nu era lipsit de interes; am traversat cu bacul râul Tao și am intrat apoi într-o regiune de munți golași, cu un sol alb cum e creta, unde te orbea reverberația.

Ghinionul continua să ne urmărească. Puțin după ce am trecut apa, Yongden a avut un atac violent de febră. I-am dat chinină, care n-a avut decât un efect foarte slab. El insista, totuși, să ne continuăm fără oprire călătoria și, deși avusese o noapte grea, am pornit la drum dis-de-dimineață, ca de obicei. După ce a rezistat cu curaj până către seară, i s-a făcut brusc rău. Servitorii noștri abia au avut timpul să-l coboare de pe cal ca să-l ferească de căzătură; se prăbuși la marginea drumului.

Nu eram departe de un sat, dar acolo nu exista han. Văzând încurcătura noastră, un bătrân *akon*[11] de la moscheea locală ne-a oferit ospitalitate. Locuința sa minusculă se compunea dintr-o singură cameră, o bucătărie și un grajd, care dădea într-o curte mărginită în partea opusă de zidul micuței moschei.

Acest om cumsecade se retrase cu nevastă-sa în bucătărie și-mi lăsă camera pentru a-l instala pe bolnav. Yongden era pe jumătate conștient, delira puțin și vorbele incoerente pe care le pronunța denotau că în minte îi apăreau amintiri din țara sa.

---

[11] Este titlul dat de musulmanii din Kansu celui care conduce rugăciunile și îndeplinește alte funcții religioase.

Servitorul care făcea și pe bucătarul a aprins focul într-un colț al curții și a pregătit cina. Aceasta, pentru a nu murdări bucătăria gazdelor noastre introducând în ea carnea unui animal care nu fusese tăiat după ritul musulman. Avusesem de altfel grijă să-i informez că nu avem carne de porc printre proviziile noastre.

Apoi, cum supa era gata, m-am așezat și eu în curte pentru a mânca.

În jurul meu, totul era dat cu var: căsuța, zidurile curții, moscheea și micul său turn. Nici o figură magică imprimată pe hârtie roșie sau galbenă nu împodobea poarta, nici un altar al străbunilor, nici o statuie de zeitate nu se zărea în interior. Un spirit foarte deosebit de cel care domnește în satele chinezești emana din orice lucru. Lumina scădea. Foarte demn în roba sa lungă, bătrâna noastră gazdă urcă în modestul minaret și cu o voce slabă, dar fermă, proclamă unicitatea lui Allah și își îndemnă credincioșii la rugăciune. Apoi, pe cerul încă limpede, apăru, deasupra unui chiparos înalt, un subțire corn de lună și Islamul se impuse, suveran; deși eram pe pământul Chinei, ne simțeam departe de ea.

A doua zi, Yongden a insistat din nou să plecăm. Nimic nu putea fi mai bun pentru vindecarea sa, spunea el, decât să părăsim regiunea unde îl apucase febra. Se putea să fi existat un oarecare adevăr în această părere, dar, mai ales, ne era imposibil să abuzăm de ospitalitatea acelor oameni cumsecade care ne deschiseseră ușa.

Drumul nostru continua printr-o regiune complet lipsită de apă, ai cărei locuitori trăiau numai din ceea ce strângeau în cisterne în timpul anotimpului ploios. Această apă murdară, adesea clocită, pe care trebuia s-o folosim pentru ceai și nevoile bucătăriei, nu era deloc potrivită pentru un bolnav cu febră, și totuși starea lui Yongden nu s-a înrăutățit și el s-a restabilit tot atât de brusc pe cât de repede căzuse bolnav.

Cu toată încetineala cu care călătorim, suntem deja departe de Lantchu și vaga siguranță de care ne bucuram în vecinătatea imediată a autorităților chineze nu se prelungește până la ținutul în care intrăm. Acesta are o faimă foarte rea. Ni s-au semnalat, mai cu seamă, anumite chei stâncoase unde trecătorii sunt adesea jefuiți, iar uneori străpunși cu sabia.

Știam de la bun început că riscăm adesea, în cursul călătoriei pe care o începusem, un pericol de acest fel; știrea deci nu ne

emoționează. Aici, nu-i vorba, probabil, decât de vreo trei sau patru hoți întovărășiți și nu de o adevărată ceată. Caravanele nu o iau pe acest drum, iar banditii serioși nu s-ar îmbogăți prin locurile cu pricina.

Totuși, gândindu-mă la hoții care ar fi putut sta la pândă și ne-ar putea cădea pe neașteptate în spate, poruncesc oamenilor mei să se îmbrace cu ceea ce numesc cu în glumă „ținuta de război". Pentru ei asta constă în a-și scoate robele lungi, făcute după moda mongolă, și a rămâne numai în pantaloni și o haină din doc negru; o pușcă în bandulieră completează acest costum și amintește pe cel adoptat de mulți soldați de la hotare. El poate produce o încurcătură de care vom profita și să inspire o anume teamă hoților, căci aceștia știu prea bine că vor fi căutați și pedepsiți cu severitate dacă ar jefui sau molesta niște „voinici", în vreme ce n-au a se teme de nimic dacă atacă niște călători civili.

Încărcăm și cele trei puști și două revolvere pe care le avem. Înainte să ajung în ținutul Amdo, niciodată nu luasem cu mine arme în călătorie. Am renunțat la obiceiurile mele pentru a mă conforma obiceiurilor tibetane și, mai ales, pentru a cruța mândria oamenilor mei, care s-ar simți umiliți dacă nu ar avea o pușcă în spate și o sabie la brâu. Cât despre mine, îndreptățit sau nu, am încredere în steaua mea cea bună și nu îmi pot imagina pericol pe care să nu-l pot înlătura cu propriile mele mijloace. Până acum, evenimentele mi-au dat dreptate.

Ca întotdeauna în asemenea împrejurări, fac pe deschizătorul de drumuri. Am coborât de pe frumosul meu catâr și merg fără grabă, șchiopătând ușor, îmbrăcată cu o veche robă chinezească, asemănător unei biete țărănci care se duce în satul vecin și nu are cum să-i ispitească pe tâlharii în căutare de pradă.

Dacă am să zăresc ceva suspect, voi îngâna un cântec religios. În caz de mare pericol, voi fluiera cu ajutorul unui fluier puternic, care ne adună când ne despărțim pentru a căuta calea și care e întotdeauna agățat la gâtul meu. Dar totul se petrece cu bine. Degeaba scrutez cu privirea toate râpele, toate crăpăturile care brăzdează pereții înalți ai defileului, nu descopăr nici măcar umbra vreunei făpturi umane. Ajunsă aproape de sfârșitul culoarului și mulțumită de a ne vedea ieșiți de acolo fără necazuri, îmi exprim mulțumirea printr-o glumă de multe ori spusă în împrejurări ca aceasta, dar care îi amuză întotdeauna pe băieții mei.

— Tobgyal, ai pregătit sticla cu ceai?

Cei trei izbucnesc în râs, interpelatul cu aceeași plăcere ca și tovarășii săi, deși gluma i se adresează lui.

Gluma se referă la un incident care s-a produs cu aproape doi ani în urmă.

Mă îndreptam, la vremea aceea, spre mânăstirea din Ditza, situată la aproape o zi de mers de țărmul fluviului Galben. Ținutul pe care trebuia să-l străbat era aproape în întregime pustiu și bântuit de îndrăzneți banditi tibetani, mult mai de temut decât confrații lor chinezi.

În urmă cu doi ani, intendentul unui lama, vecin cu mine, fusese prins de către aceștia, tocmai când transporta în desagii șeii o importantă sumă de bani. Nu numai că hoții au pus mâna pe bani, dar îi luară intendentului frumoasa robă de mătase și toate celelalte veșminte. Apoi, când fu complet gol, îi legară mâinile la spate și, folosindu-se de cureaua lui ca de o funie, îl legară de un copac. După care plecară, luându-i și calul.

Nefericitul intendent petrecu lunga noapte de iarnă în această poziție. După multe strădanii, reuși spre zori să se elibereze și să se târască, pe jumătate degerat, până la o fermă unde primi ajutor.

Fără să ne întoarcem atât de departe în timp, abia cu o săptămână în urmă banditii ciuruiseră cu gloanțe un amărât de fermier pe care îl credeau plin de bani. Omul a putut să le scape datorită iuțelii calului, dar n-a ajuns la casa lui decât ca să moară acolo, după două ore.

În ținuturile de-aici, întâmplări de soiul acesta nu sunt rare și dacă li s-ar acorda multă atenție, nimeni nu ar mai ieși din perimetrul orașului, iar în fiecare zi, înainte de apusul soarelui, s-ar încuia în casă.

Ne găseam deci, pe la sfârșitul după-amiezii, într-o vale acoperită de tufișuri înalte, de unde apăreau grupuri de copaci. Pentru a ne destinde după lunga noastră cavalcadă, am coborât de pe cai și mergeam alături de ei. Fiul meu adoptiv, lama Yongden, și cu mine o luaserăm puțin înaintea celorlalți și, ajungând la un mic luminiș, mă așezasem pe o stâncă cu intenția să-i opresc și pe servitori ca să se odihnească câteva clipe, când unul dintre ei, căruia noi îi spuneam Sotar[12], se apropie de mine și-mi spuse cu glas șoptit:

---

[12] Sotar este un termen hindi, care înseamnă fie un supraveghetor, un contramaistru, fie un mic șef care-i conduce pe hamali etc. Omul căruia îi spunem astfel era un tibetan și fusese în slujba unui ofițer englez din serviciul cartografic, de la frontiera Tibetului. Vorbea perfect limba hindi.

— Ne pândesc hoții, i-am văzut cum se ascundeau după copaci.

Lucrul nu avea nimic surprinzător. Fără să arăt vreo grabă, mă ridic să-mi continui drumul. Nu e momentul să ne oprim, e mai bine să ne grăbim să ajungem la un loc cu oameni și este prudent să arăți că nu ți-e teamă, ba chiar să te prefaci că nu i-ai văzut pe tâlhari.

După ce-am făcut câțiva pași, zăresc și eu trei oameni înarmați cu puști, ascunzându-se în desișul pădurii.

— Ia revolverul din desaga de la șaua mea și adu-mi-l discret fără să fii văzut, i-am spus lui Tobgyal.

Acesta, un om minunat, un *trapa* din Kum-Bum, nu strălucea prin curaj. Ca să spunem adevărul, era mai degrabă fricos. Faptul de-a ști că hoții înarmați erau prin preajma noastră îi încâlci mințile; deschise desaga, luă ceva de acolo și mi-l aduse cât mai discret posibil, dar când scoase obiectul de sub robă, unde-l ascunsese la piept, acesta se dovedi a fi nu un revolver, ci un termos umplut cu ceai, pe care-l luam de obicei cu mine.

La această apariție neașteptată și puțin potrivită cu împrejurările, am izbucnit într-un hohot de râs.

— Hai, îi spusei tontului, fugi și ia și cutia cu biscuiți, să le oferim o gustare.

Fiul meu și cei trei servitori care ne însoțeau izbucniră și ei în râs. Hoții s-au întrebat probabil ce se întâmpla și veselia noastră ne-a scăpat poate de un atac. Cum, necum, ne-am urcat repede pe cai și am plecat degrabă. Să nu fi avut răufăcătorii cai sau n-au îndrăznit să ne urmărească? Oricum, nu am fost atacați.

Dar, din ziua aceea, Tobgyal a fost continuu ținta zeflemelilor camarazilor săi și, trebuie să mărturisesc, și alor mele, deși nu era o faptă milostivă. De altfel, până la urmă s-a obișnuit și râdea și el împreună cu ceilalți.

În seara aceea, se întâmplă ca sălașul nostru să fie o fermă izolată, înconjurată de un peisaj grandios, cu munți roșii ce dominau o învălmășeală de stânci prăbușite. Luna lumină curând decorul fantastic, dar strălucirea ei nu permitea să se vadă capătul acestui spațiu, dacă ceea ce se întindea în fața noastră era o câmpie sau o vale largă, iar îngrămădirea de grohotiș uriaș se pierdea misterios într-o nebulozitate albăstruie.

Cum am terminat de mâncat, am vrut să ies să mă bucur de acest impunător spectacol. Frigul era tăios dar suportabil și puteai,

fără să suferi, să petreci o jumătate de oră visând așezat pe o stâncă. Când mă văzură gata de plecare, gazdele mele mă implorară din răsputeri să nu fac așa ceva. Se temeau că voi întâlni vagabonzi răufăcători, oameni sau animale de pradă, care bântuiau regiunea. O tânără chinezoaică se arătă deosebit de pornită, încercând să mă rețină. Grija ei mă mișcă, dar cu toate acestea am ieșit.

Poate prinsă de gândurile mele, m-am îndepărtat, mergând mai mult decât avusesem intenția și probabil că am uitat de mine, așezată pe o piatră între două stânci mari, care formau un fel de adăpost și mă fereau de vânt. Mi-ar fi fost greu să spun de câtă vreme stăteam afară, când am auzit un zgomot de pași care se îndreptau spre mine. Nu era un animal, mersul regulat era al unei ființe omenești și, cum drumețul venea din direcția opusă fermei, el nu putuse fi trimis după mine de fermierii neliniștiți de absența mea prea lungă. M-am târât cât am putut mai bine între cele două stânci. Era puțin probabil să fiu zărită în această ascunzătoare. Într-adevăr, un bărbat trecu la o mică distanță de mine, fără să se oprească, mergând drept înainte, fără șovăială, ca cineva care se îndreaptă către un scop precis și bine cunoscut.

Nu era, fără îndoială, unul din locuitorii fermei care se întorcea târziu acasă, deoarece, ca argument care să mă facă să renunț la plimbarea mea nocturnă, mi s-a spus și răspus că toată lumea era acasă și că nimeni nu ar îndrăzni, la această oră, să se aventureze afară. În partea către care se îndrepta drumețul, nu exista totuși decât această fermă și, dincolo de ea, trecătoarea stâncoasă cu faimă rea, pe care o străbătusem în cursul zilei. Ciudatul călător se ducea probabil într-acolo pentru a-i întâlni pe ceilalți tâlhari, ca să pregătească pentru a doua zi vreo capcană. Oricine ar fi fost acesta, nu era bine să fiu văzută de el. Am așteptat deci o bună bucată de vreme înainte de a-mi părăsi adăpostul, dar plăcerea dispăruse. Meditația mea fusese tulburată, începeam să sufăr de frig și rapida coborâre a lunii spre vârfurile în spatele cărora avea să dispară mă făcea să mă tem că am să fiu surprinsă de întuneric și nu am să mai pot regăsi drumul. Am sosit, totuși, cu bine la fermă, dar când era să dau colțul clădirii, am auzit șoapte. Niște oameni vorbeau grăbit cu o voce abia auzită. Ce însemna asta?

Cum rămăsesem nehotărâtă, pregetând dacă să înaintez, unul din cei doi câini de pază, care fuseseră legați ca eu să mă pot întoarce fără să fiu atacată de ei, m-a simțit și a început să latre,

iar tovarășul său îi ținu isonul. La aceste zgomote, un bărbat o tuli la fugă. Să fi fost oare vreun hoț? Am alergat către ușă.

Pe prag, am găsit-o pe tânăra chinezoaică, aceea care mă implorase cu atâta insistență să nu ies. Nu avusese încă timpul să intre în casă. Misterul se limpezea. Vagabondul era de fapt un iubit, evident bine cunoscut de câinii de pază care nu-l lătrau.

„Julieta" dădu dovadă de un sânge rece remarcabil. Manifestă cea mai sinceră bucurie la vederea mea. Fusese atât de neliniștită, atât de îngrijorată, spunea ea, știind că sunt afară, singură în noapte, încât nu putuse să adoarmă și venise să-mi pândească sosirea...

— Ce bună sunteți! Și cât de recunoscătoare vă sunt pentru grija dumneavoastră, i-am spus eu cu aerul meu cel mai serios.

— Sunt eu, m-am întors, strigai apoi cu voce tare pentru stăpânii casei, treziți probabil de hămăitul câinilor. Apoi, ca să le îndrept atenția în altă parte și s-o ajut pe tânăra chinezoaică să se întoarcă cu bine la culcușul ei, am zăvorât cu zgomot ușa și am luat iute lampa de pământ lăsată aprinsă pentru mine.

Dar mica îndrăgostită și dispăruse, mai ușoară și mai tăcută decât „spiritele" despre care vorbesc basmele din țara ei.

La ieșirea din această regiune aridă, pe când ajungeam în vârful unei trecători, ne-a apărut brusc Hojo. Orașul înconjurat de metereze se ridică într-o nesfârșită câmpie verde, străbătută de o apă frumoasă. Această oază într-un ținut atât de uscat formează un surprinzător și fermecător contrast și înțelegi fără greutate ataşamentul pe care-l au musulmanii din Kansu față de această proaspătă citadelă, replica pământeană, pe măsura lor, a grădinilor înflorite din paradisul lui Allah.

Șederea mea la Hojo n-a fost deloc plăcută. Am avut un atac de febră, așa cum avusese fiul meu cu câteva zile înainte. Unul dintre catâri se umflă și fu cât pe-aci să moară. Zăpada începu să cadă, viscolul sufla glacial. Am fost imobilizați mai multe zile într-un han, așteptând vindecarea animalului bolnav.

— Din fericire, îmi spunea Yongden, servitorii nu cunosc ținta călătoriei noastre. Văzând șirul de nenorociri care ni se întâmplă, ar putea crede că zeii din Tibet ridică obstacole pentru a ne împiedica să ajungem la Lhassa.

Aceste incidente supărătoare nu aveau, probabil, decât niște cauze foarte firești. Cu toate acestea, nu aveam să ajungem la Lhassa nici în cursul acestei călătorii, nici după cele două încercări

care i-au urmat. Avcam să mai aștept trei ani înainte de a contempla sfânta capitală a Tibetului. Nu am, de altfel, nici un motiv să regret, căci aceste eșecuri repetate și mijloacele din ce în ce mai ciudate pe care am fost nevoită să le folosesc pentru a-mi ajunge scopul mi-au adus bucuria unor aventuri pe care altfel nu le-aș fi cunoscut niciodată.

De la Hojo, și intrând din ce în ce mai mult în munți, am ajuns din nou în ținutul sălbatic Amdo[13]. Amdo este considerat o provincie a Tibetului, deși nu face parte din teritoriul supus guvernării lui dalai-lama. Autoritățile chineze exercită acolo un vag control și încasează niște impozite, dar ele nu intervin decât în cazuri excepționale în treburile populației. În timpuri normale, populația este condusă de șefi locali fără legătură între ei.

Tibetanii din Amdo numără printre ei păstori (*dokpa*)[14] care trăiesc în corturi la limita nord-estică a marilor pustietăți cu iarbă, așa-numitele *tchang-thang*, și *yudog*[15], adică săteni-păstori. Aceștia din urmă trăiesc în cătune și o parte a anului sunt agricultori, apoi, când vine vara, încredințează unora dintre ei — adesea femeilor — paza locuințelor lor grosolane și grija de a strânge și a pune la adăpost recolta. Ceilalți, adică toată populația validă, pleacă cu turmele să trăiască în pășunile alpine.

Drumul nostru ne duce prin văi înguste, pe unde curg râuri cu ape verzi. Într-o vreme nu prea îndepărtată, țara a fost probabil acoperită în întregime cu păduri, dar băștinașii despăduresc cu îndârjire. Mulți munți sunt în întregime goi și se prăbușesc, amenințând primejdios să închidă văile, iar puhoaiele, sărind peste grohotișuri uriașe, sapă adânc povârnișurile sterpe și grăbesc distrugerea.

Transportul copacilor pe apă nu este posibil în această regiune; ceea ce duce la despădurirea regiunii este negoțul cu cărbuni. Din brazi uriași, tăietorii fac, fără pricepere, cărbuni mici din care jumătate se sfărâmă pe loc. Ceea ce poate fi transportat este dat unor intermediari chinezi sau, mai rar, este dus chiar de ei, pe catâri, în orașe unde cărbunele este foarte cerut.

Pe măsură ce înaintăm, locuințele devin din ce în ce mai prăpădite. Pregetăm să înnoptăm afară atât din pricina animalelor

---

[13] De unde ieșisem când am părăsit Kum-Bum.

[14] Se scrie *hbrogpa*. Literal: „oameni ai pustietăților".

[15] Scris *yul hborg* (de la *yul* — țară și, prin extensie, sat și *hborg* — pustietate).

care, în acest anotimp rece, trebuie să-și petreacă nopțile în grajd, cât și din pricina hoților. Dacă ar fi să te iei după ceea ce spun oamenii bine informați, în fiecare țăran din acest ținut se ascunde un hoț, pândind necontenit ca să dea o lovitură.

Cu toate acestea, netrebnicii băștinași dau dovadă de o înțeleaptă prudență. Să-l fure pe oaspetele care doarme la ei li se pare periculos. Călătorul prădat, mai ales dacă e cineva cu o oarecare importanță și dacă nu se uită la cheltuielile de justiție, ar putea să se plângă șefilor locali sau chiar autorităților chineze. Uneori, soldați în trecere prin regiune devin judecători improvizați și executori ai propriei lor sentințe, iar țăranul va îndura cu greu povara intervenției lor defel gratuite. Pentru o livră de zahăr furat, el va trebui să dea un cal.

Înnoptând afară, avantajul datorat fricii salutare inspirate de această urmă de justiție se pierde. Împotriva cui să depui plângere dacă în timpul nopții dispar unul sau doi catâri? Localnicii vor jura că n-au văzut nimic, n-au auzit nimic, că hoții nu fac parte, cu siguranță, dintre ai lor, că nimeni nu a părăsit satul. Cum ar putea dovedi un străin că ei mint? N-are decât să drăcuie și să bruftuiască oricât vrea, avutul său tropăie departe prin munți și nu-l va mai revedea niciodată.

A-ți face dreptate singur, în afara obiceiurilor stabilite, nu este un lucru admis de către tibetani. Toate pungășiile sunt permise în acest preafericit ținut, mai ales în regiunile de frontieră, dar trebuie să respecți „felul" de a le face. A te îndepărta, în acest domeniu, de tradițiile primite, înseamnă să riști să stârnești certuri în timpul cărora puștile pot avea ceva de spus, iar călătorul imprudent poate avea multe de suferit.

În pofida a tot, adesea nu am ascultat înțeleptele sfaturi care mi-au fost date, justificate din plin de faptele actuale, și trebuie să le spun prietenilor mei tibetani și chinezi că nu mi s-a întâmplat nimic supărător. În acest sens, nu am de notat decât furtul unei robe chinezești care-i aparținea lui Yongden și care i-a fost luată în plină zi, într-o cameră de han, în vreme ce bea ceaiul cu mine în odaia vecină.

În toată regiunea pe care o străbatem acum, satele nu numără mai mult de câteva case: zece cel mult, adesea patru sau cinci. Firește, nu există hanuri, lucru obișnuit pentru aproape toată întinderea Tibetului, exceptând Lhassa, Jigatze, Tchiamdo și alte

câteva localități importante. În fiecare seară, trebuia să cerșești îngăduința de a petrece noaptea sub acoperișul unui țăran. Această ospitalitate nu este gratuită, dar nici nu are un preț stabilit. Când pleacă de la gazdele lor, călătorii le dau o anume sumă de bani sau alimente folositoare: ceai, sare etc. Cumpără de la ei paie, fân sau cereale pentru hrana animalelor și uneori își refac proviziile cu unt, *tsampa*[16] sau carne. În felul acesta, un fermier trage întotdeauna un folos de pe urma găzduirii lor.

Totuși, se întâmplă să ți se refuze un adăpost, fie pentru că nu inspiri încredere, fie din alte motive[17]. Dar dacă am vorbit de tendința țăranilor de a-i jefui pe trecători, nu e decât un act de dreptate să vorbim și de faptul că unii călători nu dau dovadă de mai multă cinste în relațiile cu cei care îi găzduiesc. Nu e vorba, firește, decât de mici pungășii, numai că acestea sunt resimțite dureros de către bieții țărani. Uneori musafirul fură câteva gheme mari de lână toarsă, gata pentru țesut, alteori o bucată mare de carne uscată. Își reface proviziile cu unt și *tsampa* pe seama gazdelor, ba chiar unii mai îndrăzneți iau cu ei o pereche de cizme, o pătură sau o robă.

Lucrul e făcut în general cu dibăcie, în timpul nopții, și cum călătorii au obiceiul de a se așterne la drum înainte de ivirea zorilor, cei care i-au găzduit adesea dorm încă în momentul plecării lor. Așa că le este ușor să-și ascundă pungășia printre bagaje.

Un tânăr vagabond, luat din milă pe drum și pe care-l hrăneam în schimbul unor mici servicii pe care le făcea servitorilor mei, a furat în timpul nopții o șubă din blană de oaie dintr-o fermă unde ne petrecusem noaptea. Nu am văzut corpul delict decât la mai bine de o săptămână de la furt, când nemernicul s-a îmbrăcat cu ea.

Parcursesem o bună bucată de drum de la oprirea noastră la acea fermă și nu mă mai puteam întoarce pentru a restitui haina, de altfel destul de uzată și jegoasă. Să-l fi lăsat pe vinovat pe drum, poruncindu-i să se întoarcă înapoi și s-o restituie, n-ar fi folosit la nimic, el nu ar fi ascultat, conștiința lui nereproșându-i nimic.

---

[16] Făină de orz făcută din boabe prăjite. Alimentul principal al tibetanilor, care ține, la ei, locul ocupat în Franța de pâine.

[17] Teama ca nu cumva vreun demon să se fi luat după călător în timpul drumului și să nu pătrundă în casă în urma acestuia constituie unul din motive. Cu privire la acest subiect, vezi capitolul IV din cartea de față, precum și *Voyage d'une Parisienne à Lhassa*.

— Sunt oameni bogați, îmi replică el la mustrările mele. Au o locuință confortabilă. În colțul de unde am luat șuba mai erau încă vreo cinci, șase, aruncate unele peste altele, acoperite de praf, nefolositoare. Eu călătoresc departe, dorm adesea sub cerul liber, hainele îmi sunt numai zdrențe... mi-era frig...

Aceste motive i se păreau convingătoare și bine alese pentru a-i justifica din plin fapta. În zadar aș fi încercat să-l conving că, potrivit unei anumite morale, el ar fi trebuit să continue să sufere.

Această căutare zilnică a unui adăpost, la apusul soarelui, te duce la aventuri ciudate, în locuri ciudate și cu oameni nu mai puțin ciudați.

Într-unul din popasurile noastre, ni se indică o bojdeucă unde ne puteam petrece noaptea. Proprietarii sunt chinezi. Ne primește un bătrânel. Refuză să-mi cedeze, chiar pentru o sumă bună, camera ceva mai curată unde stă el și se încăpățânează să-mi dea drept culcuș un fel de chichineață alături de camera unde dorm, claie peste grămadă, toate femeile și toți copiii din familie. Faptul îmi provoacă dezgust. Cu toată oboseala noastră, facem cale întoarsă până la un alt cătun și cerem adăpost unor musulmani.

Suntem primiți cu multă amabilitate. Stăpânul casei îmi oferă camera sa și își ia imediat păturile pentru a dormi în altă parte. Fiul meu va dormi pe jos într-un colț al încăperii, iar servitorii vor fi găzduiți la un vecin.

De obicei nu ne despărțim. Prudența ne oprește s-o facem, dar în regiunea pe care o străbatem poți, în general, avea încredere în musulmani, dacă nu în ceea ce privește tranzacțiile comerciale, cel puțin în ceea ce privește siguranța personală.

Locuința gazdei noastre dovedește bunăstare. Camera mea are mai multe sipete frumoase, pereții îi sunt împodobiți cu gravuri primitive pe lemn, ca acelea care se văd în toate casele chinezești, dar în locul zeităților daoiste tronând pe niște nori, artistul a schițat priveliști naive din Mecca și amuzante mulțimi de credincioși îngenuncheați pentru rugăciune.

Când a sosit noaptea, gazda a aprins o mică lampă tibetană și câteva bețișoare parfumate în fața imaginii acelei Kaaba care se găsește la căpătâiul meu și adorm gândindu-mă la îndepărtata Arabie.

A doua zi aflu că, dacă aș fi acceptat ospitalitatea bătrânului chinez, aș fi dormit în cămăruța în care a stat multă vreme un

lepros, chiar pe acel *kang* pe care acesta murise cu patru zile în urmă.

Poate că n-aș fi avut ceva, dar am fost mulțumită, totuși, de a fi găsit un alt adăpost. Nu e nici o îndoială însă că omul care-mi propunea acel culcuș infectat nu avea vreun gând rău. Ai lui s-ar fi întins fără grijă acolo. Teama de contagiune este puțin dezvoltată la băștinași.

În plus, am vorbit mai sus de *kang* și trebuie să explic acest termen. Chinezii din Kansu și tibetanii din regiunile limitrofe nu folosesc paturile, trăind după moda chinezească. În locuințele lor, ei construiesc estrade din pietre și pământ; dimensiunile acestora variază: unele nu măsoară decât 1,50 m lățime pe 2,50 m lungime, altele formează un dreptunghi de 3 pe 4 m sau chiar și mai mare. Dedesubtul platformei este un cuptor unde se întreține focul în timpul iernii; partea de deasupra a acestui *kang* devine astfel un fel de sobă care încălzește încăperea. Cu toate acestea, utilitatea lui este alta. În primul rând, estrada servește drept pat pentru noapte și, în timpul zilei, drept loc unde se stă la cald, cu picioarele încrucișate, ca yoghinii, ca să mănânci, să citești, să scrii sau să discuți cu musafirii.

Personal, nu cunosc senzație mai neplăcută ca aceea de a sta întins pe această suprafață, care devine uneori atât de fierbinte, încât pârlește și face chiar găuri în păturile puse pe deasupra ca să formeze un strat și să te păzească de arsuri. Când afară sunt 25°C sub zero, cu vântul care suflă pe sub ușile rău încheiate și ferestrele fără geamuri, a căror hârtie e mai totdeauna mai mult sau mai puțin găurită, simți cum partea care nu stă pe *kang* îngheață, iar cealaltă, care stă pe el, se prăjește. Așa că îți petreci nopțile întorcându-te ca să te prăjești pe rând când pe dreapta, când pe stânga, așa cum se spune că i s-a întâmplat sfântului Laurențiu pe grătarul torționarilor romani. De altfel, se întâmplă ca pruncii ce dorm pe aceste platforme prea fierbinți să ardă de vii. Un anume număr de sugari pier astfel în fiecare an, spre marea disperare a părinților și fără ca faptul să le fie de exemplu celorlalte mame. Oricum, acestea nu au alt mijloc de a-și feri copiii de frig.

Un *kang* bine făcut are două deschideri, amândouă spre exterior. Printr-una se introduce combustibilul, în general un amestec foarte uscat de paie și baleg de cal sau de vacă; prin deschizătura opusă iese fumul. Acest cuptor,este ermetic închis

în interior, așa încât fumul și gazele să nu poată pătrunde în încăpere.

Cu toate acestea puține sunt *kang*-urile bine construite. Majoritatea au fisuri în interiorul locuinței. Altele nu au decât o singură deschidere, așa încât nu există tiraj. Altele, și mai prost făcute, primesc combustibilul printr-o deschizătură care dă chiar în încăpere și care rămâne mereu larg deschisă, degajând emanații greu de suportat.

În fine, am văzut altele care aveau deasupra un capac făcut din scânduri, pus pe deasupra unui foc ce mocnea sub cenușă. În anumite locuri din apropierea minelor, localnicii ard chiar huilă în aceste *kang* pline de crăpături.

Fiul meu și cu mine era să pierim asfixiați pe un *kang*, într-o fermă unde mă dusesem să văd o femeie bolnavă. Se petrecea tot în regiunea Amdo, dar cu câteva luni înainte de a purcede la călătoria povestită aici și într-o altă zonă a ținutului. Rudele bolnavei mă rugaseră stăruitor să rămân până a doua zi ca să văd efectul medicamentelor pe care le administrasem femeii și, cum drumurile nu erau atât de sigure după căderea serii, am acceptat să petrec noaptea la fermă.

Mi s-a dat cea mai bună încăpere din locuință. După obiceiul locului, trebuia s-o împart cu fiul meu. Ni s-a servit o cină excelentă pe mese joase, puse pe *kang*, apoi am fost lăsați singuri și am adormit imediat, îmbrăcați așa cum eram, cum se obișnuiește pe acolo, întinși pe pernele puse direct pe *kang*-ul fierbinte.

În toiul nopții m-am trezit cu capul greu, neputând să fac vreo mișcare. Mai îmi rămăsese încă destulă luciditate ca să înțeleg ce mi se întâmplase. Am făcut un efort nemaipomenit ca să-l strig pe Yongden. Și el era aproape inconștient. Cu greu l-am făcut să mă înțeleagă.

— Iute, iute, i-am spus, ridică-te și ia-mă de aici, o să murim. După câteva clipe a reușit să se miște și s-a târât spre mine. *Kang*-ul era lat; culcușul lui se afla lângă zid, iar al meu la extremitatea opusă, lângă fereastră. Obloanele erau trase, întunericul aproape total. Târându-se la întâmplare prin spațiul care ne despărțea, Yongden a răsturnat mesele încă încărcate cu resturile cinei noastre, apoi, când a simțit sub mână capul meu, s-a agățat de el și a tras. Nu era perfect conștient de ceea ce făcea: în starea de torpoare în care se găsea, singurul lucru pe care îl înțelesese

era că trebuie să mă scoată din cameră. Târât de el, trupul meu a ajuns la marginea estradei și a căzut greoi pe podea. Yongden, care putuse să alunece de pe *kang* și stătea de bine, de rău în picioare, nu mă lăsă și nu slăbi strânsoarea. Îi simțeam degetele cum îmi intră în ochi, în gât. Și continua să mă târască...

Mai putu să deschidă ușa ce dădea spre curte, dar acolo puterile îl părăsiră și se prăbuși peste mine de cum trecurăm pragul.

Era 25 decembrie, noaptea era minunată, luminată de lună. Era un ger de crăpau pietrele. După temperatura din zilele precedente, termometrul trebuia să arate cel puțin 30°C sub zero. Fusesem cât pe ce să ne asfixiem, riscam acum să murim înghețați.

Din fericire, cineva auzise zgomotul făcut când am răsturnat mesele încărcate cu veselă și apoi când am deschis ușa. Ne-au venit în ajutor. Mi-aduc aminte că ni s-a propus, când ne-am recăpătat simțurile, ca excelent remediu, o decocție de huilă în apă. Am refuzat cu toată energia să o înghițim.

Ca și japonezii, chinezii par a fi puțin sensibili la efectele emanațiilor de acid carbonic; totuși, din timp în timp, se vorbește de accidente mortale provocate de *kang* sau de vasele pline cu jăratic. Un lama tibetan și doi oameni din suita sa au murit astfel la Kum-Bum, în cursul unei vizite făcute la această mânăstire. Nu-ți rămâne decât să te miri că popoare cu o civilizație atât de marc, în numeroase alte privințe, nu folosesc hornurile.

Pătrunzând și mai mult în ținutul Amdo nu mai întâlnim chinezi decât din când în când, uneori câțiva negustori în călătorie sau câte unul stabilit în fruntea unei agenții comerciale izolate. În afara acestora, populația este în întregime tibetană.

Tibetanii din Amdo se deosebesc oarecum de cei din provinciile centrale din jurul orașelor Lhassa sau Jigatze. Aceștia din urmă se arată plini de dispreț față de îndepărtații lor compatrioți din nord și-i numesc în derâdere *thapa*[18], adică „oameni de margine". Oameni de la frontieră, un termen care în tibetană are sensul de „necivilizat".

De fapt, când îi cercetezi mai îndeaproape, băștinașii din Amdo, goi în jegoasele lor șube din blană de oaie, au într-adevăr înfățișarea unor barbari. Totuși, văzuți de la distanță, aspectul lor se schimbă. Murdăria întinsă pe pielea șubei cu blana înăuntru îi

---

[18] Scris *mthahpa*.

dă o patină caldă de bronz, făcând-o să semene de minune cu o catifea oliv sau maro-închis. Dacă o sabie cu teaca împodobită cu argint și coral se află la brâul necioplitului, sau dacă-și poartă puşca în bandulieră și e cocoțat pe un cal, iată-l, cu statura sa înaltă și aerul sigur pe care-l are de obicei, transformat într-un nobil cavaler.

Efectul este surprinzător mai ales la femei. Pe robele lor foarte lungi, aproape cu trenă, tot atât de „patinate" ca și acelea ale masculilor din tribul lor, cochetele din Amdo cos, drept garnitură, panglici înguste de bumbac viu colorate: roșii, verzi și albastre. De cingătoare, făcută uneori din argint cizelat sau măcar garnisită cu podoabe din argint, își atârnă eșarfe cu acelcași culori strălucitoare. Toate poartă pe cap — în casă ca și afară — căciuli pitorești, unele ascuțite ca acelea ale arlechinilor noștri, altele rotunde ca un colac, făcute din blană de vulpe sau din fetru bordat cu astrahan alb.

Astfel îmbrăcate, elc par pe câmp castelane din Evul Mediu, înhămate, datorită unei vrăji, la pluguri primitive sau desțelenind pământul cu lovituri de cazma pentru viitoarele însămânțări. Tabloul evocă vechile romane cavalerești, unde „vrăjitori" răi țineau prizoniere niște biete prințese fermecate. Prins de aceste amintiri, cauți instinctiv pe cavalerul care le va scăpa. Dar nici un erou nu se face văzut. Chiar și bărbații obișnuiți sunt în număr mic în această scenă rustică. Abia dacă vezi ici și colo unul sau doi la muncă. Nu că i-ar ține lenea acasă! Bineînțeles că nu! Seminția este, prin părțile acestea, făcută din viteji și masculii o dovedesc alegându-și o muncă pe care o consideră mai bărbătească decât cea de fermier. Ca să spunem lucrurilor pe nume, mândrii soți ai castelanelor cu căciuli de blană și cingători de argint cutreieră ținutul în căutare de călători pe care să-i jefuiască. Astfel, în vreme ce soțul se străduie să sporească averea comună cu prada cucerită, femeia exploatează proprietatea familială. O plăcută „diviziune a muncii"...

Nu eram departe de Sasoma. Catârii obosiți merseseră încet și seara cădea fără ca vreun sat să ne apară. După câteva cercetări am descoperit o fermă izolată și ne-am dus într-acolo să cerem adăpost pentru noapte.

Sosirea noastră a fost salutată de hămăitul feroce a cinci câini: trei în lanțuri și doi în libertate, cu greu stăpâniți de femeile care ieșiseră auzindu-i lătrând.

Trei femei, una în vârstă, celelalte tinere, păreau a fi singurele locuitoare ale casei. Ne-au primit cu răceală. Simțeam că ne-ar fi închis cu plăcere ușa în nas, dar veșmintele monahale pe care le purtam cu toții le-au impus. Puțini sunt tibetanii care ar îndrăzni să refuze ospitalitate unui lama de rang înalt și Yongden a anunțat imediat că sunt o *khadoma*[19] din Kuku nor.

Khadoma sunt genii feminine care, potrivit tibetanilor, se încarnează uneori în lumea noastră. Anumite personalități religioase feminine din Tibet sunt considerate a fi *khadoma* încarnate. De câțiva ani, zvonuri, la început vagi, apoi scrioase și, în cele din urmă, confirmate de mai mulți lama, îmi atribuiseră această măgulitoare origine. Nu m-am împotrivit prea mult. Situația în care mă punea avea destul de numeroase avantaje, ca îmi atrăgea respectul și simpatia băștinașilor, îmi ușura anchetele și nu avea, în fond, nimic dezagreabil. De altfel, dacă nimic nu dovedea în mod hotărâtor că eram o *khadoma*, nimic, pe de altă parte, nu dovedea în mod absolut nici că nu eram. A-i răni pe cei care mă aleseseră, îndoindu-mă de înțeleapta lor clarviziune, ar fi însemnat ingratitudine.

Am rămas, așadar, *khadoma* și, obișnuința ajutând, nu sunt perfect sigură de-a nu fi într-adevăr, în oarecare măsură.

Femeile ne-au băgat într-o încăpere imensă, care era și bucătărie și dormitor al stăpânilor. Nu erau deloc vorbărețe și, contrar obiceiului, nu ne-au pus nici o întrebare cu privire la scopul călătoriei noastre. În tăcere, mi-au așezat câteva perne în jurul vetrei, în chip de scaun, și mi-au pus în față o masă joasă.

Servitorii au despachetat proviziile și am început să cinez.

Lipsa bărbaților din casă mă intriga și, știind ce se spunea despre moravurile locului, am întrebat într-o doară, continuând să mănânc:

— Nu sunteți căsătorite? Unde vă sunt soții?

— Al meu a murit, îmi răspunse grav țăranca în vârstă. Astea două sunt nevestele fiilor mei.

— Nu sunt aici, am continuat eu.

---

[19] Scris *mkhah hgrama*. Literal: „una care merge în cer", „una care se plimbă în cer sau prin spațiu".

— Bărbatul meu a plecat să facă negustorie, spuse una dintre cele două nurori. Și, arătând-o pe cumnată-sa, a adăugat: Al ei s-a dus să-și vadă o rudă care a avut un accident.

Cunoșteam destul de bine expresiile locului ca să știu despre ce era vorba.

Expresia eufemistică „a face negustorie" sau, în alte regiuni, aceea mai pitorească „a merge în munți la cules de ierburi medicinale" înseamnă a face parte dintr-o expediție de bandiți.

Probabil femeile credeau că nu voi înțelege cele spuse de ele sau, mai degrabă, credeau că nu pot ascunde ceva unei *khadoma* și că, dacă le-am întrebat, am făcut-o numai ca să le pun la încercare buna credință, știind perfect ceea ce păream că ignor. Această din urmă ipoteză este mai potrivită cu mentalitatea tibetană.

Nu am mai pus vreo altă întrebare și m-am cufundat în recitarea slujbei de seară, așa cum fac lama importanți. Retrase într-un colț al încăperii, femeile păstrau o tăcere pioasă. Deodată, s-a auzit pe drum tropotul unui cal care alerga în mare grabă, apoi câinii lătrară, dar de data asta cu veselie, sărbătorind întoarcerea stăpânului.

Una dintre femei ieși degrabă afară ca să țină, după obicei, căpăstrul calului și să-l ducă în grajd, dar, de cum trase zăvorul, intră înăuntru un bărbat tânăr, înalt, cu ținută frumoasă și, fără să mă vadă, anunță:

— A murit, glonțul pătrunsese adânc în piept.

În tăcere, bătrâna îi semnală cu un gest al capului prezența mea. Bărbatul se întoarse către mine, îmi examină o clipă îmbrăcămintea de lama, apoi, înaintând, îmi spuse:

— Unchiul meu dinspre partea mamei (*ajan*) a murit; prietenii săi au trimis după lama lui[20] ca să înceapă *powa*[21]. Dar dacă aveți puterea de a celebra ritul, faceți-l și dumneavoastră, ca unchiul meu să poată renaște fericit, în Paradisul Marii Beatitudini.

— Cum trupul unchiului dumneavoastră nu se află aici și pentru ca *powa* să fie eficace, trebuie ca ritul să fie îndeplinit pe

---

[20] Expresia lama *lui* înseamnă un fel de director spiritual. Numai acela este pe deplin îndreptățit să celebreze toate riturile religioase pentru un mort, pentru a-i ghida spiritul în lumea de dincolo. Totuși, marii lama sau lama anahoreți îl pot înlocui sau pot ajuta străduințile lui cu puterea lor superioară.

[21] Rit constând în a face spiritul să iasă din trup și a-l duce în altă parte. Aici este vorba mai ales de a-l scoate din *bardo*, unde rătăcește după moartea trupului pe care-l însuflețește, și a-l duce într-un loc fericit. Vezi explicațiile cu privire la *powa* (scris *phowa*) și la *bardo* în *Mystiques et magiciens du Tibet* și în *The Tibetan Book of the Dead* de Evan-Wentz, după traducerea lui Dawasandup.

un obiect pe care-l purta de obicei asupra lui: una din robele sale sau altceva, am răspuns eu.

Într-adevăr, aceasta este regula. Speram ca, amintind-o celui care mă ruga, să fiu scutită de a recita slujba funerară, lucru pe care nici un lama care a primit inițierea necesară nu-l poate refuza; el trebuie să ajute spiritul mortului, caritatea fiind pentru el o datorie.

— Era fratele meu, *Jetsunma Kuchog*[22], spuse la rândul ei bătrâna. Dacă puteți, ajutați-l.

Pe obrajii ei zbârciți curgeau lacrimile.

— Am sabia pe care o purta întotdeauna la brâu, continuă liniștit tânărul stăpân al casei. Unchiul meu o avea la el când a fost rănit. Fiul lui a murit, așa că eu îi moștenesc armele.

Ieși și când se întoarse peste o clipă avea cu el o pușcă și o sabie cu teaca împodobită cu argint și coral. Puse sabia pe masa joasă din fața mea.

Simțeam că în pofida calmului lor aparent, gazdele mele erau profund îndurerate și mai ales doritoare să-și vadă ruda fericită în cealaltă lume. Cel mai bun lucru era să le dai îmbărbătarea și alinarea sufletească pe care le implorau.

— Bine, am spus, punând mâna pe arma banditului mort, asta-i de ajuns. Lăsați-mă.

Tânărul se îndepărtă și femeile îl scoaseră imediat din cameră. Am auzit zgomotul confuz al unei conversații însuflețite. Câteva cuvinte repetate cu glas mai tare și cu insistență au ajuns până la mine: „...A spus că trebuie să ne ducem imediat la ei..." „...Fratele tău a plecat ieri..."

Gazda mea s-a întors în cameră, s-a îndreptat către mine și, prosternându-se, mi-a spus:

— Trebuie să plec imediat, dați-mi binecuvântarea, *Jetsunma Kuchog*, și un *songdu*[23] care să mă apere.

---

[22] Denumire foarte politicoasă când te adresezi unei călugărițe de rang înalt. Mai puțin respectuos, călugărițele sunt numite *ane*, pronunțat de obicei *ani*, sau *djomo*.

[23] O panglică subțire ruptă dintr-o țesătură, în general o bucată de mătase, în centrul căreia lama face un nod, căruia îi transmite o virtute protectoare recitând anumite formule rituale, exprimând mental o dorință spre binele celui care va purta panglica și, în al treilea rând, suflând deasupra nodului. Aceste *songdu* pot avea culori diferite. Albe — sau, la frontiera sino-tibetană, albastre — pentru laici, roșii când sunt distribuite unor membri ai clerului (în mod excepțional și unii laici pot primi panglici de culoare roșie), galbene pentru persoanele de rang înalt din lumea religioasă.

Nici un fel de explicație nu era necesară, înțelegeam că omul avea să se întâlnească cu fratele său și că se pregătea o expediție în cursul căreia risca să aibă aceeași soartă ca unchiu-său, al cărui suflet mă ruga să-l trimit în Paradisul Marii Beatitudini.

Să încerci să discuți cu el, să-l reții, ar fi fost zadarnic. Ideea nu-i trecea prin minte nici maică-sii, nici nevesti-sii; el se supunea unui obicei secular care îi părea tot atât de ineluctabil, tot atât de firesc ca și cursul astrelor.

Am rupt o bucată din capătul unei eșarfe de mătase și, înnodând-o, am formulat în tăcere dorința ca omul să scape de pericol, să nu bage pe nimeni în necaz și să poată căpăta noțiuni mai corecte decât cele care-l conduceau acum. Apoi, am suflat, potrivit ritualului, asupra nodului și am întins bucata de mătase gazdei mele, care și-a înnodat-o la gât.

Îmi mulțumi, apoi brusc, poate dintr-o nevoie inconștientă de a se justifica în fața mea, sau poate impresionat fără voia lui de moartea recentă a unchiului, adăugă:

— *Jetsunma Kuchog*, am fost mereu milos față de cei săraci, iar la mine acasă călugării și pelerinii au fost întotdeauna bine primiți. N-am ucis decât un singur om și pe acela în luptă. Vedeți, a lipsit puțin să nu fiu eu cel ucis.

În vreme ce vorbea și-a desfăcut puțin șuba și am văzut pe piept cicatricea unei răni adânci.

A băut o ulcică de rachiu întinsă de maică-sa, a înghițit câteva îmbucături de carne uscată și un cocoloș de *tsampa*, în vreme ce femeile îi pregăteau merindele de drum, apoi a dispărut în noapte. Zgomotul copitelor calului său se stinse puțin câte puțin, iar apoi n-a mai fost decât tăcere.

Strânse într-un colț al încăperii, cele trei femei numărau mătăniile recitând *mani*[24]. Chipurile lor exprimau o melancolie calmă, un fel de pasivitate senină ce accepta, fără disperare și fără revoltă, un destin cu neputință de combătut. Mă făceau să mă gândesc la nevestele pescarilor, în vreme de furtună, când bărbații lor sunt pe mare.

Cu sabia acelui *djagpa*[25] așezată în fața mea, am început slujba pentru morți, chemând spiritul decedatului, potrivit ritului consacrat și implorându-l să se lase condus către lăcașul

---

[24] Denumire decurgând din formula sacră: *Om mani padme hum!*

[25] Tâlhar de drumul mare, operând călare și în bandă.

preafericit. Oare mă auzea acel bandit înrăit, căzut pe câmpul unde se înfruntă „voinicii cu inima tare", după cum spun cei din ținutul său?...

În colțul lor întunecat, femeile își continuau mormăitul monoton și lent:

Om mani padme hum!

Dimineața, am cerut îngăduința de a mai rămâne la fermă până în ziua următoare, pentru ca animalele să se poată odihni. Era nemaipomenit de bine să le pot lăsa catârilor douăzeci și patru de ore de odihnă, dar țineam și să profit de ocazia care se ivise și să le chestionez pe gazdele mele asupra obiceiurilor locale privitoare la banditism. În calitatea mea de *khadoma*, care slujise pentru binele *post-mortem* al rudei lor și deoarece eram în cunoștință de cauză în ce privea soiul de „negoț" pe care-l făceau stăpânii casei, aveam toate motivele să sper că-mi vor răspunde cu sinceritate.

Așteptările mele nu au fost înșelate, femeile mi-au spus ce era de spus cu privire la subiectul care mă interesa. Din ce mi-au povestit ele, un lucru curios era de reținut. În regiune exista un fel de „serviciu obligatoriu" secret, care îi obliga pe toți bărbații valizi să participe la expedițiile „comerciale " hotărâte de un consiliu de șefi ce supraveghea distribuirea prăzii cucerite.

Aceasta explica cuvintele pe care le surprinsesem în ajun: „A spus că trebuie să mă întorc imediat..." „...Fratele tău a plecat ieri..."

De-a lungul călătoriilor mele aveam să regăsesc moravuri asemănătoare în ținutul așa-numiților *golog*, la cei numiți *popa* și în munții care înconjoară valea adâncă din Saluen, dar până acum diversele obiceiuri de inspirație „socialistă"[26], pe care le remarcasem la diferitele grupări tibetane, tindeau către scopuri mai pacifice.

E de la sine înțeles că bravii oameni despre care vorbesc ignorau total ce este socialismul din Occident. Socialismul lor, ușor bizar, era numai și numai fructul propriilor lor idei privind

---

[26] Sper că nici unul din cititorii mei nu se va simți jignit de folosirea, aici, a termenului *socialism*. În cele ce urmează, e vorba de o deformare comică a anumitor principii socialiste. A critica unele din aceste principii este departe de mine. Incompetența mea în acest domeniu este totală.

obligația pe care o au toți de a lucra împreună la anumite munci și aplicarea practică a principiului egalității.

Printre amintirile mele cele mai amuzante legate de acest subiect se află aceea a unui sat situat la aproape 2 400 m altitudine, nu departe de Kampa Dzong, o mică fortăreață de pază la hotarul meridional al Tibetului. Acest sat se cheamă Latchen. Deși se găsește la câțiva kilometri dincolo de limita oficială a teritoriului tibetan, populația lui este în întregime tibetană, descinzând probabil din păstori emigranți veniți din Ha, o regiune cuprinsă acum în micul stat tibetan numit Bhutan pe hărți și Dugyul (țara tunetului) de către locuitorii săi.

Cam optzeci de familii se învață la Latchen cu viața sedentară, cultivând orzul și cartoful. Nu au renunțat totuși complet la obiceiurile pastorale ale strămoșilor lor. Vara, părăsindu-și cabanele, oamenii din Latchen pleacă să trăiască pe înaltele podișuri din împrejurimi[27], ca să-și pască acolo turmele de iaci. Apoi când, spre sfârșitul lui septembrie, zăpada e acolo prea mare, unii dintre ei duc animalele de cealaltă parte a frontierei, în Tibet, unde clima, foarte rece, este mai uscată, iar pășunile nu sunt, în general, acoperite de zăpadă. Alți locuitori din Latchen, *latchenpa*, coboară în satul lor, unde rămân până în anul următor.

Am trăit multă vreme în acest ținut pierdut, fie în mânăstirea care domină satul, fie în împrejurimi[28], și astfel am putut să văd cum funcționează caricatura de guvernare socialistă despre care am să spun câteva cuvinte.

Șefii comunei, în număr de trei, erau aleși pentru un an; acestui triumvirat i se adăuga un consiliu compus din vreo zece membri. Șefii și consilierii reglementau treburile curente și îndeplineau și funcția de judecători. Când trebuia să fie luată vreo hotărâre mai importantă erau convocați toți oamenii pentru a o discuta, iar discuția se încheia cu un referendum.

În principiu, fiecare locuitor trebuia să contribuie la cheltuielile și lucrările de interes public și să-și ia partea sa din beneficiile ce reveneau comunității.

Acestei constituții nu trebuia să-i aduci decât laude, dar cele mai bune programe nu au valoare decât prin felul în care sunt

---

[27] Spre 4 000 de metri altitudine.

[28] Vezi povestirea șederii mele în *Mystiques et magiciens du Tibet*.

înțelese și aplicate și aici intervine interpretarea ridicolă, născută în creierașul cetățenilor din Latchen.

Se hotărâse ca cei trei șefi să fie aleși și așa și erau, dar să nu credem cumva că toți sătenii erau eligibili. Potrivit unei înțelegeri tacite, triumvirii trebuiau să aparțină fracțiunii celor „bogați", iar „săracii" susțineau acest obicei cu mai multă îndârjire decât concetățenii lor mai favorizați de soartă. Oare cine, spuneau ei, ar voi să se supună unui amărât lipsit de vite și care nu are nimic? Numai un *piukpo*[29], un om chivernisit putea să inspire respect.

Deci, șefii și consilierii aparțineau invariabil plutocrației, mai mult sau mai puțin zdrențăroasă, a cătunului. În felul lor de a împărți dreptatea, aceștia se conformau cu strictețe metodelor prevalând în Tibet și, trebuie s-o spunem, în multe alte țări din Orient.

Înainte de a se prezenta în fața lor, reclamanții și pârâții erau mai întâi precedați de daruri. Repetau aceste dovezi palpabile ale considerației lor când apăreau în persoană în fața celor care le arbitrau litigiul. De greutatea acestor daruri depindea părerea bunilor judecători și problema cea mai importantă pentru un avocat era să știe ce va oferi adversarul său, pentru a-l depăși în valoare. Lucrul evita, în timpul procesului, fastidioase și inutile lupte oratorice.

La Latchen, ca de altfel și în alte părți ale Tibetului, totul se aranja prin amenzi: hoția, bătăile, ba chiar omorul și asasinatul.

Magistrații începeau prin a lua pentru ei o parte din amenda plătită de condamnat, restul era folosit pentru a da un ospăț pentru bărbații din sat, la care participau, bineînțeles, triumvirii și consilierii.

A mânca era gândul care îi domina pe toți. De cum un profit oarecare mergea la comunitate, acesta era convertit în alimente, care erau mâncate de către bărbații așezați în cerc în agora rustică a satului, un teren rezervat pentru întrunirile publice unde erau aduse, în acea zi, cazanele mari municipale.

Aceste cazane erau considerate proprietate comună, dar, în ceea ce privește conținutul lor, lucrul era departe — vai — de realitate. Dacă erau fierte în ele hălci de iac[30] sau de oaie, bucățile bune, carnea gustoasă mergea la edilii așezați pe covoare la un capăt al adunării, în vreme ce fracțiunea „săracilor " trebuia să se mulțumească cu câteva oase de ros.

---

[29] În dialectul local, alterație a cuvântului tibetan *tchugpo* — bogat.

[30] Iac, boul cu păr lung, originar din Tibet.

Dacă suma de cheltuit era foarte mică, comunitatea era invitată la un simplu „ceai". Şi în acest caz, edilii şi alţi *piukpo*, serviţi primii, primeau tot untul de la suprafaţa băuturii[31], în vreme ce concetăţenii lor fără dare de mână îşi luau partea din beneficiul comun sub forma câtorva ulcele cu o apă negricioasă.

Un prinţ din Sikkim a avut într-o bună zi ideea de a întemeia o şcoală la Latchen pentru a ridica nivelul intelectual al locuitorilor. Era o iniţiativă lăudabilă. Mai puţin fericită a fost alegerea învăţătorului: un tibetan, beţiv inveterat, care în timpul unei bătăi omorâse cu cuţitul un om şi care, ca să scape de urmările acestui omor, trecuse frontiera.

Era de competenţa triumvirilor să-i desemnez pe băieţii admişi să frecventeze şcoala. Am greşi dacă ne-am închipui că acest fapt a dat loc la competiţii. Dimpotrivă. Dacă părinţii, purtând darurile de cuviinţă, s-au dus să solicite bunăvoinţa şefilor, au făcut-o pentru ca fiii lor să fie scutiţi de obligaţia de a învăţa să citească. Băieţii, ziceau ei, le erau folositori la munte ca păzitori de iaci. Şefii şi consilierii împărtăşeau acest fel de a vedea lucrurile şi, acceptând darurile bogaţilor *piukpo*, le acordau cu uşurinţă favoarea solicitată.

Totuşi, cum prinţul întemeietor al şcolii ţinea să vadă acolo elevi şi avea puterea să dea o amendă comunei recalcitrante, cei care au fost constrânşi să înveţe au fost copiii din familiile sărace, care nu-i puteau îndupleca pe şefi cu ofrande, tocmai cei ai căror părinţi, fără servitori, aveau absolută nevoie de ei pentru a le păzi vitele şi a le lucra pământul. Pe lângă aceşti nevoiaşi, municipalitatea mai adăuga pe cei „buni de nimic", băieţii consideraţi ca total proşti, deoarece, îmi spunea un consilier cu toată seriozitatea,

---

[31] În Tibet, ceaiul se pregăteşte după metoda următoare: ceaiul, care se cumpără în pachete mari, presate, este sfărâmat în bucăţi foarte mici şi fiert îndelung. Apoi, este vărsat într-un putinei. Se pune apoi sare, puţină săricică (plantă erbacee cu frunze spinoase, cu flori verzui, alburii sau roşietice, ale cărei tulpini calcinate produc sodiu [Salsola Kali]) şi o oarecare cantitate de unt, după cum are fiecare. Amestecul este bătut bine, apoi trecut printr-o strecurătoare, ca să se înlăture frunzele de ceai. Lichidul, după ce a fost trecut prin strecurătoare şi vărsat în ceainice mari de metal (aramă sau argint) sau de pământ la cei săraci, este pus la încălzit pe colţul sobei. Când se serveşte, se agită din nou ceainicul pentru a amesteca untul. Cu toate acestea, primii serviţi primesc ceaiul cu mai mult unt decât cei cărora li se dă ce-a rămas pe fund. Când e vorba să serveşti ceai unui mare număr de oameni, acesta este adus în hârdaie de lemn şi servit cu polonicul. Mai ales atunci, ultimii serviţi nu se aleg decât cu un lichid fără unt.

„cum sunt incapabili să facă ceva, nimeni nu suferă din pricină că nu muncesc".

Am spus că deasupra satului se afla o mânăstire. O mânăstire, lamaistă sau de oricare alt fel, necesită prezența călugărilor. Dar motivele care îi făceau pe părinți să-și țină fiii departe de școală aveau și mai multă greutate când era vorba de a se lipsi pentru totdeauna de munca lor ba, chiar mai mult, de a trebui să-i întrețină când aceștia deveneau *trapa*[32].

Numai familiile înstărite puteau fi ispitite de cinstea de-a se înrudi strâns cu un membru al clerului, iar aceste familii nu erau destul de numeroase la Latchen pentru a umple cu novici mica lamaserie locală, așa măruntă cum era ea.

Și iată că rațiunea de stat intervenea din nou. *Trapa* sunt necesari, ba chiar indispensabili. Ei îi gonesc pe demoni care, fără ei, ar pustii turmele și ar omorî oamenii. Ei fac să cadă ploaia la vremea potrivită pentru recolte și îndepărtează grindina. Conduc spiritul morților spre plăcute paradisuri. Prezic viitorul, îi exorcizează pe cei chinuiți de spiritele rele și redau sănătatea bolnavilor celebrând rituri binefăcătoare... Câte nu fac ei și cum să te lipsești de mijlocirea lor?...

Triumvirii ghiceau deci vocațiile și dacă se înșelau, atâta pagubă! Băieții desemnați de ei îmbrăcau haina monahală, învățau să sufle ritmic în *conce* și în *ragdong* (trompete lungi tibetane), să facă să vibreze chimvalele mari de bronz și să psalmodieze armonios ritualul. Că lucrul le plăcea sau nu, în felul acesta se făceau folositori pentru concetățenii lor.

Soarta lor avea totuși și câteva lucruri bune. Cum mânăstirea din Latchen aparținea sectei „bonetelor roșii", acești *trapa* aveau permisiunea de a se căsători. Puteau astfel să aibă o locuință în sat, să trăiască în familie, să-și cultive pământul și să-și îngrijească vitele ca și ceilalți săteni. În plus, față de ceilalți, aveau avantajul de a nu datora nici impozite, nici corvezi și de a fi independenți față de șefi și de consiliu, a căror autoritate nu se exercita decât asupra laicilor.

Primăvara, triumvirii, consilierii și poporul se adunau în agora. Un ospăț îmbelșugat era preludiul la discuția care se purta asupra datei la care se vor planta cartofii și a datei la care vor

---

[32] *Trapa*, vezi nota de la pag 12.

încep însămânțările, mai întâi la Latchen, apoi într-un loc agricol de vară, situat la o altitudine mai ridicată, ce depindea de sat.

După ce dăduse peste cap numeroase ulcele cu bere, adunarea fixa datele. Din acel moment, tot orzul trebuie să fie însămânțat și toți cartofii puși în pământ, la zilele hotărâte pentru fiecare loc. Auziți bine: într-o singură zi, și de către toată lumea în aceeași zi.

Însă pământul lui Pagdzin era expus la soare, iar cel al lui Uangdu era un teren umed, aproape de pădure. Tsering cultiva o parcelă de pământ situată la două sute de metri mai sus de parcelele celor doi săteni de care am vorbit. Apoi Gorin avea o bucată mare de pământ: cum s-o însămânțeze într-o singură zi?... Aceste probleme și altele de acest fel nu-i nelinișteau defel pe locuitorii din Latchen, pentru ei avea importanță un singur lucru: egalitatea.

Dacă, spuneau ei, oamenii seamănă la date diferite, vor recolta la date diferite. De exemplu, primii, care vor avea cartofi buni de exportat în Tibet sau în Sikkim, vor primi de pe urma acestor trufandale un preț mai bun decât cei ai căror tuberculi vor ajunge mai târziu pe piață. Această concurență nu e bună, toți trebuie să aibă aceleași avantaje.

Epoca recoltatului și cea a culesului cartofilor se hotărau într-o adunare asemănătoare. Degeaba a strigat Tobtchen că nu i s-au făcut cartofii sau Yeche să fie lăsat să-și strângă orzul cu o săptămână mai devreme deoarece l-ar pierde dacă l-ar lăsa netăiat, nimic nu putea să înduplece legea. Chiar dacă se lăsa deoparte orice problemă de negustorie, era interzis să culegi un singur cartof de pe pământul tău pentru a-l mânca cu familia înainte de data fixată: „Nimeni nu trebuie să se ospăteze singur, în mod egoist", zicea ciudata înțelepciune a localnicilor din Latchen. „Trebuie să aștepți ca toți s-o poată face împreună."

Ar fi fost inutil să argumentezi că, de la un capăt la celălalt al anului, *piukpo* se ospătau fără a-și invita concetățenii săraci să ia parte la mesele lor. Argumentul nu ar fi fost înțeles nici de către „bogați", nici de către „săraci".

Mai ciudată încă era interzicerea de a recolta ceva după trecerea perioadei fixate. Cei care nu dispuneau de brațe suficiente trebuiau să închirieze brațele țăranilor mai puțin ocupați, altfel erau amenințați să-și piardă orzul sau cartofii, căci a doua zi după data statornicită vitele erau lăsate pe câmp să pască mirișteа și nici o reclamație nu era admisă din partea proprietarului alc cărui grâne ar fi fost distruse.

Produsul turmelor, cartofii și slaba provizie de orz nu ajungeau să-i hrănească pe locuitorii din Latchen. Le trebuia grâu, orez, ceai, sare, apoi obiecte pentru gospodărie, pentru cultura pământului și încă o mulțime de alte lucruri. Ca să și le procure, coborau în Sikkim sau urcau în Tibet, unde își schimbau mărfurile — lână, cartofi, unt etc. — cu cele de care aveau nevoie. Acest fapt ducea la exoduri periodice ale căror date erau tot atât de riguros fixate ca și cele care priveau muncile agricole.

La ziua stabilită, întreaga populație se punea în mișcare, numai bătrânii și copiii aveau voie să rămână în sat. Când era vorba de călătoriile făcute către sfârșitul toamnei spre Tibet, când pasul Sepo putea fi brusc înzăpezit, această permisiune le viza și pe femei.

Era inutil ca cineva să declare că nu dorea să cumpere ceva, că nu avea nevoie de nimic și că nu avea nici bani, nici produse de schimb pentru a face cumpărături. Tot atât de inutil era să le explici șefilor că erai obosit, că trebuia să-ți îngrijești nevasta sau tatăl bătrân și bolnav, că începuseși, ca dulgher sau croitor, un lucru bine plătit și că a-l abandona însemna o pierdere greu de suportat. Nici un motiv nu era acceptat.

Nu se putea îngădui ca unii să rămână în sat, să facă beneficii sau pur și simplu să se odihnească, când concetățenii lor erau absenți și se osteneau cu drumul. Egalitate! Toată lumea împreună. După exemplul Tibetului, exista în acest ținut o corvoadă de hamalâc. Ea era ușurată de un tarif oficial potrivit căruia trebuiau să fie plătiți hamalii.

Orice călător cu un ordin de rechiziție eliberat de autoritățile din Sikkim avea dreptul de a cere hamali. În ceea ce-i privea pe săteni, corvoada era obligatorie pentru toți, singurii exceptați fiind triumvirii, consilierii și *trapa*. Bogații puteau și ei să se sustragă plătind o contribuție anuală. Cât despre nevoiași, lor le-ar fi plăcut să câștige, din când în când, câțiva bani pentru o zi de muncă, dar nu le era îngăduit să-și păstreze salariul. Acesta trebuia să fie vărsat în întregime în mâinile șefilor. Când suma obținută din aceste salarii, împreună cu taxa de scutire plătită de cei bogați, se ridica la prețul unui iac, se hotăra un ospăț în cursul căruia era mâncat animalul.

Cutare amărât avea nevoie de un pantalon, al lui era numai zdrențe și banii primiți de la călători, zicea el, i-ar fi prins bine ca să-l cumpere, dar n-ar fi îndrăznit să exprime cu voce tare

asemenea aspirații atât de individualiste. Comunitatea trebuia să se bucure împreună. O să aibă un os de ros și își va petrece iarna fără pantaloni.

Femeile participau și ele la corvoada de hamalâc, ca de altfel la toate celelalte corvezi impuse de șefi și, la fel ca bărbații, trebuiau să verse salariul în vistieria municipală, dar ele nu aveau nici măcar consolarea de a participa la ospăț, acesta fiind rezervat în exclusivitate masculilor satului. Se spunea că dacă tații, soții, frații lor se ospătau, această satisfacție de un ordin foarte altruist trebuia să le fie de ajuns membrilor feminini ai comunității.

Cedând unui acces de zel feminist, am încercat într-o zi să ofer un ospăț acestor făpturi sacrificate. Triumvirii încruntară din sprâncene, inovația încurca obiceiurile stabilite. După ce au reflectat, mi-au spus că ei ar autoriza, totuși, o mică sărbătoare, dacă m-aș angaja să dau una asemănătoare și pentru bărbați. Dacă era vorba de serbări, toată lumea trebuia să ia parte. Degeaba le-am spus că ei nu le ofereau femeilor nici un loc la serbările lor, totul a fost în zadar.[33] Bărbații puteau să se bucure de niște privilegii care nu le erau acordate femeilor, dar era imposibil să-ți imaginezi contrariul. La urma urmelor, sunt destui așa-ziși civilizați care gândesc la fel ca barbarii de aici.

S-a întâmplat ca, în timpul uneia din călătorii de la Latchen în Tibet, să am nevoie să fac o provizie de lemne de foc. Am anunțat locuitorilor din ținut prețul pe care-l ofeream pentru fiecare legătură de lemne, adăugând că cine dorea să lucreze ca tăietor putea să se prezinte. Câțiva bărbați pe care situația lor îi scutise de călătorie (cu această ocazie institutorul își abandonase școala) și o grămadă de femei sosiră, încântați de chilipirul care li se oferea. Am dat tuturor ceai și mâncare și, vreme de patru zile, toată lumea a muncit râzând și cântând.

Totul părea perfect, dar, la întoarcerea lor, șefii au socotit altfel. Nimeni nu avea dreptul, au declarat ei, să întreprindă vreo treabă dacă nu era desemnat în acest scop de către consiliu. A mă aproviziona cu lemne constituia un câștig de care trebuia să beneficieze comunitatea. Ar fi trebuit, mi-au spus triumvirii, să mă

---

[33] Cu privire la aceasta, trebuie să spun că în Tibetul propriu-zis, femeile nu au de ce să fie plânse. Ele sunt foarte libere, foarte bine tratate și nimănui nu-i trece prin minte să le excludă de la picnicurile care plac atât de mult tibetanilor.

adresez lor; ei ar fi poruncit fiecărui șef de familie să-mi aducă o cantitate de lemne, aceeași pentru toți, iar prețul pentru aceste lemne ar fi fost vărsat, ca întotdeauna, în vistieria ospețelor. Tuturor celor care au muncit pentru mine, femei și bărbați, li s-a dat o amendă mare.

Mai făcusem experiența acestei convocări a *tuturor* oamenilor ca să lucreze împreună când am construit o cabană foarte simplă. Consiliul acceptase să mi-o clădească la un preț stabilit de comun acord. Șefii mi-au cerut la început jumătate de preț ca să cumpere alimente. Când au primit banii, toată populația de sex bărbătesc s-a instalat într-o poiană, mai jos de locul unde avea să se ridice locuința mea, și s-a ospătat. S-a ospătat vreme de zece zile, timp în care eu îi priveam din cortul meu cum se îmbuibă fără odihnă, întrebându-mă când aveau să se hotărască să lucreze.

Ascultând în cele din urmă de mustrările mele repetate, o parte din bărbați au început să doboare copacii și să taie scândurile cu securea — nu cunoșteau ferăstrăul. Ceilalți nu se mișcară. Când se împlineau două ore de muncă, primii se întorceau în poiană să bea și să mănânce. Apoi veni vremea fixată pentru una din călătoriile periodice și plecară *cu toții*, pentru că nimeni nu trebuia să lucreze mai mult decât ceilalți. M-am găsit în fața unei șarpante fără acoperiș, la numai două săptămâni de anotimpul ploios.

Am chemat trei *trapa* dulgheri care s-au învoit să-mi termine cabana. Când s-a întors „comunitatea", furia ei a fost uriașă împotriva celor care primiseră un salariu care *ar fi trebuit* să-i revină ei. Dar membrii mânăstirii nu țineau decât de abate, iar triumvirii nu puteau face nimic împotriva lor.

Dar mai ales când era vorba de alimente devenea extravagantă această ciudată concepție despre egalitate pe care și-o făuriseră locuitorii din Latchen. Trebuia să-mi cumpăr untul de la niște păstori care locuiau de cealaltă parte a frontierei, pentru a evita ca cele optzeci de familii care alcătuiau comuna să-mi aducă cota-parte a lor pe care ar fi trebuit s-o accept așa cum era, proaspătă sau râncedă, fără dreptul de a o refuza.

Multe am pățit și când am mai făcut o încercare de a încuraja inițiativa personală. Am vrut să cumpăr, de la oricine ar fi avut, cartofi mari. Niște oameni au urcat până la locul meu retras, purtând saci al căror conținut fusese ales cu grijă. Îmi trebuiau vreo treizeci de saci; au fost plătiți și sacii puși la locul lor.

Au apărut atunci nelipsiții triumviri, care mi-au amintit că, potrivit constituției lor nescrise, dar obligatorii, nimeni nu trebuia părtinit. Fiecare familie trebuia să-mi procure un sac de cartofi și nu era permis să se facă o sortare potrivnică egalității.

Cartofii, explicau ei cu gravitate, ca și cum mă inițiau în secretele profunde ale agriculturii, se recoltau cum veneau: mici, mijlocii și mari. De ce unii să-i mănânce pe cei mici, în vreme ce eu să am la fiecare masă numai cartofi mari?... Nu? De ce?... Bineînțeles, în virtutea acelei nedreptăți veșnice potrivit căreia ei, șefii și așa-zișii *piukpo*, mâncau bucățile grase de iac, beau partea cu unt a ceaiului și lăsau celorlalți zgârciurile, oasele și spălătura de pe fundul cazanului cu ceai.

Nu am vrut să discut cu ei această problemă, dar a trebuit să fac dovadă de multă fermitate pentru a evita ca ermitajul meu să nu fie acoperit de un munte de cartofi, aduși de fiecare familie, într-o cantitate egală cu cea pe care o cumpărasem de la ceilalți săteni. Aceștia din urmă au trebuit, în chip de despăgubire, să depună banii pe care îi primiseră de la mine în nesățioasa vistierie a ospețelor colective.

Dar, pentru mine, surprizele nu se terminaseră. Cu puțin înainte de sosirea ultimei ierni petrecute acolo, în coliba în care locuiau servitorii mei a pătruns un hoț, când aceștia erau plecați. Întâmplarea m-a hotărât să cumpăr un câine de pază.

Am trimis pe unul din băieți în sat. S-a întors cu un animal uriaș, cu un aspect feroce, foarte potrivit pentru ceea ce așteptam eu de la el.

După câteva zile, unul din cei trei șefi care dețineau magistratura supremă se prezentă la ușa mea. Adus dinainte-mi, a început pe un ton sever și fără nici un fel de introducere:

— Ați cumpărat un câine de la Teundup. Cu toate acestea, știți că nimeni nu trebuie favorizat și că fiecare familie are drepturi egale. De ce numai Teundup să aibă un câștig? Ar fi trebuit să vă adresați... nouă, noi v-am fi trimis...

— Probabil optzeci de câini, am exclamat eu înspăimântată, fără să-l las să termine, gândindu-mă la numărul familiilor care locuiau în Latchen.

— Nu, răspunse celălalt cu răceală. Nu sunt în sat optzeci de câini de pripas. V-am fi trimis doar *câțiva* câini.

Chiar în seara zilei în care a avut loc această discuție, zăpada a început să cadă și la puțină vreme orice comunicație între

Latchen și Podișul Beatitudinii (Deua thang), deasupra căruia era agățată, între două stânci, locuința mea anahoretică, a fost întreruptă. Chiar dacă ar fi avut intenția, le era imposibil primitivilor mei socialiști să vină iar la mine. Așa că am rămas numai cu un singur câine.

Toate astea sunt de-acum povești vechi, și eu mă aflu în ținutul Amdo, departe de cătunul acela din Himalaia.

Etapa următoare m-a dus la Sasoma, ceea ce înseamnă, în dialectul local, „pământ nou". Într-adevăr, nu exista încă acolo decât un embrion de sat, câteva case construite de curând în jurul unei clădiri mari, deopotrivă han și agenție comercială. Un traficant, un chinez musulman, se stabilise acolo și-i exploata pe naivii localnici. Degeaba sunt aceștia bandiți voinici și grozavi, pe tărâmul afacerilor rămân niște bieți negustori și chinezul îi va bate mereu.

La Sasoma, negustorul cumpăra de la ei lemn, blănuri și lână. Le vindea lucrurile de care aveau ei nevoie, plus o grămadă de fleacuri inutile, aranjate cu mare știință în prăvălia sa pentru a-i ispiti pe clienții creduli. Șeful agenției comerciale era și cămătar, lucru de la sine înțeles în Orient. Probabil că cea mai mare parte a câștigului și-o lua din cămătărie.

Hanul său era fără cusur. Cu toate acestea, nu te puteai aștepta, în acest ținut pierdut, la sosirea vreunor călători de vază; dar sunt sigură că luxul — foarte relativ, bineînțeles — hanului-prăvălie era chibzuit ca să-i impresioneze pe băștinași și negustorul să capete astfel o autoritate morală importantă asupra lor.

Planurile secrete ale neguțătorului-hangiu mă interesau de altfel foarte puțin. Mă bucuram, pur și simplu, de a fi găsit un adăpost plăcut. Yongden și cu mine aveam fiecare o cameră curată, amândouă dând într-o anticameră prevăzută cu un balcon: un apartament princiar!

Cum stăteam în balcon, văd, oprite în fața casei, două din acele figuri ciudate de care am mai vorbit: două prințese purtând căciuli de blană, îmbrăcate cu șube din blană de oaie cu puțină trenă, prinse cu cingători de argint. Păreau coborâte dintr-un tablou de Primitivi.

Fiecare duce o legătură de lemne pe spate. Musulmanul s-a apropiat și decretează: „Trei sute de sapeci" — trei sute, după aritmetica locului, înseamnă o sută cincizeci.

Una dintre femei protestează, găsind că preţul nu este destul de mare. Cumpărătorul, mare potlogar, îmbrăcat corect cu o robă şi o vestă neagră, ca un chinez onorabil, o priveşte de sus, surâde cu un aer plin de sine, îşi strecoară cu şăgălnicie un deget în deschizătura şubei îmblănite, o ciupeşte de bărbie şi încheie acest gest după moda Regenţei, vârând o sută cincizeci de sapeci în mâna prinţesei uluite care nu îndrăzneşte să se împotrivească şi care depune fără o vorbă grămada de lemne şi pleacă împreună cu tovarăşa sa.

Etapa următoare avea să ne facă să străbatem iarăşi o regiune despre care se spunea că nu e deloc sigură. S-a întâmplat ca opt conducători de catâri, care dirijau un convoi de mărfuri, să locuiască la han, aşa că am hotărât că vom face drumul împreună cu ei.

Oamenii aceştia au obiceiul de a se aşterne la drum cu mult înainte de a se crăpa de ziuă. De teamă că vor pleca fără noi, ne terminăm de făcut bagajele cu puţin după miezul nopţii. Ne punem în mişcare în lumina slabă a lunii, în a douăzeci şi una zi a calendarului lunar.

Poteca, rea în ajun, este acum şi mai rea. Îngustă, plină de bucăţi mari de stâncă, urcând şi coborând în pantă foarte înclinată, trecând uneori la mare distanţă deasupra apei, suspendată în aer pe câteva bucăţi proaste de lemn proptite între stânci. Mai trebuie să trecem şi multe poduri, iar în acest ţinut arta construirii lor este de un soi cu totul special. Doi copaci, uneori mai mulţi, legaţi unii de alţii, sunt aruncaţi peste apă, iar pe ei o podea făcută dintr-un amestec de scânduri şi bucăţi de lemn. Când pe pod se află mai multe animale, podeaua începe să se vălurească. E destul de pitoresc să vezi catârii cum navighează calmi între aceste valuri. Totuşi, dacă eşti proprietarul animalelor, teama de a le vedea căzând în apă, cu povara lor cu tot, îţi micşorează mult distracţia pe care o ai la vederea acestei gimnastici.

Când convoiul a trecut împreună cu conducătorii săi, pot şi eu să traversez şi-mi închipui că sunt la un bâlci pe o „punte mişcătoare" sau pe o altă invenţie grotescă de acest fel.

Nu există drum, oricât de greu, care să nu se termine. După-amiază sosim la Lhabrang.

Lhabrang se află în inima provinciei Amdo şi este un loc unde trăieşte o populaţie şi mai grosolană, primitivă şi necioplită decât cea pe care am întâlnit-o până acum. Străinul este cu greu îngăduit

în acest ținut. Totuși, în momentul în care sosesc la ei, tibetanii din Lhabrang sunt încă sub influența înfrângerii pe care au suferit-o măsurându-se cu trupele musulmane ale generalului Ma, comisar al Apărării la frontieră, cu reședința la Sining și cu funcție de *amban*, având autoritate asupra tuturor tibetanilor din ținuturile Amdo și Kuku nor.

Când locuiam la Pei-ling-se, un templu din vecinătatea Marii Mânăstiri de lama din Beijing, am cunoscut un lama mongol foarte distins care avusese funcții importante la curtea lui dalai-lama. Văzând că doresc să continuu studiul filozofiei tibetane, m-a sfătuit să mă duc la Lhabrang, a cărui universitate monastică rivalizează, în privința erudiției profesorilor, cu marile mânăstiri din Lhassa. Voi găsi printre ei, m-a asigurat el, lama docți capabili să mă învețe.

Am plecat deci, cu toată epidemia de ciumă pulmonară și cu tot războiul civil care bântuia în regiunile pe care le aveam de traversat. Călătoria, făcută cu căruța chinezească, necesită cam o lună pe timp normal, dar mi-a luat cinci, din pricina diferitelor incidente provocate de situația tulbure din ținut.

Ajunsă în sfârșit la Lantchu, l-am informat pe guvernatorul din Kansu de dorința mea de a mă stabili la Lhabrang. Acesta nu mi-a refuzat categoric permisiunea, ci mi-a spus că Lhabrang depindea de generalul Ma și că era mai bine să-l văd mai întâi pe acesta, la Sining, de unde, de altfel, se făceau drumuri care duceau la Lhabrang. Am înțeles că n-ar fi folosit la nimic să insist. După o-ședere destul de lungă la Lantchu, am plecat spre Sining. Acolo, cu multă amabilitate, dar tot atât de categoric, generalul Ma mi-a exprimat dorința sa de a mă vedea amânând călătoria la Lhabrang. Puteam să merg *mai târziu*, îmi spuse el, iar până atunci puteam să rămân la Kum-Bum.

Am plecat spre Kum-Bum și, simțindu-mă bine acolo, am rămas.

Am înțeles destul de repede de ce autoritățile chineze voiseră să mă îndepărteze de Lhabrang.

Marele lama *tulku*, Jamyang Chedpa, abate al acestei mânăstiri, avea ca intendent șef un *trapa* numit Tseundup. Acesta căpătase o mare influență asupra bătrânului său maestru și conducea de fapt toate treburile, fără a fi controlat în vreun fel. Cazuri ca acesta se întâlnesc adesea în Tibet și Tseundup, ca și alți numeroși intendenți, adunase o avere considerabilă. Bineînțeles că

invidia călugărilor din Lhabrang era mare dar, cum faptul e departe de a fi rar, ei l-ar fi suportat dacă Tseundup nu le-ar fi furnizat și alte motive de critică.

Din păcate, se pare că devenise amantul surorii maestrului său, abatele din Lhabrang și, după cum se spune, împingea nesocotirea regulilor monastice până acolo încât își etala lipsa de castitate impusă, instalându-și iubita într-o casă ce ținea de mânăstire.

Jamyang Chedpa, bătrân și foarte legat de intendentul său, închise ochii la această încălcare flagrantă a preceptelor după care se conducea secta „bonetelor galbene" și, cum el tăcea, călugării nu au îndrăznit să-și exprime public punctul de vedere.

Între timp, Jamyang Chedpa s-a prăpădit, iar tronul abațial trebuia să rămână gol până când copilul în care se reîncarna defunctul avea să se arate. Demnitarii și călugării din clerul de rang inferior din Lhabrang au profitat ca să se răzbune. Tseundup a fost mai întâi demis din funcțiile sale, mai apoi bunurile i-au fost confiscate și, în cele din urmă, indignați de rezistența înverșunată pe care continua s-o opună autorităților monastice, refuzând să le accepte sentința, plângându-se de nedreptate și cerându-și ceea ce numea el dreptatea sa, dușmanii lui au hotărât să-l condamne la moarte.

În ajunul zilei în care avea să fie executat, a aflat ce i se pregătea. Deși păzit cu grijă, a reușit, cu ajutorul câtorva prieteni, să se sustragă vigilenței acelor *trapa* postați în jurul locuinței lui și să fugă în timpul nopții. În afara mânăstirii găsi un cal care îi fusese pregătit dinainte și dispăru în goana mare.

Totuși, călugării și-au dat imediat seama de dispariție, s-a dat alarma, călăreți strașnici s-au pornit pe urmele lui și, pe întuneric și pe îngrozitoare cărări de munte, a început o dramatică vânătoare de om.

Tseundup reuși să ajungă în partea chineză. Avea acolo prieteni, agenți comerciali cu care, în zilele de prosperitate, făcea afaceri importante. I s-a dat ajutor, i s-au dat cai de schimb. A ajuns la Sining.

Acolo l-am cunoscut și acolo mi-a povestit împrejurările în care a avut loc tragica sa fugă, dar, firește, a avut grijă să nu vorbească de greșelile sale și să le pună în evidență pe cele ale dușmanilor. Dacă intendentul nu era îndreptățit să se pună în postură de

victimă inocentă, probabil că nici adversarii lui nu erau scutiți de orice păcat.

Oricum ar fi stat lucrurile, Tseundup nu s-a considerat irevocabil învins. A știut să și-l facă aliat pe generalul Ma care, ca un bun om politic, a văzut fără îndoială în această afacere o ocazie de a-și stabili solid autoritatea în Amdo, unde ea nu exista decât cu numele. Porunci călugărilor din Lhabrang să-l repună pe Tseundup în funcțiile sale și să-i dea înapoi bunurile pe care i le confiscaseră. Se aștepta la un refuz și, într-adevăr, călugării refuzară cu semeție să-i dea ascultare.

Trimise atunci câțiva soldați pentru a le transmite ordinul de a se supune. Niște țărani devotați acestor lama i-au atras pe soldați într-o ambuscadă și i-au masacrat. Războiul era declarat. Călugării din Lhabrang i-au chemat pe localnici la arme, s-a format o mică trupă care, plină de încredere în vrăjile distribuite de lama și în ceremoniile magice celebrate de aceștia, îi așteptă pe musulmani cu hotărâre.

Prost înarmați, cu puști vechi care se încărcau prin țeavă, dar de o vitejie excepțională, bieții oameni le opuseră o rezistență îndârjită. Totuși, sfârșitul acestei lupte inegale era neîndoielnic. Generalul dăduse ordine severe. Era vorba de a învinge spiritul de independență al acestor triburi care n-au vrut niciodată să recunoască autoritatea Chinei și să deschidă pentru comerț drumurile unei regiuni infestate de bandiți. Musulmanii nu-și făcură tabără. În noaptea care a precedat năvălirea în orașul Lhabrang, tibetanii terorizați au fugit în munți. Era iarnă, zăpada cădea, nefericiții nu aveau nici alimente, nici adăpost și nici nu îndrăzneau să riște coborându-se spre locurile ocupate de trupe, căci până și copiii trimiși să ceară îndurare erau omorâți.

Se spune că aproape două mii de fugari au pierit înghețați pe vârfuri.

Prudenți, călugării din Lhabrang nu luaseră parte la lupte. Și-au datorat viața acestui fapt, dar o mare despăgubire de război le-a fost impusă. Ca represalii, soldații au incendiat palatul unui mare lama care se arătase deosebit de violent, chemând sătenii la rezistență, și au jefuit templele cum au vrut.

La ordinul generalului Ma, Tseundup a fost repus nu în vechea sa slujbă, pe care acum a refuzat-o, ci în privilegiile legate de aceasta și, lucru la care ținea cel mai mult, în posesia bogatei sale locuințe și a tuturor bunurilor sale.

În vreme ce locuitorii din Lhabrang se supuneau, lupta continua, nu departe de acel loc, la mânăstirea Amtcho.

Laicii care o apărau fiind exterminați în majoritatea lor, trupele musulmane au început să atace lamaseria unde *trapa* se refugiaseră ca într-o fortăreață. De acolo, ei trăgeau asupra asediatorilor, iar aceștia ripostară incendiind mânăstirea. Focul s-a întins de la o clădire la alta și curând întreaga *gompa*[34] n-a mai fost decât o uriașă pălălaie. Cine încerca să fugă cădea sub gloanțele soldaților care înconjurau mânăstirea în flăcări. Unul dintre aceștia, martor ocular al tragediei, mi-a povestit că, viteji până la capăt, călugării *trapa* au început să cânte melodii liturgice și au sărit de la etaje în flăcări.

Au pierit cu toții, afară de abatele lor, un lama *tulku*, care, după câte mi s-a spus, și-a datorat salvarea unui miracol.

Când călugării săi *trapa* au văzut că nu le mai rămâne nici o speranță de scăpare, l-au înfășurat pe lama în niște *tanka*[35] ce reprezentau zeitățile înfricoșătoare care se angajaseră prin jurământ să apere religia și pe credincioșii ei. Împachetat bine în aceste tablouri și înconjurat de o pavăză formată din volumele Scrierilor Sfinte, lama nu a fost atins de foc și, când a venit noaptea, a reușit să fugă din ruinele fumegânde ale mânăstirii.

Nu știu ce trebuie să credem despre acest miracol, dar e un fapt sigur că acel lama a scăpat și s-a refugiat în pustiul cu iarbă, printre triburile *golog*.

Când am ajuns la Lhabrang, trecuseră doi ani de la aceste evenimente. Copilul care-l „reîncarna" pe defunctul Jamyang Chedpa fusese descoperit lângă Litang, în ținutul Kham, și instalat ca mare lama al mânăstirii. Tseundup triumfa cu o prudentă modestie în frumoasa sa casă și printre bogățiile redobândite. În sinea mea, îl găseam temerar. Dușmanii săi, deși deocamdată înfrânți[36] de generalul Ma, trebuiau să-l urască și mai mult ca înainte, considerându-l cauza morții și a nenorocirii atâtor compatrioți. Dacă nimeni nu îndrăznea să-l atace pe față, se putea totuși

---

[34] Mânăstire, în tibetană.

[35] Tablouri religioase, pictate pe o țesătură moale, fără rame, care se rulează ca și kakemono-urile japoneze.

[36] După șase ani, războiul a început iar între trupele generalului Ma și triburile tibetane din regiunea Lhabrang. S-au bătut cu ferocitate, și de o parte și de alta. Musulmanii chinezi, sfârșind prin a învinge, au masacrat mii de băștinași, fără a cruța femeile și copiii.

aștepta la un accident provocat cu dibăcie sau la o otravă băgată în hrană.

În locul lui, aș fi emigrat la chinezi, la Sining, la Lantchu, ba chiar la templul călugărilor lama din Beijing, după ce aș fi transformat în bani lichizi toate bunurile care nu puteau fi transportate, și mi-aș fi petrecut zilele în îndestulare, la adăpost de dușmanii mei. Dar nu eram eu cea care să-i dea sfaturi lui Tseundup și, oricum, nu le-ar fi apreciat prea mult. M-am mulțumit să fiu primită cu amabilitate de el, în semn de recunoștință pentru vizitele prietenești pe care i le făcusem pe vremea când era în dizgrație și în exil la Sining.

De îndată ce a fost informat de sosirea mea la Lhabrang, Tseundup mi-a trimis câțiva *trapa* pentru a mă invita să locuiesc la mânăstire, într-o casă rezervată oaspeților de vază, dar găsisem deja o locuință convenabilă într-un han și am refuzat invitația. Puțin după aceea, fostul intendent sosi în persoană, însoțit de servitori care duceau obișnuitele daruri de bun venit. Insistă iarăși să mă mut și să accept apartamentul pe care mi-l oferea, dar camera mea mare, ce dădea în piața unde se ținea târgul, îmi plăcea. Ea îmi îngăduia să observ în voie, de la fereastră, mulțimea pitorească a țăranilor și păstorilor dând târcoale tarabelor și târguindu-se zgomotos pentru obiectele de vânzare din prăvăliile care înconjurau piața. I-am mulțumit deci cu căldură lui Tseundup și am rămas la hanul meu.

Succesorul defunctului mare lama din Lhabrang sau, pentru a vorbi ca tibetanii, Jamyang Chedpa, o dată mai mult încarnat, fusese descoperit de puțină vreme și instalat în palatul lui din mânăstire. Dată fiind vârsta sa fragedă, părinții îl însoțiseră și locuiau împreună cu el. Potrivit obiceiului statornicit, când copilul nu va mai avea nevoie de îngrijirile mamei, accasta se va duce să locuiască, împreună cu soțul ei, în palatul situat la o oarecare distanță de mânăstire, destinat ca locuință familiei marelui lama.

Tseundup îl informase de sosirea mea pe tatăl tânărului lama și acesta se grăbi să-mi trimită alimente. Refuzasem locuința care mi se oferise, se cădea acum ca el să se îngrijească măcar de hrana mea. Așa este obiceiul în Tibet, dar mărinimia lui *yab tchenpo* (marele tată, deoarece din el s-a născut un *tulku*) depășea cu mult limita cerută de obiceiurile locului.

M-am trezit cu mai multe carcase de oaie, unele proaspete, altele uscate, vreo douăzeci de bucăți mari de unt, brânză, zahăr,

ceai, făină de orz, grăunțe pentru catâri. Cu ceea ce primisem ne puteam hrăni cu toții mai bine de două săptămâni.

În cursul serii alte daruri au fost aduse de oameni care ziceau că m-au întâlnit la Kum-Bum sau la Kuku nor. Nu-i recunoșteam pe toți, dar, ca să nu-i mâhnesc, mă prefăceam că am o foarte bună amintire despre fiecare dintre ei.

Alții au venit să-mi aducă pur și simplu ofrande fără să știe bine cine sunt. Mersese vestea că sosise o savantă *khadoma*; Tseundup, tatăl tânărului Jamyang Chedpa, călugări distinși, agentul comercial al marelui lama din Lob și alți notabili îmi uraseră bun sosit; nici nu era nevoie de mai mult. Sătenii veniră în număr mare și se așezară la rând, introduși de imperturbabilul Yongden. Lucruri heteroclite, comestibile sau nu, se îngrămădiră în camera mea care se află curând transformată într-un fel de prăvălie asemănătoare cu cele din preajma pieței.

Așezată „în lotus"[37] pe estrada care servea drept pat, am primit până târziu în noapte pe cei care defilau, solicitându-mi binecuvântarea. Am distribuit *songdu*[38], care apără de boli și accidente și am dat și câteva medicamente unor bolnavi.

Să faci ca aceste medicamente să fie primite cerea întotdeauna multă iscusință. Să le prezinți ca pe niște medicamente preparate în țările de dincolo de ocean ar fi însemnat să fii refuzat de la bun început; iar dacă vreun nefericit s-ar fi încumetat să înghită cea mai mică doză, regretul de-a o fi făcut, siguranța că acest fapt va atrage după el urmări neplăcute, îngrijorarea și tânguirile celor apropiați i-ar fi agravat fără îndoială boala. Putem chiar crede că, din pricina sugestiei, unii dintre ei ar fi murit. În acest caz, nenorocitul medic devenea pentru toată lumea un vrăjitor răufăcător, un otrăvitor demoniac și nu doresc nici unui străin să-și facă o asemenea reputație în Asia Centrală; ea ar putea să-l coste viața.

Un lama medic, la fel ca și colegul său laic din Occident, nu are a se teme de asemenea lucruri. Pacienții săi pot părăsi lumea aceasta fără ca seninătatea să-i fie tulburată din această pricină. Doctoriile pe care le împărțeam erau deci transformate în remedii

---

[37] Adică cu picioarele încrucișate în poziția statuilor lui Buddha, care este, cel puțin pentru bărbați, felul obișnuit de a sta în India și în Tibet. O femeie-lama, primindu-i pe credincioși, își poate permite această poziție, care nu este îngăduită celorlalte femei.

[38] Vezi nota de la pag 40.

ortodoxe. Pilulele de chinină sau tabletele de aspirină deveneau pilule de viață lungă, *tsering rilbu*. Uneori le sfințeam chiar eu, uneori spuneam că au fost făcute de un foarte sfânt pustnic dintr-o regiune îndepărtată. Alteori, dizolvam niște prafuri medicinale într-o apă despre care spuneam că e sfințită. La câte subterfugii n-am recurs cât am stat printre candizii băștinași din triburile de la frontieră! În majoritatea timpului, stratagemele mele au reușit din plin, iar medicamentele au dus uneori la vindecări de care nu păreau în stare. Cei care cred în puterea magnetismului și în puterea gândirii pot, dacă vor, să creadă că dorința foarte puternică și foarte sinceră pe care o aveam de a-i ușura pe bolnavi se adăuga la virtuțile naturale ale remediilor din Occident, pe care ei le luau în forme orientale. Restul îl făcea, fără îndoială, credința lor.

Nu toți tibetanii au această teamă superstițioasă față de medicamentele străine. În alte regiuni, ele sunt, dimpotrivă, foarte apreciate și considerate a avea o eficacitate aproape miraculoasă. Există în Tibet, în momentul de față, medici băștinași, diplomați ai facultăților engleze de medicină din India.

A doua zi, m-am dus să fac o vizită marelui lama copil. Am fost mai întâi introdusă, cu toată ceremonia, într-un apartament somptuos, unde locuiau părinții. Tatăl, un uriaș frumos cum sunt mulți în ținutul Kham, era, după cum se spunea, șeful unui mic teritoriu nu departe de Litang. Avea o prestanță impresionantă și o fizionomie care respira cutezanță și inteligență. Nevasta lui, mama tânărului *tulku*, era o adevărată frumusețe. Și ea avea un aer cutezător, cu ochii săi mari și bruni scânteictori și cu fața rotundă cu ten auriu. Lăsând la o parte statura ei de zeiță nordică, mă făcea să mă gândesc la frumoasele napolitane.

În afara marelui lama — ultimul lor copil — această frumoasă pereche mai avea un fiu și o fiică.

S-a servit o masă îmbelșugată, la care Yongden și cu mine ne-am ospătat din plin. Nu trebuia să ne temem că vom părea mâncăi; chiar dacă am fi vrut, ne-ar fi fost imposibil să înghițim măcar jumătate din hrana pe care o înfuleca fericitul tată al tânărului senior din Lhabrang.

Când toată lumea a fost bine ghiftuită, am fost conduși la Jamyang Chedpa. Acesta avea deja apartamentul său privat — cel care aparținuse predecesorului său — și era înconjurat de o mică curte de funcționari de casă. Printre ei se afla preceptorul însărcinat să-l învețe „bunele maniere" monastice. Mai târziu, va

avea ca maeştri pe cei mai docţi profesori care predau la Lhabrang, iar apoi se va duce la Lhassa să-şi desăvârşească învăţătura la Universitatea din Sera sau la cea din Drepung. Acesta este programul invariabil al educaţiei unui mare *tulku*.

Deocamdată, tutorele elevului putea fi felicitat pentru începutul acestei educaţii. Îmbrăcat cum se cuvine, cu veşminte monastice croite pentru el şi purtând pe cap căciula tradiţională a lui Jamyang Chedpa, mult prea mare pentru căpşorul său, copilul ştia de pe acum să stea cu gravitate pe tron, cu o carte deschisă pe genunchi şi cu ochii aplecaţi pe pagini ca şi cum ar fi meditat asupra sensului celor citite. Ştia, de asemenea, să înnoade *songdu* şi să sufle cu gravitate asupra lor pentru a le transmite virtutea ce emana din el. Mai binecuvânta ritual, punându-şi mânuţele pe capul credincioşilor de vază sau atingând capetele celorlalţi cu un fel de măturică făcută din panglici, pe care i-o punea în mână şambelanul său.

Abia a treia zi l-am văzut desfăşurându-şi toate talentele precoce, când a primit un grup de pelerini. În timpul vizitei mele părea uşor intimidat. Oare ce-i spusese tutorele lui despre mine? Cei care îi stăteau în preajmă ştiau că sunt străină, dar şi bună cunoscătoare în tot ce privea Tibetul şi religia lamaistă şi doreau ca seniorul lor, în noul său avatar, să-mi facă o impresie bună.

În timp ce discutam cu călugării de faţă, micuţul stătea cuminte şi nemişcat, aşezat pe un maldăr înalt de perne, cu ochii plecaţi, într-o atitudine studiată pe care i-o impusese maestrul său. Dar, deodată, cedând fără îndoială curiozităţii, mă privi cu îndrăzneală drept în faţă şi surâse cu maliţie. Atunci, în ciuda veşmintelor monastice în care era încotoşmănat, deveni pentru o clipă un simplu copil căruia i-ar fi plăcut, bineînţeles, să sară de pe tron, să arunce cât colo căciula prea grea care-l strivea şi toga în care era înfăşurat, ca să se poată juca precum copiii de vârsta lui. A fost doar o fulgerare. Supus deja unei discipline stricte, s-a gândit probabil la tutorele său, la pedeapsa pe care acesta i-ar fi putut-o da; sau, poate, aşa cum credincioşii săi ar fi preferat să-şi închipuie, spiritul lui Jamyang Chedpa, care locuia în trupul lui de copil, i-a dominat impulsurile firești. Copilul redeveni grav, recită câteva fraze pe care le învăţase şi-mi întinse o carte învelită în mătase galbenă pe care i-o adusese unul din călugări. Era darul pregătit pentru mine. Cu aceasta, audienţa luă sfârşit.

Deoarece am spus mai sus că tânărul mare lama se putea aștepta la o pedeapsă, voi profita pentru a arăta că înaltele personaje ecleziastice din Tibet, incluzându-l și pe dalai-lama, nu sunt scutite, în prima lor tinerețe, de pedepsele corporale distribuite cu dărnicie de educatorii tibetani. Profesorul de gramatică, profesorul de istorie sau cel care-l inițiază pe tânărul lama în doctrinele filozofice îi administrează bătăi zdravene când el nu-și spune corect lecția. La acest popor aspru chiar și directorii spirituali își împing cu plăcere discipolii pe calea perfecțiunii cu ajutorul cuvintelor răstite și al loviturilor de picior. După aceste pedepse, discipolul trebuie să se prosterneze în fața maestrului ca să-i mulțumească pentru vehementa lui solicitudine. Dacă nu mă înșel, ceva asemănător există și în anume ordine religioase catolice.

Ceea ce este original în cazul marilor *tulku* e faptul că, de cum elevul și-a primit pedeapsa, maestrul care i-a aplicat-o se prosternează de trei ori în fața lui. El a pedepsit instrumentul imperfect care mai este încă tânărul lama, iar apoi își aduce omagiul față de înalta personalitate (zeu sau înțelept defunct) care îl animă și care vrea să se folosească de el pentru a-și continua funcția și a-și îndeplini opera în această lume. Cel puțin așa sună explicația pe care o dau tibetanii acestor fapte contradictorii.[39]

În ziua următoare, am vizitat mânăstirea în amănunțime. În numeroase locuri se vedeau urmele trecerii trupelor musulmane din Sining: clădiri incendiate, opere de artă lipsă. Cu toate acestea, mânăstirea era tot bogată și prosperă.

Când s-a încheiat vizita, Tseundup, care mă condusese, m-a luat împreună cu Yongden să mâncăm în frumoasa lui casă. Aceasta era aranjată cu mult lux, în stilul locului. Uriașe ceainice pregătite pentru masă și vasele pline cu cenușă caldă pe care stăteau acestea erau din argint masiv cu ornamente din aur. Cestile erau din jad, farfuriile și capacele lor din aur cizelat, iar în acestea din urmă, lucrate în formă de pagodă, erau încrustate perle și turcoaze. Covoare minunate și blăni de leopard acopereau pernele divanelor; piese prețioase ale artei chinezești și tibetane, tablouri și statuete decorau încăperea. Contrastând ciudat cu ele și probabil mai apreciate decât ele de către stăpânul casei și musafirii săi, se

---

[39] Cu privire la *tulku* și la teoriile tibetane despre lama încarnați, adică cei pe care străinii îi numesc impropriu Buddha vii, vezi cartea mea *Mystiques et magiciens du Tibet*.

vedeau câteva cromolitografii reprezentând priveliști din Paris: piața Concorde, Opera, Sena lângă Châtelet. Remarcasem deja niște exemplare la Jigatze, la mama lui Panchen Lama. Tseundup credea că aceste imagini reprezentau Moscova. I-am spus că se înșeală și a fost încântat să vadă orașul meu natal.

Am fost informată din întâmplare că un bucătar chinez conducea treburile bucătăriei. În Tibet, bucătarul chinez se bucură de aceeași stimă din partea cunoscătorilor de care se bucură bucătarul francez în Occident. A avea unul în serviciul tău e o dovadă de opulență și de epicureism rafinat al stăpânului casei. Tseundup ținuse să-i copieze pe tibetanii bogați din înalta societate.

Masa a început cu felii de pâine uscată. Lumea din Amdo se dă în vânt după ele. Din păcate, eu nu pot să înghit nici cea mai mică bucățică. Probabil că partea nordică din atavismul meu fizic este cea care o respinge, dar pentru mine pâinea nu folosește decât ca să însoțească alte feluri de mâncare. Or, nimic nu se ivea pentru a însoți feliile de pâine uscată puse pe o frumoasă tavă de argint. Yongden, căruia îi place pâinea de parcă ar fi fost născut în Franța, mă privea ironic, iar Tseundup mă ruga să mă înfrupt din ele.

Când gazda mea s-a convins că îndemnurile sale nu aveau nici un rezultat, a sunat. Avea un frumos clopoțel de masă, foarte folosit la noi, în Occident, înainte de apariția soneriilor electrice.

Ca răspuns la chemarea lui, ni s-au adus biscuiți chinezești și două cutii cu biscuiți procurați din străinătate. Am ronțăit câțiva. A urmat apoi orez cu unt și zahăr, presărat cu stafide, pe care l-am mâncat cu plăcere. Este mâncarea dulce națională a Tibetului; bine pregătită, este foarte gustoasă. Am început să presimt că cina va fi mai bună, alte feluri aveau să urmeze. Bogatul Tseundup îmi oferea o masă de gală după moda chinezească, unde se începe cu desertul și se sfârșește cu supa. Într-adevăr, urmară alte feluri: pește, carne, legume felurit pregătite, gustoase *momo*, făcute din carne tocată băgată într-o gogoașă din aluat și fiartă în aburi și, pentru a se încheia banchetul, supa de *pechi*, mici triunghiuri din aluat făcut cu ouă, umplute cu carne tocată preparată cu mirodenii.

Începusem să mâncăm cam pe la ora unu și sfârșeam cu greu la ora șase după-amiază. După ce am mai vorbit o vreme cu Tseundup și cu mai mulți prieteni ai săi sosiți spre sfârșitul mesei, m-am întors călare la han, condusă, ca personajele de rang înalt,

de un cortegiu de servitori ce purtau lanterne. Ca să nu mâhnesc un excelent om, agentul comercial al marelui lama *tulku* din Lob, a trebuit să accept, în ziua următoare, o altă masă la el acasă.

Alte câteva zile au fost folosite pentru treburi mai serioase: am consultat cărți și am chestionat anumiți lama erudiți. M-am dus și la o mânăstire de *ngagspa* situată la țară, la mică distanță de Lhabrang. *Ngagspa*, „oamenii cuvintelor secrete", sunt magicieni, moștenitorii acelor *bön*[40] șamaniști care, înainte de introducerea budismului în Tibet, dețineau locul ocupat acum de lama. Deposedați de puterea lor de către aceștia din urmă, șamanii *bön* și-au luat revanșa mulțumită înclinației înnăscute spre superstiție a adversarilor lor. Faptul s-a produs în mod firesc, fără nici un fel de strategie conștientă din partea învinșilor.

Budismul predicat în Tibet de misionarii hinduși, în secolul al VIII-lea și în secolele ce i-au urmat, era departe de a fi budismul originar. Alături de evoluțiile filozofice apreciabile ale doctrinei primitive, conținea o mulțime de teorii și rituri luate din sistemul religios denumit tantrism, dominant pe atunci în India și în Nepal, și care mai domină și astăzi.

Nu putem aborda în cartea de față un examen al originilor foarte obscure ale tantrismului; va fi de ajuns să spunem că el cuprinde practici derivate din cea mai grosolană superstiție sau chiar total abjecte și respingătoare, rituri magice, metode de antrenament psihic și teorii filozofice de calități foarte diferite. Or, elementele grupate în sistemul tantric se întâlnesc și în alte părți decât în India. Teorii și practici asemănătoare cu cele pe care misionarii hinduși le introduceau în Tibet existau deja la șamanii *bön*.[41] Deci nimic nu se opunea în mod absolut la o fuziune parțială a religiei străine, de import, și a religiei pe care băștinașii o practicaseră până atunci. Într-adevăr, multe din credințele și din riturile acelor *bön* — mai cu seamă ale așa-numiților *bön* albi — încorporau în religia lor numeroase elemente budiste.

Așa s-a făcut că, ascunși în spatele numelui *ngagspa*, în clerul lamaist au fost înglobați adevărați șamani. Ei ocupă totuși acolo

---

[40] Cu privire la *bön*, vezi p. 103 și urm.

[41] Poate că, în afară de *bön*, mai există în Tibet sectanți ai altor doctrine despre care nu avem informații. În biografia lui Atiça, celebrul filozof budist care a trăit multă vreme în Tibet, unde a și murit (secolul al XI-lea), se spune că acesta ar fi exclamat: „Cât de multe doctrine există în Tibet, care nu se regăsesc deloc în India!"

un loc distinct, la limita clerului obișnuit, și rolul lor constă, în primul rând, în comunicarea cu demonii.

Există grupuri independente de *ngagspa* care își au templele lor unde se adună la anumite perioade, restul timpului petrecându-l cu familiile lor (*ngagspa* se căsătoresc). Alți *ngagspa* nu aparțin vreunei grupări; ei au fost inițiați de către un maestru din secta lor și practică, izolat, riturile pe care le-au învățat de la acesta, fie în folosul lor propriu, fie, cel mai adesea, în schimbul unei sume de bani, când sunt solicitați de oameni care vor să îndepărteze de la ei nenorocirile provocate de demoni sau care au planuri mai puțin inocente ca, de pildă, a face rău unui dușman sau a-l face să piară. Ceea ce numim de obicei magie neagră ține de domeniul acestor *ngagspa* și ei sunt cu toții considerați, dacă nu practicanți, cel puțin capabili s-o facă.

Unele mari mânăstiri lamaiste ale sectei „bonetelor galbene" au considerat util să-și asocieze, dincolo de zidurile lor, un grup de *ngagspa* care să aibă, la ei acolo, o comunicare permanentă cu spiritele rele. Celebrarea anumitor rituri, constând nu în a supune aceste spirite, ci în a le aduce un fel de cult care să le pacifice, fiind interzisă călugărilor din numita sectă, ei au găsit un mijloc indirect pentru a se apăra de atacurile spiritelor rele din lumea cealaltă, aducându-le prin intermediul acestor *ngagspa* dovada unui respect care să le mulțumească sau oferindu-le, prin același intermediu, hrana pe care o cereau. În acest fel sunt îndepărtate de mânăstire bolile și accidentele, iar prosperitatea ei, ca și cea a membrilor săi, este asigurată.

În schimbul serviciilor lor, acești *ngagspa*, atașați templului ce depinde de mânăstire, primesc o subvenție.

Templul celor din Lhabrang avea dimensiuni impresionante și era foarte bine întreținut. Frescele care-i decorau zidurile reprezentau subiecte deopotrivă lugubre și pitorești, cum se întâlnesc pe toate edificiile consacrate zeităților înfricoșătoare. Acestea sunt, în majoritatea lor, foști demoni convertiți sau subjugați prin violență de un sfânt magician, care i-a constrâns apoi să-și folosească puterea în apărarea religiei lamaiste și a credincioșilor ei. Se crede, totuși, și că anumite înalte personalități mistice capătă, uneori, o înfățișare înspăimântătoare și demonică pentru a teroriza și pedepsi creaturile răufăcătoare.

În jurul acestor figuri misterioase din panteonul tibetan, artistul grupase în frescele sale o lume întreagă de ființe rânjitoare,

masculi și femele, care jupuiau niște oameni nefericiți, îi goleau de măruntaie, se hrăneau cu inima lor sau se dedau altor sporturi tot atât de plăcute. Tibetanii sunt, de altfel, blazați la vederea tablourilor de acest fel: ele se găsesc din belșug în țara lor și, în afara eruditilor inițiați în sensul lor simbolic, nimeni nu le acordă vreo atenție.

Ngagspa sunt adesea oameni plăcuți, fără morga pe care o arborează confrații lor magicieni din clerul obișnuit, cu excepția celor considerați a avea puteri supranaturale foarte mari și care se bucură, ca atare, de o mare reputație. Atitudinea simplă a multor *ngagspa* provine, probabil, din faptul că situația lor în lumea ecleziastică este cu mult inferioară situației călugărilor ce fac parte dintr-o mânăstire lamaistă. Cu toate acestea, am întâlnit câțiva a căror amabilitate venea din idei ușor sceptice, care-i împiedicau să ia ceva foarte în serios. Faptul le dădea un soi de bunăvoință universală, vag înduioșată, vag ironică și total detașată, pe care o dovedeau față de toți și de toate, neuitându-se pe ei înșiși.

Am fost primită cu multă amabilitate de către *ngagspa* din Lhabrang. Am petrecut câteva ore discutând cu el și bând ceai, după care m-am întors la hanul meu.

A doua zi, în zori, o porneam din nou la drum.

Capitolul II

Yongden călătorește cu mine de opt ani: am avut tot timpul să mă obișnuiesc cu felul lui de a fi, uneori ciudat; totuși, de curând, m-a uluit, și ceea ce-i mai curios este că și el e uluit de ce-a făcut.

Deși am plecat din Lhabrang foarte devreme, nu am putut parcurge etapa pe care ne-o propusesem. Oameni care voiau să-mi urezc drum bun, să-mi ofere câteva daruri și să primească binecuvântarea mea au sosit la han după ce plecasem. Au luat-o pe urmele mele, m-au ajuns și am fost nevoită să zăbovesc cu ei. Mai apoi, poverile catârilor s-au desfăcut, a trebuit să le dăm jos, să legăm din nou sacii și baloturile... Pe scurt, se face noapte când ajungem la un mic cătun și înțelegem că ne va fi imposibil să mergem mai departe. Unul din servitori bate la ușa unei ferme și cere găzduire. Cererea îi este refuzată cu răceală. Ne înștiințează de insuccesul său și se pregătește să meargă cu rugămintea în altă parte, când Yongden îl oprește.

Tânărul lama are o inspirație subită. Cheamă cu îndrăzneală o femeie care ne privește de la fereastră și, cu un ton poruncitor, o întreabă unde locuiește un anume Passang, despre care n-am auzit vorbindu-se niciodată. Numitul Passang este proprietarul celei mai frumoase locuințe din cătun. Yongden se duce acolo și, cu același ton poruncitor, îi aduce la cunoștință că suntem trimiși de *Kuchog* Leszang de la mânăstirea din Lhabrang, care-i poruncește stăpânului casei să ne primească și să ne găzduiască cât poate mai bine.

Cine este acest *Kuchog* Leszang și de unde îl cunoaște Yongden? Habar nu am. Dar ceea ce știu cu siguranță e că nici o clipă nu a fost vorba de recomandarea acestuia și de ospitalitatea

ce trebuia să ni se dea în cătun. Numai ora înaintată ne-a făcut să ne oprim acolo.

Oricum, uşa ne este imediat deschisă, suntem primiţi cu mare respect. Sunt condusă într-o cămăruţă plăcută unde îmi voi petrece noaptea. În vreme ce oamenii mei despovărează animalele şi-mi aduc sacii în care se află păturile şi patul meu de campanie, gazdele noastre trebăluiesc în bucătărie ca să ne pregătească masa.

Puţin după aceea, mă aflu în faţa unei cine îmbelşugate, foarte gustoasă. Toţi cei care locuiesc în casă, cu stăpânul în frunte şi servitorii în urmă, defilează pentru ca să-i binecuvântez. Vor să-i aducă şi pe vecini, dar le spun că sunt obosită şi le făgăduiesc că pe aceia îi voi primi a doua zi.

Înainte de a mă culca îl opresc, totuşi, pe Yongden o clipă în camera mea. Sunt curioasă să aflu cum de i-a venit ideea de a vorbi despre acel lama necunoscut mie şi-l descos.

— Habar n-am cine e.

— Habar n-ai!... Dar acest Passang?

— Nici de ăsta n-am habar...

— Ascultă, hai să ne înţelegem: pricep că ideea de a spune că am fost recomandaţi şi că ei trebuiau, prin urmare, să ne primească a fost o şiretenie a ta. Dar numele acestor oameni de unde le ştiai, şi de unde ştiai că Passang era un *djindag* [1] al lui *Kuchog* Leszang?

— Sunt tot atât de uluit ca şi dumneavoastră. Probabil că am auzit vorbindu-se de acest lama şi de *djindag*-ul lui pe când stăteam la Lhabrang, dar nu-mi mai amintesc deloc. Şi ceea ce e şi mai ciudat e că, şi acum, degeaba îmi storc creierii, mi-e cu totul imposibil să-mi amintesc când şi cum am aflat de existenţa lor. Numele astea două şi ceea ce trebuia eu să spun ca să căpătăm o locuinţă mi-au venit brusc în minte când Tobgyal a spus că nu voiau să ne găzduiască. Nu am reflectat. Am ascultat de un impuls...

Iată un lucru ciudat, m-am gândit eu. Oricum, fulgerul neaşteptat care a iluminat memoria lui Yongden a venit tocmai la timp. Şi, amânând pe mai târziu alte reflecţii asupra acestui subiect, l-am trimis pe tânăr la culcare şi am căzut curând într-un somn profund.

---

[1] Scris *spyinbdag*, literal: „stăpân al darurilor" — stăpânul casei şi, în special, cel care se îngrijeşte cu darurile sale de nevoile materiale ale unui călugăr.

M-am trezit devreme, dar vreo douăzeci de persoane mi-o luaseră înainte și se îngrămădeau la ușa mea, umblând după binecuvântări, farmece și rituri divinatorii.

Unul după altul, mi-au exprimat dorințele lor. Am fost rugată să sfințesc și să împart apă de viață lungă și să magnetizez orzul pe care oamenii de față aveau să și-l împartă și să-l păstreze acasă sau să-l trimită rudelor și prietenilor care locuiau în alte sate. Se crede că aceste grăunțe ar avea, ca și apa de viață lungă, o virtute care apără sănătatea, virtute transmisă de lama oficiant.

Credeam că ceremoniile s-au încheiat când Passang m-a rugat cu respect să-i exorcizez locuința. Nu remarcase nimic deosebit de suspect, dar demonii sunt atât de numeroși și atât de vicleni, încât era întotdeauna mai bine, considera el, să previi efectele răutății lor decât să trebuiască să le combați. Raționamentul stătea în picioare. Este același raționament pe care îl aplicăm bolilor și pe care se bazează igiena. Așa că am procedat la exorcizarea preventivă a fermei.

Te obișnuiești cu toate. Am ajuns să oficiez slujbele cu tot atâta gravitate ca și-un arhiepiscop, dar aceste treburi mă întristează.

La începutul șederii mele printre țăranii tibetani, m-am străduit să le demonstrez inutilitatea unor astfel de rituri și să-i conving că încrederea în eficacitatea lor fusese condamnată cu severitate, ca fiind o greșeală fatală, de însuși Buddha, ai cărui discipoli se considerau; oboseală zadarnică. Nu reușisem câtuși de puțin să le zdruncin credința înrădăcinată în superstițiile lor seculare: mai mult încă, începură să aibă îndoieli față de sinceritatea și corectitudinea budismului pe care pretindeam că-l practic. Sătenii au început să mă bănuiască a fi o misionară creștină care încearcă să le falsifice religia.

Mai târziu, în alte regiuni, când calitatea mea de membru al ordinului *Sangha*[2] nu a mai fost pusă la îndoială și când mi s-a recunoscut și puterea de a celebra cu eficacitate anumite rituri lamaiste, am rămas cu aceeași aversiune față de ceremonii. Am continuat, și atunci cu mai multă autoritate, să arăt efectele lor nefaste și cum, în rituri, acțiunea mentală, singura importantă, este înlocuită cu o serie de gesturi și cuvinte. Aveam de partea mea părerea și exemplul marilor mistici tibetani și ale sihaștrilor

---

[2] *Sangha*: ordin religios budist. În limba tibetană: *gedun*, scris *dge hdun*.

contemplativi, care resping şi ei toate riturile, dar oamenii din popor îmi opuneau o umilă încăpăţânare.

Dubthob[3] şi *gomtchen*[4], spuneau ei, pot când vor să se lipsească de aceste ceremonii. Ei sunt mai mari decât zeii şi atât zeii, cât şi demonii le dau ascultare. Dar nu se cădea ca nişte bieţi oameni de rând să îndrăznească a-i imita pe aceşti uriaşi ai spiritului; deci ei, simpli laici, se mulţumesc cu obiceiurile părinţilor lor.

La Kum-Bum, luasem obiceiul să port mereu veşmântul monastic lamaist şi păstram acest obicei în călătoriile mele. Identitatea mea în timpul acestor călătorii nu era atât de strict ascunsă, aşa cum a fost atunci când m-am dus la Lhassa; Yongden şi servitorii mei mă prezentau ca pe o doamnă-lama, o *khadoma*, dar nu vorbeau limpede despre naţionalitatea mea. Adesea, sătenii mă credeau tibetană şi nimeni nu îi contrazicea. Alteori, când se puneau întrebări directe cu privire la acest subiect, răspundeau că veneam din *Gyamed*, ceea ce înseamnă vag Indochina, sau mă făceau să vin tocmai din Mongolia.

Sub acest avatar, mi-era extrem de greu să mă sustrag „îndatoririlor ecleziastice" care-mi reveneau.

Yongden, care are o bună doză de scepticism faţă de formele exterioare, râdea de scrupulele mele pe care le considera neîntemeiate.

— Haideţi! îmi spunea, suflaţi pe spatele acestui reumatic sau în urechea surdului aceluia. Tot aşa se vor simţi, iar dumneavoastră le veţi face o mare plăcere. Şi apoi, dumneavoastră, care sunteţi iniţiată în practicile de concentrare a gândirii, nu puteţi oare să emiteţi o putere binefăcătoare pe care suflarea dumneavoastră, apa sau pilulele pe care le-aţi sfinţit, să o dea acestor amărâţi? Trebuie să nutriţi compasiune faţă de ei şi să-i trataţi în felul lor. Aşa fac savanţii şi sfinţii anahoreţi.

Vai! Vai! Fără a avea o umilinţă exagerată, nu mă consideram deloc, cu toate acestea, drept un foarte „învăţat lama", iar „sfinţenia" mea nu mi se părea lipsită de impuritate. Dar Yongden, mereu practic, relua:

— Nu suntem noi doi nişte călugări autentici? Suntem, nu-i aşa? Am hotărât că ne vom prezenta în cursul acestei călătorii drept lama, trebuie deci să ne jucăm rolul până la capăt, altfel vom deveni suspecţi, oamenii îşi vor închipui că ne-am deghizat cu un

---

[3] *Dubthob*, scris *grubthob*: un sfânt taumaturg.

[4] *Gomtchen*, scris *sgomtchen*: un sihastru contemplativ.

scop necurat și ni s-ar putea întâmpla ceva rău. Mai mult încă, dacă din vina noastră, oamenii aceștia vor comite păcatul de a face rău unor adevărați lama, așa cum suntem noi, noi vom purta răspunderea și vom trage consecințele faptei.

Nu aveai nimic de zis la argumentele tânărului, cel mai bun dintre toate fiind faptul că important era să nu devenim suspecți, iar noi puteam să evităm asta fără a dăuna cuiva. Și așa m-am resemnat să-mi exercit funcțiile mele ecleziastice. Ele nu se limitau întotdeauna la simple gesturi rituale, iar uneori și caracterul meu religios prilejuia întâmplări emoționante.

La Passang acasă, o femeie, care stătuse la o parte în timpul tuturor ceremoniilor pe care le celebrasem, s-a apropiat de mine când ceilalți se îndepărtaseră.

— Tatăl meu a murit săptămâna trecută, mi-a spus ea printre lacrimi. Ce s-a întâmplat cu el? Aș dori să știu. O să aibă o renaștere fericită? Vă rog să-l vedeți și să-mi spuneți.

Orice raționament ar fi fost inutil. Femeia nu căuta vane consolări. Ea voia să cunoască un fapt precis: unde se născuse din nou tatăl ei.

Nu aveam cum s-o știu și ideile mele privind renașterea se deosebeau mult de ale sale. Și totuși, trebuia să răspund femeii din fața mea, care mă implora, tulburată și în lacrimi. Era o datorie de caritate.

— Veniți peste o jumătate de oră, i-am spus. Să fiu lăsată singură și voi încerca *să văd* în meditație ce soartă are tatăl dumneavoastră.

Nu aveam nici un chef să-mi bat joc. Durerea unei fiice care și-a pierdut tatăl iubit îmi era cunoscută; suferisem eu însămi amărăciunea acestei pierderi ca să nu ridiculizez la un altul ideile ciudate pe care această amărăciune le putea naște. Trebuia să răspund, dar îmi displăcea profund să inventez o istorie oarecare și s-o povestesc femeii care avea încredere în clarviziunea mea.

Era mai bine să las hazardul să lucreze, sau ceea ce noi numim „hazard", necunoscându-i sorgintea.

M-am așezat în poziție de meditație, cu ochii pe jumătate închiși, îndepărtând orice idee, făcând vid în spiritul meu și am ajuns la stadiul unde pierzi conștiința a ceea ce te înconjoară. O imagine subiectivă țâșni atunci spontan: aceea a unei case de comerț chinezești. Vedeam clar salariații îngrămădiți în jurul clienților și mărfurile rânduite în prăvălie. Îți dădeau impresia că te afli la un negustor foarte înstărit. L-am văzut pe patron îmbrăcat

în mătase neagră, înalt și surâzător și *am știut* — fără ca cineva să mi-o spună, așa cum se întâmplă în vise — că devenise de curând tatăl unui băiat. Apoi imaginea a dispărut și mi-am recăpătat, treptat, conștiința normală.

De ce văzusem o prăvălie chinezească? Ar fi fost mai firesc să văd imagini din viața tibetană, în care eram intrată de atâta vreme. Nu am discutat acest lucru, ar fi fost inutil.

Oricare ar fi fost cauza viziunii mele, ea îmi dădea o informație pe care o puteam oferi fără să am remușcarea de a fi răspuns cu o glumă la o cerere serioasă.

Procedeul pe care l-am folosit e utilizat de misticii tibetani. Orice lama inițiat s-ar fi folosit de el pentru a răspunde fetei îndurerate. Nu mă simțeam vinovată de vreo înșelătorie.

— Tatăl dumneavoastră, i-am spus eu sătencei, nu a zăbovit mult în *bardo*[5]. El s-a și renăscut în lumea noastră. Nu s-a născut în Tibet, ci în China. Este fiul unui negustor bogat și i-am văzut casa. Nu vă pot spune în ce oraș e situată casa, dar se află, probabil, în nordul Chinei, deoarece oamenii pe care i-am văzut sunt înalți ca cei din Kansu. Nu mai plângeți, tatăl dumneavoastră va trăi în îndestulare și într-o țară unde există religia lui Buddha. O va auzi în predici și o va putea practica.

Femeia mai plângea încă, dar cu mult mai puțină amărăciune. Ea nu mai era chinuită decât de propria-i durere. Iar în privința defunctului, soarta lui nu o mai neliniștea. Faptul că noua naștere a iubitului ei tată l-a dus pe acesta într-un mediu fericit era o bucurie pentru dragostea sa filială.

Ținutul pe care îl străbatem apoi continuă să fie frumos și pitoresc. Nu e foarte populat și asta ne obligă să facem în fiecare zi etape lungi. Suntem la sfârșitul lui martie, temperatura este încă scăzută în această regiune de mare altitudine, nu putem poposi sub cerul liber. Noi n-am suferi de frig în corturi, dar lucrurile n-ar sta la fel pentru animale. Nopțile petrecute afară, nemișcate, le-ar putea fi nefaste: după oboseala provocată de un mers lung au nevoie de odihnă la adăpostul unui grajd. Mai trebuie să găsim pentru ele paie sau furaj și mazăre uscată, ca să nu terminăm rezerva pe care o transportăm pentru cazul în care nu le-am putea procura hrană. Ca și în nordul Chinei sau în Tibet, mazărea

---

[5] Stare în care „spiritul" — sau, tradus mai corect, conștiința, *manches* — defuncților rămâne după moarte până la renașterea lor în această lume sau în alta. Literal, *bardo* înseamnă „între două", subînțeles între moarte și naștere.

sfărâmată constituie hrana obișnuită a cailor din ținutul Amdo. Catârii, ai căror dinți sunt mai tari, le mănâncă întregi și, uneori, pot mânca și bob. Mazărea trece drept o hrană foarte hrănitoare și cu mult mai de preferat decât orzul. De altfel, obișnuite să mănânce mazăre, animalele din aceste regiuni se împacă greu cu grăunțele — orz, porumb sau grâu — și îndeobște se îmbolnăvesc dacă nu ai altceva să le dai în timpul călătoriei.

În afară de îngrijirile cerute de mica noastră cavalerie, și alte motive ne îndemnau să evităm a poposi sub cerul liber în această regiune. Este considerată o regiune puțin sigură, iar catârii noștri mari și frumoși de Sining, foarte apreciați în Tibet, îi puteau ispiti pe hoțomani, care i-ar fi putut revinde cu ușurință.

Din păcate, satele erau răzlețe, iar hanurile în general cam la patruzeci-cincizeci de kilometri unele de altele, lucru care ne obliga zilnic la o etapă obositoare, pe poteci foarte neregulate. Timpul se menținea frumos. Totuși, în timpul unei opriri într-un sat numit Kargnag (poate mai corect Karnag: zidul negru), a căzut zăpada.

În acest Kargnag am fost eroina unei comedii amuzante, pe care a declanșat-o Yongden fără să-i prevadă desfășurarea funambulescă.

Lama îi spusese unui puști care mă privea, ca să râdă de el:

—Te uiți la *Jetsun Kuchog*, știi că are o sută de ani?

În culmea mirării, băiatul fugi să-i comunice tatălui această știre extraordinară. Tatăl o transmise imediat vecinilor și, repetată din gură în gură, știrea s-a răspândit cu iuțeală în tot satul. Sosise o centenară, călare și părând foarte în putere. Toți au vrut să vadă fenomenul. În camera mea au năvălit curând oameni care se extaziau de cât de bine arătam.

Nici un fir de păr alb! Femeile mă cercetau îndeaproape. Toți dinții în gură! Mă rugau să deschid gura. Și mă țineam drept și obrajii nu-mi erau zbârciți și mâinile nu-mi tremurau! Minunea minunilor! Niciodată, spuneau țăranii, nu venise în satul lor o persoană așa în vârstă și nu și-ar fi închipuit niciodată că o centenară ar putea să aibă o înfățișare atât de tânără.

Și cum în Tibet toate sentimentele — bucurie, durere, respect, admirație — se manifestă material prin daruri, surpriza admirativă a localnicilor s-a tradus în ofrande care-mi soseau din toate părțile sub formă de alimente: unt, făină de grâu și făină de orz, brânză, carne. Nu puteam opri cursul acestui fluviu de provizii care se scurgea de la poartă până la acel *kang* pe care stăteam. Poate că

dacă aș fi fost cu adevărat cinstită, ar fi trebuit să le declar că mai trebuia să treacă multă vreme până să ajung la vârsta de o sută de ani, dar virtutea nu se află întotdeauna acolo unde pare să fie după codurile morale rigide. Ea depinde de împrejurări și eu cred că, în acest domeniu, criteriul este mila. Să fii bun față de celălalt, să nu-i produci nici un fel de necaz este cea mai bună dintre regulile de purtare. Or, oamenii din Kargnag se bucurau intens de spectacolul pe care li-l dădeam. În traiul lor monoton, venirea unei centenare atât de tinere devenea un eveniment care nu va fi ușor uitat și care va fi povestit seara la clacă, vreme de ani de zile. Poate că din imaginația celor mai dezghețați va ieși o legendă cu care satul se va mândri și care va stârni invidia satelor vecine.

Oh! Aș fi fost foarte răutăcioasă dacă le-aș fi răpit bucuria de acum și toată bucuria pe care această glumă nevinovată le-o păstra pentru viitor. Ce însemnau cele câteva kilograme de unt, de carne și de făină pentru plata unei asemenea plăceri! Acești fermieri erau suficient de înstăriți ca să-mi poată face daruri fără a se priva de ceva. De altfel, își făcuseră socoteala să recupereze aceste lăudabile dovezi de respect în existența lor viitoare și cu dobânzi dintre cele mai mari. Până atunci, sperau ca binecuvântările pe care mă obligau să le dau, firișoarele de lână pe care se străduiau să le smulgă din roba mea pentru a face cu ele talismane, le vor da ceva din viguroasa mea longevitate.

Incidentul care marchează șederea noastră într-un alt sat este mai puțin plăcut. Acolo există o *gompa*[6] destul de importantă și cum, îndeobște, în aceste mânăstiri izolate se găsesc aproape totdeauna călugări ce au alimente de vânzare, doi dintre servitorii mei s-au dus să vadă ce am putea să ne procurăm de acolo. Au fost poftiți afară cu brutalitate — povestesc ei la întoarcere. Au fost recunoscuți ca fiind *Sentuanpa*[7] și, pentru motive neexplicate, călugărilor din mânăstire nu le plac oamenii din acest trib.

Lucrurile ar fi rămas aici dacă niște clerici fanfaroni, dintre cei denumiți *dobdob*[8], n-ar fi venit la hanul unde locuiam și n-ar fi căutat cu obrăznicie ceartă oamenilor mei. Fără să mă arăt — lucru ce ar fi fost împotriva obiceiului și o lipsă de demnitate —

---

[6] *Gompa*: mânăstire lamaistă.

[7] Un trib care locuiește în Kansu. *Sentuanpa* sunt de origine mongolă și adesea încrucișați cu chinezi. Locul lor cel mai important este mânăstirea din Kum-Bum, unde călugării aparținând acestui trib sunt singurii ce pot fi aleși în funcții oficiale.

[8] Cu privire la *dobdob*, vezi *Mystiques et magiciens du Tibet*.

am ordonat să fie daţi afară. A urmat o mică învălmăşeală, un schimb de pumni şi *dobdob* au plecat anunţând că se vor întoarce cu prieteni şi puşti. După plecarea lor, hangiul a închis poarta, a baricadat-o solid, iar servitorii mei şi-au încărcat armele, fiind pregătiţi de atac.

Eram foarte supărată. Nu aveam de unde să căpătăm vreun ajutor; după câte spunea hangiul, sătenii nu aveau nici un fel de simpatie pentru aceşti *trapa*-soldăţoi, care fac de ruşine haina călugărească şi nu visează decât la nelegiuiri, dar nu ne vor apăra împotriva lor. Ce fel de om era şeful mânăstirii? Dorea şi putea oare să potolească elementele bătăioase din mânăstirea sa? Era sigur, ca să spun aşa, că nu ştia ce se petrece, dar nu vedeam cum putcam să-i aduc la cunoştinţă. Nu voiam ca oamenii mei să iasă, deoarece puteau fi brutalizaţi, iar un alt mesager n-ar fi putut probabil ajunge până la el.

Cum stăteam şi mă gândeam, Sotar, şeful servitorilor mei, temându-se de întoarcerea acelor *trapa* înarmaţi, îl informă pe hangiu de adevărata mea personalitate, asigurându-l că dacă mi se va întâmpla ceva mie, celor care mă însoţesc sau celor ce-mi aparţin, generalul chinez din Sining îşi va trimite trupele ca să dea foc mânăstirii şi, cu toată probabilitatea, şi satului care nu mă apărase.

Această ameninţare l-a înspăimântat probabil pe hangiu. Amintirea îngrozitoarelor represalii făcute de soldaţii musulmani ai acestui general în regiunea Lhabrang era încă proaspătă în memoria oamenilor din Amdo. A făcut în aşa fel încât informaţia ce-i fusese dată să ajungă la mânăstire. Cât despre Sotar, în ziua aceea el n-a scos un cuvânt despre iniţiativa pe care o avusese, aşa că am veghcat cu toţii, toată noaptea, aşteptându-ne la un atac. Cum totul era liniştit, am ordonat plecarea înainte de zori, iar când soarele a apărut, noi eram deja departe de acest loc neospitalier.

Abia a doua zi a mărturisit Sotar ce făcuse. M-am supărat foarte mult. Identitatea mea pe jumătate ascunsă slujea planurilor mele. Alegând un itinerar lung şi complicat pentru a ajunge la frontiera Tibetului interzis, speram să fac să ni se piardă urmele şi să mă prezint acolo ca o adevărată tibetană din Amdo. Ce se va întâmpla dacă unul din oamenii mei avea o iniţiativă de acest fel şi, fără să mă consulte, îmi spulbera incognito-ul? L-am certat foarte tare pe Sotar pentru a fi acţionat fără să mă întrebe, dar nu-i puteam explica toate motivele nemulţumirii mele. Nu mi se păruse prudent să le spun servitorilor mei că mă îndreptam spre Lhassa.

Pălăvrăgelile lor, în timpul călătoriei, puteau să ducă la eșecul planului.

De fapt, este exact ceea ce s-a petrecut, chiar dacă ei nu au cunoscut țelul călătoriei mele.

Ca să reușească, o expediție care necesită folosirea unui nume fals trebuie întreprinsă de unul singur sau, în cazuri excepționale, cu încă unul sau doi tovarăși, interesați moralmente ca și șeful lor în succesul ei. Momeala unei recompense nu ajunge pentru a ține în frâu indiscreția oamenilor plătiți sau a le inspira întreaga abnegație necesară în momentele grele și periculoase. Nici un explorator n-ar fi îndurat oboseala și suferințele care însoțesc peregrinările aventuroase prin regiuni necunoscute dacă nu ar fi avut în vedere decât un profit material.

La Taochow, am ajuns iarăși într-o parte a teritoriului locuit de o populație aproape în exclusivitate chineză, după care m-am găsit din nou în plin teritoriu Amdo tibetan, la Choni. Cu puțin înainte de a ajunge în acest loc ai, de pe malul râului Ta (Tao ho), o priveliște impresionantă, alcătuită din pinteni muntoși care înaintează spre țărm, formând un fel de poartă uriașă.

Există la Choni o *gompa* care se bucură de o anumită faimă, deoarece tipografia ei posedă planșele gravate ce permit tipărirea celor 108 volume alcătuind colecția de cărți canonice numită *Kanjur*[9]. Ediția din Choni este tipărită cu caractere mari; ca dimensiuni, grelele sale volume sunt aproape la fel cu cele ale ediției din Ngartan, lângă Jigatze. Acest *Kanjur* este tipărit și la Litang și la Derge[10], în regiunea Kham. Ediția din Derge, mai voluminoasă și îndeobște mai clar tipărită, este foarte prețuită. O altă ediție se spune că ar fi tipărită la mânăstirea din Spiti, în Tibetul occidental. Nu am văzut vreun exemplar din această ediție.

Un naturalist-explorator american, doctorul J. Rock, și-a stabilit cartierul general la Choni mai bine de doi ani, din 1922 până în 1924. Din această ședere și din diferitele peregrinări la frontiera Tibetului, savantul a adunat o bogată recoltă de observații.

Am avut plăcerea să-l întâlnesc pentru prima oară la Likiang, în Yunnan, apoi, la puțină vreme, l-am revăzut, la limita extremă a teritoriului chinezesc, pe malul fluviului Mekong, când eu mă

---

[9] Scris *bkah hgyur*.

[10] Scris *sde dge*, pronunția curentă fiind *derje* sau *dirgi* cu *g* dur.

pregătcam să urc spre pasul Dokar ca să pătrund în Tibet. Deși doctorul Rock este un om extrem de amabil, această a doua întâlnire nu a fost tot atât de plăcută ca prima, deoarece nu mă puteam deghiza sub ochii lui în cerșetoare și nici să-l las, în vreun fel, să bănuiască voiajul pe care aveam să-l întreprind. Prezența lui m-a ținut pe loc vreme de câteva zile, într-o stare de îngrijorare, așteptându-i plecarea.[11]

La Choni, n-am cerut nici să vizitez în amănunțime mânăstirea, nici să-l salut pe prințul mai mult sau mai puțin independent care își are acolo reședința împreună cu mica sa curte. Am dorit să-mi păstrez incognito-ul și să nu mă opresc decât o singură noapte. Și asta a fost prea mult. Sotar trăncăni iarăși, și acum fără a fi împins de dorința de a evita un pericol.

În tinerețea sa, omul acesta însoțise un ofițer englez în mai multe expediții secrete în teritoriul tibetan și rămăsese, de asemenea, o bucată de vreme în serviciul altor europeni. Apoi, în timpul expediției britanice în Lhassa, devenise traficant, mergând în urma trupelor engleze. Cred că a păstrat din contactul său cu străinii o anumită încredere în puterea albilor și își închipuia că această putere trebuia să acționeze pretutindeni. La fel, în Choni, fără îndoială și pentru a-și da importanță, dar și în speranța că, o dată recunoscută, identitatea mea va fi o apărare împotriva cavalerilor de drumul mare, declarase că eu eram Fa Kue, adică franțuzoaică. În dimineața următoare, Yongden, întrebat pe această temă, se grăbi să răspundă fără să se zăpăcească:

— Ah! Sigur, e născută în Fakuedzong.

— Există un *dzong*[12] cu numele acesta? se mirau interlocutorii săi.

— Bineînțeles, dar e departe, foarte departe, în sudul Tibetului, răspundea el cu aceeași siguranță, grăbind însă foarte tare pregătirile pentru plecare, pentru a evita alte întrebări.

Interogat cu severitate pe drum, palavragiul a trebuit să-și mărturisească încă o dată greșeala. L-am certat din nou, dar îmi pierdusem vremea; și-a continuat micile trădări, numai că a

---

[11] De atunci, doctorul Rock a întreprins cu succes mai multe expediții sub patronajul Societății de geografie din Washington, una dintre acestea, deosebit de interesantă, în regiunea Amne Machen, muntele despre care unii cred că este tot atât de înalt ca și Everestul.

[12] *Dzong*, castel întărit. Acest termen se adaugă numelor de localități unde se găsește un fort.

făcut-o cu mai multă dibăcie şi, de numeroase ori, văzând cum se produc lucruri neplăcute, n-am putut decât bănui ce se întâmplase.

În drumul nostru către Szetchuan, ne îndreptam spre un ţinut tulburat de războiul civil. Nu în mod special pentru a evita zona luptelor, dar pentru că, pe de o parte, doream să vizitez regiunea de frontieră locuită de triburi nechineze independente, iar pe de alta, speram să trec prin această regiune sălbatică fără să fiu recunoscută şi să ajung la marele drum spre Lhassa, fără a fi depistată, itinerarul pe care-l fixasem abia dacă atingea adevăratul Szetchuan chinezesc. Totuşi, în oraşelele din sudul regiunii Kansu, am început să auzim ştiri vagi despre luptele care se dădeau mai la sud. Ca întotdeauna în China, nişte grupuri de soldaţi, separându-se de grosul trupelor, fie după o înfrângere, fie pentru că solda promisă nu fusese plătită, rătăceau prin regiune trăind din tâlhării. Aceşti oameni nu mai aveau nimic din acea vagă noblețe de suflet care face din tâlharul tibetan un fel de erou barbar. Întâlnirea cu ei era periculoasă. În astfel de împrejurări, tot ce se putea spera era să ieşi nevătămat din ghearele lor, dându-le în schimb toate bagajele.

Ca să vorbim drept, dacă acel călător li se părea a avea o oarecare importanţă, mai ales dacă era vorba de un străin, ei i se adresau cu o rugăminte politicos exprimată: „Calul meu e obosit", spunea de exemplu unul dintre ei unui călăreţ, „fiţi bun şi *împrumutaţi-mi-l* pe al vostru."

Împrumutau astfel vehicule şi atelajele lor, mărfuri de orice fel, care le erau, tocmai atunci, „necesare". Schimbau veşmintele lor zdrenţăroase cu cele nou-nouţe ale victimelor lor. Şi asta nu era decât un joc, o inocentă distracţie de-a lungul drumurilor. Drama începea când aceste hoarde puneau mâna pe un târg sau pe un oraşel şi-l jefuiau.

La Minchow, unde m-am oprit, se vorbea mult despre aceste bande, deşi ele nu se arătaseră încă în împrejurimile oraşului.

Minchow este un oraş mic, dar pare a fi un oraş comercial şi animat. Locuiam în afara fortificaţiilor, într-un han care avea mai multe curţi mari, înconjurate de ziduri. Dintre aceste curţi, am ales, pentru a instala cortul meu şi al lui Yongden, pe cea mai retrasă. În ciuda frigului încă tăios, găseam că era mai plăcut să fiu într-un cort decât într-o cameră urât mirositoare şi prăfuită dintr-un han chinezesc.

Ne aflam la Minchow de patru zile, așteptând ca unul din servitorii mei, care avusese o entorsă, să fie în stare să pornească din nou la drum când, pe seară, hangiul a venit să mă prevină că fusese semnalată o bandă de tâlhari și că trebuia să fim atenți în timpul nopții. Mă rugă să deplasez atât cortul meu, cât și pe cel al lui Yongden. Niște terenuri pustii se întindeau până la marginea zidului care înconjura curtea unde erau instalate corturile noastre, iar zidul nu i se părea destul de înalt pentru a oferi siguranța dorită. Ne-a poftit să locuim în camere sau, cel puțin, să ducem corturile într-o curte mare interioară, înconjurată din toate părțile de clădiri.

Am ales această ultimă soluție. Toate bagajele au fost transportate într-o cameră lângă grajdul unde se adăposteau servitorii, supraveghind de aproape animalele, iar Yongden și cu mine am dormit mai departe în corturile noastre, păstrând cu noi doar păturile.

Paznicii s-au schimbat toată noaptea pe zidurile orașului și în locuințele situate, ca hanul nostru, în afara acestora. Noaptea a trecut cu bine. Focuri de pușcă trase în depărtare ne-au făcut să bănuim că niște hoți au încercat, probabil, să dea o lovitură pe undeva, dar împușcăturile nu erau prea dese, ca să provină de la o adevărată bandă.

A doua zi, liniște desăvârșită.

Circulă zvonuri contradictorii. Unii povestesc că niște bandiți au plecat spre est, alții că musulmanii pregătesc o insurecție și ar putea să ajungă până la Minchow. Oamenii mei sunt de părere să părăsim cât mai iute regiunea. Seunam, cel care are entorsa, spune că e gata de plecare. Dau dispoziții să se vândă diferite haine, obiecte de dormit și alte lucruri de care ne putem lipsi. Asta va ușura catârii, ne va permite să grăbim pasul sau să luăm mai multe alimente dacă satele așezate pe drumul nostru sunt cumva ocupate de bandiți, iar noi, în loc să ne aprovizionăm cu merinde acolo, va trebui să ne ținem departe de ele.

Și noaptea aceasta trece fără vreo neplăcere. Părăsim Minchow la 16 aprilie 1921, în zori, mergând cu pas grăbit.

Drumul pe care îl urmăm este la început lat și neted, dar nu rămâne multă vreme tot atât de plăcut. Curând, regăsim potecile de munte înguste și povârnite, străbătând coaste de grohotiș și mergând adesea de-a lungul unui afluent din avalul fluviului Heichui ho. Trecem de mai multe ori apa, iar într-un loc scăpăm ca prin minune de o baie bună, dacă nu și mai rău.

În acest ținut, locul precis al vadurilor nu este indicat, și de altfel viiturile le deplasează adesea. Ne-am încredințat potecii care ajungea la râu și intra în el. Sotar călărea în frunte. Neputând să distingă fundul apei sub apa tulbure și curentul iute, s-a lăsat, ca de obicei, în voia instinctului animalului. Apa era adâncă, a trebuit să ne scoatem picioarele din scări și să le punem pe șa. Deodată, calul lui Sotar nu mai atinse fundul și începu să înoate cu greu, împiedicat de greutatea ce o purta. Sotar era un bun călăreț; a reușit să-și întoarcă calul care a dat din nou de fund și a început să meargă. Ceilalți băieți, văzând accidentul, au oprit imediat catârii. Am ordonat să facem calc întoarsă și să ne întoarcem la țărm. Nu puteam să căutăm vadul la întâmplare cu niște animale purtând greutăți pe spate. Eventual Tobgyal, care era un foarte bun înotător, își va scoate o parte din haine și, cu un animal fără șa, va căuta singur trecerea, după care îl vom urma noi.

De altfel, exista probabil o posibilitate de a-l scuti de osteneala asta. Nu departe de acolo, cocoțat pe o falează, se găsea un mic cătun. Locuitorii lui trebuiau să cunoască vadul și, contra unei sume de bani, fără doar și poate unul dintre ei ne va călăuzi. Yongden urcă spre căsuțele ce se zăreau.

Hotărât lucru, se ascundea în locul acela un spiriduș răutăcios care voia să se distreze pe socoteala noastră. Abia ajuns în sat, catârul atât de ascultător călărit de Yongden începu să azvârle din picioare, apoi subit, fără ca ceva să-i justifice toanele, să se ridice pe picioarele dindărăt, iar bietul lama fu azvârlit pe o mică ridicătură de pământ, din fericire împrejmuită cu un zid în partea ce dădea spre râu. Dacă n-ar fi fost acest zid în care s-a oprit, tânărul ar fi căzut în gol și s-ar fi zdrobit de stânci sau s-ar fi înecat, luat de curent.

Se ridică plin de vânătăi și-și duse la capăt misiunea. Nimeni nu voia să treacă vadul înaintea noastră, dar toți erau de acord să ne arate cum să o luăm. Am intrat în apă la locul indicat, dar apoi nu trebuia să traversezi în linie dreaptă; trebuia s-o iei oblic, întâi coborând pe curent, apoi urcând puțin pe el. După care trebuia să faci așa, apoi pe dincolo... Matca apei era lată, suficient de lată ca să faci o grămadă de mișcări... dar și ca să te înec.

Oamenii și animalele se înecă destul de des în aceste regiuni, la trecerea vadului. Lucru care-i emoționează pe băștinași tot atât de puțin pe cât emoționează astăzi în Occident accidentele mortale de mașini sau de avioane. Fiecare fel de călătorie își are riscurile sale!

Am luat-o de la capăt cu încercarea de a trece apa și, mai miloși decât i-am crezut, câțiva bărbați din sat ne-au urmărit cu ochii din vârful promontoriului și ne-au strigat în ce direcție să o apucăm.

Ținta noastră era micul oraș Siku. Nu-l cunoșteam nici măcar din spuse. Pe harta mea, un romb roșu îl desemna drept un *ting*, adică subprefectură chineză. Situat nu departe de drumul meu, în punctul cel mai sudic al regiunii Kansu care ajunge la marile pustietăți cu iarbă ale Tibetului septentrional, nu putea să fie o localitate importantă, dar mi-o închipuiam ca pe un mic centru comercial de felul orașului Dangar, oraș de frontieră aproape de Kuku nor, și speram să mă pot aproviziona acolo cu de toate.

Valea pe care o urmam dădea pe o altă vale mai lată, unde curgea râul Heichui ho; urcând cursul acestei ape, ne-am îndreptat spre Siku.

Se lăsa noaptea și începuse să plouă când orașul ne-a apărut în fața ochilor. Fusesem probabil semnalați de pândarii din turnul de pază, puși acolo din cauza situației tulburi din regiune și nu știu ce fel de iluzie optică a făcut ca modestul nostru grup de cinci persoane să li se pară de temut. Înainte de a ajunge la poarta orașului, aceasta ne-a fost degrabă închisă, în vreme ce o jumătate de duzină de soldați se urcau pe ziduri, cu pușca în mână, gata să-și apere locul.

Niciodată până atunci nu provocasem o asemenea impresie. Bineînțeles că resimțeam mândria ce se cuvenea într-o asemenea împrejurare, dar eram, mai ales, foarte supărată. Ploaia se întețea, iar chinezii, învârtindu-și cu satisfacție armele și privindu-ne din înaltul zidurilor crenelate, nu-mi inspirau o încredere totală. Nu e bine să pui jucării periculoase în mâinile copiilor, iar soldații chinezi, adesea foarte tineri în aceste posturi îndepărtate, se lasă duși de clanuri vesele, cam periculoase pentru celălalt.

În sfârșit, pe când ne minunam de această primire și le ceream explicații „voinicilor" ce împodobeau zidurile, poarta s-a deschis încet, cu o solemnitate calculată, și apăru un sol. Era călare. Această situație nu i-a permis să vină spre noi cu demnitate, așa cum plănuise. Catârii, împovărați cu bagajele mele, încercaseră instinctiv să se adăpostească de ploaie pe lângă ziduri, iar oamenii mei așteptau lângă ei, aproape blocând poarta. Trimisul subprefectului nu putu să iasă decât pe jumătate, crupa calului rămânând astfel în umbră, sub boltă. Întunericul care se lăsa tot mai tare

favoriza fantasmagoria, așa că om și animal păreau un basorelief însuflețit.

— Cine sunteți voi, indivizi ce purtați arme (aveam trei puști, nu ne vedea și revolverele)? Din ce țară veniți și care vă sunt planurile?

Presimțeam că Sotar avea să se grăbească să anunțe cu mândrie titlurile și calitățile mele, lucru care mă irita foarte mult. Atât de aproape de Tibet, unde știrile se propagă miraculos de repede, era mai imperios ca niciodată să-mi păstrez ascunsă identitatea. Din fericire, fiul meu a înțeles imediat acest lucru și s-a grăbit să preîntâmpine orice vorbă compromițătoare a băieților noștri.

— Am pașapoarte oficiale, răspunse el. Nu vi le pot arăta în ploaie, dar vi le voi arăta de cum vom fi la adăpost. Sunt un lama și merg în pelerinaj; li s-a îngăduit servitorilor mei să poarte arme ca să ne putem apăra de hoți. Am venit aici ca să cumpăr alimente.

Această declarație îl mulțumi pe trimis. Ploua acum cu găleata, probabil că dorea să se întoarcă acasă cât mai curând.

— Mă duc să raportez magistratului, spuse.

Nu adăugă că ne permite să intrăm în oraș, dar nici nu dădu vreun ordin care să ne interzică intrarea. Cum își întorcea calul sub boltă, băieții mei s-au grăbit să împingă catârii în spatele lui, urmându-l îndeaproape. Când poarta s-a închis, eram cu toții în incinta fortificată.

Chiar lângă zid se afla un han în care am și intrat. Patronul adăpostise deja mai mulți conducători de catâri. Mi-a găsit, totuși, o cămăruță unde să pot petrece singură noaptea. Grajdul era plin, bietele mele animale au trebuit să rămână legate în stradă. Au încercat să le facă un fel de adăpost din prelate, dar era prea mic și nu le proteja decât pe jumătate. Curând, le-am împărtășit soarta: ploaia deveni potop și începu să se verse ca o cascadă în cameră.

Timpul prost nu l-a împiedicat pe subprefect să vină să verifice afirmațiile lui lama Yongden în ceea ce privea identitatea și documentele sale. Doi funcționari subalterni și patru soldați înarmați îl escortau. A fost extrem de politicos, regulă aproape generală în China, unde funcționarii civili sunt, cu foarte puține excepții, oameni ce au primit o bună educație. De altfel, Yongden este un lama și un tibetan autentic, documentele care-i fuseseră eliberate de oficialități certificau aceste două lucruri și-l autorizau să aibă arme pentru a se apăra. În cazul său nu exista nici cea mai

mică impostură. În ceea ce mă privea, am fost considerată o cantitate neglijabilă, iar eu nu m-am plâns de acest lucru.

Vizita noastră la Siku ne-a adus numai distracția de a asista la această comedie bufă și necazul de-a fi muiați de ploaie. N-am găsit nimic de cumpărat, doar puțin porc sărat. Zvonurile cu privire la banditii care bântuiau prin regiune împiedicau trecerea convoaielor de mărfuri. Locuitorii minusculei subprefecturi nu posedau decât alimentele de care aveau ei înșiși strictă nevoie și trăiau cu teama unui atac care-i va jefui și de ele.

Ploaia se opri în timpul nopții. Când m-am trezit, era frumos. De la fereastra mea, zăream un munte întunecat care se ridica singuratic în fața orașului, iar la dreapta intrarea într-o vale scurtă ce dădea pe un spațiu însorit. Locul respira pace, iar valea ce ducea spre acel *thang*[13] luminos evoca, pentru noi care le cunoșteam, luminoasele pustietăți ale Tibetului septentrional, presărate cu lacuri cu ape albastre, prinse între maluri sclipitoare de pietricele trandafirii și violete, presărate cu paiete de argint.

— Uite, Sotar, i-am spus lui *Ihassapa*[14] care se afla lângă mine. Dacă am fi înțelepți, ne-am opri aici. Am clădi ermitaje pe acest munte și ne-am sfârși zilele în meditație. La ce bun să cutreierăm prin lume... Toate lumile, și tot ce se află dincolo de ele, se găsesc în mintea noastră.

Nu-mi închipui un călător care să spună astfel de vorbe servitorului său european, dar orientalii sunt altfel. Tibetanul meu mă înțelegea și gândea ca mine. Dar, ca și mine, era lipsit de înțelepciune. Suspină și, dus pe gânduri, plecă lângă camarazii săi care încărcau catârii. Puțin după aceea, părăseam Siku. Ora binecuvântată când te eliberezi de toate legăturile nu sunase încă pentru noi.

Următoarea localitate cu o oarecare importanță semnalată de harta mea, pe direcția pe care o urmam, se numește Nanping. Poate vom găsi acolo alimente dar, până atunci, în afara vreunui noroc neașteptat, va trebui să raționalizăm serios porțiile. Cu această perspectivă puțin îmbucurătoare în față am refăcut calea parcursă în ajun ca să ajungem la Siku, care se găsea ceva mai departe de drumul nostru.

Regiunea pe care o străbatem e locuită de agricultori de rasă tibetană; este tot foarte muntoasă, satele sunt rare, separate unele

---

[13] *Thang* în tibetană: o întindere mare de teren plat.

[14] Născut în Lhassa.

de altele de mari întinderi împădurite. Băştinaşii sunt adesea ursuzi şi puţin ospitalieri, dormim de cele mai multe ori în corturile noastre, dar cât se poate de aproape de sate, lucru ce dă o relativă siguranţă.

Aproape la fiecare popas, oamenii vin să mă roage să le vindec relele ale căror simptome şi cauze sunt descrise într-un mod ciudat. Numărul şi ciudăţenia diferitelor senzaţii dureroase pe care le pot încerca bieţii oameni depăşesc orice imaginaţie.

Într-o după-amiază, un *trapa* îmi povesteşte că mai multe persoane din familia sa au murit; el doreşte să ştie dacă nu cumva pricina ar fi reaua orientare a casei în care locuiau aceste persoane. Orientarea locuinţelor este într-adevăr socotită a fi foarte importantă atât în China, cât şi în Tibet.

Probabil că tot ce-mi spune omul acesta este adevărat şi că în întrebarea sa nu-i nici o urmă de şiretenie. Totuşi, am remarcat că un alt *trapa* stătea afară, părând că ascultă ce-i spuneam eu confratelui său, în interiorul cortului. Oare oamenii ăştia îmi întind o cursă pentru a fi siguri că sunt un adevărat lama? Cum am îndoieli, e mai bine să-mi chibzuiesc răspunsul aşa încât, din punct de vedere lamaist, să fie perfect corect. Lucru care nu mă va împiedica să strecor sfaturi privind igiena.

Îl pun să-mi explice în amănunţime situaţia locuinţei. Cer puţin pământ luat din cele patru colţuri ale acesteia şi pus în patru săculeţe separate. Omul meu urcă imediat pe cal şi merge să-mi aducă ce i-am cerut. Se întoarce pe seară. Iau pământul şi-mi amân răspunsul pentru a doua zi dimineaţa.

Ştiu de pe acum că una din încăperile locuinţei nu are fereastră şi că soarele nu pătrunde niciodată acolo. Mai am şi alte feluri de detalii. Reflectez şi a doua zi dimineaţă îi comunic oracolul:

„Orientarea casei este bună, dat fiind că uşa de la intrare primeşte razele soarelui, dar camera întunecoasă trebuie să aibă o fereastră prin care să poată pătrunde lumina binefăcătoare.

Întreaga casă va fi curăţată cu cea mai mare grijă. Tot ce se află în ea va fi scos şi ca va fi purificată, arzându-se înăuntru *sang*[15]. După ce toate obiectele din casă vor fi fost curăţate, după

---

[15] *Sang*: numele dat frunzelor uscate ale anumitor varietăţi de conifere; frunzişul de chiparos, tinere vlăstare ale anumitor ferigi şi alte felurite plante care sunt arse pe jar pentru a produce un fum plăcut mirositor. Se crede că acest fum are puterea de a purifica oamenii şi lucrurile.

ce hainele și covoarele, ca și paturile, vor fi bătute afară, acestea vor fi așezate la loc în casă, după care se va arde din nou *sang*.

Un chip al lui Buddha va fi așezat în fiecare încăpere, iar aceste încăperi vor fi ținute într-o curățenie desăvârșită, pentru a-i dovedi lui Buddha, a cărui efigie se va afla acolo, marele nostru respect. Din același motiv, nimeni nu va scuipa pe jos în casă (asta va fi greu de obținut, dar poate că pioșenia va săvârși miracolul).

În sfârșit, se va cere abatelui de la mânăstirea vecină să binecuvânteze un *sipao* (un desen anume imprimat pe hârtie sau pe o pânză și care trece drept un farmec puternic) și acesta va fi lipit pe ușa de la intrare."

Iată ceva ce nu poate face rău și care poate fi chiar folositor. În același timp, totul este conform obiceiurilor lamaiste; marele lama al mânăstirii, pe care nu-l voi vedea niciodată, va aprecia elogiul indirect pe care i l-am făcut recunoscându-i autoritatea și puterea, iar dacă cineva va avea îndoieli asupra identității mele, el va spune că acela e nebun.

În afară de câteva daruri în natură pe care mi le aduc consultațiile de acest fel, sacii noștri cu provizii rămân tot atât de jalnic de goi. Recoltele proaste vreme de mai mulți ani, jafurile săvârșite de bandiți, impozitele luate în mod repetat de către funcționari au ruinat regiunea. Nu se mai găsește nimic de cumpărat. Nu mai avem nici măcar făină și trebuie să ne mulțumim cu puțin berbec uscat la soare, pe care l-am luat cu noi când am plecat din Kum-Bum, ca măsură de prudență pentru momente grele ca acesta. Din când în când, culegem păpădii sălbatice pe care le mâncăm goale. Ne mai îndulcesc regimul de carne sărată, numai că nu găsim păpădii în fiecare zi. Dacă animalele noastre nu ar purta poveri și dacă regiunea nu ar fi accidentată, am putea ajunge repede la Nanping, dar suntem constrânși să înaintăm foarte încet.

Uneori, mai trebuie să facem și ocoluri; pasul Chawa, pe care voiam să-l trecem, este blocat de oamenii dintr-un sat care se tem de o năvălire a bandiților ce vin dinspre Szetchuan. Acest pas se află în vârful povârnișurilor acoperite de păduri. Localnicii au doborât copaci mari, care au blocat cărarea ce străbate muntele. Un singur om, mergând pe jos, ar trece fără greutate, dar nu călăreți sau animale cu poveri.

Trebuie să mergem mai departe, mult mai departe, către un alt pas. Aici avem o nouă decepție, căci speram să găsim ceva de mâncare de partea cealaltă a muntelui.

Totuși, ne-a mai rămas o consolare. Chiar în acea seară, dăm peste o fermă foarte mare și foarte bogată, așa cum sunt puține chiar și în Tibetul propriu-zis. Număr vreo sută de vaci care se întorc de la pășunat și mai văd și altele îndreptându-se către alte staule. Casa este imensă, solidă, numai din piatră, ferestrele mari sunt închise cu obloane grele. Suntem primiți cu politețe și ni se dă ca locuință o încăpere enormă, lungă de mai bine de douăzeci de metri. În Tibet, stăpânii și servitorii, femeile și bărbații, împart adesea, mai ales în călătorie, aceeași cameră. Cum nu-și fac vreo toaletă de seară, nu simt, ca noi, nevoia unei camere proprii.

Servitorii așează pe podea pernele și păturile ce formează culcușul stăpânului. Acesta, dacă este îmbrăcat luxos, își va scoate poate roba de deasupra și se va culca îmbrăcat cu pantaloni și haină. Când s-a întins sub pături, și dacă acestea sunt destul de călduroase, își va scoate și haina, ca să doarmă cu torsul gol. E ceea ce fac majoritatea tibetanilor de amândouă sexele când sunt acasă la ei.

Femeile își scot bijuteriile și roba de deasupra și dorm cu fusta lungă și bluza pe care le poartă sub robă.

Iar servitorii, țăranii, oamenii mărunți de toate soiurile care nu au nici perne mari, nici pături călduroase, dorm complet îmbrăcați, desfăcându-și numai cureaua.

Mi-a fost cam greu să mă obișnuiesc cu acest ultim mod de a dormi, căruia, totuși, a trebuit să mă supun cu stricteţe în cursul călătoriei pe care am întreprins-o deghizată ca pelerină cerșetoare. În timpul peregrinărilor mele precedente, mă organizam aproape întotdeauna ca să-mi pot schimba veșmintele noaptea și aproape în fiecare dimineață mă spălam în întregime în albie.

În încăperea mare care ne-a fost pusă la dispoziție, băieții mei au făcut un adăpost cu unul din corturi și au pus înăuntru patul meu de campanie... Eram la mine acasă. Marii lama aflați în călătorie se izolează și ei cu perdele pentru a-și îndeplini exercițiile religioase, așa că nu păream ieșită din comun imitându-i.

Și aici, a trebuit să plătesc ospitalitatea acordată binecuvântând întreaga casă. Preotul fermierilor mă asista ca ajutor, ducând tava pe care se aflau grăunțele binecuvântate și sticla cu apă sfințită.

Multă lume își închipuie că unui călător care nu urmează drumurile bătute, fiecare oră îi aduce o răsplată formată din aventuri plăcute sau dramatice, dar întotdeauna fermecătoare. Adevărul este mai puțin romantic. Majoritatea zilelor se petrece fără

ca vreun eveniment să le facă deosebit de importante. Monotonie, atunci? Nici asta. Pentru cel care știe să privească și să simtă, fiecare minut din această viață liberă și vagabondă este fermecător. De altfel, călătorul este, în general, ocupat cu o treabă specială: motivul sau numai pretextul pe care și l-a ales pentru peregrinările sale. Unul este geograf, altul naturalist, eu culegeam manifestările gândirii umane, încercând să pătrund în misterul lumii și să-i potolesc spaima în fața suferinței și a morții. Filozofii, religii elevate sau puerile, îndrăzneala magicienilor, șiretenia vracilor, extazul misticilor, acesta era domeniul meu de cercetare pe care-l scotoceam cu asiduitate și răbdare, spicuind de ici de colo faptele pe care le colecționam. Vă rog să mă credeți, chiar în timpul numeroaselor zile când „nu se întâmpla nimic", aveam ce face.

Cu toate acestea, în asemenea călătorii, perioadele de odihnitoare fericire nu durează niciodată peste măsură. Întotdeauna se „întâmplă ceva" care le întrerupe. În vreme ce străbăteam cu inocență pădurea primăvăratică plină de copaci în floare și ne bucuram de a fi găsit poteci bune care ne ușurau mersul, o aventură ni se pregătea.

Ne apropiam de Gomi, când am fost ajunși de un fermier din acel loc, care discută câteva clipe cu noi și, cu mare amabilitate, ne invită să petrecem noaptea la el. Ne-a arătat, cu toate detaliile, direcția pe care o aveam de urmat pentru a ajunge la locuința lui apoi, cum nu avea bagaje, ne-a părăsit ducându-și calul în trap grăbit și spunându-ne încă o dată din depărtare că va pregăti o masă pentru sosirea noastră.

Această plăcută întâlnire, perspectiva unui adăpost și a unei cine bune ne-a făcut pe toți veseli. Grăbim pasul și, două ore mai târziu, o dată cu lăsarea serii, ajungem în sat.

Prima grijă a oamenilor mei e de a se interesa de locuința bravului nostru fermier, dar înainte să fi putut obține ei un răspuns, un individ se ivește în fața lor și, strigând cât îl ținea gura, proclamă ordinul formal al șefului local, care interzice tuturor de a ne găzdui sau de a ne vinde ceva. La zgomotul pe care îl face, oamenii ies din case și se adună în jurul băieților mei.

Rămăsesem puțin mai în urmă, împreună cu fiul meu; când sosim, scena era deja foarte însuflețită. Dau repede la o parte mulțimea ca să văd despre ce e vorba și descopăr, în fața celor trei servitori ai mei, un apucat care vociferează cu ochii ieșiți din cap și gesticulează amenințător. Sătenii sunt calmi și tăcuți,

neștiind încă ce atitudine să ia, dar situațiile de acest fel sunt periculoase. Dacă mai trec câteva minute, localnicii sunt capabili să ne omoare în bătaie.

Arunc o privire rapidă asupra celor care ne înconjoară și fac o socoteală aproximativă: se află acolo vreo cincizeci de oameni fără arme. Dacă lucrurile se vor înrăutăți, le putem rezista o bună bucată de vreme cu armele pe care le avem. Sotar îmi spune laconic:

— Dăm în ei?

Firește că trebuia s-o facem, și repede, altfel noi vom fi cei care vom primi loviturile.

Răspunsul meu se rezumă la un singur cuvânt.

— *Dung!* (lovește).

Și poc!, oratorul furibund primește un pumn zdravăn în stomac, o palmă capabilă să zăpăcească un bou urmează imediat, dată de Seunam, în vreme ce al treilea băiat trudește cu toroipanul său mare la coastele personajului. Omul se prăbușește și mulțimea se dă înapoi. Efectul s-a produs, nimeni nu se va mai agăța de noi.

Zărim un loc gol și curat care e, după cum mi se pare, o arie unde se bat grăunțele. Ordon alor mei:

— Țineți-vă puștile și revolverele la vedere. Instalați corturile și dați sfatul ca nimeni să nu dea târcoale în timpul nopții. Aduceți-le la cunoștință că un paznic va sta de veghe și că va trage imediat, fără avertisment.

În jurul nostru nu mai e nimeni. Începem să ne instalăm. Sfidând interdicția magistratului, o bătrână ne aduce un braț de lemne pentru a aprinde focul. Lama Yongden o răsplătește cu generozitate.

Un intermediar oficios se apropie cu prudență de Yongden și-i spune că funcționarul local are sub ordinele sale o sută cincizeci de soldați postați la pasul pe care trebuie să-l străbatem a doua zi și că nimeni nu-l poate trece fără a avea o scrisoare cu pecetea lui. Îi mai spune că funcționarul ne va cerceta toate bagajele a doua zi dimineață și încă o grămadă de lucruri ca să ne impresioneze. Individul este în mod evident trimis de acest „funcționar" despre care vorbește cu solemnitate și care pare că nu îndrăznește să ne înfrunte direct. Lucrul dovedește că nu are nici un soldat și că, tot atât de probabil, nu este foarte sigur că administrații săi îl vor susține împotriva unor lama, unor lama plini de energie, așa cum ne-am dovedit a fi noi. Tibetanii admiră mult forța și noi dovedisem că suntem gata de orice.

Conversația pe care o aud, ascunsă în cortul meu, mă luminează asupra semnificației aventurii. Magistratul ne ia pe toți drept tibetani autentici, negustori bogați sau lama, și încearcă să ne smulgă un bacșiș important ca să ne dea liberă trecere. În acest scop, caută să ne înfricoșeze. Manevra e clasică și reușește aproape întotdeauna cu localnicii. Să plătesc sau să-mi fac cunoscută identitatea? Aș prefera mai degrabă să plătesc și să rămân incognito, dar a ceda acestei brute înseamnă să scad foarte mult în ochii servitorilor mei, iar pierderea respectului lor este foarte periculoasă.

Ies și spun pe un ton sec mesagerului să raporteze stăpânului său că el nu-mi va controla bagajele, că puțin îmi pasă de soldații lui și că-i voi trimite cartea mea de vizită ca să afle cine sunt.

Puțin după aceea, unul din băieții mei se duce la el cu cartea mea de vizită și cu aceea a lui Yongden. Acestea produc efectul așteptat. Curând sosește o solie. Un trimis al magistratului se află în fruntea ei. Îmi prezintă o eșarfă de mătase ca semn de amabilitate și mă roagă să accept scuzele șefului său care, spune el, nu putea ghici cine eram noi. În spatele lui, niște oameni aduc paie și mazăre, suficiente pentru a-mi hrăni animalele două zile, și o uriașă cantitate de făină și de unt pentru noi. Procesiunea, precedată de lanterne, produce probabil o impresie puternică asupra sătenilor. Scuzele sunt totale. Servitorii mei se umflă în piept cu demnitate.

— Deoarece magistratul are soldați la dispoziția sa, spun ambasadorului, doresc să-mi trimită mâine dimineață patru dintre ei, ca să-mi fie călăuze și escortă până în vârful pasului. Nu cer scrisoarea cu pecetea „marelui om" ca s-o arăt ofițerului ce comandă cei o sută cincizeci de soldați staționați în trecătoare. Ar fi o mică răutate inutilă.

— Puteți să dormiți liniștiți, le spun băieților mei. În noaptea asta nu avem a ne teme de hoți.

Comedia care se jucase nu era amuzantă decât pentru mine, care fusesem aprovizionată, fără să-mi dezleg punga, cu alimentele de care duceam lipsă. În ceea ce-l privește pe magistrat, fusese „rușinat" — iar sătenii au trebuit să-i dea pe gratis paiele, mazărea, făina și untul pe care ni le-a oferit. Așa își procură, îndeobște, „mai marii" din Orient darurile pe care le oferă distinșilor vizitatori.

Cel mai nefericit era scandalagiul pe care mi-e teamă că servitorii mei l-au scărmănat cam tare. Acesta își ispășea excesul

de zel și puteai fi sigur că funcționarul pentru care fusesc brutalizat nu-i va face nici măcar pomana unei vorbe bune. Să se considere fericit dacă n-o să-l facă răspunzător de ceea ce se petrecuse și n-o să-l pedepsească.

A doua zi dimineață, în locul soldaților, s-au prezentat pentru a ne fi călăuze patru țărani, rechiziționați de magistrat. Unul dintre ei era vizibil bolnav de lepră. L-am scutit de corvoadă fără să menționez motivul generozității mele și, ca să nu aibă regrete când camarazii săi se vor întoarce cu câte un mic dar, i-am dat niște bani.

Cu aceasta, plecăm. Urcușul este lung, greu, obositor pentru oameni, ca și pentru animale. Catârul meu mare și negru mă duce, din fericire, cu voinicie și mă scutește de oboseala de a merge pe un teren adesea foarte noroios. Pe versantul pe care urcăm, locul din preajma trecătorii e lipsit de copaci, poteca șerpuiește îndelung în serpentine prin pășuni cu solul muiat de apă.

Nici o priveliște interesantă nu ne răsplătește pentru ascensiunea grea. Ceața învăluie pășunile alpine și, de cum coborâm pe celălalt versant al muntelui, intrăm într-o pădure deasă. Poteca devine atunci doar un făgaș săpat adânc de apele ploilor ce au dezgolit stâncile și rădăcinile; tufișuri cu spini mărginesc acest așa-zis drum și îl barează în mai multe locuri. Trebuie să cobori de pe cal, să faci o gimnastică obositoare pentru a ocoli sau a sări pe deasupra obstacolelor. Coborârea este foarte abruptă, s-a făcut întuneric și înaintez încet din pricina unei dureri nevralgice, pricinuită probabil de vreo răceală, care îmi înțepenește un picior. Prevăzând că voi mai întârzia pe drum, îi trimit înainte pe Sotar, Seunam și două călăuze care vor însoți animalele și care, de cum vor sosi, vor instala corturile și vor face ceai. Cu mine rămân lama Yongden, Tobgyal și o călăuză. Am avut prudența să iau o lanternă chinezească și acest biet felinar ne ajută să ne orientăm după ce noaptea s-a lăsat de-a binelea.

Am temperatură, fără îndoială umiditatea este de vină, piciorul mă face să sufăr mult, coborârea nu se mai sfârșește, mă simt la capătul puterilor și trebuie să mă odihnesc des. Yongden mă încurajează cu cuvinte de felul: „Haideți, încă un efort, n-o să mai ajungem niciodată!" sau: „Trebuie să vă grăbiți, lumânarea e pe terminate și n-o să mai vedem drumul." Se oferă să mă ducă în spate, dar pe o cărare ca asta s-ar fi poticnit curând și riscam să ne rupem amândoi gâtul.

Într-unul din momentele de odihnă, se găseşte şi ghidul să ne spună că pădurea e plină de leoparzi. Numai oamenii din satul său au omorât şase anul acesta, dar cei din alte sate au omorât şi mai mulţi. Din când în când, se mai aude de apariţia unui tigru.

Aceste vorbe nu sunt pe placul nici al lui Yongden, nici al lui Tobgyal şi primul mă imploră cu mai multă tărie decât înainte să „fac un efort". E tot ce doresc, dar piciorul mi se înţepeneşte din ce în ce mai mult, iar febra urcă şi ea. Puţin îmi pasă de leoparzi, dar aş vrea să ajung la cort, să mă culc sub pături călduroase şi să beau un ceai fierbinte. Cum mai zăbovesc puţin, Yongden improvizează nişte ritmuri variate pe un fluier cu bilă. Fiecare dintre noi are atârnat de gât un astfel de fluier pentru a-şi chema tovarăşii sau a le indica unde se găseşte. Până acum, nu ne-au folosit pentru că am urmat drumuri marcate, dar ne vor putea fi de folos în alte regiuni, când unii dintre noi vor trebui să meargă ca deschizători de drumuri, căutând calea de urmat. Pentru moment, tânărul crede că acest zgomot va îndepărta sălbăticiunile. Părerea mea e că ar putea mai curând să-i atragă pe hoţi. Se spune că unii din ei bântuie îndeobşte prin aceste locuri, pândind pe călători. Îi spun muzicantului să înceteze.

Pornesc din nou la drum şi coborâm o bucată bună de vreme, poate mai bine de o jumătate de oră. Atunci auzim deodată, din depărtare, nişte strigăte. Nişte oameni cheamă... Pe cine cheamă? Şi cine sunt? Vreau să cred că sunt săteni trimişi în întâmpinarea noastră, dar, în acest ţinut, trebuie întotdeauna să fii atent. Chiar şi ghidul nostru ne sfătuieşte să fim prudenţi şi să nu răspundem imediat. Ne îndeamnă chiar să ne abatem de la cărare şi să ne ascundem prin desiş până ce ne vom da seama dacă oamenii care ne caută sunt sau nu răufăcători.

— Nu trebuie să cădem într-o capcană, spune el. Dacă cei care strigă au ceva cu noi, ştiu că am coborât de sus din trecătoare, dar nu ştiu exact unde ne găsim. Dacă nu ne întâlnesc aici, vor continua să urce. Dacă sunt bandiţi înarmaţi, îi vom lăsa să treacă şi, când vor fi destul de departe, vom coborî cât vom putea de iute pentru a ajunge în sat înaintea lor.

Spunând astea, omul stinge felinarul şi ne duce mai adânc în desiş. Cum vom putea de acolo să deosebim în noapte dacă cei care trec sunt prieteni sau duşmani?

— Asta se simte, afirmă fără replică călăuza căreia îi împărtăşisem îndoiala mea.

Are un aer şmecher necioplitul ăsta. Simţul care mie îmi lipseşte şi pe care el se laudă că-l are, nu cumva şi l-o fi dezvoltat în cursul unor expediţii necinstite? Ideea mă face să râd.

O comunic cu discreţie ţăranului.

— Eh! răspunde, nu toţi îi pot aştepta pe negustori aşezaţi într-un fotoliu, ca acel *pönpo* (şeful) din Gomi, care voia să vă controleze bagajele.

Are haz caraghiosul.

Dar iată că nişte lumini urcă spre noi, iar strigătele se fac tot mai puternice. Dacă nu caută cumva să ne înşele ca să ne atragă, oamenii aceştia nu sunt hoţi. Avem un aer ridicol, aşa cum stăm ascunşi în tufiş. Prestigiul meu va avea de suferit dacă voi fi găsită aici, ca un iepure fricos.

— Haidem, am spus. Dacă sunt hoţi, o să vedem. Nu mi-e teamă de ei.

Aprind lanterna şi-i duc pe oameni pe cărare.

Aşa cum bănuiam, cei care veneau înaintea noastră erau animaţi de cele mai bune intenţii.

În fruntea lor se afla un bătrân *trapa* care petrecuse odinioară o vreme în mânăstirea din Lhassa. Mi-a cerut binecuvântarea şi am purces la drum în convoi.

Poteca devenise mult mai bună şi ciudăţenia scenei al cărei centru eram îmi reţinea atenţia şi mă făcea să-mi uit oboseala.

Nişte oameni cu crengi răşinoase aprinse în mâini luminau drumul. Alţii soseau din direcţii diferite; cu mult înainte de a-i putea distinge, zăream luminile ce dansau, venind de la torţele primitive pe care le purtau. Pădurea deveni o feerie de lumină orbitoare şi de întuneric adânc.

Rustici purtători de cădelniţe mergeau în frunte, arzând ierburi parfumate în vase pline cu jăratic roşu. Iar fumul degajat de ele, răspândindu-se pe sub copacii mari, adăuga la această procesiune barbară o nebuloasă escortă de fantome.

Am ajuns astfel la un cătun forestier, au apărut nişte cabane împrăştiate prin pădure. Din când în când, călăuzele mele se opreau, mirosul aromatic al ierburilor arse devenea atunci mai puternic, norul de fum mai des şi, lângă alte vase cu jar, întrezăream vag forme umane care se prosternau şi pe care eu le binecuvântam la întâmplare.

În sfârşit, într-o mică poiană, m-am trezit în faţa taberei noastre. Cele trei corturi fuseseră ridicate şi eu m-am repezit într-al meu, am găsit patul făcut şi ceainice mari aduse de săteni.

Am băut câteva cești cu excelentul ceai cu unt, am cinat cu mare poftă și m-am culcat plină de voie bună. Uitasem complet că aveam febră și un picior dureros.

Totuși, era bine să le dau animalelor noastre o zi de odihnă. Faptul părea că mă condamnă la inacțiune vreme de douăzeci și patru de ore, dar când vrei să faci ceva, există aproape întotdeauna și pretutindeni ceva de spicuit. Situația acestui cătun pierdut printre pădurile virgine mă făcea să cred că niște legende trebuiau să fie legate de el sau că aș putea nota câteva detalii interesante privind cultul zeităților locale. Deși budiști cu numele, cea mai mare parte a tibetanilor, cu excepția erudiților lama, sunt de fapt șamaniști.

Când bătrânul *trapa* a venit să mă vadă dimineața, i-am pus imediat câteva întrebări asupra acestor subiecte.

— Satul, îmi spuse el, este cu deosebire binecuvântat. Iată că are cinstea neașteptată a vizitei dumneavoastră, deși mi-ați spus că voiați să traversați trecătoarea Chawa; dacă n-ați fi găsit-o blocată, nu ați fi trecut pe aici; zeii v-au adus. Apoi, acum vreo trei luni, un *dubthob*, fără îndoială condus tot de ei, s-a oprit nu departe de sat și încă se mai află acolo. Protecția lui se întinde asupra tuturor: oameni și animale. De la sosirea sa, nu mai e nici un bolnav și, fără vreo îndoială, anul acesta, datorită bunăvoinței sale, recolta va fi îmbelșugată.

Oh! oh, gândii, iată ceva mai bun chiar decât o legendă. Și mi-am făcut imediat cunoscută intenția de a merge să-l salut pe acel *dubthob*. Au apărut câteva dificultăți. *Dubthob* poruncise sătenilor să nu-l deranjeze și să nu se apropie de coliba pe care i-o construiseră decât pentru a-i aduce din când în când hrană. Cu toate acestea, cedând insistențelor mele și ispitit de promisiunea unui dar, *trapa* consimți să mă conducă la el.

Coliba lui se afla în mijlocul pădurii. Nici o potecă nu ducea la ea și, ca să ajungi acolo, trebuia să-ți croiești drum printre tufișurile care sub copacii înalți creșteau dese.

O vagă încercare de defrișare fusese făcută în jurul colibei și niște *dotcheu*[16] formau un cerc în jurul ei. Mici drapele fluturau pe acoperișul ei de paie, iar altele atârnau de niște frânghii întinse în jurul ermitajului, de la un copac la altul. Împodobit astfel, el

---

[16] Scris *rdo mtchod*, literal: ofrande de pietre. Grămezi de pietre, în onoarea zeităților locale, zei ai munților, ai pădurilor etc. Aici, ele erau un omagiu adus anahoretului.

semăna cu altarele dedicate zeităților rustice ale munților și pădurilor.

Din pricina decorului, mi-am închipuit că-l găsesc pe *dubthob* așezat în poziție rituală și cufundat în adânci meditații. Nici vorbă de așa ceva. Sfântul își satisfăcea în acel moment nevoia foarte obișnuită de a se hrăni. Își făcuse tocmai ceaiul și se pregătea să-l bea mâncând porumb copt.

Nu păru încântat să mă vadă, dar se arătă totuși politicos. I-am întins obișnuita eșarfă, dovada clasică de politețe în Tibet. Într-un colț al ei, înnodasem câțiva bani. Nu a părut că le acordă vreo atenție, a pus eșarfa lângă el, pe un covoraș, și mă invită să mă așez pe un butuc de lemn care se găsea într-un colț.

Sihastrul îmi spuse că socotea că va porni la drum în luna următoare. Era unul din acei *naldjorpa*[17] peripateticieni, cum există cu sutele în Tibet.

L-am întrebat dacă, în timpul ședерii în pădure, comunicase cu zeitățile locale care o locuiesc și am glumit în treacăt pe seama acelor *dotcheu* ridicate de săteni în jurul locuinței sale, ca și când el însuși ar fi fost un zeu silvestru.

— Un zeu! exclamă el cu dispreț. Cel care a cucerit *jines* și *lhaghtong*[18] este mult deasupra zeilor. Da, *lha*, *lus* și *tsens* care locuiesc în această pădure vin uneori să-mi dea cinstea cuvenită, iar eu îi binecuvântez, așa cum binecuvântez pe toți oamenii și toate lucrurile. Nu fac decât asta și din această pricină călătoresc. Trec printre ființe și lucruri și le binecuvântez semănând fericirea. *Sarva mangalum! Sarva mangalum!*[19] Pacea spiritului, vederea profundă care discerne ceea ce vulgul nu zărește, iată ce trebuie dobândit, dincolo de asta nu-i nimic și acesta-i izvorul infinitei, atotputernicei compasiuni a celor deveniți *Bodhisattva*[20].

Nu vorbea rău ascetul acesta rătăcitor. Citise cumva ceea ce spunea și repeta pur și simplu sau chiar le pătrunsese sensul?

---

[17] Scris *mal byor*, înseamnă literal: „cel care a atins calmul, seninătatea". E numele care se dă misticilor, yoghinilor. S-a făcut un foarte mare abuz de acest termen și numeroși șarlatani religioși rătăcitori, din clerul nehirotonisit, se împodobesc cu el.

[18] Scrise, respectiv, *ji gnas* și *lhag mthong*. Calmul perfect și vederea superioară, adică o înțelegere ce depășește înțelegerea obișnuită. Adevăratul sens al termenului *lhag mthong* este „a vedea mai mult", a vedea dincolo.

[19] Frază sanscrită, preluată de limbajul religios din Tibet. Înseamnă: „Fericire tuturor!" sau „Totul să fie fericit!"

[20] Ființe care au atins gradul de perfecțiune spirituală imediat sub gradul de Buddha.

Oricum, în coliba sa fără nici un fel de mobilă, în afara unui covor uzat, a unei pături zdrențăroase și a două obiecte de bucătărie, *dubthob* se înconjura cu o atmosferă de demnitate și de bunăvoință senină, căreia îi era probabil necesar un dram de orgoliu.

Abia ieșisem din cabană ca să ne întoarcem la corturile noastre, când *trapa* îmi spuse:

— Acele *dotcheu* despre care i-ați vorbit nu sunt ridicate de săteni, ci de zeii muntelui, *lu* și *tsen*. Toți îl cinstesc, așa cum ne-a spus și el. Aceste *dotcheu* se înmulțesc din ce în ce mai mult; de fiecare dată când oamenii îi aduc de mâncare, descoperă altele noi. Ah, e o mare pierdere că vrea să ne părăsească. Ce păcat că nu moare aici, i-am putea păstra oasemintele; ar fi niște talismane foarte puternice.

Pornim la drum a doua zi, destul de târziu, și continuăm să coborâm străbătând un ținut cultivat; ajungem la o apă care marchează, după cum ni se spune, hotarul între provinciile chineze Kansu și Szetchuan. Timpul este ploios, nori mari negri se îngrămădesc; după ce am trecut râul, socotesc că-i mai prudent să mă opresc în primul sat pe care-l întâlnim.

Aici, ne aflăm într-adevăr în China; nu se mai zăresc deloc tibetani. Schimbările bruște de populație sunt frecvente în această regiune de frontieră. Aș fi vrut să pot fi găzduită într-o casă și, mai ales, să-mi pun la adăpost animalele, căci cerul se întuneca din ce în ce mai mult, prevestind o vreme foarte rea, dar în localitate nu exista vreun han, iar băiatul pe care-l trimisesem în sat se întorsese spunând că nu găsise adăpost.

Trebuia să ne hotărâm să instalăm corturile. Încă nu terminasem treaba când o vijelie neașteptată mătură valea. Am crezut că bietul meu cort o să se facă bucăți. Yongden se agață de un băț, eu de celălalt, iar băieții de pânză. O ploaie torențială ne uda bagajele pe care nu apucasem să le punem încă la adăpost, cortul meu fiind singurul instalat. Din fericire, rafala n-a durat mult și chiar și ploaia s-a oprit destul de repede, dar din păturile și sacii noștri cu merinde șiroia apa. Nu mai aveam vreme să le uscăm înainte de căderea nopții. Ne-am considerat foarte fericiți că ne-am putut pregăti niște ceai cu unt, care ne-a mai încălzit un pic.

Seara, inevitabilii curioși pe care uraganul îi ținuse pe la casele lor au venit, în număr mare, să ne cerceteze. Au remarcat hainele mele de lama și s-a răspândit zvonul că sosise o călugăriță tibetană de rang înalt. N-a trebuit mai mult pentru ca oamenii să

vină în goană în căutare de medicamente sau de preziceri. Alții se mulțumeau numai să mă privească, dar aproape toți aduceau câte o ofrandă. Sosiră și musulmani și soldați în uniformă, care făceau o figură comică cu inseparabila lor pușcă în bandulieră și cu o farfurie plină de ouă în mâini.

Am primit sfatul de a fi foarte atenți, căci niște hoți fuseseră semnalați prin apropiere. Întunericul devenind aproape total, i-am rugat pe vizitatori să se retragă, adăugând obișnuitul avertisment: „Să nu vină nimeni să dea târcoale pe aici, în noaptea aceasta, căci vom trage imediat dacă vom zări sau auzi că se apropie cineva." Vorbe dintr-astea sunt întotdeauna bine primite în acest ținut. Băștinașii văd în ele limbajul energic al călătorilor în stare să-și facă respectate bunurile lor. Micii soldați din Szetchuan au dat din cap aprobator și au plecat împreună cu mulțimea, ducându-și farfuriile goale și puștile încărcate, aproape tot atât de înalte cât ei.

În timpul nopții, am auzit toba paznicului și câteva focuri trase destul de aproape de noi; un atac, o apărare sau numai niște semnale? N-am aflat. A doua zi, plecam dis-de-dimineață, pe când sătenii încă mai dormeau.

Ținutul pe care-l străbatem, în drumul nostru spre Nanping, nu este cu totul pustiu, dar între câmpuri se întind spații mari necultivate, iar satele sunt rare. În mai multe locuri, remarcăm niște coșciuge, fie izolate, fie în grupuri, așezate sub cerul liber, fără să fie îngropate. Nu știu dacă mai există și alte regiuni unde chinezii să-și abandoneze astfel morții, la marginea drumului sau pe câmp, dar acest obicei nu există în Kansu și pretutindeni pe unde am trecut în China am văzut întotdeauna coșciugele îngropate.

După câteva ore de mers, ajungem la picioarele unui lanț înalt de munți împăduriți. E prea târziu ca să mai putem spera să-l urcăm și să-l coborâm pe versantul celălalt în aceeași zi. Să ne petrecem noaptea în pădurea umedă și probabil bântuită de răufăcători nu se surâde deloc. Ne instalăm deci tabăra pe câmp, nu departe de o fermă, amânând pentru a doua zi trecerea pasului.

Văzute din acel loc, culmile etajate pe care le avem de urcat alcătuiesc un decor de o maiestate severă; un ansamblu de pante repezi și încâlcite, acoperite de păduri întunecate de unde ies vârfuri stâncoase crestate ciudat.

Pe cel mai înalt dintre vârfurile ce pot fi văzute din tabăra noastră se ridică un șir de stânci izolate, având toate formă de

chörten[21] și, printre ele, depășindu-le ca înălțime, strălucește un *chörten* și mai înalt, minunat modelat, de un alb strălucitor. La apusul soarelui, aceste ciudate monumente devin aurii și, înainte de a se pierde în umbră, trec prin toate nuanțele, de la arama roșcată la portocaliu și la purpuriu-întunecat, dar șeful lor, prestigiosul *chörten* alb, rămâne multă vreme după celelalte, ca suspendat în văzduh, în vreme de tenebrele au înghițit peisajul din jur.

E un *chörten rang djung*, spun cu respect oamenii mei și se prosternă către adevărata minune care se ridică în nori.

Tibetanii cinstesc formele frumoase create de natură, sunt sensibili la frumusețea stâncilor și văd în ele opere de artă născute din ele însele (*rang djung*)[22], însuflețite de o viață proprie pe care nu o au cele care-și datorează existența muncii umane.

Și eu întârzii plină de admirație în contemplarea privelиștii maiestuoase și sunt sigură că voi avea o plăcere imensă ajungând a doua zi dacă nu pe creasta cu *chörten*, cel puțin pe un loc de unde le voi vedea mai îndeaproape. Dar, cum îmi spun gândul, Sotar dă din cap cu un aer pătruns:

— Nu te poți apropia de *chörtenele* care apar astfel. Sunt inaccesibile. Probabil că mâine dimineață, când ne vom trezi, nu le vom mai vedea. Ne-au adus o prevestire bună. Cu asta, gata.

Băiatul se înșela, dar numai pe jumătate. Dimineața în zori am revăzut creasta cu *chörtene*; cel mai mare, regele lor, avea o nuanță de fildeș și răspândea o lumină trandafirie.

Am sărit în șa cu sentimentele unui alpinist care se avântă spre vârful de cucerit și ale unui pelerin mergând spre un sanctuar.

În pădure, pe marginea drumului, dăm peste alte coșciuge: unul intact, celălalt putrezit, din care ieșeau osemintele.

Ca niște bravi *trapa* tibetani ce sunt, servitorii mei cercetează oasele, dorind să găsească femururi pentru a face cu ele *kangling*, fluiere macabre, folosite în anumite rituri de către *naldjorpa* din ținutul lor. Probabil că au fost precedați de alți amatori, deoarece acestea lipsesc.

Unul dintre ei propune atunci, cu ingenuitate, să deschidă coșciugul intact, ca să vadă dacă nu vor găsi acolo ce căutau. Lucru care mă face să mă gândesc la diferența de moravuri și idei. Unui occidental, violarea mormântului i se pare o crimă odioasă,

---

[21] *Chörten*, monument religios de felul celor denumite *stupa* de către budiștii din India. Păstrez ortografia adoptată de călători și orientaliști. În realitate, pronunția tibetană este *tcheu ten*, iar ortografia: *tchos rten*.

[22] În ortografie tibetană: *rang byung*.

dar tibetanii care își lasă morții, ca pe o supremă pomană, în seama animalelor de pradă, nu văd în acest lucru nimic de criticat. Niște laici ar șovăi poate să deschidă coșciugul, din teamă față de spiritele rele pe care le-ar putea deranja sau irita și care, legându-se de ei, le-ar provoca rele. Dar băieții mei sunt călugări. Sunt convinși că acel *naldjorpa* căruia îi vor oferi sau vinde găselnița lor este în stare să-i stăpânească pe demonii care ar încerca să le facă rău. De altfel, sunt tot atât de indiferenți și față de instrumentele de muzică și podoabele macabre. Astfel de lucruri se întâlnesc la numeroși lama și la majoritatea asceților din Tibet. Eu însămi am un *kangling* în bagajele mele și un colier de rotocoale din cranii umane la gât. Pustnicii creștini aveau adesea și ei un craniu în coliba lor. În toate religiile, moartea este o veșnică temă de meditație, dar ceea ce văd misticii tibetani dincolo de această etalare de imagini funebre nu este moartea, ci irealitatea ei.

Personal, nu am superstiții în ce privește demonii, în schimb mi-e teamă de microbi. Cu un an înainte, holera a bântuit puternic în această regiune. Îi sfătuiesc pe oamenii mei să nu atingă coșciugul. Le mai explic și că, în ceea ce privește felul în care trebuie tratați morții, chinezii au alte idei decât ei și nu le-ar plăcea defel ca cineva să-și permită să deschidă un coșciug.

Ne vedem de drum.

Mai zărim încă o bucată de vreme șirul feeric de *chörtene*, ne apropiem de ele și am toată speranța că voi ajunge acolo. Dar cărarea o cotește, între noi și creasta pe care se înalță acestea se interpun alte piscuri și continuăm să urcăm lăsând sub noi priveliștea care ne farmecă încă din ajun; nu vom atinge niciodată cu degetul „miraculoasele" monumente aeriene.

De partea cealaltă a trecătorii ne așteaptă o mică aventură. Ne-am dat jos cu toții de pe cai de cum a început coborârea. Cărarea este îngrozitor de noroioasă. Las animalele să treacă în față sub conducerea servitorilor și merg împreună cu lama Yongden. După câteva ore de mers, drumul devine bun și cum vremea e frumoasă, mergem alene, hoinărind prin pădure.

Deodată, auzim focuri de arme. S-a tras din apropierea noastră. Sunt probabil vânători și, cum tufișurile sunt foarte dese, aceștia, nezărindu-ne clar prin desiș, ar putea să ne ia drept vânat și să ne trimită un glonț. Îl sfătuiesc pe Yongden să grăbească pasul ca să ne facem văzuți.

Dar iată că la o cotitură a cărării vedem, urcând spre noi, doi indivizi, cei mai extraordinari din câți am întâlnit vreodată. Sunt

acoperiți cu zdrențe, părul nepieptănat le ajunge până la umeri și le acoperă fața pe jumătate. Unul are o pușcă din cele care se văd numai în muzeele de antichități, iar celălalt o suliță. Cei doi se dau puțin la o parte, spre desiș, pentru a ne face loc și în urma lor apare al treilea personaj. Acesta ține în mână o armă nemaiîntâlnită, un fel de cuțit-pumnal cu tăișul triunghiular, de lungimea unui braț.

Rămânem cu gura căscată.

— Sunt vânători, îi spun lui Yongden, incapabilă să-mi închipui altceva despre acești sălbatici și despre ceea ce fac ei în pădure.

— Nu, răspunde el, sunt soldați.

Soldați! Am văzut multe lucruri ciudate în China și în Tibet, dar nici unul nu egala în ciudățenie oamenii pe care îi întâlnisem. În timp ce reflectam, am auzit noi focuri de armă.

Hotărât lucru, era mai prudent să ne arătăm deoarece fusesem, de altfel, văzuți de cei trei oameni.

Grăbind pasul, ajungem într-o poiană unde se găsesc vreo douăzeci de localnici, mai toți asemănători celor cu care ne încrucișasem.

Stau tolăniți în iarbă și trag cu pușca în aer, în gol. Să ne fi văzut de departe fără ca noi să ne dăm seama? Să vrea să-și dea un aer important făcând zgomot, sau vor să se distreze speriindu-ne pe noi? Printre ei se află și câțiva copii, care au sulițe cu coada scurtată ca să se potrivească cu înălțimea lor.

O fotografie a acestui grup ar fi un document interesant, dar din păcate aparatul meu de fotografiat a rămas în desaga de la șa. Un alt gând îl alungă repede pe cel cu fotografia.

Ce s-a întâmplat cu animalele noastre? Dacă la poalele muntelui se află alte douăzeci de personaje asemănătoare cu aceștia, există toate șansele ca animalele noastre să fie furate. Totuși, nu mi-a parvenit nici un fel de zgomot de luptă în liniștea pădurii și știu că cei trei băieți ai noștri nu s-ar lăsa jefuiți fără să se apere. Sunt mai bine înarmați decât acești soldați zdrențăroși.

Falșii „voinici" nu spun nimic când trecem printre ei. Unul singur punc într-o doară întrebarea clasică:

— Încotro vă duceți?

Fără să mă opresc, răspund:

— La Nanping.

Și ne continuăm liniștiți drumul. Nu suntem încă la o sută de metri depărtare, că toată ceata se ridică și ne urmează. Cei trei

oameni întâlniți pe când urcam spre trecătoare îi ajung din urmă pe ceilalți.

O vreme, mergem cu această escortă, apoi îmi zăresc catârii opriți într-o pajiște. Nu lipsește nici unul, iar băieții mei stau liniștiți lângă ei. Cască ochii cât cepele când ne văd, pe mine și pe lama, sosind în această ciudată tovărășie.

Acum, nu trebuie să avem aerul că fugim ca și cum ne-ar fi frică. Nimic n-ar fi mai imprudent; chiar dacă acești oameni nu au intenții rele, cu această purtare i-am face să aibă. Dacă au intenții rele, calmul, sângele rece și un aer de siguranță sunt cea mai bună metodă pentru a le impune.

Mă așez deci și cer termosul ca să beau o ceașcă cu ceai. E momentul de a discuta. Îl întreb pe unul din oameni, care pare a fi șeful bandei:

— Cine sunteți? Ce faceți pe-aici?

— Suntem soldați din Nanping, răspunse cel întrebat. Am fost trimiși să întâmpinăm trupele care trebuie să sosească din Kansu, dar conducătorii de catâri care au trecut ne-au dat de știre că cle nu vor sosi astăzi. Așa că ne întoarcem.

Gheața s-a spart, sălbăticiunile vorbesc. Îmi admiră ghetele americane, minunata mea sticlă care păstrează ceaiul cald și catârii mari din Sining. Apoi, mă scol, urc în șa și plecăm prietenește împreună cu purtătorii de puști năstrușnice, de suliți revoluționare și de pumnale pentru opera-bufă.

La urma urmelor sunt băieți buni, n-au de gând să ne fure și le suntem probabil simpatici căci, într-un mod mai ocolit, ne dau un sfat înțelept:

— Nu intrați în Nanping, ne spune șeful, orașul este plin de soldați și o să fiți prădați.

Tragem un folos din acest sfat, interpretându-l în felul nostru. Cât despre cei care ni l-au dat, au mințit când au spus că sunt soldați din Nanping, nu merg până la oraș și se opresc într-un sat de munte, iar noi ne continuăm drumul.

Yongden, care bănuiește cu ușurință pe oricine că nutrește planuri rele, și poate că are uneori dreptate, se teme că prietenii noștri zdrențăroși, nevrând să pornească o luptă pe față în plină zi, ne-au sfătuit să nu ne oprim în oraș ca să pună mâna prin surprindere pe animalele noastre, în timpul nopții, dacă ne vom face tabăra în afara orașului.

Nu cred defel că şi-au făcut această socoteală, dar trei catâri trebuie din nou potcoviţi şi avem mare nevoie să cumpărăm alimente. Vom merge deci la Nanping.

Oraşul este situat într-o vale largă, unde curge Heichui ho, şi găsim în el o mare îmbulzeală. Guvernatorul din Szetchuan, bătut de un general rival şi fugind de el, s-a refugiat la Nanping. Văd de departe casa unde se adăposteşte. Arcuri de triumf făcute din ramuri, decorate cu ghirlande din hârtie roşie şi lanterne multicolore, sunt ridicate în grădina din faţa casei. Nu mi se pare că, în împrejurările actuale, acele arcuri de „triumf" ar fi potrivite, dar nu e treaba mea să critic un fapt ale cărui motive îmi scapă.

Câteva mii de soldaţi, în uniforme corecte, ce nu seamănă deloc cu hirsuţii calici pe care i-am întâlnit, s-au răspândit prin oraş şi a găsi un adăpost pare la început imposibil. Şovăim să ne facem tabăra sub cerul liber, într-o grădină unde nişte zarzavagii cumsecade ne oferă un loc. Debandada care domneşte la Nanping îi poate îndemna pe hoţi să încerce să dea o lovitură, iar Yongden e tot neîncrezător în ce priveşte intenţiile celor care ne-au sfătuit să nu intrăm în oraş.

Se făcuse aproape noapte când un tăbăcar musulman ne invită să ne adăpostim într-un hangar lipit de locuinţa lui. Ne poate pune şi animalele într-un grajd apropiat, situat într-o curte. Propunerea m-a convins. Acolo vom fi în cea mai mare siguranţă posibilă.

Gazda noastră porunceşte să se măture imediat hangarul şi-l aranjează cât poate mai bine. Musulmanii au, în general, mult mai multă grijă de curăţenie decât ceilalţi localnici. Cu toate acestea, bravul om nu poate face nimic împotriva mirosului îngrozitor pe care îl răspândesc picile îngrămădite în depozitele sale. Acest miros îmi provoacă greaţă şi mă grăbesc să adorm ca să-mi pierd cunoştinţa şi să nu-l mai simt.

Hangarul este împărţit în mai multe compartimente. Într-unul din acestea se instalează cortul meu, iar înăuntru patul meu de campanie.

Şi aici ne este imposibil să ne aprovizionăm cu alimente. Nu există nici ouă, nici unt, nici lapte, nici legume. Nu găsim decât făină şi porc sărat la un preţ îngrozitor de ridicat. Nu există nici paie pentru animale, mazărea şi orzul costă de zece ori mai mult. Trupele rechiziţioncază tot ce găsesc.

Aflăm că soldaţii aşteptaţi să vină din Kansu sunt o adunătură de bandiţi care vor să jefuiască oraşul. Locuitorii sunt uluiţi. Se

tem că trupele guvernatorului fugar nu vor putea să-i apere sau că șefii lor vor considera că e mai bine să se retragă fără luptă.

Presupun acum că ciudații vagabonzi întâlniți în pădure erau o avangardă a acestor banditi.

Socotisem să ne odihnim câteva zile, căci drumul prin munți, pe cărări abia marcate, vremea rea, hrana insuficientă ne-au obosit. Catârii despotcoviți de multă vreme se rănesc mergând cu poveri în spate, pe terenuri accidentate și pline de pietre. Dar a rămâne la Nanping și a risca să ne găsim în mijlocul luptelor și al jafului ar fi o imprudență.

Vom pleca a doua zi dimineață, înaintea zorilor.

Capitolul III

Părăsind Nanping, urcăm, o bucată de vreme, cursul râului Paichui ho, după care intrăm iarăşi în munţi. Ţinutul este admirabil; ar trebui s-o repet la fiecare pagină. În pofida oboselii, a lipsurilor şi a greutăţilor de care ne izbim uneori, această călătorie este o adevărată încântare. Vremea devine, din păcate, ploioasă şi, a doua zi după plecarea noastră din Nanping, suntem luaţi cu asalt de o puternică furtună. Ziua următoare, la aceeaşi oră, furtuna izbucneşte din nou.

Nu cunosc ceva mai jalnic decât corturile ridicate în grabă sub ploaie, pe un sol îmbibat cu apă, şi nopţile petrecute cu haine şi pături ude. Însă servitorii mei, prost hrăniţi de mai multe săptămâni, par atât de obosiţi, încât voi mai petrece încă o zi în cort dacă ei preferă să se oprească. Îi întreb.

— Oh! răspunde Sotar, nu avem păreri în privinţa asta. Dacă *Jetsun Kuchog* ne spune să ne oprim, ne vom opri; dacă ne spune să mergem, vom merge.

Ceilalţi îl aprobă. Nu trebuie să deducem de aici că oamenii aceştia sunt nişte imbecili, departe de asta, dar vederile lor privind raporturile dintre stăpân şi servitor se deosebesc de cele ale occidentalilor. Răspunsul lor nu implică o slugărnicie josnică. El exprimă numai o încredere fără limite şi recunoaşterea superiorităţii inteligenţei mele. Aşteaptă de la mine ca eu să mă îngrijesc de ei în cel mai înalt grad şi presupun că ceea ce voi hotărî eu va fi înţelept şi avantajos pentru ei.

Tânărul lama Yongden este departe de a fi la fel de gregar. El discută, şi uneori e chiar foarte bătăios. Adesea mă uimeşte cu tenacitatea sa şi, când i-o reproşez, îmi răspunde râzând: „Vă semăn." Şi zău dacă nu-i adevărat! Îmi seamănă în nenumărate

privințe. Cine știe dacă filiația adoptivă nu crecază o ereditate misterioasă, ale cărei cauze ne scapă. Un tibetan va spune mai simplu că, dimpotrivă, afinitățile dintre noi au dus la întâlnirea noastră. Va mai adăuga că am fost legați de mai multe vieți prin legături familiale sau afectuoase și că recoltăm împreună roadele acțiunilor săvârșite într-un trecut îndepărtat.

Mergând din cătun în cătun, sfârșim prin a găsi, către seară, un adăpost la niște tineri soți chinezi. Petrecem noaptea sub un acoperiș, iar băieții mei sunt radioși; o dată mai mult s-a dovedit perspicacitatea mea — ei spun prestiința mea. Pregătesc cu voioșie cina noastră sărăcăcioasă, uscându-se în fața unui foc bun.

A doua zi ne continuăm drumul prin păduri uriașe, despre care se zice că nu sunt prea sigure. Sfredelind cu ochii umbra desișurilor și cu urechile ciulite, pentru a surprinde o formă sau un sunet suspect, călărim îndeobște în tăcere. Noaptea oamenii fac cu schimbul pentru a veghea. Fac și eu de veghe; singurul privilegiu pe care mi-l acordă e acela de a alege primul sau ultimul tur, ca somnul să nu-mi fie întrerupt. Te obișnuiești cu toate. Mica emoție înfrigurată resimțită primele dăți când ne încărcam armele înainte de plecare, gândindu-ne că *ei*, cum spunea Tartarin, s-ar putea ivi, este, dacă nu cu totul dispărută, cel puțin foarte diminuată pentru lama și pentru mine. Cât despre ceilalți, aceștia s-au obișnuit de multă vreme să circule prin regiuni rău bântuite și în vremea copilăriei lor poveștile cu bandiți le-au ținut loc de basme.

Călătorind în etape mici, ajungem la Tagyu în fața unei mânăstiri de călugări *bönpo*.

Călugării *bönpo* sunt o sectă a vechii religii a tibetanilor, cea pe care o aveau înainte de introducerea budismului în țara lor. Cel puțin e ceea ce spun ei și ce repetă orientaliștii care scriu despre Tibet.

Faptele reale sunt, totuși, mult mai complicate decât reiese din această simplă definiție. În Tibet există mai multe soiuri de *bönpo* și este îndoielnic ca unul dintre ele să reprezinte cu exactitate, astăzi, formele religioase care dominau acolo înainte de al șaptelea secol al erei noastre.

În ce constau doctrinele călugărilor *bönpo* primitivi? Sinceritatea ne obligă să mărturisim că nu știm nimic despre ele. A spune că acești *bönpo* erau șamani nu lămurește defel problema. Nu există o „religie șamanică" clar definită. *Șamanul* este un vrăjitor, uneori un magician sau chiar un ocultist expert în anumite

ştiinţe secrete, clienţii săi obişnuiţi sunt numiţi şamanişti. Lucrul nu implică o doctrină şi nişte practici comune, dimpotrivă, fiecare regiune şi fiecare *şaman* le are pe ale sale proprii.

Până acum, nici un document scrios nu ne-a lămurit în privinţa „şamanismului" vechilor *bönpo*. După cronicile tibetane, scrierea nu exista în această ţară înainte de domnia regelui *Srong Btsan Gampo* (secolul al VII-lea) care a trimis savanţi în India (sau poate în ţările cu civilizaţie hindusă de la frontieră, Nepal şi Caşmir), pentru a căuta acolo elementele unui alfabet, ca astfel să poată traduce Scripturile budiste.

Unii *bönpo* afirmă, dimpotrivă, că înainte de această epocă exista în Tibet un fel de scriere şi că scrierile lor sfinte datează cu mult înainte de domnia lui Srong Btsan Gampo. Lucrul e posibil. El nu înseamnă, de altfel, că tibetanii ar fi avut o scriere proprie. Cărţile puteau să fi fost scrise în altă parte decât în Tibet. Oricine cunoaşte obiceiurile popoarelor din aceste regiuni ştie că acele cărţi considerate sacre sunt un obiect de cult, care nu înseamnă, pentru credincioşi, cunoaşterea obligatorie a conţinutului lor şi nici măcar simpla posibilitate de a le citi. În Tibet, sunt foarte mulţi neştiutorii de carte care au o bibliotecă cu cărţi sfinte. Aceasta este rânduită deasupra unui altar şi în faţa ei credincioşii se prosternă, ard tămâie şi aprind lămpi, ca o dovadă de veneraţie. Este acesta — şi ei sunt perfect conştienţi — cultul adus înţelepciunii la care nu se cred încă în stare să se ridice, dar la care speră să ajungă într-o altă viaţă.

Oricum, până acum călugării *bönpo* n-au putut produce în sprijinul afirmaţiilor lor nici cărţi de o vechime dovedită, nici documente arheologice.

Călugării *bönpo* moderni se împart în două mari secţiuni, subdivizate la rândul lor, ficcare, în mai multe ramuri. Aceste două secţiuni sunt cea a călugărilor *bönpo* albi şi cea a călugărilor *bönpo* negri.

Călugării *bönpo* albi i-au imitat întru totul pe lamaişti. Demnitarii lor îşi spun tot lama, călugării lor poartă un costum cu totul asemănător celui purtat de lamaişti, iar mânăstirile lor seamănă şi ele cu *gompa* acestora din urmă. În templele lor se văd statui identice cu cele ale zeităţilor venerate de lamaişti, singura diferenţă constând în faptul că *bönpo* le dau alte nume. Maestrul Chenrabs[1] are la ei locul ocupat de Buddha Gautama la budişti.

---

[1] Scris *gchenrabs*.

Așa cum se spune despre Buddha Gautama că a avut mai mulți predecesori, buddha ca și el, *bönpo* menționează mai mulți predecesori ai maestrului Chenrabs. Acești predecesori, buddha sau maeștri *bönpo*, nu au nici o existență istorică; cât despre maestrul Chenrabs, deși nu suntem tot atât de bine informați în privința lui cum suntem în privința lui Siddhartha Gautama, Buddha, putem crede că el a existat cu adevărat. Se spune că s-a născut într-un ținut numit altădată Chang-Chung, situat în sud-vestul Tibetului. Adevărata sa personalitate a dispărut sub legende, iar mania de a imita, care funcționează atât de mult la *bönpo*, i-a făcut să-i creeze o biografie care reproduce toate trăsăturile biografiei lui Buddha.

În ceea ce privește doctrinele lor, *bönpo* se laudă de obicei că profesează aceleași doctrine ca și lamaiștii. Riturile sunt în cea mai mare parte de inspirație tantrică, practică *dubthab*[2], evocarea zeităților pentru a obține rezultate pașnice sau îngrozitoare.

Disciplina lor nu se deosebește defel de cea a lamaiștilor nereformați din secta *ningma* a „bonetelor roșii". Ca și la aceștia din urmă, clerului îi este îngăduită căsătoria și consumul de băuturi alcoolice.

În cursul anumitor rituri, *bönpo* sacrifică animale, dar acest lucru e făcut mai ales de călugării *bönpo* negri.

Acești *bönpo* negri sunt mai originali decât coreligionarii lor albi. Poate că au păstrat mai bine caracterul primitiv al religiei lor. Sunt mai puțin numeroși decât „albii" și în general nu se strâng în grupuri. Băștinașii din Himalaia fac o deosebire între *bönpo* și cei pe care îi numesc pur și simplu *bön*. După ei, *bönpo* sunt toți cei care — fie laici, fie membri ai clerului — repetă *bönla kyab su tchi wo* în loc de *tchös la kyab su tchi wo*[3] și care înconjoară ritual monumentele religioase, pornind prin stânga lor în loc de a porni prin dreapta lor, așa cum fac lamaiștii. Călugărul *bön* este un adevărat vrăjitor și medium, la care recurg toți când puterea magică a lui lama nu mai este suficientă pentru a obține

---

[2] Scris *sgrub thab*, literal: „metodă pentru a reuși". Vezi explicațiile privind *dubthab* și descrierea lor în *Initiations lamaïques*.

[3] Scris *bön* sau *tohos la skyabs su mtchibo*. „Mă duc să mă refugiez în doctrină" (respectiv doctrina călugărilor *bön* sau a budismului). *Bönpo* consideră termenul *bön* ca echivalent al termenului *tchos* (pronunțat *tcheu*; în sanscrită *dharma*), folosit de budiștii tibetani și însemnând „doctrină", „religie". *Bön* este pronunțat *beun* în centrul Tibetului. În nord-vestul țării se pronunță *ueun*.

efectul dorit — în general a înfrânge un demon care provoacă răul, dar și, în cazuri mai nemărturisite, pentru a dăuna unui dușman sau a-l face să piară. Călugărul *bön* nu practică decât rituri sângeroase, sacrificarea unui animal este întotdeauna obligatorie când oficiază el. Atât femeile cât și bărbații pot fi călugări *bön* și, potrivit băștinașilor, ceea ce face ca un individ să fie *bön* este un fel de dar natural care cel mai adesea se transmite ereditar.

Pentru acești munteni, nu există nici un antagonism între clerul lamaist (aparținând în întregime sectelor „bonetelor roșii") și călugării *bön*. Lama nu combat practicile superstițioase și crude ale călugărilor *bön*, iar ei își oficiază slujbele în templele lamaiste. Cunosc chiar un *trapa* — ce ocupă o situație importantă în mânăstirea sa — care are drept soție o femeie *bön* și care asistă la ceremoniile celebrate de aceasta la sate.

În nordul Tibetului, călugării *bönpo* negri se apropie mult de *ngagspa*, care sunt considerați lamaiști. Ca și la aceștia din urmă, și la primii se întâlnesc oameni cu personalități foarte diferite, unii cu adevărat remarcabili, fie datorită originalității și profunzimii vederilor filozofice, fie datorită dezvoltării facultăților psihice.

Ne aflam deci în fața unei mânăstiri de călugări *bönpo*. Nu era decât miezul zilei, nu era momentul de a ne opri pentru a întinde corturile, dar călătoream pentru a observa, a învăța și nu pentru a bate un record de viteză. Am călătorit întotdeauna fără grabă, ceea ce mi-a lăsat timp să văd multe lucruri și să ascult multă lume. Nu aveam să-mi continui prosteşte drumul în acea zi. Dimpotrivă, voiam să obțin intrarea în mânăstire.

Ni s-a acordat aprobarea de a intra în incinta ei, dar nici o cameră nu era disponibilă. A doua zi avea să fie celebrată o slujbă solemnă pentru un bărbat mort de curând. Un număr mare de săteni avea să vină de departe pentru a asista, și cum nu se puteau întoarce în acecași seară, trebuia să li se dea găzduire. De fapt, mulți sosiseră deja și se instalau în clădirile care înconjurau templul. Nu aveam nevoie de acoperiș, nu aveam nevoie decât să ni se acorde permisiunea de a ne instala corturile. Și acest lucru ne-a fost acordat, iar eu am putut chiar să-mi aleg, pentru cortul meu, un loc în curtea principală, în fața peristilului templului... Nu puteam fi mai bine plasată pentru a observa ceremonia care se pregătea.

Am trimis șefului mânăstirii eșarfa și darul de cuviință și m-am instalat la mine în cort, așteptând să mă invite să-l vizitez sau să vină el să mă salute, potrivit gradului de respect de care mă va considera demnă.

A trimis pur și simplu un funcționar de casă, care mi-a adus ceaiul de bun venit și, drept cadou, câteva boțuri de unt. Acest soi de politețe mi-era de ajuns, am băut ceaiul și, după ce a plecat călugărul, am început să privesc grupurile noi de credincioși care soseau fără încetare.

Dacă ei mă interesau, și eu, la rândul meu, îi interesam. Mai mulți credincioși au venit să mă vadă și să mă consulte cu privire la bolile de care sufereau, fie ei înșiși, fie unul dintre ai lor, fie cu privire la prosperitatea culturilor și a vitelor lor.

Pe seară, abatele mânăstirii mi-a făcut o vizită. A început prin a se scuza că nu a venit să mă salute de la început și aduse drept cauză a întârzierii sale pregătirile pentru ceremoniile rituale ce trebuiau să aibă loc a doua zi. A mai adăugat diferite întrebări politicoase cu privire la confortul meu. N-o să mă simt rău în cort?... Aveam provizii suficiente?... Îmi va trimite cina.

În cele din urmă ajunse la subiectul care-i stătea pe inimă. Contând pe discreția mea, mi-a mărturisit că treburile mânăstirii nu erau atât de înfloritoare pe cât le-ar fi dorit el. Bănuia că această situație supărătoare ar putea ține de amplasarea porții templului care nu era, poate, orientată în direcția convenabilă.[4] Mă ruga să-i spun adevărul și, dacă trebuia, el nu pregeta să dărâme fațada clădirii pentru a o reconstrui îndreptată spre un alt punct cardinal.

O altă îngrijorare îl apăsa. Trebuia să aleagă amplasarea unui nou cimitir.[5] Care era locul cel mai potrivit cu această destinație? Era important să nu supere nici o zeitate locală și să fie la adăpost de spiritele rele care bântuie printre morminte.

Toate lucrurile acestea erau foarte complicate. Resimțea povara responsabilității sale și s-ar fi simțit mai ușurat dacă ar fi fost sfătuit de o *khadoma*.

---

[4] Tibetanii, ca și chinezii, acordă o mare importanță direcției în care este îndreptată intrarea unei locuințe și mai ales aceea a unui templu.

[5] Călugării *bönpo* își îngroapă morții, ceea ce lamaiștii nu fac. Aceștia din urmă îi incinerează sau îi aruncă în râuri, îi lasă pe munți sau, în Tibetul central, taie cadavrele în bucăți pe care apoi le mănâncă vulturii.

Mi-am amânat răspunsul pentru a doua zi și când cina anunțată a sosit, am început să mănânc, crezând că terminasem cu vizitatorii.

Mă înșelam. Nu-mi terminasem încă masa când un *trapa* a ridicat perdeaua cortului meu.

— Aș dori să vă vorbesc, îmi spuse el.

— Intrați și luați loc, i-am răspuns.

Se așează pe un covor și, fără vreo introducere, începu:

— Maestrul meu[6] și cu mine locuim într-o colibă ce ține de mânăstire, dar noi nu suntem *bönpo*. Noi suntem *nangpa*[7]... Maestrul meu este bolnav. Am auzit că ați dat medicamente, poate aveți unul care-l va vindeca pe lama al meu... El nu știe că am venit aici...

— De ce trăiți printre *bönpo* dacă nu sunteți *bönpo*? l-am întrebat.

— Numai maestrul meu o știe, răspunse *trapa*.

Am văzut că nu vrea să-mi dea o explicație cu privire la acest subiect.

— De ce boală suferă maestrul dumneavoastră? l-am mai întrebat. Nu vă pot da medicamente fără să știu care îi este răul. Nu poate veni aici mâine dimineață?... Dacă este prea slăbit ca să plece de acasă, voi veni eu să-l văd.

— Poate va muri, murmură *trapa*.

Era vorba oare de un caz foarte grav? Dacă era așa, nu aveam cunoștințele medicale necesare pentru a interveni cu folos, dar caritatea îmi ordona să mă duc la bolnav. Discipolul său putea să-i exagereze răul, tremurul provocat de un simplu acces de febră i se părea poate începutul agoniei.

— Am să-l văd de îndată, am spus.

L-am chemat pe Yongden și am plecat împreună, conduși de *trapa*. Coliba dădea între niște tufișuri la o mică distanță de mânăstire.

— Așteptați, spuse *trapa* în timp ce ne apropiam. Am să intru cu primul pentru a vă anunța vizita. Lama nu mi-a poruncit să vă aduc, nu știu dacă nu se va supăra.

---

[6] „Lama al meu", adică ghidul meu spiritual, *guru* după termenul sanscrit, folosit în Tibet în limbajul religios.

[7] *Nangpa*: „oamenii dinăuntru", subînțeles — care fac parte din comunitatea spirituală a adepților budismului. Credincioșii din alte religii sunt numiți *tchirolpa*: „oamenii din afară".

Intră, iar noi, împinși de curiozitate, în loc să stăm discret la o parte, ne-am lipit de ușă. Cum o să fie primit zelosul discipol de către tatăl său spiritual? În Tibet, aceștia din urmă au un caracter iute.

La început am auzit un murmur vag. Fără îndoială, *trapa* îi dădea raportul cu privire la inițiativa sa și-și informa maestrul de sosirea noastră.

Poc!

Sunetul nu ne putea înșela: era zgomotul unei palme. După câte se pare, muribundul mai păstra ceva urme de energie.

Fiul meu râdea pe înfundate.

— Așa primeam eu de la profesorul meu de gramatică, îmi zise.

Cunoșteam de multă vreme acest detaliu din viața sa școlară. I-am făcut semn să tacă.

Bolnavul vorbea acum, cu o voce întretăiată.

— Nu vreau s-o văd... Medicamente!... Nebunule!... N-ai încredere în mine. Ah! Vai de mine! Faptele rele pe care le-am făcut în viețile mele anterioare mi-au adus acest discipol nedemn.

Vocea deveni și mai stinsă.

— De ce i-am spus secretul!... Păcatele lui mă împiedică... Medicamente!... Manuscrisul îmi trebuie, e acolo... Am să cunosc mijlocul de a nu muri niciodată... Închis într-una din statui, în care din ele?...

— Tăceți, tăceți, *kuchog*[8], îl implora *trapa*, bănuind că am putea auzi.

Rezultat al mâniei sau al slăbiciunii, omul începu să respire cu zgomot ca și când se înneca.

— Ți-am spus de o sută de ori, neascultătorule! reîncepu el, enervându-se din nou. *Bönpo* nu știu că această carte e ascunsă acolo... Și tu te duci la femeia asta... Poate că i-ai și spus... Poate că le-ai spus și călugărilor *bönpo*...

— N-am spus nimic. Nu mai vorbiți, *kuchog*, implora în continuare discipolul disperat.

— Pleacă! Hai, du-te!... Du-te!...

Vocea slăbea, vorbele nu se mai înțelegeau. *Trapa* repeta cu disperare: *Kuchog!* Lama al meu! Dar nu mai auzeam nici un fel de răspuns. Oare maestrul lui leșinase sau accesul său de mânie

---

[8] Domnule, cu o nuanță mai pronunțată de respect, cum e „Sir" în engleză.

îi provocase o congestie? Yongden voia să intre, dar l-am reținut. Arătându-ne, riscam să agravăm răul a cărui cauză eram, cu toată nevinovăția noastră.

Îl auzeam pe *trapa* mergând încoace și încolo prin colibă și gemând. Firește că încerca să-și ajute maestrul.

Am așteptat crezând că poate mă va striga și voi putea fi de un oarecare folos bolnavului. Trecu o bucată de vreme, apoi *trapa* ieși. În vreme ce deschidea ușa, am întrezărit, cât un fulger, un lama bătrân sprijinit cu spatele de perete și susținut de amândouă părțile de perne. Avea ochii mari deschiși, dar nu mișca.

Ne îndepărtasem câțiva pași, dar nu destul de departe pentru ca *trapa* să nu ghicească că-l auzisem vorbind pe maestrul său. Un moment, rămase nemișcat.

— *Kuchog* nu vrea medicamente, spuse. Nu este bolnav. Nu va muri. Nu va muri... niciodată... niciodată...

Vorbea ciudat, ca un om cu spiritul rătăcit sau care visează.

Am vrut încă o dată să-l ajut, dar mă refuză cu tărie.

— *Kuchog* nu vrea... Nu e bolnav... Nu va muri...

Și cum plecam de acolo, îmi trecu prin cap ideea că bătrânul lama probabil murise.

Căutarea secretului nemuririi a fost urmărită în China cu tot atâta pasiune cu câtă a fost urmărită piatra filozofală în Occident. Unii pretind, de altfel, că ceea ce era desemnat, în țările noastre, în mod esoteric, ca transmutare a metalelor impure în aur, însemna, pentru inițiați, arta de a deveni nemuritor.

Vechii taoiști chinezi se lăudau pe față că posedă secretul nemuririi și nenumărați prinți creduli au murit otrăviți cu elixirul magic care, credeau ei, le va da viață veșnică.

În zilele noastre se vorbește mai puțin despre acest secret al secretelor, dar tot mai există cercetători în căutare de mijloace capabile să le asigure permanența personalității în corpul lor actual.

Pe de altă parte, diverse teorii privind posibilitatea de a-i prelungi la nesfârșit existența, fie într-un mod pur spiritual, fie într-un mod material, dar în afara corpului de care este legată în prezent, fac parte, și în zilele noastre, din învățătura esoterică a anumitor maeștri mistici și ocultiști asiatici.

Nemurirea, în corpul nostru actual, nu i-a preocupat niciodată pe tibetani așa cum i-a preocupat pe taoiștii chinezi. Pentru oricine crede cu fermitate în reîncarnare și în renaștere, problema nemuririi este rezolvată. Cu toate acestea, potrivit diferitelor tradiții, printre cărțile secrete ascunse de Padmasambhava în locuri îndepărtate se află niște tratate ce descriu mijloacele de a

scăpa de moarte și câțiva căutători de *terma*[9] se ocupă special de descoperirea lor.

Bönpo, mai ales *bönpo* negri, care au mai multe puncte de asemănare cu taoiștii, păstrează și ei amintirea unor tradiții ce privesc secretul nemuririi. Bătrânul lama pe care-l zărisem auzise poate vorbindu-se, sau își închipuise, că un manuscris de origine *bönpo* privind acest subiect fusese depus printre cărțile sfinte de care erau pline statuile din templul mânăstirii. Cei care îndeplineră munca au putut foarte bine să ignore natura lucrării închise în statuie. Puteau fi analfabeți sau, cum se întâmplă adesea, total indiferenți față de literatura religioasă...

Am să arăt pe scurt că toate statuile venerate de tibetani, fie în temple, fie în casele particulare, conțin foi de hârtie pe care sunt imprimate pasaje din Scripturile sacre sau, când e vorba de statui mici, numai *mantre* sau cuvinte magice. În statuile de dimensiuni mari, se pune adesea colecția completă de cărți canonice: *Kanjur* sau *Tanjur*. Aceste scrieri ascunse în statuie îi dau *viață*, o fac demnă de cult și îi comunică o anumită putere pe care o va întări ritul de consacrare (*rabnes*) celebrat de un lama.

Am fost trezită de un zgomot asurzitor de cimbale la care se adăugă curând sunetul de *gyaling*. Era încă întuneric, dar nu mai era mult până la apariția zorilor. Călugării *bönpo* începeau slujba funebră pentru săteanul mort.

Unul câte unul, țăranii sosiți în ajun s-au trezit și ei și au început să circule în incinta mânăstirii. Nu pentru că ar fi avut intenția să asiste la slujbă. Laicii tibetani, fie că sunt lamaiști sau *bönpo*, nu au acest obicei. A fi de față la celebrarea riturilor religioase obișnuite nu le este interzis, dar nici nu este o îndatorire. Această celebrare este funcția clerului și cine nu este membru al clerului nu are de ce să participe. Pentru laici nu e un merit a fi prezent în templu când sunt îndeplinite riturile. Roadele acestora constau în a ajunge la scopul special vizat, fie că el privește un individ (îi asigură prosperitatea, îi redă sănătatea sau, în cazul unui mort, îl îndreaptă spre o renaștere fericită) sau are un

---

[9] Scris *gterma*, tratate mistice, filozofice sau privind magia, autorii fiind considerați niște înțelepți ai epocilor trecute. Aceștia, apreciind că omenirea nu ajunsese încă, în vremea lor, la un grad de evoluție morală și intelectuală mulțumitor pentru a înțelege doctrinele expuse în aceste scrieri, le-ar fi ascuns pentru ca să poată fi descoperite mai târziu, când oamenii vor fi în stare să le surprindă sensul.

caracter mai general (a aduce fertilitate, recolte bogate, a înlătura bolile oamenilor și animalelor din ținut).

Muntenilor aspri, musafiri trecători ai acestei *gompa* rustice, nu le păsa deloc de psalmodia zgomotoasă a călugărilor. Ei doreau, pur și simplu, să pregătească masa de dimineață pe care aveau să le-o ofere acestora[10] și să mănânce și ei. În acest scop, căutau combustibil și foc pentru a-l aprinde. Curând, fumul ieși prin ferestre sau se ridică din colțurile curții unde cei care nu avuseseră adăpost își improvizau bucătăriile, apoi putineiurile cu ceai începură să ia parte la simfonia acelor *zyalin*, *ragdong*, cimbale și tobe care gemeau și tunau în templu. Amuzantă cacofonie în care oaspeții grajdurilor își amestecau nechezaturile și zbierătele sonore.

Unul după altul sosiră noi grupuri de credincioși, ce locuiau mai aproape de mânăstire sau care dormiseră pe drum. Înainte de ora zece, aproape trei sute de femei și bărbați erau strânși acolo, toți îmbrăcați cu cele mai frumoase haine.

Nu erau niște oameni frumoși. Din douăzeci de indivizi luați la întâmplare, o duzină erau gușați într-un stadiu mai mult sau mai puțin avansat. Se organizară procesiuni care au mers în jurul templului, pe partea stângă, contrar lamaiștilor care o fac ținând templul pe partea dreaptă. Mulți credincioși aveau în mână o morișcă cu *mani*, dar în loc de *Om mani padme hum!* cum spun lamaiștii, ei cântau, învârtind morișca, *Om matriye sa len du*[11].

Participarea acestei mulțimi la riturile funebre consta în a posti toată ziua. Poate că nu toți posteau cu strictețe și oricum, așa cum am mai spus-o, clerul mânăstirii și servitorii lui nu erau obligați s-o facă.

---

[10] Când slujbele sunt oficiate într-un scop oarecare, pentru ajutorul unui particular, acesta — sau familia sa — are datoria să-i hrănească pe oficianții riturilor, pe toată durata lor.

[11] Aceasta e pronunția locală. Pe numeroasele pietre pe care e gravată formula, ortografia este: *Om matriye sa len hdu*. Se pare că mai poate fi scrisă și: *Om matri mutri sa le hdzu* și *Om matris la la hdzu*. La fel ca *Om mani padme hum!*, sensul formulei călugărilor *bönpo* este explicat în diferite feluri. Literal, *mani padme* înseamnă în sanscrită: „Fericit în lotus". *Om* este un termen sacru desemnând, în India, *Absolutul* inexprimabil, iar *hum* un strigăt ritual tibetan, exprimând mânie, amenințare. Cu privire la diferitele interpretări ale formulei *Om mani padme hum!* vezi cartea mea *Initiations lamaïques*. Și mai mult mister înconjoară sensul mistic al formulei sacre a călugărilor *bönpo*. Unii spun că ea se adresează „bazei" tuturor lucrurilor, ceea ce tibetanii numesc *Kuneji* (scris *Kungji*), în sanscrită *alaya*.

În Tibet, postul implică și interdicția de a bea, chiar o singură picătură de apă, și aceea de a vorbi. A păstra tăcerea este greu pentru majoritatea oamenilor, iar tibetanii nu fac excepție.

În jurul templului, puteau fi văzute numeroase bătrâne pe care le împungea dorința de a-și mișca limba. Își strângeau buzele, le ascuțeau în formă de bot și reușeau să mormăie, în interior, îndărătul acestei bariere, ceea ce le era interzis să articuleze distinct. Păreau că se înțeleg foarte bine între ele și conversația lor tăcută, însoțită de surâsuri, strâmbături și priviri era foarte însuflețită.

Tinerele fete cochetau în acest fel mut cu băieții de vârsta lor și schițau lupte hazlii cu moriștile de rugăciuni. Am văzut o fată prinsă de un băiat în vreme ce mergeau în procesiune pe sub peristilul templului. Acesta își ținea cu amândouă brațele prada, de altfel surâzătoare și încântată, și se apăra cu lovituri de picior împotriva atacurilor date de prietenele victimei care, râzând și ele, căutau s-o elibereze.

Și toată lumea striga în cor mai tare, pe măsură ce ziua înainta: *Om matriye sa len du!* Când s-a lăsat noaptea, cei care nu posteau sau care-și întrerupseseră postul — păreau a fi numeroși — au început să bea alcool și, după câteva ore, oboseala și beția au adormit întreaga turmă.

Însă în cursul după-amiezii, pe când observam mulțimea, abatele *bönpo* a venit să-mi amintească de consultația pe care mi-o ceruse. I-am dat-o.

Nu era necesar să fie deplasată poarta templului, orientarea sa nu dăuna prosperității mânăstirii. Cât despre noul cimitir, trebuia să se observe direcția obișnuită a vânturilor și să fie ales un loc astfel situat încât vânturile să nu-l măture înainte de trecerea lor pe deasupra mânăstirii. De asemenea, era bine ca morții să fie îngropați adânc.

Aceste sfaturi simple nu puteau provoca nici un rău.

Și alți călugări mi-au făcut vizite în cursul ceremoniilor rituale.

Între timp, Yongden se informa cu discreție despre bolnavul al cărui discipol venise în ajun să mă cheme și care refuzase să mă vadă.

A aflat că, numai cu câteva luni în urmă, acești doi călugări călători, unul bătrân, celălalt tânăr, ceruseră ospitalitate la mânăstire și că aceasta le-a fost acordată. Ospitalitatea este, într-ade-

văr, arareori refuzată membrilor clerului, dacă există o locuință disponibilă. Cei doi *trapa*, care spuneau că aparțin sectei Sakyapa, se instalaseră în colibă și rămăseseră acolo. Nimeni nu se gândea să-i dea afară. Abatele le trimitea câteva alimente, iar călugărul tânăr făcea din când în când câte un tur prin împrejurimi, cerșind de-ale gurii. Amândoi trăiau foarte retrași, iar călugării *bönpo* din mânăstire nu le dădeau nici un fel de atenție.

Yongden, vrând să împingă și mai departe investigațiile, se întoarse la coliba bolnavului. Găsi ușa încuiată și nimeni nu răspunse la ciocăniturile sale.

La rândul lor, nici servitorii mei nu rămâneau inactivi, dar activitatea lor privea griji foarte materiale. Unul dintre ei se îngrijise de potcovirea, în timpul drumului, a catârilor care nu fuseseră potcoviți la Nanping. Mai rămânea calul pentru care nu aveam potcoave de schimb destul de late. După ce întrebaseră o grămadă de oameni din jurul lor dacă nu cunoșteau în vreun sat vecin pe cineva care ar fi putut să le vândă potcoave și, eventual, să le și pună ca lumea, văzură, seara târziu, venind spre ei un individ care le arătă două potcoave[12] și se dădu drept un priceput potcovar. Când a fost întrebat de prețul potcoavelor și al potcovitului, omul pronunță o cifră atât de ridicată, încât băieții mei au crezut că glumea. Dar nu, nu era decât un speculant fără rușine care conta pe teama noastră de a vedea cum calul își prăpădește copitele. Tot ce au putut să-i spună cei trei servitori nu i-a schimbat atitudinea. Bătea din potcoave și rânjea, sfidându-i pe servitorii mei furioși.

Îi lăsam adesea să plătească cheltuieli mărunte de acest fel; unul dintre ei păstra mereu asupra lui niște bani, dar nici unul nu a îndrăznit să-și asume responsabilitatea plății sumei cerute. Seunam veni să-mi spună ce se petrecea. Întâmplarea m-a supărat. Am făcut întotdeauna, în cursul călătoriilor mele, cea mai strictă economie și apoi ideea de a fi înșelată de acel șnapan nu-mi plăcea deloc.

---

[12] În Tibet, caii sau catârii de șa nu sunt potcoviți decât la picioarele de dinainte — „la mâini", cum spun localnicii. Animalele de povară sunt potcovite la toate cele patru picioare. Muntenii tibetani din Himalaia își lasă, în general, toate animalele nepotcovite.

Totuși, ar fi fost și mai neplăcut să-mi văd calul cum șchiopătează, iar bietul animal nu trebuia să suporte urmările mâniei mele.

— Plătește-i, i-am spus lui Seunam, și vegheați toți trei ca treaba să fie bine făcută.

La lumina mai multor lumânări și a unui foc ce lumina scena, operația s-a și făcut; după ce și-a căpătat plata într-un lingou de argint cântărit de oamenii mei, localnicul plecă, încântat de festa jucată, să-și sărbătorească prin libațiuni copioase chilipirul căzut din cer.

A doua zi dimineață, cu mult înaintea zorilor, servitorii au venit să-mi ia sacii ca să-i pună pe catâri. Eram încă în pat și nu vedeam necesitatea acestei plecări matinale pe care nu o hotărâsem. Nu mai știu câte motive îmi înșirară toți împreună: etapa va fi lungă, se prevestea o furtună pe seară. Aveau un aer ciudat și împachetau lucrurile cu o rapiditate pe care nu o văzusem decât arareori la ei. Cu fermitate, m-au informat că nu-mi voi face toaleta deoarece apa e murdară.

Ușor zăpăcită, i-am urmat mașinal și foarte iute m-am găsit în șa fără să mă fi spălat și fără să fi mâncat.

Abia eram pe drum că Seunam șfichiui catârii ce duceau bagajele și, întorcându-se către Yongden și către mine, ne strigă:

— Iute! Iute!

De ce? Ce pericol ne amenință? Nu vedeam vreunul. Lama nu știa mai mult decât mine și mă privea fără să înțeleagă ceva, dar a trebuit să ne grăbim și noi și animalele deoarece catârii biciuiți de cei trei băieți ai mei o luaseră cu mult înainte.

— Ce s-a întâmplat? am strigat, de cum am putut să mă fac auzită de grupul care fugea.

— Iute! Iute! repeta Seunam.

Mutra sa mai degrabă surâzătoare m-a făcut să presupun că nu riscam un pericol serios, dar continuam să merg repede, adusă la ordine de un „Iute! Iute!" de fiecare dată ce li se părea că aș încetini alura calului.

Merserăm așa timp de o oră bună. Apoi Seunam se opri și-mi spuse:

— Sunteți obosită, *Jetsun Kuchog*? Am umplut sticla cu ceai fierbinte încă de aseară. Trebuie să fie cald încă. Vreți să mâncați? Ne putem opri puțin.

— Dar, în fine, ce s-a întâmplat? am strigat, enervată de această goană absurdă.

— I-am dat lingoul care are un *wawa*[13]...

Mi-am adus aminte că, într-o zi, schimbând niște bani, am primit un lingou fals. La rândul său, Seunam îl trecuse individului care profitase de situația noastră încurcată ca să ne ia de trei ori prețul obișnuit. Hoțul era păcălit. Dar, la urma urmelor, nu chiar păcălit, deoarece crusta de argint a lingoului golit echivala din plin valoarea mărfii pe care ne-o vânduse. Îmi închipuiam însă furia lui când a văzut că a fost păcălit și zeflemelile celor cărora, probabil, le povestise cu multă mândrie cât de priceput era el în afaceri.

Imaginația mea făurea însă scene care poate nu aveau să se producă niciodată. Ca și alții înaintea lui, ticălosul nostru putea să dea mai departe lingoul cu *wawa*, fie pentru că nu bănuia că acesta era plin cu plumb, și atunci nu știa că ne bătusem joc de el și își păstra intact orgoliul de a fi dat o lovitură frumoasă, fie în cunoștință de cauză și, în acest caz, își păstra, totuși, câștigul necinstit.

M-am amuzat, mai târziu, închipuindu-mi urmările pe care i le-ar fi putut aduce această aventură. Dar în clipa în care Seunam îmi dezvălui secretul grabei sale, nu am reflectat atât de mult. M-am gândit numai că pungașul ar putea să ne urmărească în tovărășia câtorva amici. I-am dat înapoi lui Sotar termosul pe care acesta mi-l întinsese, am biciuit catârii cu poveri, i-am dat animalului meu un călcâi în burtă și, strigând celorlalți: „Iute! Iute!", am luat conducerea grupului, ducându-l în goana mare până către mijlocul dimineții.

În jurul orașului Tagyu, zona defrișată și cultivată nu se întindea prea mult. Puțin după ce părăsisem *gompa*, intram din nou în pădure, călărind într-o pustietate deplină, deși fusesem încă o dată avertizați că putem avea întâlniri neplăcute. Vremea, ploioasă la plecarea noastră, se înseninase spre mijlocul zilei și aveam intenția să profităm pentru a ne mai mări etapa și a ieși cât mai repede posibil din aceste păduri minunate, dar cu o atât de proastă faimă.

---

[13] Literal: „care este însărcinată", „care închide în ea un copil". Cu această expresie pitorească desemnează chinezii lingourile de argint care au fost cu dibăcie golite și umplute cu plumb. În Kansu și în regiunile de frontieră din vest, unde se folosește în special argintul în lingouri, circulă un număr mare de lingouri astfel falsificate. Negustorii chinezi sunt îndeobște abili în a le recunoaște; totuși, li se întâmplă și lor să fie înșelați, dar în special particularii, mai puțin experți ca ei, sunt cei care acceptă lingourile închizând un *wawa* (copil).

Ce lucruri fragile sunt hotărârile! Aflându-ne într-o poieniță unde o apă limpede formează un mic lac, simțim cum hotărârea noastră slăbește. Locul este cum nu se poate mai romantic. De jur-împrejur se ridică munți înalți acoperiți de brazi maiestuoși și dintre scobiturile de pe înălțimi apar piscuri înzăpezite. Se află acolo iarbă proaspătă, o bunătate rară pentru animalele noastre... Cine știe dacă vom mai găsi, înainte de căderea serii, un alt loc unde să ne punem corturile. De dimineață și până acum, era singurul pe care îl întâlnisem în pădurea asta deasă... Și ca să încheiem, ne era tuturor foame și eram cu toții bucuroși să mâncăm, iar eu, incorijibila îndrăgostită de natură, aveam o poftă nebună să mă opresc în acest loc maiestuos și să-l admir în voie.

Deci ne vom instala corturile. Nu este prudent, o știm. Cum n-am putut să ajungem până la un loc cu oameni, ar fi trebuit să ne ascundem prin tufișuri, departe de cărare, și să nu aprindem nimic, ca să nu fim văzuți de bandiții ce puteau da târcoale prin împrejurimi. Dar cum întreaga noastră călătorie e o sfidare la adresa prudenței, ce mai înseamnă un risc în plus?

Toată ziua nu am întâlnit pe nimeni... Când am pus piciorul în poiană, nu am văzut pe cineva și iată că, după ce ne-am instalat corturile și am aprins focul ca să facem ceai, zărim un om. Un om singur, fără bagaje, care merge alene de-a lungul apei, îndreptându-se către noi. Când e mai aproape, observăm că ține ceva în mână și acel „ceva" este un șirag de pești înșirați pe o sfoară. Individul îi pescuise în râu. Îi pescuise cu o sfoară în loc de undiță sau avea pe-acolo un paner sau o plasă pe care le cercetase? Pentru noi, lucrul nu are nici un fel de importanță. Dar cum e omul ăsta aici, singur, fără măcar o boccea? Nu e un drumeț, și în vecinătate nu există vreun sat.

Oricum ar sta lucrurile, îmi doresc peștii pentru cină. Îl trimit pe Seunam să discute cu el. La început refuză, se lăsă rugat, apoi cedează cerând un preț cam mare, însă nu exagerat.

— De unde veniți? îl întreabă Seunam.

— Ehe! face pescarul, făcând un gest către o direcție imprecisă.

Mă apropii și eu și-l întreb:

— Locuiți prin apropiere? Unde vă duceți acum?

— Ehe! și întinde mâna să-și primească banii.

— Dacă cumva călătoriți singur, vă puteți aduce aici bagajul și petrece noaptea cu noi, vă vom da și ceai.

— Ehe!

Și-a și strecurat în pungă jumătatea de rupie de Szetchuan pe care i-o dăduse Seunam și pleacă, ajunge la marginea poienii, intră în desiș și dispare în întuneric.

— E un spirit al muntelui care mi-a adus cina, spun râzând, dar binefacerile lui nu sunt gratuite.

— E un *kui*[14], sugerează Yongden, râzând și el.

— Eh! corectează Sotar cu gravitate. Poate că-i un hoț de drumul mare ai cărui tovarăși sunt ascunși în pădure și care a venit aici să găsească ceva cu care să-și îmbunătățească masa de seară.

Lucrul era plauzibil. Ni s-a spus să nu întârziem prin această imensă pădure, care mărginește, la vest, marile pustietăți tibetane locuite de triburile de jefuitori *golog*.

Am putea să ne strângem corturile și să plecăm. Dar la ce ne-ar folosi? Dacă în apropiere sunt bandiți în număr mare, hotărâți să ne atace, ne vor ajunge cu ușurință din urmă și ne va fi mai greu să ne apărăm în pădure decât în acest loc deschis, unde putem vedea dușmanul de departe.

Și apoi, se ridică luna și făcu o pată de argint în micul lac. Vârful ascuțit al unui pisc înzăpezit începu să scânteieze în văzduh pe deasupra munților întunecați; toate raționamentele mele se pierdură în extaz. Am rămas.

Noaptea a trecut fără incidente și, ca să compensez deșteptarea foarte matinală din ajun, am mai rămas puțin în pat.

Dimineața, ne-a ajuns din urmă un grup de călători. Cinci negustori chinezi cu niște catâri încărcați, trei tibetani cu puști de model vechi și un pitoresc *ngagspa bönpo*: un fel de uriaș cu păr lung răsucit într-o bucată de pânză roșie, care făcea ca un turban impunător.

Ca să nu mă repet, las deoparte aici detaliile ce-l privesc pe acesta și relatarea curiosului fenomen de telepatie pe care l-a produs. Ele pot fi găsite într-o carte precedentă.[15]

La vederea veșmântului meu de călugăr, cei trei tibetani coboară de pe cai ca să-i binecuvântez. Toți oamenii aceștia spuneau că s-au întovărășit ca să se simtă mai în siguranță și erau încântați să vadă mica lor ceată crescând cu băieții mei înarmați.

---

[14] În chineză: un drac, un spirit.

[15] *Mystiques et magiciens du Tibet.*

Am pornit deci la drum împreună. Cei trei tibetani țineau cu greu pasul cu noi, deși mergeam destul de lent. E adevărat, cărarea urca în pantă înclinată, continuu, și, spuneau ei, animalele lor erau obosite.

După-amiază, devreme, cei trei ne-au propus să ne oprim și să ne instalăm corturile într-un loc mai potrivit la care ajunsesem. Servitorii mei i-ar fi ascultat bucuroși, dar hotărâsem să nu mă opresc decât la căderea nopții, când oricui ne-ar fi spionat i-ar fi fost imposibil să vadă până unde ajunsesem. Socoteam să mă retrag atunci în adâncul pădurii ca să ne ascundem acolo corturile.

Nu le spusesem nimic despre intențiile mele tovarășilor de drum, propunându-mi să le aduc la cunoștință la momentul potrivit și știind dinainte că planul meu va fi aprobat din toată inima de către chinezi.

M-am mulțumit deci să răspund insistențelor celor trei tibetani declarându-le că eram grăbiți să ajungem la Sungpan și că nu puteam zăbovi pe drum. Cu aceasta, am luat-o înainte, lăsându-i să-și instaleze corturile sau să ne urmeze, după cum doreau.

La drept vorbind, propunerea acelor oameni nu-mi plăcuse. O legam, poate pe nedrept, de întâlnirea cu pescarul singuratic. Să fi aparținut acesta, așa cum presupusese Sotar, unei cete de bandiți ce mișunau prin pădure? Cei trei călăreți să fi fost cu el în ajun și încercau să ne convingă să petrecem noaptea într-un loc anume, unde falsul pescar, plecat să-și înștiințeze prietenii, i-ar fi adus pe aceștia pentru a ne jefui, pe negustori și pe mine? Planul era poate cam complicat, dar în pustietățile Tibetului se săvârșesc altele și mai ingenioase.

În amurg, ajungem la un loc amplu defrișat, unde se ridică un fel de hambar. Un chinez se află afară și-și vede de treburi urmat de o capră domestică. De cum ne zărește, individul intră în grabă în locuința sa împreună cu capra care sare pe urma lui și se baricadează acolo, refuzând din răsputeri să ne lase să intrăm. Discutăm din exterior. Ne desfășurăm pe rând întreaga elocință pentru a-l convinge pe proprietar sau păzitor, ce-o fi fost el, că suntem niște călători cinstiți și nu vom comite nici o nelegiuire la el acasă. Această pledoarie durează multă vreme. În cele din urmă, chinezul se hotărăște să ne lase înăuntru. Baraca este uriașă. Pot intra toate animalele noastre și cele ale negustorilor și mai rămâne loc și pentru oameni. Iar mie, stăpânul locuinței îmi va ceda compartimentul separat care-i servește drept cameră.

Liniștit în ceea ce ne privește, chinezul devine serviabil, ne aduce combustibil și ne vinde chiar puțină făină și porc uscat. Se temea, zice el, că am fi fost din Kansu, dintre cei care jefuiesc tot pe unde trec.

Ciudat lucru. Despre ce oameni e vorba? N-am auzit vreodată spunându-se că cei din Kansu aveau o faimă atât de proastă. Am stat mai mulți ani în această provincie și n-am avut niciodată a mă plânge de locuitorii ei, ba chiar dimpotrivă.

Ce-i cu această casă izolată în mijlocul pădurii? Cui aparține și la ce folosește? Omul care ne găzduiește vorbește un dialect chinez pe care băieții mei îl înțeleg cu greu și din care eu nu înțeleg nici un cuvânt. Reiese totuși, din ce ne explică, că ne aflăm într-un adăpost construit de autoritățile din regiune pentru folosința călătorilor ce străbat pădurea.

A doua zi dimineață, mai sosesc patru bărbați și două femei care se îndreaptă, ca și noi, spre Sungpan; unul dintre bărbați are o pușcă. Povestesc cele mai înspăimântătoare istorii cu bandiți pe care și le poate închipui cineva și afirmă că partea cea mai periculoasă a drumului este porțiunea pe care o vom străbate acum, apropiindu-ne de trecătoarea Kunka.

Pădurea devine din ce în ce mai deasă, cărarea din ce în ce mai îngustă. Mai bine spus, nu există decât o vagă urmă de potecă printre desișuri. De nenumărate ori trebuie să mă întind pe gâtul catârului ca să evit crăcile joase ale copacilor.

Cum trecem, călătorii care ni s-au alăturat de dimineață ne arată o depresiune mare de teren, un soi de vale puțin adâncă, dar mult mai împădurită decât cele din jur, care urcă spre vest și ajunge, către capăt, la niște creste ce par a fi aproape golașe.

— Pe acolo coboară banditii tibetani, ne spun ei.

Fiecare cercetează cu ochii valea periculoasă, dar nu zărim decât o învălmășeală de tufișuri la adăpostul marilor copaci singuratici.

Ajungem la trecătoarea Kunka (Kunka la) fără să fi văzut ceva suspect. Ca de obicei, există acolo un *latza*, o grămadă mare de pietre în care sunt înfipte crăci de copaci și mici drapele. Acești *latza* sunt altare rustice dedicate zeităților munților și, în același timp, le arată călătorilor drumul de urmat.

Unul dintre oameni, care a coborât de pe cal, rupe o ramură și mi-o aduce ca s-o ofer zeului trecătorii. I-o dau lui Seunam spunându-i s-o înfigă în grămada de pietre. Apoi, ca să mă con-

formez obiceiului tibetan, cer o piatră pe care o arunc pe ridicătură strigând:

— *Lha gyalo! De tamtche pam!*[16]

La aceasta, toți tovarășii mei încep să scoată urlete, să fluiere strident, o curată hărmălaie ca să înspăimânte spiritele rele.

Încă o dată, ca să nu mă repet, nu voi povesti aici întrevederea cu oamenii veniți în întâmpinarea mea la această trecătoare, chemați, după câte se pare, printr-o comunicare telepatică. Amănuntele acestea se vor găsi în altă parte.[17]

Am ieșit din pădure, drumul nostru coboară în pantă lină prin pășuni uriașe ce acoperă vârfurile rotunde. Nu ne mai e teamă de hoți: grupul nostru se destramă, fiecare merge în pasul care-i convine și suntem curând din nou singuri.

Plouă fără întrerupere. Ajungem la o mare mânăstire *bönpa* și tragem în gazdă la niște țărani, în satul vecin.

Mânăstirea pare a fi supusă unei reguli mult mai severe decât cea unde ne oprisem înainte. În sat ni se spune că are o faimă rea. Abatele are două concubine. Oare de ce i se reproșează? Poligamia este admisă în Tibet ca și în China, iar celibatul nu este obligatoriu pentru clerul *bönpo*. Ne mai spun că membrii acestei *gompa* se dedau la băutură. Vai! E un păcat obișnuit în Tibet, ca în atâtea alte țări. Severitatea sătenilor mă miră. Nu cumva o rivalitate între cele două mânăstiri ar putea fi motivul asprimii lor?

Ziua următoare îmi aduce câteva lămuriri.

Marea mânăstire de aici declară că respectă o disciplină asemănătoare întru totul cu cea a lamaiștilor. Celibatul clerului, sau cel puțin al înaltului cler. Dacă se bea alcool (lucru permis pentru *bönpo* ca și pentru lamaiștii din secta „bonetelor roșii"), se face cu discreție. E nevoie de anumite conveniențe.

Câteva conversații cu călugării îmi permit să remarc puțina lor originalitate. Se pare că nimic nu-i atât de important pentru ei ca faptul de a dovedi că, din punctul de vedere al doctrinelor și practicilor, nu se deosebesc cu nimic de lamaiști. Poate că, în timp și cu răbdare — două elemente indispensabile pentru orice cercetare întreprinsă în Orient — voi ajunge să descopăr niște oameni interesanți printre colegii lor. Dar programul actual nu include o ședere în această regiune. Am intenția să consacru mai

---

[16] Exclamații rituale, când se ajunge în vârful unei trecători, și care înseamnă: „Zeii triumfă, demonii sunt învinși!"

[17] *Mystiques et magiciens du Tibet.*

târziu alte peregrinări studierii speciale a religiei călugărilor *bönpo* și originilor ei. Pentru moment, nu trebuie să zăbovesc și să atrag atenția asupra mea.

Plecăm pe o vreme oribilă. În timpul zilei, se mai luminează puțin, dar spre seară o ploaie măruntă începe să cadă din nou, ceea ce ne face să ne oprim într-un sat pe care-l zărim la o oarecare distanță deasupra drumului. Să poposim sub un acoperiș și, mai ales, să ne punem la adăpost animalele, care nu au corturi ca noi, e lucrul pe care-l dorim cel mai mult.

Lama Yongden și Sotar urcă deci până în sat, în căutare de gazdă. Pentru noi nu află vreuna, dar un fermier ne va primi animalele în grajdul său. E deja ceva.

Și aici începe circul.

Cei doi furieri ai mei, neaflând adăpost, privesc în jurul lor pentru a descoperi un loc unde să ne putem instala corturile, fără să fim prea departe de ferma în care animalele noastre își vor petrece noaptea. Ei zăresc, la mică distanță, un spațiu liber între niște case și, arătând sătenilor locul, le spun că se vor instala acolo.

După care, coboară amândoi spre drumul pe care aștept rezultatul misiunii lor. Îmi explică faptul că animalele, calul și catârii, vor fi la adăpost, iar noi ne vom putea ridica corturile în mijlocul satului; numai că uită să-mi spună că acel loc a fost ales de ei, lăsându-mă să cred că ne-a fost atribuit de către țărani.

Urc deci spre sat și, ajunsă la punctul unde trebuia să ne instalăm corturile, îmi dau seama că este locul unde vine toată populația satului să-și facă nevoile.

Convinsă că acest loc[18] ne-a fost atribuit de către săteni și crezând că au făcut-o cu intenția răutăcioasă de a ne arăta disprețul lor, sunt cuprinsă de indignare. Mă ridic în scări și blestem populația.

— Deoarece ați trimis o *khadoma* într-un loc impur, demonii vă vor hărțui în viața viitoare, o să mâncați...

Și rostesc cuvântul foarte clar în tibetană, e foarte sonor. Și cu asta fac câteva gesturi cabalistice, scuip de trei ori în direcția satului și îmi întorc calul spunând:

— Am să-mi petrec noaptea pe câmp și, ca semn al puterii mele, veți vedea că ploaia va înceta pentru ca eu și cu ai mei să dormim confortabil.

---

[18] În unele regiuni ale Tibetului, unde nu este generalizată folosirea latrinelor, există anumite terenuri rezervate în acest scop.

Băştinaşii rămân muţi, ca nişte stane de piatră. Nu înţeleg de ce sunt furioasă.

După o oră, cerul este plin de stele, corturile mele sunt ridicate pe o mică terasă naturală lângă râu. Sosesc nişte oameni care vor să-mi explice neînţelegerea, dar eu, încă convinsă că ei m-au trimis într-un loc puturos, nu vreau să-i ascult. Băieţii mei împreună cu lama sunt ocupaţi şi nu au timp de ei.

Petrecem o noapte excelentă.

Dis-de-dimineaţă, pe când ne pregăteam de plecare, soseşte un alt om. Vrea să înceapă noi explicaţii, dar Yongden, ca un „dur", i-o taie scurt, îl ia la o parte şi, scoţând o lampă electrică din desaga de la şaua mea, îi spune:

— Uită-te bine aici şi povesteşte amicilor tăi. Ce vezi?

— Văd o cutiuţă, spune ţăranul, care nu găseşte nimic ciudat în asta.

— Ce vezi?

Tânărul apasă pe buton.

— *Kyab su tchiwo!*[19] E foc înăuntru! exclamă netotul.

Yongden stinge lampa.

— Oh, nu mai e...

Omul îşi împreunează palmele, în semn de admiraţie.

Fiul meu mai aprinde şi stinge de vreo câteva ori lampa, apoi, cu un ton important, se adresează localnicului năucit:

— Acum, ai văzut. Ai mai întâlnit vreodată un lama sau o *khadoma* care să aibă aşa ceva?

— Niciodată.

— Asta-i ceea ce se cheamă *Preţiosul Giuvaier născut din el însuşi*[20]. Cu acest giuvaier magic se poate opri sau porni ploaia, se pot distruge recoltele sau se pot face câmpurile fertile, se păstrează sănătatea oamenilor şi animalelor sau li se aduce moartea. Ai văzut cum a încetat ploaia la porunca lui *khadoma* şi cum a făcut să strălucească stelele în timpul nopţii? Ea n-are nevoie de adăpostul casclor voastre şi nici de altceva. Acest „giuvaier" îi poate da totul. Du-te la lama al tău şi întreabă-l dacă îţi poate arăta un giuvaier ca acesta.

Lampa se aprinde din nou. Oratorul o stinge. Nu a depăşit limitele. Lămpile electrice sunt cu siguranţă necunoscute în acest ţinut pierdut.

---

[19] „Mă duc către protecţie", exclamaţie curentă de surpriză şi frică.

[20] *Norbu rang djeun*, scris *norbu rang byon*. Acest giuvaier miraculos are un loc important în mitologia populară tibetană.

Bietul primitiv este copleşit. Băieţii îşi vâră capetele în baloturile pe care le încarcă pe catâri şi îşi stăpânesc cu greu râsul.

Luând-o înainte, o pornesc pe jos, dar nu scuturându-mi praful de pe sandale, ci agitând mătăniile mele de eremit făcute din rotocoale de cranii umane.

Ceva mai târziu, îi spun lui Yongden:

— Ce-am făcut noi e o glumă proastă, dar ticăloşii ăştia o meritau din plin pentru a mă fi trimis într-un loc infect.

— Dar nu ei ne-au trimis! replică lama. Ci noi — Sotar şi cu mine — văzând de departe terenul neted şi gol, fără să ştim la ce folosea, ne-am gândit că ne vom instala bine corturile acolo. Nu am văzut murdăria decât când aţi sosit dumneavoastră şi aţi blestemat, la iuţeală, pe toată lumea, iar noi nu mai puteam spune nimic.

Râde el, spiritul tare, dar Sotar călăreşte gânditor, cu un aer trist.

— Nu e bine tot ce s-a întâmplat, spuse el oftând, pentru că oamenii ăştia se vor naşte din nou ca porci sau insecte ce se hrănesc cu murdării.

Ceilalţi doi servitori dau şi ei din cap. Împărtăşesc părerea, curentă în ţara lor ca şi în India, că vorba yoghinilor nu este niciodată o vorbă goală.

Toată ziua, timpul se menţine frumos — o nouă dovadă a puterii mele care trebuie să-i impresioneze pe sătenii lăsaţi în urma noastră. Aversa nu cade decât când suntem cu toţii la adăpost, la Sungpan.

Sungpan, agreabil situat printre păşuni, ne-a produs, de cum l-am zărit, o impresie plăcută. Toate oraşele chineze şti sunt fermecătoare, văzute de departe. Brâurile lor de ziduri crenelate, turnurile de pază cu acoperişuri pitoreşti par întotdeauna că închid vreun mister, că promit călătorului o surpriză.

Coborând din vârful muntelui spre Sungpan, nu încercăm, totuşi, decât un plăcut simţământ de destindere. Peisajul este odihnitor: făcut în întregime din verdeaţă şi prospeţime, fără umbra oarecum apăsătoare a pădurii unde se ascund bandiţii. Ne simţim fericiţi să ajungem într-un oraş unde vom dormi într-o casă şi unde ne vom putea lăsa în voia unui somn adânc şi adevărat. Oamenii mei sunt însetaţi de puţină siguranţă, după nopţile şi zilele petrecute într-o continuă alertă.

O altă dorinţă îi face să grăbească pasul, fără să-şi dea seama, coborând spre zidurile oraşelului: vom cumpăra alimente! De multă vreme nu am mai putut să ne aprovizionăm ca lumea. La

Siku, la Nanping — am găsit mai nimica toată şi tot timpul drumului ne-a fost foame. În sfârşit, vom mânca! Vom mânca! Oamenii mei merg repede, în tăcere, şi cred că în interiorul lor îşi ritmează mersul cu acest refren: Vom mânca! Vom mânca!

Oamenii civilizaţi obişnuiţi cu monotonia meselor servite la ore fixe nu bănuiesc ce loc important ocupă preocupările privind hrana în spiritul călătorului care străbate regiuni aproape pustii, unde aprovizionarea cu alimente este întotdeauna problematică, iar postul frecvent.

La Sungpan găsim o locuinţă frumoasă la primul etaj al unei case de lemn, aproape nouă, locuită de un meşteşugar musulman. Este situată aproape de poarta oraşului, încăperile care ni s-au închiriat sunt mari, luminoase, bine aerisite şi mobilate sumar, după moda chinezească, cu câteva mese şi câteva scaune. Nişte scânduri puse pe capre servesc drept pat. Locuitorii din Szetchuan nu folosesc *kang*, cuptorul pe care se doarme, pe care l-am descris mai înainte.

Plăcerea de a ne instala într-o locuinţă atât de plăcută avea să fie urmată imediat de o decepţie. De la primele cuvinte pe care le pronunţă Yongden cu privire la cumpărarea de alimente, un răspuns categoric anulează orice speranţă într-o cină reconfortantă. La Sungpan nu-i nimic de cumpărat, cu excepţia porcului uscat şi a făinei. Stomacul nostru începe să se plictisească de ele. Visasem să am unt, lapte, legume, iar băieţii mei carne proaspătă, de vită sau de oaie. Va trebui iarăşi să ne lipsim de ele.

Dacă ar respecta mai puţin legea lor religioasă, oamenii mei ar putea să taie câteva găini sau chiar o oaie, dar sunt budişti şi membri ai clerului inferior. Dacă nu au forţa morală pentru a renunţa la orice hrană de provenienţă animală, cel puţin nu vor să poruncească, pentru a-şi satisface pofta bestială a stomacului, omorârea unei fiinţe căreia, ca şi lor, îi place să trăiască. Lăcomia lor egoistă nu merge atât de departe. Când răul e făcut şi carnea de vânzare la măcelar, se supun, cedează în faţa ispitei. Slăbiciune omenească pe care o recunosc cu umilinţă şi al cărei judecător sever nu pot deveni deoarece şi eu cedez uneori în faţa ei.

După lungi cercetări, gazda noastră sfârşeşte totuşi prin a găsi câteva ouă. Ne mai recăpătăm puţină speranţă. Cine ştie dacă, continuând cercetările... Zeii din Sungpan ne sunt hotărât favorabili. A doua zi dimineaţă ni se aduc napi.

La Sungpan eram cu adevărat în afara regiunii Kansu, nu numai potrivit delimitării oficiale a acestei provincii, dar, din

punctul meu de vedere, într-un mod mult mai real. Până la orașele chinezești din centrul regiunii Kansu, unde circulă străini albi și unde eram personal cunoscută de câțiva chinezi importanți, pusesem un spațiu imens, locuit de o populație foarte rară de origine tibetană sau complet pustiu. Călătorii occidentali sunt rari prin aceste locuri. Nu știu dacă trece vreunul la zece ani. În ceea ce mă privește, devenisem, de cum am părăsit orașul Lhabrang, o oarecare călugăriță tibetană, de rang înalt. Era ceea ce doream. Așa că aveam mare grijă să nu-mi dezvălui identitatea, făcând vizite prefectului chinez din Sungpan. Protecția pe care acești funcționari o pot acorda călătorilor este pur teoretică și, dimpotrivă, atrage numeroase necazuri. Cu excepția plăcerii pe care un străin, care vorbește curent chineza, o poate avea discutând cu oameni instruiți, în majoritatea lor amabili și inteligenți, nu ai nici un avantaj practic cunoscându-i. Or, nici Yongden, nici eu nu cunoșteam destul de bine chineza pentru a putea discuta lucruri interesante cu magistratul din Sungpan, iar pe de altă parte îmi era foarte util să-mi păstrez libertatea totală de mișcare, mergând pe riscul meu unde aveam chef, fără să-i pese cuiva de mine.

De data aceasta, am reușit perfect să trec incognito. Sotar, din motive cunoscute numai de el, a fost de o discreție totală.

Nimeni nu se gândea deci, pentru moment, să deschidă o anchetă privind scopul călătoriei mele, nici să-mi zădărnicească planurile, dar nu puteam fi sigură că lucrurile vor sta întotdeauna așa când, înaintând spre sud, voi străbate regiuni chinezești cu populația mai deasă și mai isteață decât cea care se află în apropierea pustietăților tibetane. Nu era oare mai bine s-o cotesc spre vest și să trec prin teritoriile ocupate de triburile tibetane independente, în loc să-mi continui drumul drept spre sud, spre Mochow[21]?

---

[21] Scris aici *Mochow*, așa cum scrie pe hărțile engleze și pentru ușurința cititorilor mei, care îl vor găsi astfel ortografiat. În altă parte am scris, după ortografia franceză, Lantohou în loc de Lanchow cum e transcrierea engleză, pentru că numele capitalei regiunii Kansu este ortografiat în acest fel pe unele hărți. În realitate, pronunția chineză este Modu, Landu. După cum și numele capitalei regiunii Szetchuan, care este notată pe hărțile franceze *Tchengtou* iar pe cele engleze *Chengtu*, de chinezi este numită *Tendu-ssa*. La fel, Szetchuan este pronunțat de ei *Seluan*. Orașele *Kantchu* — sau, în engleză, Kanchow — și *Sutchou* — în engleză *Suchow* — sunt numite de chinezi *Kandu* și *Sedu*. Și așa mai departe, *tchou* din franceză (*chos* în engleză) fiind în realitate *du* pentru chinezi, cel puțin pentru cei din aceste provincii.

De partea asta existau niște căi. Unele poate aproape bune, majoritatea îngrozitoare, permițând, totuși, trecerea unor oameni mai puțin delicați. Aș putea, urmându-le, să ajung, departe la sud, la drumul caravanelor care duc ceaiul de la Tatchienlu la Lhassa. Singura mea grijă era să nu fiu jefuită de localnici, care au faima de a fi niște vajnici bandiți. Aveam bagaje și, mai ales, aveam catâri buni, care le-ar trezi lăcomia. Cum să mai fi putut continua călătoria dacă aș fi fost complet jefuită? Nu eram singură și băieții mei nu s-ar fi făcut cerșetori ca să ne continuăm drumul. Prin rugăminți fierbinți, m-ar obliga să mă întorc într-un loc civilizat de unde să pot primi iar fonduri și să mă echipez din nou. Lucru care ar însemna eșecul planurilor mele.

Am constatat apoi acest lucru: nu trebuie să te angajezi în întreprinderi aventuroase decât singur sau în tovărășia unor prieteni de nădejde, care îți împărtășesc dorința de reușită. Când, mai târziu, fiul meu și cu mine am străbătut Tibetul prin regiuni neexplorate, nu ne-am pus niciodată prea mult întrebarea ce vom face dacă ni se va fura puținul argint și aur cusut în cingătorile noastre. Amândoi știam bine că ne vom continua totuși drumul, cerșind, postind, dar mergând drept spre ținta noastră.

Cum pregetam neștiind ce să hotărăsc, am aflat de prezența la Sungpan a șefului unuia din triburile de la frontieră. Omul era cunoscut ca un bandit de mare anvergură. Funcționarii chinezi, pe care bandele lui îi neliniștea, discutau chiar acum cu el o chestiune spinoasă, privind delimitarea unui teritoriu pe care acesta îl reclama ca fiind al lui. Plin de o îndrăzneală calmă, bătrânul hoț venise la Sungpan împreună cu fiul său și câțiva servitori ca să trateze de la egal la egal cu autoritățile chineze. Își făcuse sigur socoteala că aceste autorități, temându-se de represalii îngrozitoare, nu vor îndrăzni să profite de izolarea lui pentru a pune mâna pe el. Cu toate acestea, siguranța sa nu putea fi absolută. Magistrații pe care-i sfida puteau, într-un acces de mânie, să pună să fie decapitat sau împușcat, în mai puțin de o oră. Accepta riscul cu acea dezinvoltură, cu acea placiditate disprețuitoare în fața riscului ultim, obișnuite pentru gentilomii de felul său. La urma urmelor, atitudinea lui era interesantă și deloc antipatică.

Yongden se duse să vadă personajul. Îi povesti că o reverendă doamnă tibetană, o „*khadoma* încarnată", dorea, din teamă

și dezgust față de necredincioșii chinezi, să-și continue drumul printr-un ținut ocupat de tibetani, coreligionarii ei.

Întrevederea a fost cordială. Șeful a înțeles imediat motivele expuse și a promis să ne elibereze un permis valabil pentru oamenii din tribul său și pentru cei din alte două triburi învecinate, cu care era în relații de prietenie.

Acest permis ne asigura libera trecere. Nu vom fi furați, șeful se punea chezaș — lucru ușor pentru el, deoarece hoții erau supușii săi. În plus, vom fi ajutați cu alimente, călăuze și animale de povară pentru ca animalele noastre să se poată odihni, mergând fără greutăți. Aveam toată convingerea că acest program va fi îndeplinit cu rigurozitate. Mă bazam pur și simplu pe cuvântul bătrânului șef. Bandiții tibetani sunt gentilomi și, în general, și foarte „pioși", iar calitatea mea de *khadoma* ar fi făcut să ni se dea toată considerația.

Numai că excelenta protecție care ne era acordată se oprea la un anumit punct. Și eram, în mod cinstit, preveniți dinainte. Șeful prezent la Sungpan era în război cu un mare lama, abate al unei mânăstiri, pe pământurile căreia trebuia să trecem.

Această împrejurare era de natură a ne mai potoli entuziasmul. Cum vom fi oare primiți în tabăra inamică?

Într-o dimineață, șeful veni să mă vadă. Era un tip ciudat de semicivilizat, deopotrivă isteț și greoi la minte. Mi-a repetat ceea ce îi spusese și lui Yongden, fără să încerce să mă influențeze câtuși de puțin, nici ca să-i accept oferta, nici ca să i-o refuz. Acest bandit senior dovedea în toate o indiferență suverană. Îmi închipui că trebuia să fie filozof și să considere lucrurile din lumea noastră drept „imagini văzute în vis", cum spune *Prājna-pārāmita*, foarte citită în țara sa.

După plecarea lui, Yongden și cu mine am ținut sfat și, cântărind îndelung argumentele pro și contra, am considerat prea riscant să ne aventurăm printre triburi aflate în stare de ostilitate. Ne vom continua deci călătoria în ținutul chinez până la Lifan și vom porni chiar mâine.

Rămăsesem la Sungpan patru zile. Să spun că am rămas o zi prea mult? O ședere mai scurtă ne-ar fi evitat spectacolul macabru al unei execuții capitale, dar deoarece ea tot trebuia să aibă loc, poate că era bine și pentru noi, străinii, să putem nota această lugubră scenă de moravuri.

Era vorba de un trădător. Condamnatul dezvăluise șefului sudiștilor nu știu ce plan strategic al nordiștilor, provocând astfel

pierderea unei bătălii și moartea unui general, survenită în cursul acesteia. E, cel puțin, ceea ce se povestea la Sungpan.

Omul făcuse imprudența să se întoarcă în satul său, unde fusese arestat. Acum, avea să fie executat.

Spre sfârșitul după-amiezii, trecu, în convoi, prin oraș. În fruntea șirului venea un funcționar subaltern, purtând acea scândură de lemn care simbolizează în China ceea ce fasciile și securea lictorului simbolizau la Roma: Legea, Autoritatea. Lângă el, mergea călăul ținând, dreaptă ca o lumânare, o sabie fără teacă. Urmau magistrații, iar ultimul înainta condamnatul, cu mâinile legate la spate, înconjurat de câțiva soldați. Nu părea deloc tulburat, pasul îi era sigur ca cel al unui trecător obișnuit.

Grupul, mergând cu pas grăbit, ieși în afara zidurilor de apărare pe care se înghesuia mulțimea pentru a asista la dramă. De altfel, aceasta a fost scurtă, foarte puțin solemnă și, judecând după expresia lor, foarte puțin impresionantă pentru asistenți.

În vreme ce unul dintre magistrați părea că-i mai pune câteva întrebări, călăul înfipse brusc sabia în spatele sau în coastele condamnatului. Mișcarea a fost rapidă și nu am văzut bine unde lovise călăul. Mă găseam — vă puteți închipui — la o bună distanță de locul execuției.

Omul se clătină și căzu. Micul cortegiu oficial, fără cel pe care-l lăsa în urmă, făcu calea întoarsă în aceeași ordine în care venise, precedat de aceleași embleme, iar mulțimea se împrăștie iute.

Târziu în noapte, am văzut cadavrul condamnatului zăcând în același loc. Un singur om stătea lângă el. Perfect calm, cu o mutră impasibilă, îmi explică că era o rudă a mortului și pronunță câteva scuze pentru ținuta sa incorectă. Nu putuse să îmbrace roba de doliu albă și această lipsă de respect față de riturile etichetei părea că-l întristă mai mult decât sfârșitul tragic al rudei sale. Aștepta, zicea el, să fie adus un coșciug pentru a depune corpul și a-l duce apoi în ținutul său natal, unde va fi înhumat.

Totul părea extrem de simplu, fără nimic dramatic. Mortul era acolo, la picioarele noastre. În jurul lui, pământul îmbibat cu sânge căpăta, în ultimele licăriri ale zilei, reflexe de un brun-aurit și el părea că se odihnește pe un covor de catifea mărginit de câteva tufe de iarbă, de câteva floricele sălbatice.

Am mai așteptat o bucată de vreme. Întunericul cădea iute și coșciugul nu sosea. L-am salutat pe paznicul funebru și am plecat.

Ceva mai încolo, m-am întors. Roba neagră a chinezului se topea acum în întuneric și din el nu se mai zărea decât un chip alb, nemișcat, suspendat fantastic în spațiu.

Capitolul IV

Tuturor călătorilor care ar putea fi ispitiți să străbată vestul îndepărtat al Chinei primăvara sau vara, le dau sfatul prietenesc de a se abține. Această epocă a anului este acolo anotimpul ploios și, atât în cursul călătoriei pe care o povestesc aici, cât și în timpul alteia, efectuată doi ani mai târziu, am putut să-i experimentez pe îndelete diferitele inconveniente: alunecări de teren care iau cu ele drumurile, inundații care acoperă văile, poduri care se prăbușesc, cascade neașteptate prăvălindu-se peste călătorul adormit prin acoperișurile sparte, noroi și umezeală, sporind murdăria hanurilor locale; entuziasmul pelerinului este pus la grea încercare.

În ce mă privește, aveam focul sacru al aventurii. Era de ajuns să mă încălzesc moral și bineînțeles și fizic, căci sănătatea mea s-a menținut mereu bună și am scăpat chiar de simple răceli.

De la Sungpan la Mochow nu este o distanță prea mare: mai puțin de două sute de kilometri; ne-a luat șase zile ca s-o parcurgem. O mare parte a potecii pentru catâri, pe care o urmam, mergea de-a lungul râului, ba chiar, agățându-se de stânci, trecea pe deasupra acestuia. În vremuri probabil foarte vechi, drumul fusese construit după moda chinezească, care a fost și moda romanilor, adică pavat cu dale. Pe o lungime de mai mulți kilometri, când panta devenea mult prea rapidă pentru a fi urcată normal, se săpau trepte. Lipsa de reparații lăsase aceste vechi lucrări într-o stare aproape de ruină. Blocurile mari de piatră, care formau treptele, se desprinseseră, rostogolindu-se care încotro, iar în multe locuri catârii noștri trebuia s-o facă pe caprele negre ca să se cațere și să coboare, lucru și mai greu printre dalele și bolovanii învălmășiți ce se mișcau. Iar noi, noi trebuia s-o luăm

pe jos, lucru puțin plăcut pentru mine din pricina staturii mele mici. Adesea, nu puteam ajunge la trepte din pricina picioarelor prea scurte, așa că trebuia să cobor sărind de la una la alta.

Acestor zile obositoare le urmau niște nopți care mă osteneau și mai mult. Nu era posibil să ne instalăm corturile. Toată această parte de ținut este cultivată; cărarea șerpuiește printre câmpuri înconjurate de ziduri sau merge pe lângă stânca dreaptă a muntelui. Hanurile sunt rare. Conducătorii de catâri care străbat acest drum dorm în grajduri împreună cu animalele și mărfurile lor. În astfel de locuri, nici nu putea fi vorba de a te dezbrăca pentru noapte; nici măcar nu îndrăzneam să ne deschidem sacii și să scoatem păturile, într-atât de respingătoare era ideea de a le pune în contact cu murdăria din jur. Trebuia să mă mulțumesc să moțăi puțin, înfășurată în roba mea largă tibetană, cu cizmele ude în picioare. Din fericire, puțin mers pe jos dimineața devreme, în aerul curat, mă odihnea și trezea în mine marea bucurie de a fi din nou pe drumuri și pe căi neștiute.

De altfel, ținutul pe care îl străbăteam nu era lipsit de interes și istoria lui ar merita să fie studiată. Oare ce dușmani încercau să intre în văile înguste ca niște culoare, strânse între munți abrupți, ca să justifice fortificațiile care au fost construite aici? De unde veneau și încotro se duceau? În multe locuri se vedeau clădiri cu ziduri de o grosime puțin obișnuită, turnuri de pază se ridicau ici și colo supraveghind drumul, iar cele mai mici cătune erau înconjurate de ziduri enorme. Toate aceste lucrări de apărare se prefac astăzi în ruină. Învăluite de ploaie sau apărând din bruma nopții, abia atinse de lumina slabă a lunii ascunse în spatele munților, dădeau peisajului o notă și mai fantastică.

Am regăsit deci cu mare plăcere o cărare în fine cum trebuie, fără dalele pretențioase și cu pante mai blânde. Ca buna noastră stare să fie încă sporită, ploaia încetă, iar niște inimi generoase mi-au dat de pomană.

Treceam pe lângă un câmp unde câțiva țărani culegeau cartofi. Cartofi! Numai la vederea lor îmi lasă gura apă.

— Ne-ați putea vinde niște cartofi? întrebă politicos lama Yongden.

— Nu.

— O să vă dăm un preț bun. Cu cât îi vindeți?

— Nu îi vindem.

Oamenii erau chinezi. Roba mea lamaică nu-mi dădea în mod obligatoriu în ochii lor prestigiul de care mă bucuram la tibetani. Totuși, împinsă de lăcomie, mi-am încercat norocul.

— Nu vreți să ajutați o doamnă-lama să se hrănească fără să mănânce carne? am zis.

Am atins punctul sensibil. Cei cărora mă adresasem aparțineau, probabil, uneia din sectele budiste, numeroase în China, ai căror adepți sunt strict vegetarieni. Câteva femei se opriră din treabă și-mi surâseră.

— Luați aici niște cartofi, îmi spuseră. Și îmi umplură desagii ce atârnau de șaua mea.

Yongden își scoase punga ca să plătească.

— Nu, nu, fără bani, vi-i dăm. Drum bun!

— Mulțumim. Recoltele și vitele să vă fie înfloritoare. Tuturor, viață lungă, fără boli!

Plecăm.

Știrile aflate de la conducătorii de catâri cu care ne încrucișăm sunt contradictorii. Se pare că în regiune domnește o liniște relativă, dar se așteaptă ca guvernatorul din Szetchuan, care s-a retras la Nanping, să coboare cu trupe proaspete spre Capitală, ca să-l atace pe generalul uzurpator care l-a alungat. Țin să fiu departe când vor începe din nou luptele. Și iată-mă nevoită să refuz bietelor mele animale odihna de care ar avea atâta nevoie. Doi catâri și-au stricat copitele pe drumurile rele și șchioapătă, iar ceilalți au răni pe spate. Deși sunt căptușite și sub ele punem pături, șeile indigene, făcute din lemn, rănesc iute animalele.

Spre marele meu regret, trebuie să renunț să văd Tchengtu[1], capitala regiunii Szetchuan, și celebrul munte Omi[2], unde se duc în fiecare an mii de pelerini chinezi și tibetani pentru a vizita numeroasele temple construite de-a lungul coastelor sale și să contemple, pe vârf, minunata apariție a lui Buddha[3]. Mienchow,

---

[1] Cu privire la ortografia acestui nume, vezi p. 127.

[2] Viitorul avea să șteargă aceste regrete. După doi ani, mergând de la Kansu la Yunnan, în drum spre Lhassa, am petrecut o lună la Tchengtu și am stat și pe muntele Omi.

[3] Unele persoane, prost informate, plasează acest fenomen ciudat la Jigatze, în Tibet, într-o imaginară „vale a vesak-ului" (în realitate, *vesak* este numele unei luni din anul hindus). Este o greșeală. Locul de apariție este muntele Omi, în Szetchuan, iar apariția, oricare i-ar fi cauza fizică, este un fapt real. A fost văzută de numeroși pelerini precum și de călători nebudiști. Lama Yongden și cu mine am fost și noi martorii ei. O ciudată particularitate este că cei care contemplă, în același moment, apariția nu o văd cu toții în același fel. Unii spun că-l văd pe Buddha așezat în poștură de meditație, alții îl văd în picioare; după cum diferă și atitudinea lui, expresia feței sale, costumul, claritatea mai mult sau mai puțin mare a imaginii.

pe drumul către Tchengtu, este ocupat de cete de soldați ce jefuiesc.

S-ar putea chiar să ajungă până la Mochow, pe unde trebuie să trecem. E necesar să ne grăbim să ne îndreptăm către vest, în ținut tibetan, dar ca să ajungem acolo trebuie mai întâi să străbatem Mochow. Oare ce se întâmplă pe acolo în momentul de față? N-am putut să aflăm. Ne vom întâlni oare cu banditii? Riscăm să vedem cum ni se rechiziționează catârii? Mister.

După ce am cumpănit multă vreme calea cea mai prudentă de urmat, am decis să renunț deocamdată la a-mi ascunde identitatea și, dimpotrivă, să-mi fac cunoscută naționalitatea mea străină. La vremea aceea, europenii se mai bucurau în China de o urmă de prestigiu; contam pe aceasta pentru a-i impresiona pe hoți, în cazul unor întâlniri nefericite.

O să par suficient de europeană în robele mele lamaiste? Lucrul mă neliniștea puțin. Aveam un pașaport, dar înainte de-a descoperi un funcționar care să-l examineze se puteau întâmpla multe lucruri neplăcute. Mi-ar fi trebuit haine occidentale sau, cel puțin, o robă chinezească, cum poartă îndeobște misionarii ce locuiesc în interiorul Chinei. Nu aveam defel. Stăpâni și servitori, eram cu toții tibetani de la căciuli până la cizme.

Lipsa nu era totuși totală. Înainte de plecarea noastră, comandasem în America niște impermeabile: pentru mine și Yongden niște trenciuri, pentru servitori pelerine cu glugă și, tot pentru mine, o caschetă cu o protecție pentru ceafă. Cu tot timpul rău pe care l-am îndurat, nu ne folosisem deloc de ele, de teamă să nu fim remarcați. Acum, vor salva situația.

Yongden și cu mine ne vom îmbrăca trenciurile, eu îmi voi pune cascheta, iar fiul meu o pălărie din fetru. Dacă și-o trage pe ochi, ar putea și el să pară, eventual, „străin". O să ne punem amândoi mănuși. Cât despre servitorii noștri, pelerinele lor vor dovedi cu prisosință originea străină a stăpânilor care i-au înzestrat cu ele.

Niciodată n-am văzut o ceată mai caraghioasă decât a noastră, când am fost toți costumați. Cu glugile lor ascuțite pe cap, cei trei servitori ai noștri aveau aerul unor penitenți spanioli, nu le mai lipsea decât o lumânare în mână. Până și animalele noastre ne priveau cu o mirare amestecată cu neliniște.

Și așa, îmbrăcați cu toții în ținută de ploaie, deși tocmai în ziua aceea soarele era strălucitor și-mi ardea dezagreabil capul sub caschetа de cauciuc, am intrat în Mochow.

Călăream în fruntea grupului nostru, socotind că voi atrage atenția asupra mea. La început, nu s-a întâmplat nimic; localnicii dovedeau o indiferență totală față de mine. Totuși, când am ajuns în centrul orășelului, câțiva chinezi s-au îndurat să mă remarce. Am luat un aer cât mai demn, și am ridicat cât am putut capul ca să mi se vadă cât mai bine nasul de formă ariană. Chinezii mă priveau cu mai multă atenție.

— E o femeie *Hsi fan*, spuse calm unul dintre ei, comunicându-i celuilalt impresia derivată din cercetarea sa și toți aprobară dând din cap afirmativ.

Oh! Ce umilință!... *Hsi fan* este unul din numele pe care chinezii îl dau tibetanilor și nu este deloc un compliment, căci înseamnă mai mult sau mai puțin „sălbatic". Așadar, în ciuda hainei mele americane, a mănușilor fabricate în Franța, a nasului meu ascuțit de femeie albă și a hainelor „străine" ale escortei mele, semănam cu o *Hsi fan!*

După ce ne-a trecut prima surpriză, ne-am veselit de rezultatul neașteptat al stratagemei mele. Nimeni nu a mai catadicsit să se uite la noi și, fără să trezim cea mai mică curiozitate, am ajuns în fața unei case unde ne-a oprit proprietarul, oferindu-ne niște camere de închiriat pentru noapte.

Văzând că vom sta acolo, câțiva oameni, din cei care hoinăresc mereu pe străzile orașelor chinezești, s-au grăbit să-i ajute pe băieții mei să descarce animalele, să le ducă în grajd și să le așeze paiele în iesle.

După ce și-au terminat treaba, Yongden i-a chemat pe chinezi pentru a le da niște bani. Era așezat, având lângă el un sac plin cu monede de aramă. Deodată, în vreme ce le vorbea, unul dintre oamenii înșirați în fața lui se repezi la sac și-și vârî mâna în el. Înainte de-a apuca să și-o retragă, lama l-a prins de încheietură și, strângând-o cu putere, l-a forțat pe hoț să dea drumul banilor. Mâna îi ieși din sac goală. Ceilalți chinezi îl copleșiră cu insulte, iar servitorii mei, venind în goană la fața locului și înțelegând ce se întâmplase, s-au repezit asupra lui cu pumnii. Am întrerupt pedeapsa, iar hoțul a fost dat afară de către compatrioții săi indignați.

Ce motiv îl împinsese oare să comită acest act absurd, lipsit de cea mai mică șansă de succes?

Omul era nebun sau poate mizeria, foamea îi tulburau mintea atât de mult, încât vederea sacului mare cu bănuți îi suprimase orice noțiune de prudență?

Rămăsesc în mijlocul străzii, în fața porții deschise, părând încă fascinat de banii din sacul de pe masă.

Chinezii și servitorii mei, având încuviințarea lui Yongden, hotărâseră că pedeapsa cea mai mică ce i se cuvenea era aceea de a nu-i da banii pe care îi avea de primit. I s-a adus la cunoștință acest lucru, adăugând că trebuia să se considere fericit că nu l-am dat pe mâna magistratului care ar fi poruncit să fie bătut. Cu toate acestea, nefericitul nu se mișca din loc. Ceilalți chinezi au plecat după ce primiseră cei câțiva bănuți; el s-a încăpățânat să rămână, cu ochii pironiți pe poarta noastră, în atitudinea unui animal chinuit de poftă.

Îmi aducea aminte de o întâmplare petrecută într-o seară când poposisem în marile pustietăți *tchang-thang*, acoperite de zăpadă.

Pe câmpia albă, un punct negru se mișca: un lup în căutare de pradă. Îmi văzuse catârii legați lângă corturi. Tovarășii săi nu atacă niciodată animale atât de puternice decât când sunt numeroși și animalul, născut în acel ținut de păstori, știa perfect că în corturi se adăpostesc oameni care omoară lupi, dar în acel moment foamea o lua înaintea oricărei logici, și el se repezi...

Îl urmăream de câteva momente, din spatele perdelelor, mișcarea mea răspunse mișcării lui, mă repezii afară strigând. Nu avu timp să ajungă la catâri și se opri, dar nu plecă. Auzindu-mă, servitorii alergară și, văzând lupul, unul dintre ei aduse o pușcă și-mi ceru permisiunea să tragă în animal, a cărui blană, zicea el, o să-mi folosească drept covor călduros. Firește, îi interzisei.

Cât despre lup, rămânea țintuit locului. Văzuse oamenii, putuse să vadă pușca al cărei aspect nu îi era poate necunoscut, dar nimic nu putea destrăma fascinația pe care catârii..., hrana o exercita asupra lui.

Aveam în sacii noștri câteva bucăți mari de carne, am luat una și am poruncit servitorilor să mă lase singură. Am înaintat atunci încet către animalul încă nemișcat. Când am ajuns la vreo cincizeci de metri de el, i-am arătat carnea, i-am aruncat-o cât am putut de departe și am plecat de-a-ndăratelea. Din câteva salturi, lupul s-a repezit la pomana dată de mine, a înhățat-o și s-a îndepărtat cu toată viteza.

Nefericitul chinez din stradă îmi aducea aminte de lup.

Profitând de o clipă când oamenii mei erau ocupați în altă parte, i-am aruncat un dolar. Piesa mare de argint n-a strălucit

mult în praf. Omul a apucat-o cu același nesaț pasionat pe care îl avusese animalul înfometat și, ca și el, a fugit.

Puteai oare numi asta dreptate? Sigur că nu. Actul său „condamnabil" îi aducea „hoțului" mai mult decât primiseră cei care ne ajutaseră „cinstit". Dar poate că și nevoile lui erau mai mari decât ale lor. Nu puteam s-o știu și a-mi aroga drepturi de judecător îngâmfat, în lumea noastră haotică, mi se părea absurd. Cea mai bună morală pentru noi, bieți oameni, este, fără îndoială, să ne facem reciproc pomana unei milostenii.

Nu ne-am odihnit la Mochow; ajunși devreme, am putut cumpăra alimente și a doua zi de dimineață am plecat. Impermeabilele noastre au fost puse bine în saci și ne-am reluat hainele de *Hsi fan*, întrebându-ne râzând, dar nu fără o urmă de neliniște, dacă nu cumva acum aducem a străini.

Drumul și timpul sunt foarte bune, dar urmările ploilor torențiale din săptămânile trecute se mai fac încă simțite. Chiar în ziua în care am părăsit Mochow ne izbim, nu ca mai înainte de o alunecare de teren — ploaia oprindu-se, cel puțin deocamdată — ci de o faleză înaltă pe cale de a se prăbuși. Deja se afla acolo un șir lung de hamali, așezați la distanță pe drum și privind cu indiferență cum se rostogolesc pietrele și nisipul.

Timp de o oră bună a trebuit să-i imităm apoi, cantitatea de pământ care se surpa și frecvența căderilor diminuând, băieții mei au spus că vor să încerce să treacă. A trebuit în primul rând să niveleze pământul îngrămădit pentru a le croi un drum catârilor. Treaba nu se făcea repede, nu aveau unelte și drept lopeți foloseau pietrele plate ce căzuseră de pe munte.

Pe când ei munceau, eu supravegheam locul de unde veneau surpările și-i avertizam pe lucrătorii mei când vreo mișcare se contura în susul falezei, iar ei trebuia să se adăpostească în grabă. Cu toate aceste precauții, nu eram deloc liniștită; o alunecare neașteptată putea provoca un accident grav, ba chiar mortal.

De îndată ce trecerea a fost posibilă, animalele au fost duse unul câte unul de-a lungul acelei cărări improvizate, până dincolo de locul periculos. După care a fost rândul bagajelor pe care servitorii le-au transportat cu spatele. Toată treaba asta ne-a luat multă vreme, și văzându-i pe vajnicii mei băieți cum fac de-atâtea ori acest du-te-vino periculos, nu mă simțeam deloc în largul meu.

În fine, am trecut și eu, ultima, și am scăpat doar cu o ploaie de nisip care a căzut pe mine.

Weitchu, către care ne ducea drumul nostru, este o localitate de o oarecare importanță, înconjurată de minunate grădini de zarzavaturi. În momentul acela, fusese tocmai jefuit de o ceată de soldați care deveniseră banditi. Să mai fi întârziat pe-acolo vreunul dintre ei? Era mai bine să ne ținem departe, așa că n-am intrat în oraș.

Acesta era locul unde doream să părăsim drumul ce ducea la Tchengtu, prin Kuanchien, și s-o cotim spre est, pentru a ajunge la Lifan și în teritoriul tibetan. Drumul spre Lifan se află dincolo de două ape: Hsi ho, care nu-i altul decât râul Sungpan cu alt nume, și Hsiao ho, ce coboară din împrejurimile trecătorii Dza și care se varsă în primul. Trecerea se face la confluența lor pe două poduri suspendate numai de extremitatea limbii de pământ ce desparte cele două cursuri de apă.

Patru cabluri enorme, făcute evident din paie[4], suportă ceea ce ține loc de podea a podului, adică niște scânduri puse unele după altele, fără a fi legate între ele, nici fixate într-un fel. De fiecare parte, patru sau cinci cabluri susțin cablurile pe care stau scândurile și constituie, în același timp, un soi de parapet. Totul seamănă cu un hamac gigantic.

În zilele cu vânt, îmi spune un localnic, se întrerupe trecerea. Podurile devin niște leagăne, iar oamenii se grăbesc să strângă scândurile care altfel ar fi aruncate în apă.

Traversarea primului pod s-a făcut fără vreun incident, dar de la primii pași făcuți de un catâr pe al doilea, acesta a alunecat și un picior i-a rămas spânzurat în gol. Conducătorul lui s-a grăbit să-l ajute, dar animalul, încercând să-și recapete echilibrul, a deplasat alte scânduri, a căzut și s-a trezit suspendat în aer, pe cabluri sprijinindu-i-se numai pântecele.

Îmi face plăcere să-mi exprim stima față de amabilitatea țăranilor chinezi, căci pretutindeni pe unde am trecut ei au fost binevoitori și gata să ajute. Pretutindeni, cu excepția orașului Weitchu.

Departe de a căuta să-mi ajute băieții care se străduiau să salveze catârul aflat în primejdia de a cădea în râu, mulți dintre cei prezenți au trecut podul, făcându-l să oscileze și făcând astfel ca salvarea să fie și mai grea, iar pericolul și mai mare. Alții s-au

---

[4] Cablurile de paie sunt frecvent folosite în vestul Chinei, fie pentru construcția de poduri suspendate, fie ca „pod de frânghie", adică un simplu cablu legat de cele două maluri, cu ajutorul căruia călătorii, animalele sau mărfurile trec râul, agățați de un cârlig ce alunecă pe cablu.

grăbit să ia scândurile ca să oprească trecerea și să ne împiedice să ajungem pe malul opus. În cele din urmă, am aflat că anumiți indivizi se îndeletniceau aici cu trecerea animalelor de la un mal la altul și voiau să fie plătiți gras pentru serviciile lor. De aici se trăgea această rea-voință și răutate pe care o aveau față de noi. Oamenii aceia nu voiau să ne îngăduie să nu avem nevoie de ei.

Ținând să nu-mi pierd total „obrazul", am spus că voi plăti pentru salvarea catârului și pentru ducerea celorlalți peste râu, dar că nu voi da nimic pentru a repune la locul lor scândurile luate ca să ne împiedice trecerea. Dacă acestea nu erau aduse imediat și puse cum trebuia, voi trimite cartea mea de vizită magistratului local, care-i va pedepsi pe cei ce-mi făceau greutăți. Și cu aceasta, am înmânat cartea mea de vizită unuia dintre băieți, care se îndreptă spre Weitchu.

Nu a ajuns prea departe, fiind oprit de o grămadă de oameni care au promis să așeze pe dată scândurile la locul lor și să-mi transporte catârii și bagajele cu bine pe malul celălalt în schimbul a opt dolari. A trebuit să mă mulțumesc cu acest simulacru de satisfacție.

Hotărât lucru, pungașii erau dibaci. Într-o clipită au trecut o frânghie pe sub pântecele catârului în primejdie, l-au ridicat, l-au repus pe picioarele-i tremurânde și, fără să-i dea timp să se dezmeticească, ținându-l de cap și de coadă, l-au împins de-a lungul scândurilor, ducându-se apoi să-l lege lângă o casă unde animalul avu timp să mediteze asupra vicisitudinilor călătoriilor.

După ce au fost despovărate, celelalte animale au fost și ele duse în goană, fiecare de către doi oameni, băieții mei au transportat bagajele, iar eu am urmat ultima, când toți și toate se aflau în siguranță. Corsarii podului se arătau acum extrem de politicoși. Se ofereau să mă țină de braț ca să mă ajute să merg. Entuziasmul iscat în ei de perspectiva celor opt dolari îi umplea de zel; numai s-o fi vrut, și m-ar fi împins și tras ca pe un catâr; unii voiau chiar să mă ducă în brațe. Le-am calmat tardiva și interesata bunăvoință și am trecut podul cu calm.

La capătul celălalt, Yongden le plătea secăturilor; ne-am suit din nou pe cai și am plecat. Mai întâi surparea, apoi trecerea plină de peripeții a râurilor ne făcuseră să pierdem o groază de vreme; seara ne surprinse încă departe de Lifan. Ne-am oprit într-un cătun numit Kutcheng, situat la marginea drumului. Locuitorii păreau foarte săraci, nimeni nu avea un grajd unde să ne putem adăposti animalele. În cele din urmă, doritor să câștige ceva bani,

un țăran ne-a propus să le adăpostim într-o cameră din casa lui. În ce ne privea pe noi, vom locui la un bătrân înzestrat cu trei neveste, aproape tot atât de bătrâne ca și el. În lipsă de altceva mai bun, a trebuit să acceptăm accastă combinație.

Știrile pe care le aflăm sunt de-a dreptul rele. Se spune că populația *gyarongpa*[5] a năvălit în Lifan, subprefectul chinez și personalul au fugit, că bande de *gyarongpa* rătăcesc în apropierea orașului și că au jefuit niște călători.

Situația noastră este încurcată. Ne aflăm într-o vale îngustă, cu o singură cărare practicabilă pentru catâri, cărarea pe care ne-am oprit. Avem numai două posibilități: să înaintăm spre Lifan, unde situația pare tulbure, sau să ne întoarcem, cu perspectiva de a traversa din nou podurile pe care le-am trecut cu atâta greutate, și să ajungem într-o regiune bătută de soldați fugari din trupele regulate, ce se dedau banditismului.

Și catârii îmi dau griji. Fiindcă nu au fost căutate la vreme, rănile lor s-au întins. Nu vreau să-i văd cum suferă ducându-ne în continuare bagajele. Trebuie fie să ne oprim pentru a le lăsa timp să se vindece, fie să închiriem alții, dar de la primele vorbe pe care le pronunț în legătură cu acest subiect, țăranii îmi spun că nu voi găsi. Nu există proprietari de catâri decât la Weitchu, dincolo de poduri, și la Lifan, și majoritatea și-au trimis animalele departe de teamă să nu fie furate de bandiți.

A sosit noaptea; vom reflecta mâine la ce va trebui să facem. Deocamdată, avem nevoie de odihnă.

Mi se instalează patul de campanie într-o cămăruță în care sunt deja două paturi din scânduri de pe care gazdele și-au luat păturile. Le voi folosi pentru a-mi pune bagajele.

Mă așteaptă o surpriză neplăcută. Când deschid desagii atârnați de șaua mea, nu mai găsesc revolverul. Locul său obișnuit era, totuși, în desaga din dreapta, mai ascuns, dar la îndemână. Întreb. Nici Yongden, nici servitorii nu l-au scos din desagă, nimeni nu l-a văzut. Îl căutăm. Nu se află în nici unul din ceilalți saci.

A fost probabil furat de un hoț îndemânatic, când catârul nostru, în primejdie de a cădea în râu, ne reținea toată atenția. A putut, tot atât de bine, să cadă din desagă când băieții au transportat bagajele, fie când au trecut podul, fie când se grăbeau,

---

[5] Literal: „oamenii din văile chineze". Sunt populații de origine tibetană stabilite de secole în văile de la frontiera apuseană a Chinei.

sub faleza care se surpa. Nu vom ști niciodată cum s-a întâmplat. Un singur lucru este evident și important: iată-mă lipsită de arma care, la un moment dat, îmi putea fi utilă și nu văd cum o voi înlocui.

Rămânem la Kutcheng opt zile. Cu toate îngrijirile mele, rănile catârilor nu se vindecă. Nu avem nici o știre din Lifan. Nu trece nici un conducător de catâri căruia să-i putem cere informații. Cât despre locuitorii satului, aceștia nu sunt mai bine informați decât noi. Sunt cu toții chinezi și se tem de acei *gyarongpa* brutali și mai solizi decât ei; de groază că ar putea să-i întâlnească nu mai păsesc dincolo de hotarul câmpului lor.

Viața, în timpul acestei așteptări, nu este deosebit de plăcută, dar una din laturile bune ale caracterului meu este că sunt capabilă să mă obișnuiesc și chiar să-mi placă oriunde. Citesc cărți tibetane pe care le-am luat cu mine, mă plimb de-a lungul râului și le ascult pe bătrânele mele gazde care se ceartă de dimineață până seara.

Care sunt subiectele de vrajbă care le umplu casa de cârâituri de păsări inspăimântate? Înțeleg puțin din ceea ce spun, dar Tobgyal, care înțelege foarte bine chineza, mă asigură că nu-i vorba decât de fleacuri: focul prost aprins, ceaiul vărsat, un scaun care nu-i la locul lui... Soțul comun al acestor bătrâne arțăgoase este un bătrânel care dă ușor din cap și merge cu pas nesigur. Își petrece cea mai mare parte a zilei așezat, cu privirea pierdută. Se gândește oare la ceva? La ce?...

Nu dă nici o atenție zgomotului făcut de femei, probabil că s-a obișnuit. După legea chinezească, numai una dintre ele are cu adevărat dreptul la titlul de soție, celelalte două nu sunt decât concubine, deși această situație nu are nimic dezonorant pentru ele. În familiile de rang social superior, demarcația între soția legitimă și concubine este clar făcută; la săraci, unde toată familia trăiește într-o locuință strâmtă și unde toți muncesc împreună, e departe de a fi așa.

Nu era prima oară că observam de aproape o căsnicie poligamă a unor țărani bătrâni chinezi și am remarcat, din nou, diferența izbitoare care există în aceste medii între efectele poligamiei și cele ale poliandriei. Majoritatea bătrânilor poligami pe care i-am văzut semănau mai mult sau mai puțin cu gazda mea de la Kutcheng. Bieți oameni deprimați, lipsiți de orice inițiativă, total dominați de nevestele lor. Acestea nu aveau toate un caracter ursuz și certăreț, am cunoscut bătrâne extrem de amabile și

surâzătoare, dar atât unele, cât și altele se considerau stăpâne și, deși se îngrijeau de el, soțul nu mai era decât obiectul lor.

Cât de diferită era soția poliandră a țăranilor tibetani! Aceasta nu se lasă în fața bătrânilor ei soți și oricât de știrbă și de îndoită de spate ar fi, știe să-i țină în jug. Totuși, la această vârstă, supremația ei devine precară în ziua în care în familie intră soția poliandră a fiilor ei, care preia conducerea casei. Îi rămâne atunci bătrânei, ca un fel de consolare, recitarea a mii de *mani*[6], învârtindu-și mătăniile sau morișca[7], și trăncănelile interminabile cu alte habotnice de vârsta ei, în zilele de sărbătoare, în piața din fața templelor.

O descoperire de ordin zoologic pe care am făcut-o la Kutcheng a adus o undă de veselie în monotonia zilelor pe care le petreceam acolo, dar am să am oare îndrăzneala s-o povestesc?

Mai întâi de toate, termenul ambițios de „descoperire" nu mi se aplică decât mie. Animalul despre care e vorba este bine cunoscut, de secole și de milioane de oameni, pe toată întinderea globului, dar eu nu-l văzusem niciodată și faptul este, după câte se pare, o minune.

Toți călătorii care își povestesc peregrinările făcute în Orient sau care au scris relatări despre acestea sunt de acord, când e vorba să descrie murdăria băștinașilor, asupra abundenței, pe ei și în locuințele lor, a insectei în chestiune și se plâng de a fi fost expuși atacurilor ei.

Or, mai bine de zece ani de peregrinări printre tibetani, chinezi, hinduși, coreeni și alți asiatici, nu numai că m-au lăsat neatinsă de acești musafiri nedoriți dar, cum am spus, nici unul dintre ei nu-mi apăruse încă.

Și iată că la Kutcheng, într-o dimineață, făcându-mi patul și strângându-mi cearșafurile, zăresc pe unul din ele o făptură mică cu un aspect ușor ciudat, albicios și puțin transparent, traversată pe toată lungimea ei de o linie neagră. Iată, îmi spun eu, un animal curios și rar, fără îndoială, deoarece n-am întâlnit nici unul ca el; probabil că această insectă aparține faunei din Szetchuan.

Luasem gângania în căușul mâinii și o examinam cu interes când a intrat Yongden.

— Ați dormit bine? mă întrebă el... La ce vă uitați așa de atent?

---

[6] Formula: *Om mani padme hum!*

[7] Mic cilindru portativ care conține panglici de hârtie pe care este înscrisă formula: *Om mani padme hum!* Străinii le numesc în mod impropriu morișți de „rugăciuni".

— La un animal, i-am răspuns. Ia uită-te la el. Ştii ce e?

Yongden se apropie, aruncă o privire la palma pe care o întindeam spre el şi începu să danseze de bucurie, râzând ca un nebun.

— Ei, uite, spuse el, în sfârşit. Spuneţi mereu că n-aţi văzut niciodată. Ei, bine, acum aţi văzut unul. E un păduche.

Au trecut alţi ani, am continuat să trăiesc printre tibetani şi chinezi, dar păduchele din Kutcheng a rămas unicul exemplar din specia lui pe care l-am zărit vreodată.

Era imposibil să mai rămânem multă vreme în incertitudinea în care ne găseam. Yongden, însoţit de un servitor, plecă la Lifan. Amândoi au făcut drumul cu piciorul, nevoind să riste ca singurii doi catâri sănătoşi să fie furaţi dacă nişte pungaşi rătăceau cumva de-a lungul drumului.

La întoarcerea lor, mi-a spus că *gyarongpa* care năvăliseră în Lifan se retrăseseră; neînţelegerea o aveau cu autorităţile chineze şi privea impozitele pe care acestea voiau să le încaseze. Magistratul local fugise, dar noi nu aveam a ne teme că vom fi tulburaţi. Lama făcuse o înţelegere cu un conducător din Lifan, care ne va transporta bagajele până la Tsakalo[8], un târg aflat dincolo de Lifan. În afară de răni, animalele noastre erau sănătoase, iar mersul le va face bine după o săptămână de odihnă. Însă nu trebuiau să ducă nici poveri, nici şa.

A treia zi sosea conducătorul de catâri şi, în aceeaşi seară, dormeam la el, într-o casă de lemn, pe de-a-ntregul impregnată de mirosul de opiu. Lifan nu oferă nimic deosebit, aşa că nu ne-am oprit; dis-de-dimineaţă, porneam spre Tsakalo.

Drumul nostru urca de-a lungul râului Hsiao ho; pe malul opus celui pe care mergeam se vedeau sate cocoţate sus pe povârnişurile munţilor, cu o înfăţişare cam sălbatică. Erau alcătuite din locuinţe din lemn, cu mai multe etaje, cu balcoane, înghesuite unele în altele. Turnuri de pază, cum sunt multe în jurul oraşului Lifan, jalonau valea.

Etapa era scurtă, mai puţin de patruzeci de kilometri. Am ajuns devreme la Tsakalo.

Tsakalo este un sat de *gyarongpa*, adică oameni de rasă tibetană stabiliţi de secole în văile (*rong*) chineze (*gya*).

Când sosim, în jurul nostru se adună multă lume, dar nimeni nu ne arată o casă unde am putea să stăm. Yongden ne părăseşte

---

[8] Zacculo, după cum se pronunţă în regiune.

ca să caute în sat un adăpost. În timpul absenței lui, o femeie vine și-mi spune că are camere pentru noi, dar nu are un grajd suficient de mare pentru a ne adăposti toate animalele. Unele vor trebui să rămână afară în curte. Lucrul nu-mi place și aștept întoarcerea lui Yongden înainte de a accepta propunerea ei, dar cum lama se întoarce fără a fi găsit o locuință, nu ne rămâne decât să ne ducem unde am fost poftiți.

Femeia care mi-a vorbit este chinezoaică, patroana unui han, înghesuit între casele satului. Curtea în care intrăm este mică și noroioasă. Grajdul situat mai încolo e și mai noroios și foarte murdar. Bietele noastre animale vor fi foarte rău adăpostite. Iar noi, noi vom avea un apartament la primul etaj. Se urcă acolo pe o scară din lemn, foarte înclinată, care ajunge la un balcon ce dă spre curte. Aici, surpriza este plăcută. Primul etaj este făcut numai din lemn, ca o cabană, și este construit de puțină vreme. N-a avut timp să fie afumat și murdărit de musafirii vremelnici. Lemnăria își păstrează culoarea deschisă și dă întregului ansamblu un aer de curățenie reconfortantă. O cameră mare, lângă scară, va fi dormitorul oamenilor mei. Mai încolo se află bucătăria și la extremitatea balconului, când acesta face un unghi drept, îndreptându-se spre o altă latură a curții, se găsește un mic apartament de două camere. Voi locui în cea din fund, care are două ferestre, una dând pe balcon, iar cealaltă pe câmp. Yongden va locui în camera de la intrare și-mi va fi totodată și paznic. La mine nu se va putea intra decât trecând pe la el, iar el îi va opri pe nepoftiți; liniștea mea va fi asigurată.

Zilele trec. Rănile animalelor mele se închid cu greu. Băieții își scot pârleala pentru lipsurile pe care le-au îndurat. Tsakalo nu ne oferă lucruri cu care să facem mese bogate, dar găsim hrană din plin și ei profită pentru a mânca aproape continuu.

Lama Yongden citește în camera sa; fac și eu același lucru la mine în cameră, de unde nu ies niciodată. Oamenii din sat sunt curioși și ar voi să mă cerceteze îndeaproape, ceea ce îmi este extrem de neplăcut. Mai am un motiv pentru a trăi retrasă. La Tsakalo există o mânăstire lamaistă. O mânăstire de o anumită importanță căreia un imens *chörten* îi dă un aer de demnitate vag trufaș.

Și mai mult decât negustorii, călugării sunt elementul mișcător din Tibet. Fără bagaje, fără bani, acești drumeți ai clerului pleacă cu miile, de ici-colo, străbătând Tibetul și regiunile învecinate. Unii caută un maestru spiritual în stare să-i împingă pe

calea supremei înțelepciuni, alții sunt în căutare de inițieri mistice, de doctrine secrete. Unii visează să descopere cărțile ascunse (*gterma*[9]) de sfinții lama din secolele trecute. Mai sunt cei însuflețiți de dorința unor întâlniri ciudate, a unor comuniuni deosebite cu ființe alt fel decât cele umane. Cei care sunt, sau își spun, *naldjorpa*, celebrează *tcheud*[10] sau alte rituri, pe parcursul drumului. În fine, alții, mai simpli, nu sunt decât niște pelerini pioși care vizitează locurile sfinte.

Toți acești oameni care se vântură de la un loc la altul sunt excelenți purtători de știri. Așadar, nu țineam să fiu văzută nici prea des, nici prea îndeaproape de vreun *trapa* din Tsakalo pentru ca acesta să poată da de știre de prezența mea aproape de frontiera interzisă și să mă descrie celor de care eu nu voiam să fiu cunoscută.

Cu toate acestea, în pofida izolării mele, nu scăpam total privirilor clerului de rang inferior din localitate. Unii *trapa* veneau la han ca să sporovăiască cu servitorii mei, colegii lor în ordinul lamaist. Circulau pe balconul din fața ferestrei mele și încercau să vadă ce se petrecea în cameră. Uneori reușeau, dar nu însemna că aflau mai mult, deoarece mă vedeau citind o lucrare tibetană, lucru care pentru ei nu era o noutate.

Într-o după-amiază, în timp ce citeam, așezată ca de obicei pe pat, cu spatele întors la fereastra care dădea pe balcon, am avut senzația aceea specială pe care o ai uneori când te *simți* privit. M-am întors și am văzut un ochi încadrat într-o gaură a hârtiei care, după moda chinezească, ținea loc de fereastră. Nu era prima oară că eram spionată astfel; mi-am reluat lectura dar, de pe balcon, o voce îmi spuse:

— Vin la dumneavoastră.

După care, ochiul a dispărut, am auzit pași pe balcon, apoi cum se intră în camera lui Yongden și aceeași voce care spune:

— Mă duc la *ani*[11].

— *Jetsun Kuchog*, îl corectă fiul meu cu un ton scandalizat de lipsa de respect a vizitatorului.

---

[9] Vezi nota de la p. 112.

[10] Vezi capitolul privind acest rit extraordinar în *Mystiques et magiciens du Tibet*.

[11] Ani, termenul cel mai folosit pentru a desemna o călugăriță obișnuită. Cele pe care rangul lor, fie cel eclezias tic, fie cel social, le asimilează cu lama sunt numite cu respect Jetsun Kuchog sau, pe scurt, Jetsunma.

— *Jetsun Kuchog*, dacă vă face plăcere, continuă vocea cu indiferență subliniată pentru acest amănunt.

Apoi, înainte ca Yongden să aibă timpul să-l împiedice, intrusul deschise ușa camerei mele și începu să mă examineze.

Era un om cu un păr care începea să încărunțească, îmbrăcat corect cu o haină monastică din *therma*[12]. Părea foarte sigur de sine, foarte în largul său, și, mi s-a părut, puțin ironic. Nu mi-a plăcut felul în care mi-a forțat ușa, dar nu voiam să risc să mă cert cu un lama, la doi pași de o mânăstire care avea probabil mai multe sute, dacă nu chiar o mie de călugări. Lucrul ar fi putut să ne creeze neplăceri.

Mi-am spus atunci că cea mai bună atitudine este râsul.

— Luați loc, *kuchog*, i-am spus vizitatorului. V-ați ostenit degeaba. Pe aici nu-i nimic ciudat.

— Ba sunteți dumneavoastră, replică lama. Ce faceți aici?

— Aștept ca rănile catârilor să se vindece ca să o pornesc din nou.

— De unde veniți?

— Din nord, aproape de Mongolia.

— Unde vă duceți?

— În sud, în ținutul meu.

— Ce ținut?

— *Gyamed*[13].

— Dar nu sunteți chinezoaică.

— Sunt tot atât cât sunt și locuitorii din *Gyarong*. Și locuitorii din *Gyamed* se deosebesc de chinezi.

— Ah!

Gyamed îl lăsa pe lama perplex. Nu-și imagina prea bine de care regiune este vorba.

— Yunnan? întrebă.

— Mai în sud...

— E foarte departe?

— Foarte.

Urmă o tăcere.

---

[12] Veșmântul monastic lamaist este confecționat din serj de lână numit *therma* (a nu se confunda cu *gterma*, pronunțat *terma*: cărți ascunse). Acest serj poate fi de mai multe calități, cel mai fin fiind fabricat la Tsithang, în sudul Tibetului, pe malul râului Yesru Tsangpo, o localitate pe care am vizitat-o după șederea mea la Lhassa.

[13] *Gyamed*: China de jos. Pentru tibetanii din aceste regiuni înseamnă un ținut vag definit, care include și Indochina.

— Și în regiunea aceea, oamenii sunt *nangpa* (budiști)?
— Sunt.
— De multă vreme sunteți călugăriță?
— De zece ani.
Se uită la mine câteva clipe.
— Ce făceați înainte de asta?
— Eram măritată.
— V-a murit bărbatul?
— Nu, dar mi-a permis să mă fac călugăriță... Mai are două neveste.

Ușa s-a închis brusc în urma lui Yongden, care ieșea în grabă, nemaiputând să-și țină râsul.

Mă distram mai puțin decât el, interogatoriul mă irita. I-am pus capăt.

— De ce vă interesează toate astea, *kuchog*?

— Nu mă interesează deloc. Călugării *trapa* mi-au spus că aici stă o *ani* străină, care recită toată ziua cărți religioase și mi s-a părut uimitor. Ce recitați?

Îngrozitor personaj, am gândit eu și i-am răspuns pe un ton mai sec:

— Nu recit, *citesc*.

M-a privit din nou cu un aer care părea zeflemitor.

— Ei da! Citesc, am reluat eu aproape mânioasă. Citesc, încercând să înțeleg cum „forma este însuși vidul, iar vidul este însăși forma", cum „dincolo de vid nu există formă și dincolo de formă nu există vid"[14].

Nu mi-a răspuns, deveni serios și se ridică să cerceteze cărțile de pe masa mea.

— Vremurile nu sunt bune, *Jetsun Kuchog*, a spus după ce și-a terminat inspecția. Spiritul oamenilor e îndreptat spre răutate, nu se gândesc decât cum să-și facă rău. Căutând egoist propriul lor bine își pregătesc ruina. Sunt orbi; le lipsește calmul în care se dezvoltă vederea profundă[15] care produce înțelepciune. *Tchirolpa*[16] și mulți alții s-au gândit și au meditat; au avut savanți și sfinți, dar au continuat să creadă în realitatea unui *eu* separat, izolat. Din acest lucru inexistent au făcut un obiect de adorație:

---

[14] Un citat din *Prajnăpăramită*.

[15] *Lhag thong*, scris *lhag mthong*: „a vedea mai mult", adică vederea profundă, superioară.

[16] Scris *phyirolpa*, literal: „oamenii din afară", adică cei care nu sunt budiști. Acest epitet desemnează mai ales pe adepții diferitelor secte hinduse.

pentru el se chinuie și chinuie și pe alții. Nu au ajuns la vederea pătrunzătoare care revelează irealitatea *eului* și a lumii așa cum le apare ea. Atâta vreme cât nu vor fi recunoscut eroarea credinței în *eu*, vor fi supuși iluziei dureroase a nașterii și a morții. A risipi această eroare eliberează pentru totdeauna de moarte.

Tăcu și am așteptat în tăcere, nevrând să rup firul ideilor sale, dacă ar fi vrut să continue, dar a trecut la alt subiect.

— Cine este tânărul care era aici? Un *tulku*[17], nu-i așa? Nu cred că mă înșel.

— Vi s-a spus, fără îndoială.

— Nu, uneori asta se simte, chiar dacă *tulku* nu este oficial recunoscut... Va avea o viață ciudată.

A și început s-o aibă, mi-am spus eu în sinea mea, gândindu-mă la toate călătoriile pe care le făcuse Yongden, de când devenise fiul meu, și la cele pe care avea să le facă cu siguranță.

— Aparține sectei Kahgyud-Karma, am spus, a studiat cu mai mulți maeștri. E fiul meu adoptiv.

— Familia mea era de pe lângă Gartog, continuă lama. Am avut drept *guru*[18] un lama care ajunsese la vederea profundă. Nu era un *gomtchen*[19], nu a socotit niciodată că ar fi trebuit să se retragă într-un ermitaj. Vedea lucrurile altfel decât le zărim noi, prin ignoranța noastră. A te apropia numai de el era deja o binecuvântare... Îi datorez tot ce am reușit să înțeleg... Vă duceți într-o țară îndepărtată...

Mă privi, apoi continuă:

— Poate mai îndepărtată încă decât cea al cărei nume mi l-ați spus. Tânărul vă însoțește. Deoarece amândoi iubiți Doctrina[20] și căutați să-i surprindeți sensul, vă voi comunica câteva din învățăturile maestrului meu. Vor putea face bine oamenilor de acolo. Nu cred că voi mai rămâne multă vreme aici. Sunt ocupat și, din pricina și a altor motive, nu mai pot veni în acest han, dar tânărul lama să vină la mânăstire, îi voi dicta niște note sau îi voi

---

[17] Lama care reîncarnează un eminent defunct: unul dintre cei pe care străinii îl denumesc impropriu „Buddha viu". Cu privire la teoriile despre *tulku*, vezi *Mystiques et magiciens du Tibet*.

[18] Ghid spiritual. Termenul sanscrit *guru* este folosit de tibetani în limba literară și religioasă.

[19] Scris *sgomtchen*, literal: un „mare meditator", un ascet contemplativ, trăind ca eremit.

[20] *Chos*, pronunțat *tcheu*, adică Doctrina budistă.

da să copieze câteva pagini din anumite manuscrise. Mâine am să trimit un *trapa* să-l aducă la mine.

După care lama a băut ceai, a discutat puțin cu Yongden și s-a retras.

A doua zi, fiul meu îl găsea pe lama instalat într-o căsuță[21] care nu era după toate semnele a lui, deoarece nu părea, îmi spuse Yongden, a cunoaște locul obiectelor celor mai obișnuite. Yongden trase concluzia că lama nu voia să-l primească în locuința sa. Poate că dorea să nu se știe ce va dicta elevului său de scurtă durată. După dovezile de respect pe care i le arătau cei doi *trapa* care-l serveau, Yongden a mai înțeles că era un personaj important. Căută să-i afle numele, dar numele personal al unui lama nu este îndeobște cunoscut, iar eticheta interzice să-l folosești când vorbești despre el. În general, sunt desemnați prin titlul sau funcția pe care o au în mânăstire, prin sediul lor dacă sunt *tulku*, sau prin numele ținutului lor natal.

Maestrul benevol al lui Yongden era Markam *Kuchog*. Or, Markam este unul din numele regiunii Gartog, în ținutul Kham, și această denumire nu ne lămurea defel asupra personalității sale. Fără doar și poate, era unul din acei gânditori eruditi, cum există nenumărați în Tibetul oriental, a căror viață se scurge liniștit într-o bunăstare confortabilă, fără ca ei să caute faima, petrecându-și timpul în lectură, conversații prietenești cu alți învățați și, uneori, instruirea câtorva elevi aleși.

În timpul celor câteva zile pe care le-am mai petrecut la Tsakalo, fiul meu a luat numeroase note interesante și s-a despărțit cu regret de binevoitorul lama.

Hanul din Tsakalo era teatrul nefericit al unei drame cumplite a cărei amintire m-a urmărit multă vreme. Hangiii, niște chinezi, aveau un singur copil, un băiat de șaisprezece ani, tuberculos în ultimul grad.

În fiecare seară, la amurg, maică-sa aprindea lămpi în fața chipului nu știu cărei divinități din panteonul daoist, apoi, cu bețișoare parfumate în mâinile împreunate, se așeza pe pragul locuinței și, ridicându-și fruntea către cer, lansa în văzduh o tânguire sfâșietoare. Se părea că era o chemare. Un singur cuvânt, același — poate numele personajului divin invocat — revenea des. Vocea ei nu se ridica în vociferări disperate, ci rămânea

---

[21] Mânăstirile tibetane se compun din locuințe separate, de diferite mărimi, și seamănă cu niște orașe. Fiecare *trapa*, fiecare lama trăiește acolo după mijloacele pe care le are.

aproape șoptită, monotonă, plină de o inexprimabilă durere sfâșietoare.

Era vorba de o recitare rituală căreia îi răspundeau ca un ecou niște litanii. Un băiat de vreo zece ani stătea în picioare pe prag, lângă mama care implora, și, la anumite intervale, pronunța cuvintele necesare. Bineînțeles că ar fi preferat adesea să fie în altă parte și rolul său, în acest rit patetic lângă femeia îndurerată, îl plictisea. Cel puțin, nu dovedea o mare reculegere, întorcându-și capul ba la dreapta, ba la stânga, atras de ceea ce se petrecea în curte, în vreme ce femeia, cu mâinile ridicate către cer, absorbită în gânduri, uita de tot, cu excepția fiului care murea și a zeului care putea să-i redea sănătatea, dacă o voia. Ea nu-și dădea seama de zăpăceala ajutorului său decât când acesta uita litania. Atunci i-o sufla, iar puștiul o repeta cu indiferență, vocea sa țipătoare sfâșiind armonia mișcătoare a tânguielii psalmodiale, în care biata chinezoaică își punea tot sufletul.

Pe când ea era absorbită de rugăciune, oamenii treceau prin curte, își vedeau de treburile lor la han, fiecare preocupat numai de sine. O priveam de la fereastra mea, cu inima strânsă de o tristețe de negrăit văzând-o astfel, singură în indiferența generală, întinzând mâinile în gol. Biata femeie, biata de ea!...

Într-o zi, m-a rugat să-i văd fiul. Am coborât la parter, unde se găsea locuința proprietarilor hanului: o cameră de mărime mijlocie, fără altă deschidere decât o ușă mare dând spre o altă clădire și apărată de balconul ce înconjura întreaga casă. Încăperea era întunecoasă, afumată și complet lipsită de aerisire. În fundul ei se afla patul bolnavului. Nu aveai nevoie de nici un fel de cunoștințe medicale ca să-ți dai seama că-i mai rămânea puțin de trăit.

Am recomandat o hrană foarte substanțială, în cazul în care tânărul era în stare s-o digere. I-am sfătuit pe părinți să-l scoată din camera întunecată și să-l pună la soare când se va face cald sau să-l instaleze într-o altă cameră mai luminoasă și însorită de la etaj. Trebuia să spun ceva, dar orice remediu era neputincios.

Nu am uitat-o niciodată pe această mamă îndurerată. Și acum mi se întâmplă adesea să mă gândesc la ea, la ea care, poate, încă își plânge copilul pe care zeii n-au vrut sau n-au putut să i-l lase.

Ni s-a oferit o ocazie să plecăm din Tsakalo fără să mai așteptăm cicatrizarea completă a rănilor catârilor, cicatrizare care se făcea mult mai încet decât am fi putut să ne închipuim. Yongden aflase că un conducător de catâri adusese mărfuri la

Tsakalo și că se va întoarce fără încărcătură. S-a dus imediat să-l vadă și-l angajă pentru a transporta bagajele prin munți, dincolo de pasul Dza.

Am plecat târziu din Tsakalo, prima noastră etapă e scurtă. Timpul e noros. La ieșirea din sat mai vedem încă un turn de pază înalt, minunat așezat în peisaj, apoi mergem printre câmpuri și străbatem cătune cu totul neinteresante. Cărarea stricată de ploile recente este aproape întreruptă în mai multe locuri; trecem totuși fără mare greutate, dar înaintarea noastră este lentă și, când ne oprim lângă o localitate pe care conducătorul de catâri o denumește *Hsi-tien*, soarele urmează să se culce curând.

Pe când căutam un loc potrivit unde să ne instalăm corturile, a trecut un *trapa*. Deocamdată este *amtcheud* [22] la un fermier și ne promite camere la acesta, în cazul în care am dori. Ne mai spune că ferma are un grajd imens; animalele vor putea fi instalate acolo, iar conducătorul de catâri și servitorul său vor dormi aproape, într-o cameră de lângă grajd. Această propunere îmi convine de minune, cel puțin în ceea ce privește catârii. Personal, după ce am stat închisă mai bine de o săptămână într-o cameră de han, voi fi încântată să-mi petrec noaptea în cort.

Tobgyal, Scunam și conducătorul de catâri descarcă animalele, după care, conduși de îndatoritorul *trapa*, le duc în sat unde vor cumpăra pentru ele paie și grăunțe și le vor da de mâncare.

La rândul său, Sotar a scos repede niște lemne uscate dintr-un sac, a pus una lângă alta trei pietre ca să așeze pe ele oala și a aprins focul. Până când camarazii lui îi vor aduce o cantitate mai mare de combustibil ca să ne pregătească masa, ne face ceai.

Neavând nimic de făcut, îmi scot o carte din desagă, mă așez pe un sac și încep să citesc.

Locul unde ne propunem să petrecem noaptea este cam departe de sat, țăranii nu ne-au văzut sosind, dar prezența noastră este semnalată de *trapa* care îmi conduce oamenii și animalele; niște curioși vin să mă cerceteze.

Unul din ei, auzindu-mă citind cu jumătate de voce, potrivit obiceiului tibetan, se apropie încercând să prindă cuvintele pe care le pronunț. Nereușind, mă roagă să-i arăt cartea. I-o întind.

---

[22] Capelan. Adesea un *trapa* care locuiește, stabil sau temporar, la un laic sau la un lama pentru a citi Scrierile sfinte sau a celebra rituri religioase.

Bâlbâie atunci câteva fraze cu o pronunție ciudată, apoi, dintr-o dată, recunoscând cartea pe care o ține în mâini, strigă din toate puterile către cei care îl înconjoară:

— E despre religia noastră! Este *Chesrab kyi pharol tu tchinpa*[23].

Îmi dă apoi cartea, se dă înapoi câțiva pași și se prosternează de trei ori cu o fervoare impetuoasă, ca să cinstească paginile din Sfintele Scripturi pe care le țin în mână. Mai mulți săteni se grăbesc să-l imite. După ce și-a arătat astfel respectul, „eruditul" pleacă în goană și se întoarce după un timp aducând câteva cărți. Mi le arată și cu ajutorul meu citește câteva pagini. Țăranii care ne privesc continuă să-și arate admirația puternică. Între timp, soarele s-a culcat, lumina a scăzut, suntem obligați să ne întrerupem lectura; dar pe când eu eram atentă la lectură, s-a produs un miracol. Iluminați subit, localnicii au descoperit scopul călătoriei mele.

Satul lor a avut deosebita onoare să vadă născându-se un *tulku*. Acest eminent lama se întoarce de la Lhassa și, în drum spre reședința sa din Mongolia, își va petrece câteva zile în ținutul său natal. Deocamdată, s-a oprit într-o localitate ce se află dincolo de pasul Dza. Iar noi, noi suntem niște oameni pioși care, aflând de prezența acestui lama în regiune, ne ducem să-i dăm cinstea cuvenită și să-i cerem binecuvântarea.

Sunt încântată că acești bravi *gyarongpa* au inventat singuri povestea. Mă scutesc de a inventa eu una.

Sentimentele de devoțiune care ni se atribuie sunt imediat răsplătite. Ni se aduc diferite provizii de drum, printre care trei ouă și un coșuleț plin cu nuci.

S-a făcut noapte, sătenii pleacă. Tobgyal și Seunam s-au întors și ei. Au băut ceai și vor începe să instaleze corturile. Când totul va fi în ordine, vor pleca să adape animalele care erau prea încălzite ca să bea de cum sosiseră.

În vreme ce ne desfacem corturile, vântul se ridică brusc și, aproape imediat, devine violent. Încep să regret că am refuzat ospitalitatea oferită. Noaptea se anunță rea și aș fi petrecut-o fără îndoială mai confortabil sub un acoperiș. Cum reflectam astfel, în depărtare se aude tunetul. Servitorii mă întreabă: să continuc

---

[23] Scris *Chesrab kyi pharol tu phynpa*: traducerea tibetană a tratatului de filozofie sanscrit *Prajnăpăramitā*. Întreaga lucrare se compune din douăsprezece volume mari, dar există și numeroase extrase alcătuind broșuri, ca aceea pe care o citeam.

să instaleze corturile? Este sigur că vom avea curând o ploaie mare. N-am putea să ne căutăm un adăpost în vreo casă?...

Mi se pare un lucru dificil. Locuința fermierului unde sunt adăpostiți catârii noștri e la celălalt capăt al satului. Ca să ne ducem acolo bagajele cu spatele ne-ar cere prea mult timp... Putem cere adăpost în altă parte?...

Seunam propune să ne ducem la o căsuță pe care a zărit-o nu departe de noi, în spatele unui dâmb și al unui grup de copaci care mi-au ascuns-o. Tunetul se aude mai aproape. Înțeleg că băieții mei doresc din tot sufletul să se pună la adăpost. Să se ducă deci să ceară găzduire la mica fermă din apropiere.

— Cine ar îndrăzni să refuze niște călători pe timp de furtună! zice Seunam plin de încredere.

Ceilalți sunt de acord cu el, sunt gata să-l impresioneze pe stăpânul casei. De altfel, trebuie să ne grăbim dacă nu vrem să fim udați. Servitorii închid în grabă sacii deschiși, iau cu ei corturile pe jumătate desfăcute și fug spre casă. Sunt primiți cu amabilitate, așa cum am prevăzut. Yongden și cu mine îi ajutăm la aducerea lucrurilor. Picături mari de ploaie încep să cadă. În sfârșit, după câteva drumuri de la locul nostru la locuința țăranilor, toate bagajele sunt la adăpost.

Mica fermă unde ni s-a dat găzduire este locuită de doi țărani de vârstă mijlocie, soț și soție. Locuința lor, situată deasupra staulului, nu are decât două încăperi: bucătăria și, separată de aceasta printr-o terasă, o cameră plină de alimente, haine, lână de tors, legături de lemne uscate, saci, lăzi și o grămadă de obiecte heteroclite, acoperite de un strat gros de praf. *Nemo*[24] promite că îmi va face un loc aici pentru a-mi instala patul de campanie, iar bărbații vor dormi în bucătărie, împreună cu stăpânii casei.

Oricum, mă bucur că am găsit acest adăpost. Furtuna a venit, vântul a devenit cumplit, iar o ploaie amestecată cu grindină bate în pereții casei. Suntem mai bine aici decât în corturi și putem cina în liniște.

Nemo s-a oferit să ne pregătească supa, cu *tsampa* și carnea pe care i le dăm. Va adăuga napi și gulii și știe că va fi invitată, împreună cu soțul ei, să mănânce cu noi. În așteptarea supei, bem ceai cu unt.

---

[24] *Nemo*: denumire familiară, dar politicoasă, folosită pentru stăpâna casei când aceasta e din popor.

Vijelia era prea violentă ca să dureze multă vreme; la mai puțin de o oră de la sosirea noastră la fermă, ploaia încetează.

Seunam și Tobgyal se vor duce în sat să adape animalele și să le umple ieslea cu paie. Cum gazda noastră îl scutește pe Sotar de pregătirea mesei, va merge și el cu prietenii săi pentru a-i ajuta.

Cei trei bărbați își așcază ulcelele goale pe podea lângă zid[25] și ies. *Nepo*[26] iese după ei să ia laptele și legumele pe care ni le-a promis, iar nevastă-sa va face puțină ordine în camera unde voi dormi.

Câteva minute mai târziu, un tânăr intră în bucătărie și, fără să ne spună vreo vorbă, se așează într-un colț. Gazda noastră se întoarce, aruncă o privire indiferentă nou-venitului, apoi, văzând o ulcică de lemn care se află pe podea, lângă el, îi toarnă ceai și-i pune alături un săculeț plin cu *tsampa*. După care se întoarce la vatră, atâță focul și se ocupă de masă.

Băiatul rămâne în continuare tăcut, nici măcar nu i-a mulțumit femeii care l-a servit. Vâră mâna cu stângăcie în sacul cu *tsampa* și când o scoate, o bună parte din făină îi cade pe jos. Ce-i mai rămâne în mână aruncă în ceai, apoi învârte terciul cu degetele, fără să se uite la ce face, cu privirea pierdută în gol, parcă inconștient. În fine, își duce ulceaua la gură și-o ține acolo, lipită de buze, fără să înghită.

În vreme ce taie carnea în bucățele mici pentru supa noastră, *nemo* observă pe furiș purtarea ciudată a tăcutului individ. Pe când ea se duce să ia, pentru foc, câteva ramuri uscate pe care le smulge dintr-o legătură pusă într-un colț al bucătăriei, băiatul se ridică, ulceaua îi cade din mâini, și iese ca un automat.

Yongden și cu mine am înțeles.

— E un idiot, îmi spune lama în șoaptă.

Dau din cap aprobator.

La zgomotul făcut de ulcică, *nemo* a întors capul. Îl vede pe bietul smintit cum trece pragul și dispare.

---

[25] Ca să mănânce, oamenii din popor, mai ales cei de la țară, se așează pe podea sau pe o bucată de covor, cu picioarele încrucișate. Ulcelele și farfuriile cu băutură și hrană sunt așezate în fața lor pe podea — la cei mai înstăriți, ele sunt puse pe o măsuță foarte joasă. Cei din înalta societate mănâncă așezați pe un maldăr de perne, având în fața lor o masă lungă, a cărei înălțime e calculată în funcție de înălțimea pernelor. Servitorii mei și-au băut ceaiul așezați pe podea, fără vreo masă pe care să-și așeze ulcelele. Apoi, fiecare și-a pus ulceaua la loc ferit, lângă zid, ca s-o găsească la întoarcere. Așa este obiceiul locului.

[26] *Nepo*: stăpânul casei, când acesta este un om din popor.

— Ce are servitorul vostru? ne întreabă. Ai zice că-i nebun.

— Cum servitorul nostru? Nu-i servitorul nostru.

— Nu-i unul din oamenii care au rămas în sat cu animalele?

— Nici vorbă. Nu-l cunoaștem. Lângă catâri au rămas numai doi chinezi, iar aici, cum ați văzut, cei trei servitori ai noștri.

— De ce nu ați spus că nu era servitorul vostru?

— Am crezut că era de-al casei. Doar i-ați dat ceai.

— I-am dat ceai pentru că am crezut că era unul din oamenii voștri.

— Să nu vă pară rău. Ați făcut o pomană. O să fiți răsplătită pentru ea. Nefericitul acela nu e întreg la minte. E un idiot. Și-a împrăștiat *tsampa* și ceaiul fără să mănânce și să bea. Parcă ar fi vrut s-o facă și nu putea.

Dumnezeule! Ce cuvinte imprudente am spus fără să bănuiesc ce consecințe vor avea! Femeia păli.

— Nu-i așa, se bâlbâi ea, ați remarcat și dumneavoastră? Voia să mănânce și nu putea...

Căzu pe gânduri. În clipa aceea, câinii lătrară cu furie, așa cum făcuseră la sosirea noastră. Se întorceau băieții.

Cum intrară, văzură imediat *tsampa* și ceaiul vărsate pe jos și ulceaua răsturnată. Tobgyal se repezi și o luă.

— Ce-i asta? spuse cu mânie. Cine s-a folosit de ulceaua[27] mea?

Mi-am dat seama atunci că ulceaua lângă care se așezase idiotul era a lui Tobgyal care o pusese acolo. Văzându-l pe băiat lângă ulceaua servitorului meu, *nemo* crezuse că era a lui și că băiatul aștepta politicos, în liniște, să-i fie umplută cu ceai.

Fermiera nu dădea nici o atenție indignării lui Tobgyal. Auzindu-i pe câini cum latră, tresărise ca lovită de un gând neașteptat.

— Și..., zise ea, când omul a intrat, câinii n-au lătrat, iar când a plecat, n-au lătrat nici atunci... *Kyab su tchiwo!... Lama kieno*[28]...

Ce-avea, ce se întâmplase?

---

[27] Fiecare tibetan are una sau mai multe ulcele personale. Potrivit obiceiului, nimeni nu trebuie să bea din ele, în afara proprietarului.

[28] Exclamații curente în caz de primejdie, de nenorocire etc. Prima înseamnă: „Iau un adăpost" sau „Plec la un adăpost", iar a doua „Să știi, oh, lama!" sau „Lama o știe". E o chemare adresată unui ghid spiritual sau întemeietorului sectei din care faci parte, implorându-l de a-l privi pe credincios, de a vedea primejdia care-l amenință, nenorocirea care-l doboară etc.

Îl chemă pe bărbatu-său şi-i povesti ce se petrecuse. Omul se întunecă la faţă.

— Semn rău, spuse apoi. Nu a fost un om, ci un demon. Ceaiul şi *tsampa* nu sunt hrana pe care şi-o doresc cei de soiul lui, ei se hrănesc cu „suflul vital" al fiinţelor... Cine l-a adus aici?...

— Vorbeşti fără socoteală, *nepo*, i-am spus. N-a fost nici un demon. N-a fost decât un om sărac cu duhul. Dacă nu-i din satul vostru, înseamnă că rătăceşte fără ţintă, neştiind încotro se duce. Trebuie să-l căutăm şi să-i dăm un adăpost. Mâine o să încercaţi să aflaţi de unde vine ca să-l trimiteţi la familia sa.

— Ia lanterna, i-am spus lui Seunam, şi du-te să vezi dacă nu se învârte vreun băiat pe-aici... Dacă-l întâlneşti, îl aduci binişor, e un biet idiot.

Auzindu-mă, ţăranca s-a pus de-a curmezişul uşii.

— N-ai să ieşi de-aici, n-ai să te duci nicăieri! ţipa. N-o să-mi aduci aici demonul!

— Las' c-am să-l primesc eu, dacă se mai arată cumva! îi întări vorbele soţul, scoţând din teacă o sabie atârnată de perete.

Acum nu mai era vorba de un nebun, ci de doi, care stăteau în faţa mea şi, fără îndoială, mai primejdioşi decât primul. Să te împotriveşti ideilor superstiţioase ale fermierilor era imprudent. Bietul nebun risca mai puţin rătăcind pe coclauri decât dacă-l aduceam aici unde voiau să-l masacreze. N-am insistat. Sotar a înlocuit-o pe bucătăreasa prea răvăşită ca să-şi mai continue treaba, am mâncat repede şi m-am retras în camera mea.

Încă nu adormisem când fiul meu bătu încet la uşă. I-am deschis şi am văzut că-şi adusese şi păturile.

— Dacă îmi daţi voie, îmi spuse, am să dorm aici.

— Sunteţi prea mulţi în bucătărie, n-ai loc?

— Nu-i asta! Povestea cu idiotul nu-mi dă pace.

— De ce?

— Pentru că dobitocii ăştia şi-au vârât în cap că era un demon şi-au tras concluzia că l-am adus noi, în urma noastră. Le cunoaşteţi ideile când e vorba de demoni.

— Ei şi, ce să facem?... Dormi aici, dacă vrei.

Tânărul îşi întinse păturile pe jos în faţa uşii pe care trebuie s-o las deschisă. Mă sufoc în camera asta fără aer, plină de mirosurile pe care le răspândesc toate lucrurile îngrămădite în ea.

Noaptea, mă trezeşte un zgomot neobişnuit. Cineva merge încet, în picioarele goale, pe terasă. Cine-o fi? Vreun hoţ? Puţin

probabil. Totuşi, mă ridic iute, îngenunchez lângă Yongden, îi pun pătura pe gură, ca să nu i se audă vocea dacă vorbeşte trezit brusc din somn, şi-i spun la ureche:

— Vine cineva, trezeşte-te.

Lama încă nu-şi dăduse păturile la o parte când apăru vizitatorul nocturn. Era Seunam.

— Am venit să vă previn, spuse. *Nemo* e bolnavă, a gemut toată noaptea, plângându-se de dureri la inimă. Zice că demonul care a venit ascară i-a luat „suflul vital"[29] ca să-l mănânce şi c-o să moară. Bărbatu-său ne acuză c-am adus demonul cu noi. E foarte pornit împotriva noastră şi a blestemat toată noaptea. Noi n-am închis măcar un ochi. Am ieşit ca şi când aş fi vrut să mă ușurez, pentru că voiam să vă înştiinţez de ce se petrece.

Yongden luă imediat o hotărâre.

— Trebuie să plecăm, spuse el, trebuie să plecăm imediat înainte ca *nepo* să aibă timp să răspândească toate aiurelile în sat. Boala neaşteptată a femeii o să provoace o impresie urâtă... Dacă starea ei se înrăutăţeşte, ţăranii, aţâţaţi de povestea cu demonul, ar putea să ne maltrateze...

— Mi-e teamă că aşa vor face, făcu Seunam.

Aveau dreptate. Situaţia, oricât ar fi fost de ridicolă, era gravă. Superstiţia, profund înrădăcinată în tibetani, că nişte demoni rătăcitori merg pe urma călătorilor, pătrund o dată cu ei în casele unde sunt primiţi şi acolo smulg şi „mănâncă" viaţa oamenilor şi a animalelor, putea provoca o criză de furie colectivă la ţărani. Să discuţi cu ei, s-o îngrijeşti pe *nemo*, a cărei boală era fără îndoială provocată numai de spaimă, ar fi fost inutil. Mai bine să fugim.

— Ascultă, îi spusei lui Seunam, în două ore se luminează. Mergi imediat şi caută-i pe conducătorii de catâri, spune-le că astăzi vreau să fac o etapă mai lungă, ca să mă întâlnesc mai repede cu lama-*tulku*, căruia ţin să-i fac o vizită. Mai cu seamă nu le vorbi de „demon". Grăbiţi-vă toţi trei să aduceţi catârii. Dacă *trapa amtcheud* sau alţii de la fermă se trezesc şi-ţi pun întrebări, spune-le, ca şi conducătorilor de catâri, că vreau să-l văd cât mai curând pe lama.

— Cât vă trebuie să faceţi bagajele?

---

[29] Scris *dbugs*: suflul. În Tibet, se aude adesea vorbindu-se despre aceşti demoni denumiţi *Kie doi u lenken* (scris *skye hgroi dbugs len mkhen*) „cei care iau sufletul fiinţelor". Vezi pe această temă „Les mangeurs de souffles vitaux", în cartea mea *Mystiques et magiciens du Tibet* şi în *Voyage d'une Parisienne à Lhassa*.

— Am împachetat totul aseară. În afară de patul lui *Jetsun Kuchog* și de pături, totul e gata să fie încărcat.

— Bine, grăbește-te. Câinii sunt legați, n-ai de ce să te temi. *Nepo* te-a văzut ieșind, o să creadă că ești în curte și n-o să se mire dacă vor lătra.

— Cred c-am să sar în câmp, pe la capătul terasei, câinii sunt legați în partea opusă, poate nu mă vor simți. *Nepo*, ocupat cu bolnava, nu-și va da seama bine de lipsa mea dacă dulăii nu vor face zgomot.

Yongden aprobă și îi lăsă să facă după cum au spus.

Seunam este înalt, tânăr și sprinten, terasa nu este înaltă, a sărit repede peste bețele care formează balustrada. Iată-l cum pleacă alergând prin întuneric. Câinii nu s-au trezit. Ai zice că jucăm o dramă romantică. Aproape că-mi vine să râd, dar lama este serios.

— Urâtă treabă! spune.

M-am îmbrăcat repede, nu te prea dezbraci când călătorești prin Tibet. Nu-mi scosesem decât roba de deasupra și cizmele. Împreună cu fiul meu strângem patul și păturile și le punem la loc în sac. Apoi așteptăm.

Timpul ni se pare lung. În sfârșit, auzim tropotul înfundat al copitelor plescăind în noroi.

Yongden se duce să-i anunțe pe Sotar și Tobgyal. Îi spune bărbatului, lui *nepo*, povestea pe care am inventat-o.

— Ardem de nerăbdare să-l vedem pe *tulku*, plecăm devreme ca să putem străbate o bucată mai mare de drum în timpul zilei.

Cred că vizita pe care o vom face acestui sfânt om a impresionat-o oarecum pe gazda noastră; nu mai este atât de sigur că niște oameni atât de pioși ar putea atrage după ei demoni. E bine să profităm de îndoiala sa.

Mă apropii de bolnavă, dar bărbatu-său mă dă la o parte și nu mă lasă s-o ating. Nu insist. Când, după câteva zile, o să-i treacă teama, și va vedea că n-a plecat din lumea aceasta, febra o să dispară de la sine.

Animalele sunt încărcate la lumina lanternelor noastre chinezești și ne punem în mișcare.

Cărarea care urcă spre trecătoare a fost tăiată prin pădurea neumblată, oamenii locului circulă acolo cu piciorul sau pe cai mici de Szetchuan, iar copacii au fost sumar curățați de ramuri ca să se poată trece. Călărind pe catârul meu mare de Sining, depășesc înălțimea obișnuită și merg cu capul prin frunziș, riscând adesea să fiu chiorâtă de vreo cracă. La un moment dat, nu mai

pot înainta defel. Catârul, neînțelegând de ce nu-l las să meargă, încearcă să urmeze șirul tovarășilor săi, băieții mei trebuie să-l țină pe loc și să mă scape, tăind crăcile din jurul meu cu săbiile.

Plecarea noastră precipitată nu ne-a îngăduit să mâncăm, animalele sunt nemâncate și ele; spre prânz, dau semnalul de oprire. În timp ce unii dau catârilor grăunțe, ceilalți adună crengi uscate, focul este aprins și ne desfătăm curând cu mai multe ulcele de ceai cu unt. Urmează restul meniului: câteva bucăți de carne friptă chiar pe jarul aprins și pâine pe care am copt-o la Tsakalo.

În timp ce mâncăm, sosește un călăreț.

— Unde vă duceți? îl întreabă Tobgyal, după obiceiul tibetan de a-i chestiona pe călătorii întâlniți. Și tot după obiceiul locului, Yongden adaugă:

— Veniți să beți niște ceai cu noi.

— Mulțumesc, nu beau, răspunde călărețul, sunt grăbit.

— Încotro vă duceți?

— La *Kuchog-tulku*, de partea cealaltă a pasului. Femeia la care ați dormit a murit în zori. Îi duc roba ca lama să facă *poa*[30].

Vorbește fără să se oprească din mers. Ultimele cuvinte au fost strigate de departe, când copacii îl ascundeau, vocea unei făpturi invizibile care ne-a aruncat, prin pădure, știrea uluitoare: „Femeia a murit!"

Suntem năuciți. Conducătorii noștri de catâri nu trebuie însă să afle; din pricina fricii ar fi în stare să ne părăsească. Mi-am regăsit repede calmul:

— Biata femeie! zic. Era deja foarte bolnavă când am sosit noi.

Vorbele mele au darul să-i liniștească pe chinezi, moartea gazdei și vizita noastră la ea nu au nici o legătură evidentă, deoarece boala era anterioară sosirii noastre.

Oare nu cumva, convins acum pe deplin că un demon a mâncat „viața" nevesti-sii și că noi am adus demonul la ei, își va asmuți fermierul prietenii? O să ne urmărească cumva?

Yongden nu crede. Ședința de lectură dovedind că suntem oameni „cunoscători de religie" și scopul pios al călătoriei noastre — vizita la *tulku* — îi vor face pe săteni, crede el, să pregete înainte de a ne molesta.

Previziunile lui se adeveresc. Nimeni nu ne-a supărat.

Gazda noastră murise de frică. Nu aveam nici un fel de îndoială. Avea, probabil, o dereglare cardiacă care o făcea să nu

---

[30] Rit care îndreaptă „spiritul" unui mort către un loc fericit. Vezi capitolul „La Mort et son au-delà" din *Mystiques et magiciens du Tibet*.

suporte emoțiile violente. Nu m-am mirat când am văzut că teroarea pe care-o resimțea îi provocase febră, dar n-aș fi bănuit niciodată că treaba putea să aibă un sfârșit tragic.

Deși complet nevinovată de această moarte, am resimțit multă vreme apăsarea unei grele responsabilități. Îmi spuneam că dacă nu m-aș fi găsit la ea când intrase bietul idiot, fermiera l-ar fi primit altfel. Ar fi înțeles că are de-a face cu un smintit și, poate, nu și-ar fi imaginat această absurdă poveste cu demoni... Am fost atât de impresionată de acest trist eveniment încât, deși nu avea în sine nimic care să-l asimileze cu un „fenomen" anormal sau de ordin ocult și deși nu-i căutam nici o explicație, l-am povestit mai multor lama. Și așa mi-a fost propusă cea mai ciudată explicație ce poate fi imaginată cu privire la personalitatea adevărată a celui pe care-l luasem drept un simplu smintit și pe care continuu să-l cred astfel. O poveste fantastică se grefa pe această explicație și cum, dincolo de caracterul ei extraordinar, ea se leagă de anumite credințe ale ocultiștilor tibetani, cred că-mi pot îngădui să o intercalez aici.

Alak Ngags Tchang, învățat de faimă în științele secrete, nu admitea că băiatul ciudat, a cărui vizită i-a fost fatală gazdei mele, a fost un demon autentic. Ezita însă și să fie de acord cu mine, care consideram că băiatul nu era decât un biet dement. Fără s-o afirme categoric, sugera că băiatul putea fi un *tulpa* scăpat de sub controlul magicianului care-l crease[31], ce rătăcea la întâmplare,

---

[31] Tibetanii cred că inițiații într-o anume învățătură esoterică au puterea de a crea făpturi-fantomă (*tulku* sau *tulpa*) ce se pot comporta în lume ca niște persoane naturale. După budiștii *mahayana*, această putere o au bodhisattva. *Tulpa* este format într-un fel supranormal și este lipsit de conștiință proprie. Nu este decât o formă goală, însuflețită și condusă de magicianul care a modelat-o. Dimpotrivă, *tulku* se naște în mod firesc. Este o ființă tot atât de reală ca și noi și, deși posedat de „spiritul" celui care l-a dorit ca instrument, are totuși o voință proprie datorată nașterii sale carnale. Cu toate acestea, mai ales în povestirile epice, termenul *tulku* este adesea folosit pentru *tulpa*. Este însă o licență incorectă. Ocultiștii tibetani cred că, în anumite cazuri, *tulpa* acționează ca un magnet, putând atrage elemente de diferite ordine ce există în jurul lor și, asimilând-le, ajung să-și completeze personalitatea, devenind, într-o anume măsură, indivizi conștienți. Dorința de a-și păstra existența și de a o face independentă de creatorul lor se poate, atunci, trezi în ei și o luptă îndârjită, dusă în general cu mijloace psihice în loc de mijloace fizice, începe între magician și creatura sa, primul încercând să dizolve creatura și lovindu-se de rezistența și de atacurile lui *tulpa* care, la rândul său, se străduiește să-și distrugă maestrul, pentru a-și cuceri independența. Teoriile ce privesc acest subiect constituie una din cele mai ciudate [illegible] ale învățămintelor esoterice tibetane și sunt considerate extrem de secrete.

nefiind ajuns decât la un rudiment de conștiință, asta dându-i aparențele unui idiot.

Putea oare făptura asta să fi provocat, ca un demon „mâncător de suflu", moartea fermierei? După Alak Ngags Tchang, lucrul era extrem de îndoielnic, dar nu imposibil. Și conversația fiind astfel îndreptată spre *tulpa*, învățatul mi-a povestit istoria magicianului Tcheu Tags.

Cum o știa? Puțin înainte de moartea sa, inspirat fără îndoială de exemplul celebrului ascet Milarepa, Tcheu Tags își dictase biografia unuia dintre discipoli, recomandându-i în mod special să-i prevină de primejdiile legate de crearea unui *tulpa* pe aceia dintre colegii lui, *ngagspa*[32], care ar fi fost ispitiți să încerce acest lucru.

Discipolul, prieten al maestrului spiritual al lui Alak Ngags Tchang, îi relatase istoria acelui *tulpa* creat de Tcheu Tags și, la rândul său, interlocutorul meu a auzit-o de la maestrul său.

Tcheu Tags *ngagspa* nu era nici sfânt, nici înțelept. În tinerețea sa comisese o crimă. Cedând, într-o seară, unei neașteptate văpăi de patimă, a atacat brutal o fată *dokpa*[33], pe care o dorea de multă vreme. Apoi, cum victima striga după ajutor și furia senzuală era acum stinsă, iar el se temea de răzbunare, a aruncat-o cu sânge rece în râul din apropiere și, împreună cu ea, și cofa cu care fata venise să ia apă.

A plecat apoi foarte liniștit, fără să resimtă vreo emoție. Oamenii din corturile negre au căutat fata dispărută și n-au găsit decât cofa, prinsă între stânci. Din acel moment, totul era clar: era vorba de un accident... Fata se aplecase prea mult deasupra apei și își pierduse echilibrul, căzuse în râu și curentul o luase cu el. Pe una din robele ei, Tcheu Tags, impasibil și solemn, a celebrat slujba pentru morți, *poa*[34], care trimite spiritul morților în paradisul „Marii Beatitudini", *Nub Dewa Tchen*.

Anii au trecut. Tcheu Tags a devenit bogat și celebru. El aprofundase cele mai secrete științe magice. De nepătruns, la fel cu zeitățile înfricoșătoare cu care avea de-a face, Tcheu Tags făcea obiectul unui respect amestecat cu spaimă. Cu toate acestea, nu se bucura de succesul său: înlăuntrul lui îl rodea un vierme.

---

[32] *Ngagspa* (scris *sngagspa*), „oameni ai cuvintelor secrete": magicieni.

[33] *Dokpa* (*hgrogpa*), literal: „oameni ai pustietăților", adică păstorii ce trăiesc în corturi în marile pustietăți cu iarbă ale Tibetului.

[34] Corpul mortului nefiind prezent, ritul poate fi celebrat pe un obiect care i-a aparținut.

torturându-l: știa că e bătrân și gândul morții apropiate îl înspăimânta.

Să trăiască!... Bătrânul magician nu avea decât o dorință; toate victoriile trecute, bogățiile, gloria nu valorau nimic. Voia să continue să trăiască ani lungi, și alți ani lungi, iar el, iscusit în a face atâtea minuni, nu știa mijlocul eficace ca să-și prelungească timp de secole viața.

Și totuși, acest mijloc exista. Un manuscris vechi pe care îl descoperise în biblioteca prăfuită a unui *ngagspa* mort de curând spunea că un *ter*[35], ce vorbea despre acest subiect, fusese îngropat de Padmasambhava într-o peșteră aproape de vârful lui Khang Tise[36].

Îi trebuia cartea, dar cum să pună mâna pe ea?

Oricât de greu ar fi fost lucrul pentru el, la vârsta lui, poate că ar reuși să facă lungul drum dintre Ga[37] și Khang Tise, dar o dată ajuns la picioarele muntelui sfânt, îi va fi imposibil să-l urce. Totuși, lui Tcheu Tags îi era sete de nemurire în carnea lui de acum.

Atunci, meditâ și-și aminti de maxima maestrului care-l inițiase în misterele metodelor esoterice: „Există întotdeauna un mijloc pentru a ajunge la scop. E vorba doar de a-l descoperi."

Pentru cazul său, „mijlocul" exista. Dacă trupul îi era lipsit de puteri și membrele anchilozate, dacă învelișul de carne al lui Tcheu Tags nu putea fi instrumentul eficace al voinței lui Tcheu Tags, această voință era în stare să creeze un alt instrument mai bun pentru a-i servi planurile.

Magicianul cunoștea arta de a produce *tulpa*, plăsmuiri înzestrate cu toate facultățile fizice ale ființelor reale, dar lipsite de viață proprie, însuflețite de gândirea creatorului lor și mișcându-se după voința lui. Nu o singură dată folosise aceste creaturi efemere. Va recurge și acum la ele. Un *tulpa*, având în el dorința arzătoare de viață a lui Tcheu Tags, robust datorită energiei pe care i-o va da spiritul lui viguros în ciuda decrepitudinii trupului, se va duce în locul său la Khang Tise și, ascultând de impulsurile pe care i le va transmite, va dezgropa, la locul indicat, prețiosul tratat al lui Padmasambhava și i-l va aduce.

---

[35] *Ter* sau *terma*, vezi p. 112.

[36] Munte sfânt pentru tibetani și hinduși. Aceștia din urmă îl numesc Kailasa și cred că pe el se află locuința lui Shiva. Este situat în vestul Tibetului.

[37] *Ga* este numele unui teritoriu din ținutul Kham, în estul Tibetului.

Tcheu Tags se retrase în meditație severă, închizându-se în întuneric, și se puse pe treabă. *Tulpa* se formă. Așa cum voise magicianul, avea înfățișarea unui tânăr *trapa*, personajul cel mai bine ales pentru a întreprinde, fără a fi remarcat, un pelerinaj la muntele sfânt.

Fantoma a stat mai multe luni închisă împreună cu creatorul ei, care o însufleția treptat pronunțând *mantrele*[38] potrivite și trecându-i o parte din propria-i substanță subtilă. Când a considerat-o în stare să se miște în lume ca o ființă naturală, Tcheu Tags i-a dat libertate și aceasta a plecat. Dar, deși separată de magician, o legătură ocultă o unea cu acesta și *tulpa* continua să fie acționat de voința magicianului care, datorită clarviziunii sale, putea să-i urmărească toate mișcările.

Tulpa mergea zi și noapte. Nu avea nevoie nici de mâncare, nici de băutură, nici de odihnă. Forța *mantrelor* pronunțate asupra lui și energia născută din concentrarea gândirii magicianului îl susțineau.

Astfel, falsul pelerin a străbătut Lhassa, Jigatze și a mers mult pe firul râului Yesru Tsangpo. Apoi, după ce a trecut prin nenumărate sate și pe lângă nenumărate *dzong*[39], a ajuns la niște *tchang-thang*, asemănătoare celor din apropierea teritoriului Ga, unde nu trăiesc decât păstori.

Într-o zi, cum își continua drumul, ajunse la o așezare de corturi. Câinii nu l-au lătrat când s-a apropiat. Mergând drept în fața lui, s-a lovit de un țăruș de cort și s-a oprit pe loc. În cort era o tânără fată.

La celălalt capăt al imensului Tibet, Tcheu Tags a resimțit șocul care-l țintuise pe *tulpa*, a văzut fata din cort și a recunoscut-o: era cea pe care o violase și omorâse cu șaizeci de ani în urmă.

Bătrânul magician știa că toate faptele noastre, bune sau rele, au efecte care ne ajung mai curând sau mai târziu, aducându-ne bucurie sau durere, dar vechea sa crimă nu-i fusese niciodată o piedică în calea succesului și aproape că încetase să se mai teamă de pedeapsă.

---

[38] Formule magice. *Mantra* este numele lor sanscrit. Tibetanii l-au adoptat în limbajul literar. Echivalentul lor în tibetană este *zung* (scris *gzungs*) sau *ngag* (scris *sngags*).

[39] *Dzong* (scris *rdzong*): fort; în prezent, mai înseamnă reședința unui guvernator de provincie sau a unui șef de trib.

Profunda sa știință îi permitea să pătrundă secretul, ascuns omului obișnuit, al existențelor trecute ale ființelor, oricare ar fi ele. Se cufundă în meditație profundă și imaginile ce niciodată nu puteau fi șterse ale evenimentelor care se petrecuseră îi apărură.

Își văzu victima dusă de curent și o auzi cum îl ruga pe Domnul Compasiunii, puternicul Tchenrezigs, să aibă grijă de ea. *Om mani padme hum!* spunea ea. *Nub Dewa Tchen kyi chinka la kiewar tchog*[40]. Și cum în timpul scurtei sale vieți recitese cu sârguință *mani* și fusese plină de caritate, Tchenrezigs o primi în preafericitul său regat. Cu toate acestea, meritele ei nu erau destul de mari ca să-i îngăduie să rămână acolo mai multă vreme. Abia se scurseseră patruzeci de ani de-ai noștri — ceea ce în *Nub dewa Tchen* corespunde la mai puțin de o oră — că tânăra se și renăștea în lumea noastră și într-o stare asemănătoare cu cea avută în viața ei precedentă. Din nou, era fată de păstor și trăia în cort.

Tcheu Tags, care nu știuse niciodată ce-i frica, tremură. Ora pedepsei sosise. Dar nu se lăsă învins de teamă, hotărî să lupte și se crezu în stare să învingă obstacolul care părea că se opune planului său. În primul rând, trebuia ca *tulpa* să se îndepărteze de cort și să-și continue drumul.

Își concentră cu putere gândurile pentru a comunica fantomei voința sa, făcând-o să meargă mai departe, dar pentru prima oară *tulpa* nu ascultă.

Tânăra fată, văzând un *trapa* pelerin afară, ieși și-l rugă să intre pentru a se odihni și a bea ceai. *Tulpa*, ascultând de o forță mai mare decât cea a creatorului său, intră.

Făcut din substanța subtilă a lui Tcheu Tags, conținând prin aceasta sentimentele ce-l însufleteau pe Tcheu Tags în momentul când îl făurea, călătorul fantomă purta în el, latentă, dorința pasionată de a trăi și, brusc, în contact cu influențele ce proveneau din actul criminal al lui Tcheu Tags, această dorință deveni activă. În același timp, senzualitatea lui Tcheu Tags se trezea în *tulpa*. Magicianul și creatura sa nu erau decât un singur spirit în două forme materiale.

Sau cel puțin așa fuseseră până atunci, căci acum acționau alte forțe. Dorința de a trăi și tendințele senzuale legate de forma *tulpa*-ului atrăgeau, ca un magnet, elemente străine care aveau să

---

[40] „De m-aș putea renaște în Paradisul Marii Beatitudini."

intervină în opera magicianului. Creatura sa căpăta vag conștiința de sine.

Tulpa se așeză, părea obosit, lucru firesc pentru un pelerin. Închise ochii, și ceilalți îl crezură adormit. Părinții fetei, oameni pioși, se considerară fericiți să găzduiască un călugăr care se ducea la muntele sfânt. Au trecut zile, apoi săptămâni. *Tulpa* se împotrivea la presiunea exercitată asupra lui de către magician. Nu voia să meargă la Khang Tise; fata acelor *dokpa* îi plăcea. Alimentat de aporturi străine de voința magicianului, pradă altor spirite decât spiritului acestuia, în el se năștea o inteligență proprie. Acum, legătura subtilă care-l unea pe omul-fantomă cu Tcheu Tags nu mai era doar un canal prin care voința maestrului era transmisă *tulpa*-ului de-a lungul acestui fir conducător, conștiința rudimentară a creaturii se scurgea ea însăși și lua contact cu cea a creatorului său, pătrunzând în planurile lui. Așa a înțeles *tulpa* că existența lui era măsurată, că, o dată misiunea sa îndeplinită, va fi distrus. Acest lucru nu-l dorea. El voia să trăiască.

Tcheu Tags îi surprinse revolta. Bătrânul magician se închise din nou în întuneric. Folosi *mantrele* cele mai puternice, concentrările de spirit cele mai epuizante, cele în timpul cărora energia vitală se scurge toată într-un unic șuvoi. Își chemă în ajutor zeitățile tutelare. Nimic nu-l putu urni pe *tulpa* spre peștera unde era ascuns tratatul cu secretul nemuririi.

Dimpotrivă, Tcheu Tags își dădu seama că fantoma, întărită de ajutorul ființelor și lucrurilor pe care le încorporase, începea să-i sustragă din energia și viața lui proprie.

Primejdia care îl păștea îl îngrozi. Acum nu mai era vorba de un tratat ce învăța arta de-a deveni nemuritor, trebuia să se apere de o distrugere iminentă, să-l distrugă pe *tulpa* revoltat.

Tcheu Tags încercă să-l aducă la Ga, socotind că îi va fi mai ușor când îl va avea în mână. În zadar. Din ce în ce mai conștientă, fantoma, devenită aproape om, surprindea ce uneltea magicianul împotriva sa și se apăra cu toată puterea pe care i-o dădea dorința de a trăi.

La această dorință se mai adăuga un alt sentiment. *Tulpa*, cu facultăți mintale restrânse, nu era capabil să iubească, dar urmările pasiunii criminale a lui Tcheu Tags se manifestau în el; o atracție senzuală, numai pe jumătate conștientă, dar irezistibilă, îl împingea către fata gazdelor sale. Adesea, gândurile îi erau robite de dorința pentru ea și în timpul acestor ore de visare

concentrarea spiritului său, pentru a-şi păstra existenţa, era slăbită. Îndepărtatul magician îşi recăpăta atunci avantajul în lupta lor ocultă, dar şi el se otrăvea cu efluviile rele ale pasiunii sale de altădată, pe care o retrăia în amintiri.

Veni o zi când scena dramei din trecut îi apăru ca prezentă în faţa sa. Prin clarviziune o văzu pe fata acelor *dokpa*, ducând o coşă ca să ia apă de la râu, şi pe *tulpa* ce o urmărea. Atunci, aceeaşi flacără de luxură care se aprinsese în el cu şaizeci de ani în urmă, îl arse cu un foc infernal. De acolo de departe, *tulpa* resimţi apriga muşcătură şi se năpusti asupra fetei.

Totuşi, antrenat de multă vreme în observarea cu perspicacitate a faptelor, magicianul păstra suficientă luciditate ca să prindă ocazia pe care i-o oferea adversarul său. Subjugat de patimă, lăsându-se în voia ei, acesta din urmă nu se mai „apăra". Tcheu Tags se stăpâni. Cu un puternic efort, „reluă"[41] în el *mantra* vitală pe care se baza existenţa *tulpa*-ului şi fata de păstori văzu, îngrozită, cum bărbatul care o strângea în braţe dispare ca un fum.

Efortul acesta epuizase tot ce mai rămânea ca forţă în bătrânul magician. Nu mai supravieţui decât câteva luni. La puţină vreme după ce-şi dictase dramatica biografie unuia dintre discipolii săi, a fost găsit mort pe scaunul de meditaţie.

Nu cred că am fost în stare să redau, într-o limbă străină, veritabilul, halucinantul caracter al acestei poveşti tibetane. Este deopotrivă de greu pentru cei care o vor citi în oraşele Occidentului să înţeleagă impresia pe care ea o produce povestită seara, lângă foc, în pustietăţile *tchang-thang*, când luna, norii şi flăcările albăstrui de *tchiwa*[42] aprinse populează deşertul cu umbre fantomatice. Şi mai greu este încă să imaginezi gândurile pe care ea le trezeşte în cel care, fără să-i accepte toate amănuntele fantastice, ştie totuşi că această istorie ascunde un adevăr.

A doua zi după ce aflasem în pădure despre moartea neaşteptată a gazdei noastre, văzând că nimeni nu venea după noi, temerile mi s-au risipit. Pronosticul lui Yongden se adeverea: nu

---

[41] Ritul „reluării" *mantrelor* are drept scop desfacerea unei lucrări magice care a fost făcută cu ajutorul lor sau împiedicarea (distrugerea) lucrării unui adversar, şi ea bazată pe *mantre*. În ultimul caz, trebuie să cunoşti *mantrele* folosite de adversar.

[42] Scris *lichiba*, balegă uscată de iac, singurul combustibil în centrul şi sudul Tibetului.

erau urmăriți. Poate că sătenii îl însărcinaseră pe călărețul care ne-a vorbit să aducă la cunoștința lui *lama-tulku* ciudățeniile șederii noastre la răposata, lăsându-i acestuia sarcina de a ne pedepsi. Poate că, socotind că ne vor găsi acolo, voiau să se ducă la el în număr mare și să obțină condamnarea noastră și plata unei despăgubiri. Aceste bizare modalități de a acționa sunt ținute în mare cinste în Tibet. Dar mie nu-mi păsa de acest tribunal. Nu intra defel în intențiile mele să-i fac o vizită onorabilului lama mongol.

După obiceiul meu, plecasem pe jos în dimineața aceea, în vreme ce oamenii mei strângeau corturile și încărcau catârii; după o oră de mers, am dat peste un fluviu de noroi, care tăia drumul pe o lungime de aproape trei sute de metri. Un torent peste măsură de umflat luase cu el o bună bucată de munte, smulgând și târând prin pădure stânci și copaci uriași. Învălmășeala formată din amestecul lor se scălda într-un noroi gălbui și adânc prin care torentul, încă mare, își croia o matcă.

Ideea de-a mă înnoi cu cizmele înalte de cauciuc, care-mi venise pe când mă îmbrăcam, mi-a fost probabil sugerată de vreun zeu prieten. Niciând ele n-ar fi putut să-mi fie mai folositoare. Înainte de plecarea mea din Kum-Bum, comandasem la o firmă americană, cu mare clientelă în China, două perechi — una pentru Yongden și una pentru mine. Nici el și nici eu nu le încălțasem încă, păstrându-le pentru cele mai rele împrejurări, temându-ne să nu le stricăm prea repede și știind că ne-ar fi imposibil să le înlocuim în cursul călătoriei. Temerile noastre erau, totuși, neîntemeiate, prețioasele cizme părând a fi veșnice și, în afara serviciilor reale pe care ni le-au adus, au fost și o sursă de distracție când am ajuns printre păstorii primitivi din pustietățile cu iarbă.

Aceștia, care nu avuseseră vreodată altă încălțăminte decât din fetru sau piele, se minunau văzându-ne cum mergem prin apă și cum ne scoatem apoi picioarele perfect uscate din acele cizme miraculoase. Unii dintre ei credeau chiar că în minunea aceasta magia juca un rol.

Așadar, mă aflam singură în fața fluviului de noroi mișcător, cu cizmele mele noi. Să-i aștept pe oamenii mei să sosească și să mă ajute să-l trec mi s-a părut nedemn de un șef de expediție. După ce am încercat trecerea prin diferite locuri, când bălăcindu-mă în noroi, când cățărându-mă pe copacii răsturnați, am ajuns

de cealaltă parte a obstacolului, dacă nu pe un teren uscat, cel puțin pe un teren solid.

Mai încolo, râul pe firul căruia urcam se revărsase și acoperise cărarea înghesuită între stânci. Curentul curgea cu iuțeala unui cal în galop și ne ajungea până la glezne. Începeam să ne simțim obosiți de atâta apă care cădea peste noi din cer sau care ne inunda drumul și, cu toate acestea, nu eram decât la începutul suferințelor noastre.

Continuând să urcăm în pantă blândă, găsim un teren mai bun, unde nu șerpuiesc decât niște pâraie plăcute și nevinovate. Într-o după-amiază, ajungem într-o minunată poiană, aproape de picioarele muntelui. Găsim acolo iarbă bună pentru catârii noștri și un teren plat pentru corturi.

Oameni și animale sunt fericiți să petreacă aici o zi de odihnă și îi încuviințez din toată inima. Călătoriile nu sunt plăcute decât făcute fără grabă, acordându-ți răgazul necesar pentru a privi, a cunoaște îndeaproape ținutul pe care îl străbați și... pentru a medita.

Suntem aproape de capătul lungii noastre ascensiuni. A doua zi ieșim din pădure, străbatem zona desișurilor, apoi pe cea a pășunilor care sunt complet pustii. Cărarea șerpuiește apoi printre locuri fără vegetație, pline de pietre și, în sfârșit, în fața noastră apare zăpada, ce devine curând foarte mare. Această ultimă parte a urcușului este foarte abruptă. O potecă îngustă a fost bătătorită de călătorii care ne-au precedat; o urmăm pe încredere, căci solul nu este deloc vizibil. Obligația de-a nu ne îndepărta de ea ne este iute demonstrată. Niște catâri care au avut fantezia să părăsească șirul ca să se plimbe pe întinderile înzăpezite s-au afundat în zăpadă. Oamenii, mai ușori decât ei, reușesc să se țină pe suprafața încă înghețată și să-i tragă afară, dar cu multă osteneală. Catârul meu alunecă la fiecare pas; cobor și-mi continuu drumul pe jos.

Trecătoarea nu e decât o simplă surpătură făcută într-un vârf ascuțit. Un V a cărui bază, pe unde intră drumul, este atât de îngustă, încât animalele noastre se freacă, cu poverile lor, de pereți. Vârful însuși nu are în acest loc mai mult de trei metri grosime. Se trece imediat pe celălalt versant, unde panta este mai puțin abruptă, în schimb zăpada mai mare. Toată coborârea trebuie făcută cu piciorul până la zona pășunilor.

Altitudinea pasului este, după cum se zice, de aproape 4 500 metri[43].

La distanță mare sub el, primii arbuști întâlniți începeau abia să înmugurească, în acel sfârșit de iunie 1921, când l-am traversat.

Această plimbare prin zăpadă m-a cam obosit. De cum regăsesc pășunile, mă încearcă ispita de a mă așeza și odihni. Nici măcar nu e vorba de a sta așezată, membrele mele au nevoie de o destindere și mai completă. Mă întind și adorm. La câțiva pași de mine, Yongden s-a lungit și el în iarbă. Nu au trecut douăzeci de minute și mă trezesc plină de dureri în tot corpul și-l scol pe lama care ațipise și el. Rezultatul imprudenței noastre de-a ne culca pe pământul umed se și simte. Pe Yongden îl doare gâtul, iar eu am frisoane. Tobgyal, care a rămas cu noi, s-a plimbat păzind catârii; bine a făcut, a scăpat de răceală.

Ne suim iute pe cai. Catârii închiriați nu s-au oprit. Când o să-i prindem din urmă? E imposibil să mergi în trap pe cărările din pădure și oricum nu mergem mai repede decât ei. Conducătorii de catâri au tot interesul să lungească etapele când sunt plătiți în funcție de traseul parcurs. Dacă o să fie deja noapte când ne vom opri, dacă n-o să se poată pregăti cina pentru mine, pentru chinezul nostru nu-i decât un fleac: o ulcică cu ceai, o bucată de pâine și câteva pipe cu opiu îi sunt de ajuns acestui om sobru.

Temperatura îmi crește, am amețeli, urechile îmi țiuie, fiecare mișcare a catârului îmi provoacă dureri violente în șale și în piept. Yongden îmi spune că fața îmi este stacojie, iar el începe să tușească. Ne-ar trebui băuturi calde și să stăm în pat, dar mai e până la asta. Unde se va opri conducătorul de catâri?...

De pe cărarea care coboară în pantă blândă, zărim în fața noastră o vale îngustă împădurită și, în depărtare, un pisc acoperit cu zăpadă. Peisajul este sever, foarte frumos, impregnat de o mare pace, farmecul pe care-l degajă mă face aproape să-mi uit boala.

---

[43] Harta Chinei, colorată diferit după altitudini, confirmă aproximativ această informație. Totuși, îl rog pe cititor să-și amintească că toate călătoriile mele au avut drept scop cercetări orientaliste și etnografice și nu studii geografice. Informațiile privind altitudinile, indicate în cartea de față ca și în cărțile pe care le-am scris înainte, mi-au fost furnizate de călători competenți și de cele mai bune hărți ce există în prezent. Aceste cifre trebuie luate *cu aproximație* și sunt date numai ca cititorul să-și poată face o idee despre ținuturile descrise în aceste povestiri.

Se scurg mai multe ore, ploaia cade cu intermitență; în sfârșit, zăresc, mult sub noi, o ușoară brumă albăstruie care se ridică dintre copaci. Abia se vede, dar când duci o viață de primitiv prin munți și codri, simțurile devin mai ascuțite. Acolo arde un foc; oamenii noștri și-au instalat probabil corturile.

Ne mai trebuie multă vreme până să-i ajungem, dar nu mă înșelasem, focul arde și corturile sunt instalate. Prost ales locul pentru tabără: un teren în pantă, acoperit de iarbă înaltă și udă. Nu era însă nici un alt loc în pădurea deasă; trebuie să ne mulțumim cu el.

Orice mi se va părea bun cu condiția să-mi fie cald și să-mi scot veșmintele ude. Sotar și Seunam, plecați împreună cu chinezii, mi-au făcut patul și au pregătit ceaiul cu unt; beau mai multe ulcele, mă culc sub o grămadă de pături cu o sticlă cu apă caldă în brațe și cu alta la picioare. La rândul său, Yongden face la fel. A doua zi, nu mai avem febră și suntem amândoi proaspeți și bine dispuși, gata să mergem până la capătul lumii.

Lianghokow e mult mai aproape decât „capătul lumii". Rămânem în pădure și-n noaptea următoare, iar a doua zi dimineață ne instalăm corturile la trei *li* [44] de sat. De aici pleacă drumul care duce la locul unde stă în prezent *tulku* mongol, dar am să mă lipsesc de a-i face o vizită.

Yongden se duce în sat să cumpere alimente; nu găsește mare lucru. Aduce șase livre de unt bun, opt livre de făină și un pic de *tsampa* pe care o plătește cu un preț uriaș.

Târgul pe care l-am încheiat cu conducătorii de catâri se termină la Lianghokow. Aș voi totuși să fac o nouă învoială cu ei, pentru a continua coborârea văii. Nu vreau să-mi obosesc catârii, ca să-i am în formă când voi intra în Tibet, unde va trebui să înaintez rapid, fără să cer ajutor cuiva.

Chinezul vrea să-și mai prelungească învoiala câteva zile, dar îmi cere să închiriez șase catâri. Nu am nevoie decât de trei. Nu-mi place să cheltuiesc fără rost. Trebuie să socotesc bine banii ce-i am la mine, deoarece nu am nici o altă posibilitate de-a avea alții până la sfârșitul călătoriei. Între momentul când voi scrie în Europa și cel când voi putea primi banii, vor trece aproape șase luni. În șase luni, socotesc că voi fi ajuns departe.

Resping deci pretențiile conducătorului de catâri. Din cei opt catâri pe care îi avem, cinci sunt aproape sănătoși, rănile fiind

---

[44] Măsură chinezească. Trei *li* fac aproape doi kilometri.

cicatrizate. Îi voi încărca și, ca să le ușurăm poverile, vom purta, fiecare, un sac în spate. Și așa, la 13 iunie, către ora trei după-amiază, o pornim pe jos.

Am greșit neînchiriind cei șase catâri?... Conducătorul de catâri a vrut să se răzbune pentru încăpățânarea mea? A vrut pur și simplu să se acopere pentru serviciile pe care mi le-a adus, informându-l pe magistratul chinez cel mai apropiat de trecerea prin ținut a unor oameni înarmați? L-am bănuit întotdeauna că a jucat un rol în neplăcuta aventură care avea să ni se întâmple și ale cărei consecințe, răsturnându-mi planurile, m-au dus la un nou șir de peregrinări care au durat mai bine de trei ani. Pentru aceste aventuri, dacă bănuielile mele erau întemeiate, fie binecuvântat!

Capitolul V

De la Lianghokow, o cărare bună, mergând de-a lungul râului, coboară prin păduri spre Fupien. Distanța între aceste două localități nu este mare, dar noi am parcurs-o în etape foarte mici. Eram încărcați peste măsură și deloc antrenați să purtăm poveri în spate. Catârii găseau din belșug ce să pască și semiodihna pe care le-o lăsam ajuta la vindecarea rănilor. Și apoi, hoinăreala prin pădurile acestea nu era lipsită de farmec, rămâneam acolo uneori câte o zi întreagă, bucurându-ne de pacea profundă a peisajului ce ne înconjura... Era liniștea dinaintea furtunii.

Fupien, unde ne ducem, își datorează importanța ce i se acordă în regiune faptului că satele din împrejurimi nu au adesea mai mult de o duzină de locuințe. La Fupien există poate vreo patruzeci de case și, în plus, un magistrat chinez își are sediul în această localitate. Din nefericire pentru noi, nu cunoșteam acest din urmă amănunt.

Sosiți seara târziu în apropierea micii aglomerații și nezărind un loc mai bun unde să ne ridicăm corturile, ne instalăm într-un vechi cimitir situat pe o colină. Locul este superb. O câmpie minunată ne oferă un teren amplu pentru corturi, în jurul cărora catârii vor putea paște în voie. E o noapte cu lună plină, numeroasele morminte în ruină ce apar dintre tufișuri și ierburile de tot soiul ne înconjoară cu un decor romantic. Timpul e frumos, rămân multă vreme afară privind jocul de umbre proiectat, printre vechile morminte, de lună și de focul nostru. Peisajul este atât de fantastic, încât nu aș fi mirată dacă mi-ar apărea vreo fantomă, dar nu se arată nici una. Dormim

liniştiţi lângă vecinii noştri, care-naintea noastră adormiseră şi dormeau un mai adânc somn.

La 21 iunie, către orele 9 dimineaţa, plec din tabără pe jos, însoţită de Yongden, iar servitorii termină de făcut bagajele. Animalele noastre sunt acum în stare, toate, să-şi ducă povara şi nu mai e nevoie să ne încărcăm noi cu bagajele, aşa cum făcusem cu o săptămână mai înainte. E foarte bine, deoarece am fi arătat ca nişte prăpădiţi străbătând satele chinezeşti astfel împovăraţi. Dar, cine ştie, poate că acum arătăm prea bine, de unde ni s-a tras şi întâmplarea noastră nefericită.

Mergem plini de voioşie, lama şi cu mine, aruncăm o privire satului şi, parcurgându-l, ajungem în faţa uşii unui *yamen*[1], fără să bănuim caracterul oficial al acestei vechi clădiri. Observ totuşi în faţa porţii doi chinezi îmbrăcaţi corect, unul dintre ei foarte înalt, şi-l aud pe acesta spunând în şoaptă câteva cuvinte, printre care mi se pare că aud: „Sunt europeni (*wego ren*)". Yongden n-a auzit nimic şi nu-i spun ce am remarcat. Faptul nu are importanţă. Am fost recunoscută ca străină, în pofida robei mele tibetane, lama a fost „recunoscut" ca european, ceea ce e mai caraghios, iată ceva ce nu ne poate nelinişti. Nu suntem în teritoriul interzis.

Ieşim din sat pe o poartă văduvită de canaturi şi iată-ne pe câmp. Nu ajungem departe. Doi bărbaţi aleargă după noi, strigându-ne. De cum ajung lângă noi, ne pun o grămadă de întrebări, gesticulând şi vorbind amândoi deodată. După felul lor de a se purta, înţeleg că au fost trimişi de vreo „autoritate" locală. Nu înţeleg de ce Yongden le spune că suntem mongoli.

Între acestea, personajul înalt zărit în sat, cel care vorbise de *wego ren*, soseşte şi izbucneşte într-un fluviu de vorbe din care nu înţelegem nimic. Nu cunoşteam bine chineza şi nu înţelegeam decât dialectul din Kansu.

Funcţionarii biroului, cei care ne-au ajuns din urmă, raportează şefului lor că am declarat a fi mongoli. Lucru care face ca situaţia să se complice. Funcţionarul ridică tonul, eu nu înţeleg ce spune, dar *văd* că devine nepoliticos. Îmi pierd răbdarea, mă proţăpesc în faţa lui şi-i spun în tibetană, pe care el o înţelege tot atât cât înţeleg eu chineza, cu voce poruncitoare, că trebuie să se potolească şi să fie politicos. Şi el a *văzut* că m-am supărat. S-a

[1] Birourile unui funcţionar chinez.

mai liniştit puţin, dar vrea să vadă ce se află în sacul pe care-l poartă Yongden în spate. Îi arătăm, sunt cele două impermeabile ale noastre.

Întreabă atunci dacă avem paşapoarte. Asta înţelegem şi răspundem că avem, că sunt în bagajele noastre. În cele din urmă, ne întoarcem cu el pentru a ieşi înaintea convoiului nostru.

Când îl întâlnim, scot hârtiile dintr-o valiză şi le dau magistratului împreună cu cărţile noastre de vizită în chineză. Alţi doi chinezi i s-au alăturat, unul din ei ştie câteva cuvinte franţuzeşti şi câteva cuvinte englezeşti, dar nu avem nevoie de talentele sale de lingvist. Am acum doi interpreţi buni, pe Tobgyal şi pe Seunam, care vorbesc curent chineza.

Tonul comediei se schimbă. Paşaportul meu şi cel al lui Yongden n-au fost eliberate în aceeaşi zi. Amândouă sunt prea vechi, declară irascibilul funcţionar. Îi explic că am locuit la Kansu mai mulţi ani şi că nu am avut ocazia să mergem la Beijing pentru a le reînnoi. De altfel, sunt paşapoarte de „rezidenţi" valabile pentru un timp indefinit: *locuim* în China.

Altceva: de ce a spus Yongden că suntem mongoli? A înţeles că-l întreba de unde veneam şi a răspuns: „Din Mongolia".

Magistratul reflectează, apoi ia o hotărâre. Ne va controla toate bagajele. Aventura din Gomi[2] se repetă. Mă opun cu fermitate, aducând ca argument calitatea mea de străină, care nu poate fi supusă acestui control. Nu pentru că sacii mei ar conţine ceva ce nu poate fi văzut de toată lumea, dar în unul din ei se află o carabină cu repetiţie. Nu este purtată în văzul tuturor decât în locurile primejdioase, unde am putea fi obligaţi să ne folosim de ea. De obicei o ţin demontată în două bucăţi, printre haine. Îl bănuiesc pe conducătorul de catâri de-a fi înştiinţat pe funcţionar de trecerea noastră şi, probabil, de faptul că avem o puşcă cu repetiţie. Îl văd pe chinezul cel lung cum scrutează baloturile cu ţăruşii pentru corturi; se gândeşte fără îndoială la o puşcă adevărată şi se întreabă unde am ascuns un obiect de lungimea acesteia. Nu trebuie să vadă carabina, ispita ar fi prea mare pentru virtutea sa. De asemenea, e bine să-l scutim de o altă ispită: vederea „comorii mele de călătorie", lingouri de argint şi saci plini cu monede. Sunt lucruri pe care ar fi imprudent să le etalezi în faţa „autorităţilor". Poate că le jignesc pe cele din Fupien

---

[2] Vezi p. 87.

îndoindu-mă de integritatea lor, dar, cum nu le cunosc deosebit de bine, consider că e mai înțelept să fii prudent.

Un alt răstimp de tăcere. Magistratul încă meditează. Se îndreaptă către bagajele lui Yongden. Pe pașaportul lui este marcat că are patru saci. Unde sunt? Să fie deschiși.

O particularitate destul de absurdă a pașapoartelor indigene este aceea că trebuie să declari numărul de bagaje pe care le transporți în peregrinările tale, iar acest număr trebuie înscris pe pașaport. Cum e posibil ca numărul să rămână mereu același în cursul unei călătorii care durează un an sau chiar mai mult? Administrația chineză, trufașă ca toate administrațiile din lume, nu binevoiește să-și pună întrebarea. Trebuie totuși să spun că nu întâlnisem încă un funcționar care să se consacre verificării numărului de saci care aparțin efectiv lui Yongden și, în afara obiectelor lui de toaletă, toate celelalte lucruri sunt amestecate cu ale mele în saci, greutatea acestora fiind condiționată de cât poate duce în spate fiecare catâr.

Obligat, totuși, de a da satisfacție autocratului local și sperând să încheie treaba cu el, Yongden arătă un sac ce conține veșmintele sale și-l deschise cu toată îndemânarea de care e capabil, etalând, ca pentru a-i arăta conținutul, robele de mătase pe un pachet ce conține două lingouri de argint, valorând fiecare cincizeci de *tael* [3]. Dar ochii vigilenți îl supraveghează, pachetul a fost zărit și după felul în care apasă pe robe, i s-a ghicit conținutul.

Magistratul anunță solemn hotărârea pe care a luat-o:

— Puteți merge unde vreți cu servitorii, animalele și bagajele dumneavoastră, îmi spune, dar tânărul rămâne aici cu ale sale.

Firește, va rămâne „cu bagajele sale" în care se află argintul. Sub un pretext oarecare, i se va da o amendă mare, iar lingourile își vor schimba legal proprietarul. Nu, lucrurile nu se vor petrece astfel; de altfel, nu-l voi părăsi sub nici un pretext pe Yongden sau pe vreunul din cei care au avut încredere în mine.

— Tânărul este fiul meu adoptiv, îi răspund prin interpretul meu. Dacă-l rețineți, voi rămâne cu el. Voi trimite o scrisoare consulului din Tchengtu[4]; acesta va vorbi cu guvernatorul provinciei și vom vedea ce va ieși.

---

[3] *Taelul* nu există ca monedă. El înseamnă o anumită greutate de argint. *Tael* este, de altfel, un termen folosit numai de străini, chinezii spun *liang*, iar tibetanii *sang* (scris *srang*).

[4] Capitala provinciei Szetchuan.

— De ce ne faceți atâtea greutăți? căpătă curaj Tobgyal. Ați văzut pașapoartele, lăsați-ne să plecăm cu toții împreună.

A vorbit prea mult pentru un om de condiția sa modestă. Magistratul, enervat, i-o demonstrează pe loc. Spune câteva cuvinte pe care nu le înțeleg și, spre uimirea mea, văd doi indivizi care pun mâna pe servitorul meu și-l duc cu ei.

Unde-l duc? Cuvântul „închisoare" pe care-l prind din cuvintele pronunțate de băiat mă fac să pricep.

La închisoare!... Servitorul meu!... Numai când o să fiu moartă se va petrece așa ceva. Mă reped la Tobgyal, îl răsucesc și cu un brânci îl trimit lângă cei doi tovarăși ai lui, dându-i poruncă să rămână în spatele meu fără să se miște și fără să vorbească.

— O să vă ceară scuze, i-am spus funcționarului. Nu trebuia să-și permită să vă adreseze cuvântul.

Ce mai e acum? Tot atât de repede pe cât am operat eliberarea lui Tobgyal, chinezul a pus să i se ia lui Sotar pușca pe care o purta în bandulieră. Pușca e acum în mâna ajutorului său. Alt salt spre acest individ căruia îi iau arma.

— Asta-i pușca mea... Omul e servitorul meu.

Magistratul nu insistă, pușca e de fabricație tibetană și nu are nici o valoare.

Cele două tabere se privesc în liniște.

— Deoarece ne rețineți, spun după câteva minute de așteptare, rămânem aici. Am să trimit o scrisoare consulului meu.

Și adresându-mă servitorilor, le dau acest ordin:

— Întorceți-vă la cimitir.

Vreme de o secundă, mă înveselesc în sinea mea de această poruncă melodramatică și de stupoarea amestecată cu o oarecare neliniște care se citește pe chipul chinezilor care o aud. De ce am ales acel loc funebru?

Magistratul îmi oferă o locuință în templul satului. Refuz. Nu vreau să stau atât de aproape de el.

Corturile sunt din nou ridicate în vechiul cimitir, animalele despovărate se pun pe păscut. Sunt singurele care trag un folos de pe urma incidentului. Se vor odihni.

Situația e cum nu se poate mai caraghioasă. De aici la Tchengtu și înapoi îți ia cincisprezece zile. Trebuie să treci prin mai multe pasuri înainte de a ajunge la câmpia care înconjoară capitala. Cărările sunt probabil tot atât de proaste ca și cele pe care le-am parcurs, și probabil că, prin unele locuri, ploile le-au

luat cu totul. În cazul în care consulul se va grăbi și va face presiune asupra autorităților chineze, câte zile vor trece până când acestea vor trimite ordinul subordonatului lor din Fupien? Telegraful nu ajunge până în acest ținut pierdut. Ar dura probabil trei săptămâni, timp în care noi ne-am amărî în cimitirul nostru.

Yongden m-a îndemnat să plec cu servitorii deoarece magistratul a permis-o. Va rămâne singur, așteptându-i decizia, și mă va ajunge din urmă în următorul oraș, dar nici nu poate fi vorba de așa ceva.

În timp ce mă gândesc la mijlocul de a ieși cât mai repede din această situație absurdă, Sotar a pregătit masa. Mănânc cu poftă. Spre deosebire de alți oameni, necazurile îmi dau poftă de mâncare.

După care încep să-i scriu consulului. În vreme ce sunt ocupată cu scrisoarea, apare funcționarul, cauza necazurilor mele. E însoțit de alți patru chinezi, cu toții bine îmbrăcați, și stă în fața cortului meu, ale cărui perdele sunt ridicate. Intenția lui e clară: vrea să-mi vorbească, dar eu continuu să scriu fără să-i dau atenție. Așezat pe un covor, Yongden citește fără să ridice ochii. Dezamăgiți, domnii se îndreaptă spre cortul lui Yongden. Este gol, deoarece lama se află în cortul meu. Apoi se îndreaptă spre cortul servitorilor. Aceștia profită de popasul nostru forțat pentru a repara diferite piese de harnașament. Le-am dat ordinul expres să nu scoată un cuvânt.

Din ce în ce mai încurcat, magistratul vine din nou la mine. Îl chem atunci pe servitorul care vorbește cel mai bine chineza și îi transmit mandarinului că-l însărcinez să trimită de urgență, prin curier special, două scrisori la Tchengtu: una pentru consulul francez, alta pentru consulul englez, care se va ocupa de Yongden.

De ce să se ocupe un consul englez de un lama?

Lucrul i se pare evident ciudat marelui om din Fupien, dar nu-i dau nici o explicație cu privire la acest subiect și el crede, probabil, că, din moment ce trimit această scrisoare, am niște motive întemeiate să mă bizui pe rezultatul ei.

Încearcă să se dezică de sentința pe care a pronunțat-o, dar fără să-și știrbească prea mult prestigiul. Cum țin să plec, cred că e util să-l ajut arătându-i diferite acte. Acestea nu au nici o legătură cu problema identității noastre, nici măcar cu scopul călătoriei noastre, dar magistratul, care are brațele încărcate de

cle, se preface a le găsi foarte clare. Soldații care îi formează garda de onoare și care-l privesc de la distanță, se vor putea convinge și vor putea depune mărturie că nu și-a schimbat decizia decât primind dovezile palpabile ale onorabilității noastre.

Exclamă: Ah! dacă i-aș fi arătat actele imediat!... Nu ne-ar mai fi reținut... Chipul lui Yongden l-a dus în eroare, l-a luat drept japonez... Mai povestește alte lucruri tot atât de absurde. Este încântat de a fi terminat cu această treabă neplăcută; și eu.

În două cuvinte, suntem liberi să plecăm când dorim.

— Mâine dimineață, zic eu. Și ne veți trimite cina în seara aceasta.

De acord, ne va trimite alimentele.

Asta pentru satisfacția oamenilor mei, care vor vedea că știu să mă fac respectată și apoi vom putea străbate din nou satul cu fruntea sus în fața localnicilor. Am rămas cu „obrazul curat".

Părăsind Fupien, ne îndreptăm spre Mowkong pe care oamenii de acolo îl numesc de obicei Sinkaitze. Am pus din nou pe spatele unor cai de șa câteva bagaje, ca să-i ușurăm pe tovarășii lor, iar noi mergem cu toții pe jos, cu toată căldura foarte mare. De câteva ori mă tem că fac o insolație și îmi ud capul de fiecare dată când dăm de apă. Drumul e bun. Trece printre câmpuri și sate și nu are nimic deosebit. Cultura macului pentru opiu este foarte răspândită în această regiune. Ce frumos e sub formă de floare drogul acesta nemilos! Dimpotrivă, nimic mai sinistru decât câmpul de maci copți. Capsulele uscate care se leagănă în vânt la capătul tulpinelor subțiri au ceva spectral!

Magistratul din Fupien mi-a spus că un misionar francez își are reședința la Mowkong. Cred că pot, în calitate de compatrioată, să-i trimit un băiat, rugându-l să-mi caute o locuință. Seunam, emisarul meu, a plecat la sfârșitul după-amiezii, când ne-am oprit pentru a ne ridica corturile. Și-a petrecut noaptea undeva pe drum, iar a doua zi, după ce și-a dus la capăt însărcinarea, ne iese în întâmpinare când suntem încă departe de Mowkong.

Îmi înmânează o scrisoare foarte amabilă. Misionarul, părintele Ch., îmi spune că a cumpărat de curând o casă unde își propune să instaleze călugărițele care vor deschide o școală de fete. Călugărițele nu au sosit încă, locuința este goală și el mi-o pune la dispoziție pentru cele câteva zile pe care le voi petrece la Mowkong.

Sunt încântată. Scap de hanul chinezesc și de umezeala nopților petrecute în cort în acest sezon ploios. Vom avea cu toții, oameni și animale, trei sau patru zile de odihnă adevărată.

Scunam, căruia misionarul i-a arătat casa unde îmi oferă adăpost, mă duce direct la ea. Sunt instalată de o oră când gazda vine să mă vadă. Era deja informat de prezența mea în ținut înainte chiar de-a fi primit scrisoarea mea. Fără să mă avertizeze, funcționarul din Fupien îi trimisese un mesager pentru a-l întreba dacă nu cunoaște cumva o franțuzoaică care cobora valea și dacă aceasta se ducea la el. Părintele Ch. răspunsese că nu cunoștea, că nu aștepta pe nimeni, dar că-l sfătuia să nu creeze neplăceri unei călătoare liniștite. Se pregătea să-l prevină pe consul și să trimită un servitor să mă caute, dacă nu soseam.

Și el trebuia să plece peste câteva zile la Tatchienlu, cu un grup de creștini.

În oraș își are reședința un episcop aparținând Societății Misiunilor Străine din Paris. Titularul, la acea vreme, era Monseniorul G., un erudit orientalist, specialist în cultura tibetană, foarte cunoscut în lumea savanților. Mi-ar fi fost extrem de plăcut să discut cu el, dar a merge la Tatchienlu mi se părea o imprudență. Mulți negustori tibetani au acolo prăvălii, oamenii aceștia călătoresc frecvent cu caravanele lor și, dacă eram văzută la Tatchienlu, riscam, întâlnind pe unul din ei pe drumul spre Lhassa, să fiu recunoscută și denunțată de acesta.

Așa că nu l-am văzut niciodată pe savantul episcop orientalist, dar am auzit multe despre el în ținutul Kham unde, deși în viață, devenise un erou de legendă. Oare bănuia acest lucru? Probabil că nu.

Printre faptele extraordinare care i se puneau în seamă, era și următorul: Monseniorul G. își dăduse seama, prin clarviziune, că un anume lac conținea o comoară și s-a dus acolo.

Pronunțând câteva cuvinte magice, și-a vârât mâinile în apă și, minune!, atrase de acestea ca de un magnet, pietrele prețioase și aurul ascuns pe fundul lacului au urcat spre ele. Această comoară, dusă la Tatchienlu, venea în ajutorul cheltuielilor misiunii. Existau diferite variante ale acestei povești, iar unele dintre ele erau înfrumusețate cu amănunte de o originalitate extrem de amuzantă.

Cei câțiva rari străini care s-au apropiat de ținutul Kham își pot revendica gloria de a fi îmbogățit foarte mult fondul de legende din această frumoasă regiune; există însă una, foarte

populară printre băştinaşii din Ga şi din Cherku[5], a cărei origine mi-a fost imposibil s-o descopăr.

E vorba de un călător — un străin occidental — care are un câine miraculos. Animalul este foarte mare. Mi-a fost zugrăvit ca un soi de ogar. De teamă ca acesta să nu se obosească, stăpânul lui a hotărât ca un om să-l poarte în spate, într-un coş special. Acest câine vrăjitor vede „prin munţi" ce se petrece de partea cealaltă a lor şi-şi informează cu exactitate stăpânul. Aude şi ce spun oamenii şi animalele; şi, mai mult, le citeşte gândurile şi îşi informează cu precizie stăpânul cu privire la cele astfel descoperite. Se crede că stăpânul nutreşte planuri rele împotriva tibetanilor şi că s-a folosit de animalul său fantastic pentru a-i spiona şi a le face rău.

A vedea de partea cealaltă a muntelui este o facultate despre care se vorbeşte des în Tibet. Păstorii din pustietăţi sunt înclinaţi să creadă că albii au această calitate şi am fost de nenumărate ori întrebată în legătură cu subiectul. Unii se interesau şi de posibilitatea de a fotografia ceea ce se găsea în spatele unui munte. Pe drept sau nu, tibetanii atribuie anumitor lama vederea supranormală şi se citează cazuri când aceştia au descris cu exactitate fapte care se petreceau de partea cealaltă a unui lanţ de munţi. Este evident că în aceste împrejurări nu este vorba de vederea obişnuită.

În ce-i priveşte pe câinele-fenomen şi pe stăpânul său, aceştia nu sunt nişte mituri. Oameni pe care i-am cunoscut i-au văzut. Fără doar şi poate, şi lăsând miracolul la o parte, un străin a călătorit prin regiune, transportându-şi câinele într-un coş. Cine o fi? Nu am reuşit să-l identific printre cei foarte puţini străini, toţi bine cunoscuţi, care au vizitat Ga şi Cherku. Dacă el va citi vreodată această carte, se va distra, probabil, aflând celebritatea de care se bucură tovarăşul său cu patru labe.

Ca să ocolesc Tatchienlu, am hotărât să ajung la drumul caravanelor pe la Tao, tăind printr-un masiv de munţi în mare parte nelocuiţi.

Continuam să-mi urmez maşinal planul conceput la Kum-Bum, dar îmi pierdusem orice încredere în succesul său. Aventura de la Fupien lăsa în urma ei consecinţe de la care nu mă puteam sustrage. Identitatea mea fusese recunoscută, fusesem anunţată la

---

[5] Alias Jakyendo.

Mowkong şi, deja, subprefectul chinez al acestui oraş îl informase pe părintele Ch. că-mi va da o escortă pentru a-mi continua drumul. Chiar dacă ajungeam să evit această cinste stânjenitoare, voi fi semnalată, prin administraţie, la Romitchangku şi de acolo mai departe, din oraş în oraş... Asta însemna sfârşitul!

Era mai bine, îmi spuneam eu, să nu mă încăpăţânez să continuu o treabă destinată eşecului, să nu măresc, făcându-mă văzută şi oprită pe la hotare, greutăţile unei alte încercări. Dar impulsul fusese dat şi nu mai putea fi oprit. Eram prizoniera împrejurărilor, a servitorilor mei palavragii, a animalelor şi bagajelor mele. Atât unii cât şi ceilalţi îmi împiedicau libertatea de mişcare, nu mă lăsau să-mi şterg urmele, să mă topesc în mulţimea anonimă. Să-mi concediez oamenii, să vând sau să abandonez animalele şi bagajele era imposibil. Această purtare neobişnuită ar fi provocat uimirea întregului oraş şi suspiciunea autorităţilor chineze.

Atunci, trebuia să-mi continuu drumul... Oh! Câte ore grele am petrecut în căsuţa din Mowkong, căutând combinaţii imposibil de găsit, în timp ce tic-tac-ul asurzitor al unei mori cu apă de alături ciocănea dureros în creierul meu torturat!

Cât am stat la Mowkong, a plouat în fiecare zi, apele râului urcau rapid. Prevedeam că drumul va fi noroios. De data aceasta, era mai bine să avem fiecare un cal. Am cumpărat deci patru catâri ca să ne ducă bagajele. Doi conducători îi însoţeau. Învoiala era încheiată pentru traseul dintre Mowkong şi Romitchangku. După aceea, voi hotărî asupra modului cum vom trece munţii.

L-am lăsat să plece pe părintele Ch. împreună cu mica sa ceată de credincioşi care se grăbeau, temându-se că vor găsi drumul întrerupt de vreo inundaţie. Pradă unor gânduri apăsătoare, am preferat să călătoresc singură, în tăcere, fără a fi nevoită să am o atitudine care nu ar fi corespuns stării mele de spirit.

Rău am făcut. Douăzeci şi patru de ore întârziere, mersul micii mele caravane, mai încet decât al caravanei părintelui Ch., care nu avea decât călăreţi, au făcut ca viitura să mă ajungă din urmă, în vreme ce el atingea cu bine Romitchangku.

Era aproape de prânz când am plecat din Mowkong. Subprefectul a renunţat să-mi mai trimită o escortă, dar nu şi să-şi avertizeze subordonatul din Romitchangku de sosirea mea, aşa cum mi-am dat seama după aceea. Toată după-amiaza a plouat.

La căderea serii, am ajuns la un mic templu în ruină. Intrăm printr-o deschizătură, poarta nu mai există. În interior, niște bănci și mese arată că locul folosește drept școală pentru copiii din satul vecin. Pentru moment este gol. Oamenii mei și catârii se adăpostesc sub ceea ce mai rămăsese din acoperișul unei mici clădiri dărăpănate, iar eu mă instalez în templu, împreună cu zeii.

Sunt acolo câțiva, vetuști, pe un altar prăfuit; chipurile lor, deteriorate de timp, de guzgani și păsări, respiră acea cumsecădenie pe jumătate binevoitoare, pe jumătate zeflemitoare pe care o vezi în mod obișnuit la zeitățile daoiste.

Îi salut cu simpatie.

— O, divini, ale căror nume și istorie nu le cunosc, primiți în lăcașul vostru o călătoare în căutare de adăpost. Deși nu vă aud răspunsul, bănuiesc că este favorabil. Nu o să vă simțiți jigniți văzându-mi patul la picioarele altarului vostru. Drept chirie, voi arde pentru voi câteva bastonașe parfumate; fie ca mirosul lor să vă bucure. Fiți fericiți, o divinilor; mai fericiți decât mine, dacă puteți cumva să fiți. Inspirați gânduri înțelepte celor care vin să vă venereze. Chiar dacă voi nu sunteți perfect înțelepți. Milostenia nu are noblețe când nu dai mai mult decât ai.

Venerabilul bătrân care tronează în mijlocul altarului, încadrat de doi servitori, unul cu formă umană iar celălalt cu o formă demonică, pare mulțumit de discursul meu. O statuie aurită — zeu sau zeiță? Yongden și cu mine nu ne putem pune de acord asupra sexului ei — își umflă pieptul evident satisfăcută, iar alte personaje mai umile par a fi tot atât de aprobatoare.

Iată o femeie foarte politicoasă, își zic ei de bună seamă. Totuși, binevoitorul șef al acestei adunări, dacă știe să citească în viitor, râde probabil cu maliție în barba sa de octogenar, văzând necazurile care mă așteaptă.

Noapte liniștită și plecare în zori. Nu cred că sătenii se vor dovedi mai susceptibili decât zeii lor și se vor supăra văzând că le-am luat templul drept dormitor, cu toate acestea e mai bine să nu o știe. Deci, plecăm înainte de sosirea învățătorului și a elevilor săi.

Soare și ploi puternice și scurte alternează, sosim spre mijlocul după-amiezii în fața unui pod pe care trebuie să-l trecem. Râul își învârte tumultuos apele umflate și cară copaci smulși de viitură, podeaua podului, formată din scânduri neîncheiate, tremură și oscilează într-un mod îngrijorător. Ca de obicei, catârii vor trebui duși de frâu și trecuți unul câte unul.

Primul soseşte cu bine; al doilea abia ajunge lângă primul când curentul, care săpa malul, provoacă o surpare şi o spărtură se deschide între mal şi pod. Apa, găsind o trecere, intră în ea, lărgeşte spărtura şi asaltează din două părţi stâlpul podului făcut din pietre uscate, care încep să se prăbuşească.

Singuri, nu am fi putut să ieşim din buclucul ăsta. Spărtura care se produsese ne împiedica trecerea, dar şi întoarcerea celor doi catâri, ajunşi deja pe malul opus cu cei doi oameni care îi duseseră. Despărţit de aceştia, grupul nostru ar fi trebuit să urce spre Mowkong şi să caute un alt drum, pentru a ajunge la Romitchangku sau Tatchienlu. Câte săptămâni ne-ar fi luat acest ocol?

Steaua noastră bună ne-a ferit de el. În faţa podului se afla un mic cătun şi o casă în construcţie de care erau sprijinite mai multe scânduri lungi. Fără să se mai gândească, ţăranii mi-au adus mai multe scânduri pentru a lega podul de mal şi, trecerea fiind restabilită, Seunam, încredinţând grija animalelor conducătorului care venise cu el, a revenit la noi.

Cei doi catâri trecuseră podul cu poverile în spate. Treaba ni s-a părut acum prea primejdioasă. Era prudent să laşi animalelor, pentru siguranţa lor, întreaga libertate de mişcare, evitând în acelaşi timp ca, dacă vreunul din ele se speria şi făcea un salt brusc, bagajul de pe spatele său să cadă în râu.

Descărcarea catârilor, ducerea a zece catâri plus doi cai, unul câte unul, pe celălalt mal, transportul sacilor şi al baloturilor noastre cu braţele ne-au luat mai bine de o oră. În vremea aceasta, căderile de pietre se înmulţeau, devenind îngrijorătoare. Stâlpul avea să fie luat de râu, nu era nici o îndoială, dar până când va mai rezista?

Inacţiunea mea mă enerva. Pe lângă lama şi cei trei servitori ai noştri, mai erau doi conducători de catâri chinezi, cu totul şase bărbaţi. Nu aveau deloc nevoie de ajutorul meu. N-aveam altceva de făcut decât să ascult zgomotul făcut de pietrele care se rostogoleau în apă, să privesc podul care se clătina şi să mă tem că voi vedea un om sau un animal căzând în apă, de fiecare dată când îl treceau.

În sfârşit, s-a terminat. Yongden şi cu mine am rămas singuri.

— Ia-o înainte, i-am spus. Ai să-mi dai mâna la trecerea peste scânduri.

— Grăbiți-vă, îmi răspunse. Vreau să mă asigur că mai țin încă.

Se îndepărtă repede, mai iute decât mine.

— Grăbiți-vă, mai strigă încă o dată, când ajunse la extremitatea podului.

Mă aflam la mai puțin de cinci metri de capăt când s-a produs o surpare mai mare; câteva bucăți mari de lemn, care se sprijineau pe stâlp, s-au prăbușit brusc, podul s-a aplecat pe-o parte, ca un vapor pe o mare furtunoasă, o parte din scândurile care formau podeaua au alunecat și au fost luate de curent.

Șocul, combinat cu o mișcare instinctivă și puternică înapoi, m-a făcut să-mi pierd echilibrul. Am căzut în poziție așezat, ridicolă evident, dar sigură, și m-am bucurat că a fost așa. Retragerea nu-mi era tăiată, mă mai puteam întoarce la malul de unde plecasem, dar să mă trezesc acolo singură, fără bani, fără alimente, fără cal, nu era o perspectivă veselă.

Minunații chinezi care se uitau cum traversez nu mi-au lăsat mai mult de un minut să-mi închipui perspectiva. Luând-o înaintea băieților mei, ocupați ceva mai încolo cu încărcarea catârilor și dându-l la o parte pe Yongden, câțiva dintre ei s-au repezit spre pod. Unul s-a așezat călare pe o grindă, încă solid sprijinită, și a ajuns la mine.

Armătura desfăcută a podului trosnea din toate părțile. Era cazul într-adevăr să mă „grăbesc", așa cum mă îndemnase Yongden.

Țăranul îmi întinse mâna, mă ajută să mă așez călare pe grindă și, la rândul meu, să alunec pe ea, iar un alt chinez mă prinse când ajunsei la capătul drumului, din fericire destul de scurt, și nu-mi dădu drumul decât când am fost la adăpost. „Drama" se sfârșise.

Acest incident mi-a dat o nouă ocazie să constat cumsecădenia țăranilor din China de vest. E greu să-ți închipui oameni mai amabili decât ei, gata mereu să-ți dea o mână de ajutor. Am motive să cred că nu sunt singurii din China care au acest caracter simpatic.

Cunosc puțin orașele de pe coastă, deoarece nu am stat decât la Beijing. Nu am nici o îndoială că printre localnicii care lucrează pentru străini există numeroși indivizi puțin respectabili. Aceștia, coolie, servitori, muncitori din fabrici și alții, sunt niște rătăciți „desinizați" și unii ca ei nu se întâlnesc în regiunile unde moravurile au rămas cu adevărat chinezești.

Adevăratul chinez e serviabil din inimă, nu e servil.

Modul în care sunt trataţi chinezii de către „cuceritorii" albi instalaţi în ţara lor a dat naştere la băştinaşii care au fost în contact cu ei unei umilinţe, unui servilism fabricat, ce ascunde o ură secretă şi violentă. Cutare *boy* care îşi ia astăzi o măruntă revanşă înşelându-şi stăpânul asupra preţului unei cumpărături, mâine, dacă evenimentele i-o îngăduie, îi va tăia cu bucurie capul.

Noi am creat în Asia o rasă de câini turbaţi. Nu există cuşcă atât de solidă încât timpul să n-o distrugă; vom fi sfâşiaţi.

Iată-ne deci din nou împreună pe pământ solid, ceea ce e numai un fel de a vorbi, deoarece, în realitate, solul e tot ce poate fi mai puţin „solid": intrăm în noroi până la glezne.

După ce ne-am felicitat reciproc pentru sfârşitul fericit al micii noastre aventuri şi am distribuit gratificaţiile cuvenite salvatorilor noştri, aceştia, în câteva cuvinte, ne potolesc veselia.

Drumul pe care trebuie să-l urmăm se află sub apă, la câţiva kilometri de acolo; nu există nici o posibilitate de-a trece.

Mare ispravă am făcut! Nici măcar nu ne mai este posibil să urcăm spre Mowkong pentru a aştepta acolo sfârşitul inundaţiei sau pentru a o lua pe un alt drum. Cel mai bun lucru este să mergem să ne dăm seama singuri de starea traseului. La drum!

Ajungem curând la locul inundat. Acolo, cărarea care urma râul coboară repede de-a lungul unor faleze de stâncă. La picioarele acestora, drumul este construit, pe o mică porţiune, din pământ adus, întărit cu ţăruşi şi crăci, apoi urcă brusc către un promontoriu înalt. Acest mic banc de pământ este inundat. Apa noroioasă nu ne îngăduie să-i apreciem lăţimea, care trebuie să fie, ca de obicei, minimă. Nu a fost oare în parte luat de forţa curentului? Ce se află sub aceste valuri opace, de un galben murdar?

Seunam şi Tobgyal spun că vor să-şi dea seama. Intră în apă doar cu pantalonii pe ei; imediat apa le ajunge până la subţiori, apoi, pe neaşteptate, Seunam se afundă şi începe să se învârtească, prins de curent. Drumul a fost luat de ape sau băiatul a depăşit limita şi a căzut mai jos, chiar în râu?

Nu mai e vreme să discutăm problema. Sotar desface iute una din frânghiile de rezervă prinse de un balot şi-o aruncă lui Tobgyal, care o prinde şi-i aruncă un capăt camaradului său, dar curentul se împotriveşte străduniilor pe care acesta le face pentru a pune mâna pe ea şi o plimbă de ici-colo, departe de mâna lui. Apa nu trebuie să fie prea adâncă, se pare că băiatul atinge din

când în când fundul, dar forța curentului nu-i îngăduie să se mențină în echilibru. În cele din urmă, un vârtej îl împinge spre mal, poate prinde funia, apoi mâna pe care i-o întinde Tobgyal, și se cațără pe drum.

Acest accident ne-a obligat să suspendăm recunoașterea trecerii.

Ziua fusese suficient de bogată în evenimente, era timpul să ne odihnim.

Lângă locul inundat se deschidea o vale scurtă pe firul căreia se opreau niște povârnișuri verzi. O apă, bineînțeles un simplu pârâu în vremuri normale, dar în acest moment un torent umflat, mugea acolo între blocuri stâncoase și, desfăcându-se în mai multe brațe, inundase o parte a terenului neted. A trebuit să ne instalăm într-unul din puținele locuri încă uscate. Terenul nu-mi plăcea deloc, poate aș fi căutat un altul mai departe, dar Seunam, care se distrase pe seama accidentului său și, până acum, nu se arătase deloc impresionat, a cedat brusc unei crize de emoție retrospectivă, plângând cu lacrimi fierbinți, agitându-se și mormăind cuvinte întretăiate. Trebuia culcat cât mai repede, trebuia să i se dea o băutură caldă și lăsat să doarmă.

Am poruncit să nu se despacheteze decât obiectele strict necesare și să se lase animalele înșeuate. Nu m-am dezbrăcat și m-am mulțumit să mă întind pe baloturi. Cu toată oboseala și nevoia mea de somn, zgomotul asurzitor al apei rostogolindu-se pe stânci și, mai mult încă, neliniștea pe care o resimțeam, mă împiedicau să adorm. Din când în când, mă duceam să verific înălțimea apei. Nu scădea, părând a avea mai curând tendința de a urca.

Pregetam să-mi trezesc oamenii; totuși, după ce m-am dus încă o dată să verific locul unde înfipsesem o rămurică-martor și văzând că apa ajunsese la ea, am sculat toată lumea ca să mergem pe povârnișurile din jur.

Am început prin a pune sacii cei mai mari pe catâri, urmând ca oamenii să-i ia pe cei mai ușori în spate pentru ca mutarea să se facă mai repede. Cu toată graba cu care au lucrat, inundația a fost mai iute decât ei. Ne-am trezit în apă când ultimii saci mai erau încă pe jos. Curând, locul pe care se aflau corturile noastre a fost măturat de valuri.

Întunericul sporea greutatea de a ne mișca. Apa iute și, în unele locuri, deja adâncă, ne-a obligat să facem numeroase ocolișuri ca să ajungem la un teren mai ridicat. Acolo i-am descărcat

din nou pe bieții noștri catâri, dar în acest loc foarte înclinat nu mai puteam instala corturile. De altfel, noaptea era pe sfârșite. Ne-am așezat pe iarba udă, așteptând zorile și bucurându-ne că, cel puțin, nu ploua.

A doua zi, spre prânz, apa a scăzut mult. Tinerii pleacă din nou să găsească o trecere. Yongden și cu mine îi întovărășim. Apa nu le mai ajunge decât până la brâu. Drumul nu mai este întrerupt și, cu grijă, vom putea trece catârii.

În acest moment apare o ceată de sălbatici pe jumătate goi, de rasă tibetană, aparținând unuia din triburile independente care trăiesc în vestul acestei regiuni. Aflând de la noi că se poate trece, se aruncă în apă, râzând și zbierând ca toți dracii. Nu le trebuie mai mult de două minute pentru a trece de partea cealaltă și a se cățăra până la promontoriul care domină râul. Ajunși acolo, se răsucesc, ne privesc și par a se sfătui.

Sunt îmbrăcată cu roba mea lamaistă, purtând pe cap boneta galbenă a Ordinului călugăresc, iar în jurul gâtului am mătăniile macabre ale pustnicilor. Oamenii cuviosi — și toți tibetanii sunt credincioși — nu pot lăsa o *gomtchenma*[6] în necaz. Bineînțeles că ea ar putea merge pe apă dacă i-ar plăcea, dar cum nu pare că voiește s-o facă, a o ajuta e o faptă meritorie. Raționând în acest fel sau în altul asemănător, unul dintre tibetani se oferă să se întoarcă și să mă poarte.

Miros aici o fericită intervenție. Îi răspund că am nevoie de cinci oameni și imediat cinci vlăjgani se aruncă din nou în apă și vin la mine, cu apa șiroind pe ei.

Atunci Yongden le explică: mai are *khadoma* animale și bagaje pe care trebuie să le treacă. „Foarte bine, răspund ei, o să le trecem." Mai întâi trebuie să le aducă. Pornesc după ele, bălăcindu-se prin pământul inundat. Apoi, bagajele sunt duse cu spatele și așezate la loc uscat. În sfârșit, animalele trec unul câte unul pasajul periculos, fiecare încadrat de doi tibetani, unul ținându-l de frâu, iar celălalt de coadă, gata să-l susțină la nevoie. Toți trec cu bine afară de un catâr mare roșcat care, prea grăbit, pornește singur, cade de pe drum în apă și face o baie primejdioasă ca a lui Seunam. Ca și acesta, și el scapă cu bine.

Ca să se încheie treaba, suntem purtați și eu și lama la loc uscat.

---

[6] Scris *sgom tchenma*: o femeie sihastru care practică meditația.

Vreau atunci să distribui niște gratificații celor care ne-au ajutat, dar aceștia refuză energic. Mai curând mi-ar oferi ei ceva, dar nu au nimic. Ba da, totuși, niște brânză uscată. Trebuie să accept brânza. Cu toate acestea, tibetanii așteaptă ceva de la mine și de la lama. Mai întâi, binecuvântările obișnuite, apoi să recităm formulele rituale care „repară" viața, care întăresc adică viața cuiva care slăbește. E cazul, zic ei, unuia din oamenii care se află acolo. Uriașul nu pare deloc „slăbit", dar e, bineînțeles, singurul care poate aprecia starea sănătății sale, iar noi promitem că vom recita slujba pe drum, ceea ce și facem cu toată conștiinciozitatea, având groază să nu ne ținem promisiunile făcute sufletelor inocente.

Oamenii mei și-au stors pantalonii plini de apă și s-au îmbrăcat. E cald: 30 la 32 grade centigrade, se vor usca repede. Plecăm într-o etapă lungă, întretăiată de trasee scurte prin terenuri ușor inundate. Ne instalăm în noaptea aceea într-un loc plăcut, sub niște copaci mari, destul de departe de râu, pentru a ne bucura de o oarecare liniște. Dormim profund, aveam și nevoie.

A doua zi, puțin după plecarea noastră, același catâr roșcat care căzuse în ajun în apă alunecă pe o scândură ce servea de pasarelă și pică într-un pârâu. Distanța nu e mare și apa nu-i adâncă, dar e repede și curentul duce cu el catârul.

Râul cel mare este aproape, cred că animalul va ajunge acolo și se va îneca, dar o stâncă îl oprește, îl susține, îi permite să se ridice și să iasă afară.

Mai încolo, stricăciunile provocate de inundație ne apar în toată tristețea lor. Pretutindeni, câmpurile de porumb sunt pustiite și noi mai adăugăm la aceste distrugeri tăindu-ne drum printre câmpuri, deasupra drumului inundat sau întrerupt de surpări. În pofida eforturilor noastre, cele paisprezece animale pe care porumbul le ispitește smulg ici și colo coceni, iar pe alții îi strivesc sub copite. Cui să plătești o despăgubire? Nu se vede nimeni.

În aceeași zi, doi catâri se rostogolesc de pe cărarea îngustă al cărei pământ plin de apă se surpă sub picioarele lor. Vor fi ridicați pe un teren situat mai jos și căutăm îndelung un loc pe unde să poată urca până la noi.

Necazurile noastre nu s-au sfârșit. Iată-ne ajunși la un cătun format din trei case, de unde cărarea coboară spre râu; acesta se învârtejește într-o gaură pe care a săpat-o în mal, iar ceva mai

încolo o bucată lungă de drum a dispărut luată de o alunecare de teren. De data aceasta, treaba e serioasă. Avem nevoie de mână de lucru.

În împrejurări ca acestea strălucește Yongden.

Fără să piardă timp, îi îndoctrinează pe cei câțiva locuitori masculini de acolo. Le laudă meritele pe care le au de câștigat dacă întreține căile de comunicație de-a lungul cărora circulă oamenii și zeii. Chineza sa stricată se ridică până la elocință. Nu uită chiar să menționeze sufletele strămoșilor care pot, astfel, să meargă fără obstacole și enumeră binecuvântările care decurg de aici. Femeile au ieșit de prin case și-l ascultă în extaz. Ce savant e acest lama! Și ce bine vorbește!

Seunam și Sotar, mai puțin înzestrați în ce privește talentul oratoric, își pun pur și simplu pușca pe umăr și declară că eu sunt o *ta ren*[7], adică o personalitate importantă, și că drumul trebuie reparat pe dată.

Cele două argumente, cel mieros și cel violent, cel blând și cel puternic, cel spiritual și cel material își unesc puterile convingătoare. Țăranii pleacă cu hârlețele, încadrați de doi purtători de puști. Aduc a ocnași duși la muncă. Yongden îi încurajează de departe, strigându-le binecuvântări multiple.

Treaba nu-i ușoară, e vorba de a construi un drum improvizat într-un hățiș plin de spini, deasupra potecii surpate. Lucrarea va lua mai multe ore.

Seunam și Sotar îi ajută pe chinezi, conducătorii păzesc catârii, iar Tobgyal pregătește masa: cartofi fierți și ceai.

Țăranii m-au invitat să intru la ei, dar murdăria care domnește în cascle lor îmi provoacă silă. Prefer să mă așez la ușa casei unde Tobgyal trebăluiește în bucătărie și să-i privesc pe locuitorii cătunului. Printre vreo doisprezece copii murdari și urâți, dintre care unul chior, cu obrazul deformat de cicatrice de arsuri, se află o mică minune: o fetiță de vreo zece ani, delicată, fină, frumoasă. ale cărei trăsături nu au nimic chinezesc. Seamănă cu prințesa al cărei portret se găsește în miniaturile vechilor cărți persane. Are întreaga alintare, întreaga ei grație voluptuoasă și atitudinile sale. fandoselile sale de mică actriță care vrea să se pună în valoare te fac să ghicești că sufletul corespunde chipului. Cred că va fi la locul potrivit într-un harem oriental, îmbrăcată în mătase și

---

[7] Vezi p. 17 Prin extensie, expresia se aplică atât femeilor, cât și bărbaților.

împodobită cu bijuterii. De unde vine această subțire și îndrăzneață zână care se uită în ochii mei cu o privire tulburătoare? Cum de s-a născut printre ființele astea grosolane? Ce îndepărtat atavism uitat sau ce vieți anterioare renasc în ea și ce va deveni? Un țăran din vecini o va lua de nevastă sau, trecând din întâmplare pe acest drum, un bărbat de la oraș sau vreun funcționar în vizită o va cumpăra pentru a face din ea o actriță, o curtezană sau „soțioara" sa...

Mi se spune că poteca e gata, că permite trecerea unor catâri obișnuiți cu mersul prin munți. Distribui gratificații muncitorilor și plecăm.

Puțin după ce am ieșit din încurcătura asta, ajungem din nou în fața unui pod. Cum Seunam se apropie, ducând un catâr de frâu, o parte din stâlpul de susținere de pe malul opus se surpă pe neașteptate. Șocul a făcut să cadă în apă câteva din scândurile care formează podeaua, trecerea e întreruptă. Oamenii mei pălesc. E prea mult... Oare ne urmăresc demonii?...

Ne găsim la extremitatea inferioară a unei trecători înguste, unde râul umflat de viitură intră și se prăvălește pe stânci enorme suprapuse haotic. Apa ne împroașcă din toate părțile, suntem uzi până la piele, iar miile de urlete care se ridică din cascadă ne asurzesc.

— *Tchui djigpa*[8] *!* îmi strigă Yongden.

Bietul pod bătut de curentul tumultuos nu va rezista probabil multă vreme.

Băieții mai aleargă până la cătunul vecin și se întorc cu câțiva chinezi ce aduc scânduri și reîncepem manevra pe care am terminat-o cu bine cu două zile în urmă. Nu se produce nici un incident supărător.

Ne instalăm corturile la marginea drumului, pe un teren necultivat. Cina noastră este foarte săracă. Proviziile luate de la Mowkong sunt aproape în întregime epuizate.

A doua zi de dimineață, plec înainte, pe jos, împreună cu Yongden. Peripețiile supărătoare ale acestei călătorii într-un ținut inundat, adăugate la celelalte griji, mă enervează. Pentru a te

---

[8] Scris *tchui hdjigpa* : „Distrugerea prin apă" este un termen clasic referitor la sfârșitul pământului care, se spune, va fi distrus pe rând de foc, de apă, de vânt, de un cataclism final „provizoriu". Așa cum ființele care le populează renasc după moartea lor, tot așa și lumile „reapar" după distrugerea lor. Această credință este comună hindușilor și tibetanilor.

ușura de apăsarea neplăcută a spiritului, nimic nu poate egala mersul pe jos.

Aproape de un mic sat, găsim cărarea acoperită de apă. Țăranii îmi spun că, ceva mai încolo, cărarea a fost luată cu totul și că ne va fi imposibil să trecem. Un om călare pe un catâr a încercat în ajun să treacă și s-au înecat amândoi.

Trebuie să examinez locul singură. Lama se va întoarce, să le spună oamenilor să descarce bagajele și să aștepte. Apoi va reveni, aducându-i și pe Seunam, Tobgyal și catârii noștri de șa. În patru, vom găsi poate un mijloc să trecem de drumul prost.

Străbatem partea inundată, facem o bucată bună de drum, apoi ajungem la locul care ne-a fost semnalat. Rozând malul, râul a săpat un golf în miniatură; dincolo de el sunt faleze stâncoase care coboară drept în apă. Aspectul valurilor mici care bat picioarele falezelor denotă o apă adâncă. Acolo s-au înecat chinezul și catârul său.

De data asta, într-adevăr, nu mai e nimic de făcut. De altfel, cei doi tineri și lama sunt astăzi goliți de orice fel de energie. S-au așezat la marginea spărturii și nu se mai mișcă. Trebuie să recurg la porunci ca să-i fac să se ridice. Ne întoarcem. Zăresc atunci o cărare pe care n-am remarcat-o la venire. Urcă pe munte. Vom sui pe ea și vom găsi cu siguranță, tăind-o, mijlocul de a coborî spre drumul nostru care înconjoară muntele. În orice caz, vom încerca, și dacă suntem constrânși să rămânem pe loc așteptând ca apa să coboare, prefer s-o fac într-un loc mai înalt, unde nu voi risca să văd cum năvălește apa în corturi în timpul nopții, așa cum ni s-a întâmplat. Dar în momentul când îi ordon lui Tobgyal să meargă să-i zică lui Sotar și conducătorilor de catâri să vină spre mine, Yongden mă înștiințează că le-a poruncit nu numai să descarce animalele și să aștepte ordinele mele, ci și să instaleze corturile. N-are importanță, se va duce să strângă corturile, e abia prânzul, avem tot timpul să parcurgem o bucată bună de drum până diseară.

Când ei pleacă, o iau alene pe cărarea pe care am descoperit-o. Este nisipoasă, foarte abruptă, căldura e puternică, cizmele mele tibetane sunt ude, sunt prea gros îmbrăcată, pe scurt, „plimbarea" nu-i deloc plăcută. Sub un arbust, la umbra unei stânci, mă dezbrac, îmi usuc cizmele și ciorapii și-mi fac o mică boccea cu hainele care mă stingheresc. Mă odihnesc acolo o jumătate de oră, apoi îmi continui încet drumul. Inutil să dau zor:

chiar dacă s-ar grăbi foarte tare, vor trece cel puțin două ore înainte ca oamenii mei să mă ajungă.

La capătul urcușului, văd un sat. Cărarea se bifurcă, o parte cotind în direcția pe care vreau s-o urmez, cealaltă ducând la locuințe. Îmi vine ideea să mă duc acolo să cer ceai. Fără îndoială, am putea să ne instalăm corturile aici, dacă oamenii mei sunt obosiți. Dar cum înaintez în direcția aceasta, vine în goană spre mine un câine mare și negru, un băiețel fuge după el și-l cheamă, animalul îl ascultă cu greu. Alți câini sosesc lătrând. Este mai prudent să nu insist. Fac stânga împrejur. Câinele negru mă urmărește o vreme, devenind din ce în ce mai puțin agresiv pe măsură ce se îndepărtează de sat, unde este „la el acasă". Sfârșește prin a pleca.

Ajung la o mică trecătoare, de unde începe coborârea spre vale. Oamenii mei ar fi trebuit, la vremea asta, să mă fi ajuns din urmă. Mă așez ca să-i aștept, trece încă o oră; nici un zgomot de voci, nici un clinchet de clopoței nu-mi indică apropierea catârilor și a conducătorilor lor. Unde au dispărut? Nu mai am nici o îndoială. Au apucat-o, mai în josul muntelui, pe o cărare pe care n-am zărit-o și, convinși că mă aflu în față, își continuă drumul. Nu vor trece prin locul unde îi aștept. Asta-i situația.

Nu-mi va fi greu s-o iau pe cărarea care merge de-a lungul râului și să ajung la Romitchangku mâine... sau poimâine. Lucrul nu mă neliniștește deloc, aș prefera, totuși, să-mi regăsesc mica mea caravană înainte de lăsarea serii. Când vor vedea că nu sosesc, oamenii vor începe să mă caute și vor obosi cutreierând muntele, când au atâta nevoie de odihnă. Și apoi, o grijă mai egoistă: mi-e foame, vreau să cinez și să dorm în cortul meu dacă noaptea e ploioasă.

Am spus deja că, prevăzând incidente de acest fel și pentru a ne putea semnala prezența de departe, aveam cu toții câte un fluier foarte puternic. Înainte de-a porni la drum, suflu de mai multe ori, dar nimeni nu-mi răspunde. Din când în când, continuându-mi drumul, mai lansez câte o chemare. În sfârșit, după ce am coborât destul de mult sub trecătoare, aud un fluier care-mi răspunde și puțin după aceea lama, care se cățărase în linie dreaptă, se ivește din pădure. Catârii urmau o altă cărare, așa cum îmi închipuisem. Ceva mai jos, cărarea dădea pe poteca urmată de mine și ne continuarăm coborârea toți împreună.

Drumul cotește de nenumărate ori; oamenii și animalele sunt obosiți... și eu sunt obosită și, ghinion, între niște pietre, mă

rănesc la un picior. Șchiopătez, convoiul mă depășește; străbatem un cătun, poate am fi putut să rămânem acolo dar, când sosesc eu, conducătorii de catâri sunt departe. Nu-i altceva de făcut decât să-i urmez. Când revedem râul, se lasă noaptea. Îmi găsesc oamenii extenuați, prăbușiți într-un cimitir. Locul nu este defel potrivit pentru a ne instala. O inspecție rapidă îmi arată că ploile torențiale au surpat mormintele și au dezgolit coșciugele putrezite al căror macabru conținut a ieșit afară. Totul se prelinge, pârâiașe șerpuind prin iarbă răspândesc, amestecate cu apa lor, Dumnezeu știe ce lichide infecte. Îi îndemn pe oameni să se instaleze în altă parte, dar oboseala îi îndobitocește. Sunt incapabili să înțeleagă ceva și adorm fără să mănânce.

Tot atât de obosit ca și ei, dar cu un spirit mai viguros, Yongden îmi duce cortul la o oarecare distanță de acolo, pe un loc ridicat și ne instalăm. Îmi mai rămâne puțin ceai în termos, îl împart cu el, apoi, fără să cinăm, adormim îmbrăcați, pe pământul gol.

Înainte de a mă despărți de oameni, i-am anunțat că, deoarece erau obosiți, puteau să se odihnească a doua zi toată dimineața. Eram aproape de Romitchangku, o jumătate de zi ne va fi suficientă pentru a ajunge acolo.

Vai! Ce funestă idee am avut!

Pe la ora 11 de dimineață, aud niște urlete care venean din cimitir. Ies imediat din cort și primul lucru care îmi izbește privirea, de la înălțimea pe care mă aflu, este o piele sângerândă întinsă pe o stâncă, printre morminte, ca un stindard diabolic.

La câțiva pași, arde focul pe care băieții mei se pregătesc, fără îndoială, să gătească, dar ei sunt în picioare, strigând, gesticulând și oala de supă zace răsturnată în cenușă.

Înainte de a avea timp să-mi revin din uluire, cei trei oameni sunt lângă mine, cu un aer rătăcit, proferând toți deodată vorbe incocrente, în care revin: „apă mare", „demoni", „cal".

Ce vrea să însemne asta?

— Vor să plece, îmi spune Yongden care i-a urmat.

— Să plece unde?...

— Nu știu. Vor să ne părăsească, asta-i tot.

De necrezut! Încerc să-i liniștesc; le spun să mă însoțească până la Romitchangku, unde le voi da bani cu care să se întoarcă la ei acasă.

Nu, nu vor bani, nu vor provizii. Nu vor nimic. Aruncă pe jos hainele pe care le-am dat, roba, căciula. Tobgyal își aruncă

punga în tufișuri. Apoi, ca trei nebuni, fug din toate puterile în direcția de unde veniserm în ajun.

Întreaga scenă nu a durat zece minute. Sunt încremenită.

— M-am gândit uneori că s-ar putea întâmpla, spuse flegmatic Yongden, sunt inimi slabe[9]. Inundația care ne-a tăiat drumul în fiecare clipă, podurile care se prăbușeau, oamenii și animalele care cădeau în apă... Toate astea le-au tulburat mințile; nu mai dormeau sau aveau coșmaruri. Și apoi, în dimineața asta, moartea calului... Știind că nu vom avea nevoie de animale dis-de-dimineață și că va avea timp suficient să le adune, conducătorul le-a lăsat libere noaptea trecută ca să poată paște. Calul său s-a cățărat pe stânci de-a lungul muntelui, a alunecat și dimineață stăpânul său l-a găsit mort. N-a vrut să piardă pielea și a jupuit pe loc leșul, ajutat de servitorul său. Oamenii noștri nu știau ce se întâmplase. Când chinezul a adus pielea din care se scurgea sângele și a întins-o la uscat, au fost cuprinși de groază și au început să urle ca nebunii, spunând că demonii ne urmăresc, că demonii au omorât calul și că dacă ei nu fug, demonii or să-i omoare și pe ei.

Pricepeam. Până atunci, oameni și animale ieșisem neatinși din toate întâmplările neplăcute care se înmulțiseră de-a lungul drumului de la plecarea din Mowkong, dar soarta se întorcea împotriva noastră. Pentru aceste spirite superstițioase, moartea calului prevestea nenorociri și mai grave.

Această întâmplare ridicolă sporea dificultățile situației mele. Unde voi găsi servitori care să mă însoțească până la capăt? Nu puteam să iau chinezi. Aveam nevoie de tibetani ca să intru în Tibet și de oameni de care să fiu sigură.

Mă voi gândi la toate astea mai târziu. Pentru moment, trebuia să ajung la Romitchangku.

Yongden îl însărcină pe conducător să angajeze, în satul cel mai apropiat, trei oameni care să ne însoțească convoiul, apoi începu să împacheteze obiectele împrăștiate de către fugari. În vreme ce-l ajutam, am pregătit niște cacao cu apă și am dizolvat o doză bună de cola, din care aveam un flacon de rezervă pentru „zilele eroice" când va trebui să facem un efort mai mare fără să mâncăm.

---

[9] *Gning tob med pas*, inimi fără putere.

De mâncare nu mai era vorba pentru moment, deşi nu luasem nimic în gură din ajun.

După-amiază, conducătorul aduce trei oameni şi plecăm.

Ploaia începe din nou să cadă şi nu se mai opreşte; ajungem în faţa oraşului Romitchangku, sub un adevărat potop. Un alt loc este inundat. S-a schiţat o cărare improvizată pe coasta muntelui, printre stânci. Numai cei care o parcurg cu piciorul pot merge pe ea. Animalele despovărate trebuie să înoate de-a lungul malului. De pe mal, ele sunt călăuzite şi ţinute cu frânghii ca să nu fie luate de curent. Cu toate aceste precauţii, era cât pe-aci ca două dintre ele să fie duse de apă, iar catârul roşcat, ghinionist, este azvârlit de stânci şi iese din apă cu picioarele însângerate.

Ca să intrăm în oraş nu ne mai rămâne decât să trecem un pod suspendat, dar din pricina ploii scândurile podelei sunt prea lunecoase, iar animalele nu se pot aventura pe ele fără risc, o simplă alunecare şi ar cădea în apă.

Este târziu, aproape noapte. Îi las pe toţi cu bagajele în faţa podului, îl trec singură şi cer să mi se arate unde este casa Misiunii franceze, unde voi cere sfat şi ajutor. Am fericita surpriză de a-l găsi acolo pe părintele Ch., care s-a oprit din drumul său la preotul chinez care locuieşte acolo.

Hainele mele şiroiau de apă. Cu toată simpatia pe care mi-o inspiră părintele Ch., regret că nu mă găsesc în acest moment într-o misiune engleză sau americană, unde nişte doamne amabile mi-ar împrumuta lenjerie şi un halat uscat. Să nu cerem prea mult. Să mă consider fericită că sunt invitată la masă; în afară de ulcica de cacao şi cola, n-am mâncat şi n-am băut de treizeci şi şase de ore.

Misionarul trimite un servitor să adune hamali pentru a-mi aduce bagajele, iar animalele îmi sunt duse la unul din fermierii săi, care locuieşte chiar pe malul unde le-am lăsat.

E noapte adâncă de multă vreme când soseşte Yongden, cinează, apoi, cum nu am avut timp să ne căutăm o locuinţă, mergem la un negustor chinez ce locuieşte în faţa Misiunii, care s-a oferit să ne închirieze camere.

Ploaia nu se opreşte. Se revarsă asupra noastră prin tavan. Curând, în camerele în care ne aflăm nu mai există un colţ uscat. Ne strângem păturile şi paturile de campanie şi le băgăm în sacii lor ca să evităm să fie udate de apa murdară care curge peste noi. Până la urmă, fiul meu şi cu mine ne sfârşim noaptea aşezaţi unul

în fața celuilalt, fiecare cu sacul său, acoperiți cu impermeabile și cu glugile trase pe cap.

Câtă vreme vom rămâne la Remitchangku? Este imposibil s-o prevedem. Va trebui să căutăm servitori. Nu cumva va trebui să ne schimbăm toate planurile de călătorie? Și dacă nu mă îndrept către Tibet, încotro să mă duc?

M-am gândit la toate astea în timpul acelei nopți de insomnie. Yongden s-a gândit și el, dar orice am decide, ne trebuie mai întâi un adăpost. De cum se face dimineață, pleacă în căutarea lui.

Conducătorul nostru de caravane locuiește în Romitchangku. Este proprietarul unei distilerii și se oferă să ne închirieze un apartament în casa lui. Mă duc să văd casa. Este curată, aproape nouă, în stare bună, încăperile sunt mari, e ceea ce ne trebuie. Pun să mi se transporte acolo bagajele. Lama comandă masa la un restaurator chinez care ne-o aduce acasă. Mâncarea nu e rea, dimpotrivă. Începem să ne simțim mai bine, suntem la adăpost; plouă sau nu plouă, în noaptea asta ne vom putea odihni.

Abia adormisem când mă trezesc simțind că mă sufoc. Un fum gros umple camera. Ce se întâmplă? A luat foc casa? Nicidecum. Fumul vine de la cuptorul distileriei situate sub camera mea. Casele chinezești nu au hornuri.

Deschid fereastra și rămân toată noaptea cu capul afară; e singurul mod de a nu fi asfixiată. Oh! Să dorm! Să dorm! Când o să fie oare posibil?

Dis-de-dimineață, Yongden îmi aduce ceaiul.

— Au venit, îmi spune în șoaptă.

— Cine *au*?

— Băieții. Au sosit aseară foarte târziu; le-am dat ceai și *tsampa* și i-am lăsat să doarmă în bucătărie. Când ne-au părăsit, au fugit până la podul care începea să se prăbușească când l-am trecut noi și pe care l-au găsit complet distrus. Și-au petrecut noaptea în templul dărăpănat, în frig și ploaie. N-aveau nimic de mâncare. Spun că erau nebuni de frică.

Singurul lucru limpede din poveste e că-și regretau nesăbuința.

I-am găsit pe toți trei așezați în fața focului. În ajun, seara, tocmai cumpărasem un pește superb și un pui. Amândoi fuseseră atârnați în bucătărie, așteptând să fie pregătiți pentru masa de a doua zi. În fața acestei „naturi moarte" pe care fondul galben al

peretelui din lemn de brad o punea în lumina cea mai avantajoasă, cei trei fugari nemișcați, gravi, fascinați, păreau că o divinizează.

Deși Yongden îi îmbuibase, lăcomia înnăscută a tibetanilor nu le dădea pace. Amintirea recentă a nopții petrecute în templul în ruină, înfometați și tremurând, lucra și ea. Ei! gândeau ei probabil, dracii ca dracii, sunt peste tot, mai bine să-i înfruntăm în tovărășia celei care ne poate dărui niște mâncăruri atât de grozave!

Cei trei oameni doreau deci să fie iertați. În sinea mea eram încântată de întoarcerea lor, care mă scutea de multe necazuri, dar arătându-mă generoasă am vrut și să profit de ocazie, ca să scap de Sotar care adesea mă supărase cu indiscrețiile sale.

Mai mult, omul avea accese frecvente de febră și mă temeam să nu cadă bolnav pe drum. Din toate punctele de vedere, era mai bine să nu mă însoțească mai departe.

L-am convins cu greu să se întoarcă la Sining, lângă Kum-Bum, de unde veneam. Nu era ținutul său, deoarece el era de baștină din Lhassa, dar trăise multă vreme în acel loc și își făcuse numeroase cunoștințe. I-am dat, în afara salariului și a hainelor, o sumă suficientă pentru a călători confortabil. Am luat apoi măsuri ca o mică rentă lunară să-i fie plătită timp de șase luni după întoarcerea sa la Sining, pentru a-i da răgazul să-și găsească o ocupație. Yongden adăugă la acestea un ceas mare din oțel.

Sotar ajunse cu bine. Punându-se, pentru o parte a traseului, în serviciul unui negustor care conducea o caravană, primi o gratificație și nu cheltui nimic din ceea ce-i dădusem.

L-am găsit în cursul anului următor la Sining, l-am angajat din nou și m-a însoțit în diferite alte peregrinări.

Având acum servitori, nu mai aveam nici un motiv să mai zăbovesc în Romitchangku.

Cât despre drumul meu la Lhassa, renunțasem pentru moment[10]. Diferitele experiențe prin care trecusem îmi demonstraseră că pentru a reuși trebuia să procedez altfel. Deci, cum o nouă încercare nu putea fi făcută decât plecând dintr-o altă regiune, unde nu eram cunoscută, cel mai bine, după mine, era să vizitez foarte interesantul ținut Kham, la granița căruia mă aflam și pe

[10] Vezi, pp. 181–182, motivele care m-au făcut să renunț.

care nu voi avea, probabil, niciodată ocazia să-l revăd. Așa îmi voi îndeplini măcar prima parte a programului întocmit înainte de a părăsi Kum-Bum.

Capitolul VI

O călătorie în ținutul Kham cuprindea, firește, orașul Kanze, capitala triburilor Horpa, centru important situat pe drumul caravanelor care transportă ceaiul din China până la Lhassa. Orașul figura pe vechiul meu itinerar; nu trebuia decât să-l urmez. De la Kanze, îmi spuneam, în loc să continuu spre Lhassa, o voi lua spre sud ca să vizitez Litang, Batang și întreaga regiune pe care tibetanii o numesc cu un nume compus Balitang.

Nici acest de-al doilea program nu avea să se realizeze, la fel cu cel pe care-l concepusem înainte. Împrejurări neprevăzute aveau să mă ducă într-o altă direcție.

Oricât de supărătoare ar părea aceste modificări forțate ale proiectelor, în clipa în care ni se impun împotriva voinței noastre, ele constituie, totuși, unul din farmecele mari ale unei călătorii. Ele îi păstrează un prețios caracter de aventură, îngăduind călătorului să se aștepte mereu la întorsături spontane, interesante prin noutatea lor, pe care nici măcar nu le-a putut visa. Când pornești la drum, e o plăcere nemaipomenită să-ți spui: „Ce mi se va întâmpla?" O altă plăcere, tot atât de puternică, deși din lipsă de înțelepciune o bombănim adesea, este aceea de a primi evenimentul neașteptat care apare brusc în planurile noastre rânduite cu grijă și de a-ți pune întrebarea: „Ce se va întâmpla după aceea?... Încotro mă va purta?..."

Am savurat îndelung toate aceste plăceri. Unii vor gândi chiar că mi-au fost date prea din plin.

Din informațiile culese la Romitchangku reieșea că drumul pe care trebuia să-l urmez era, în diferite locuri, acoperit de ape.

Regiunea pe care o străbate fiind aproape pustie, aveam toate motivele să cred că distrugerile provocate de inundație nu vor fi reparate decât cu încetul.

S-o apuc pe un drum ca acesta numai cu doi servitori? Era poate imprudent să cer atât de repede noi eforturi unor oameni care abia își reveniseră din panică. M-am gândit deci să-l angajez din nou pe conducătorul de catâri care venise cu mine de la Mowkong și la care locuiam. Își va lua servitorul și patru animale care le vor ușura pe ale mele. Cei doi nătărăi ai mei vor avea și mai puțin de muncă și o tovărășie. Călătoria va fi pentru ei mai veselă.

Socoteala cu angajarea conducătorului o făcusem numai în mintea mea. Conducătorul de catâri refuză categoric, neavând nici un chef, zicea el, să repete peripețiile neplăcute ale călătoriei abia încheiate. Alți doi proprietari de catâri au refuzat și ei să ne închirieze animale.

Părintele Ch., aflat încă la Romitchangku, a avut bunătatea să se ducă la magistratul chinez și să-i aducă la cunoștință necazul meu. Cu multă amabilitate, acesta mi-a dat o hârtie care îmi dădea dreptul să rechiziționez hamali și animale pentru transportul bagajelor, așa cum fac funcționarii când călătoresc. Mai adăugă că a doua zi va ordona să mi se trimită catâri și că voi avea și o escortă de soldați pentru traversarea muntelui, unde întâlnirile rele erau frecvente.

Din fericire pentru mine, i-a fost imposibil să-și țină această din urmă promisiune. Am fost deci scutită de prezența soldaților. Nici un soldat nu mai era disponibil în regiune. Guvernatorul fugar, cel pe care îl întâlnisem la Nanping, se pregătea să se întoarcă la Tchengtu cu trupe proaspete date de colegul său, guvernatorul din Chensi, și avea de gând să adauge acestora întăririle trimise de un alt pricten, generalul comandant din Tatchienlu. Pentru a împiedica fuzionarea acestor două trupe, guvernatorul uzurpator își trimisese soldații la Mowkong.

În dimineața plecării, în locul catârilor am văzut sosind hamali. Pe urmă am mulțumit cerului pentru această schimbare. Niciând n-ar fi putut niște animale cu poveri trece obstacolele pe care ni le-a pus în față inundația; catârilor mei, care nu aveau pe ei decât șeile, le-a fost destul de greu să ajungă la Tao.

În lipsa „voinicilor" cu puști, magistratul mi-a transmis că-mi va trimite doi oameni din miliția locală, un fel de jandarmi

fără arme. Aceștia nu erau gata să plece cu noi, dar am fost îndemnați „oficial" să nu-i așteptăm, deoarece aveau să ne ajungă curând din urmă.

Prima zi de mers a fost plăcută, iar drumul mai bun decât ni-l închipuiam. Am trecut, fără să ne oprim, pe lângă o mânăstire de călugări *bönpo*, apoi ne-am oprit într-un sat unde se schimbau hamalii. Oamenii de acolo nefiind înștiințați de trecerea noastră, ne-a trebuit mai bine de o oră pentru a strânge numărul de hamali necesar. În vremea asta, am putut să examinez în liniște satul. Era un sat locuit de *gyarongpa* și se deosebea ca aspect atât de satele chinezești, cât și de cele propriu-zis tibetane. Acești munteni dintr-o regiune forestieră își construiesc case cu mai multe etaje, purtând acoperișuri țuguiate și încinse cu balcoane. Grajdurile, ca la majoritatea fermierilor tibetani, ocupă parterul locuinței. Aici, casele erau deosebit de înalte. Văzute de pe ulițele înguste care le despărțeau, dădeau impresia unor „zgârie-nori".

Când s-a lăsat seara, hamalii, după ce au depus bagajele într-un loc ales de noi, s-au dus la casele lor. Unul dintre ei însă continuă drumul pentru a-i înștiința pe cei din cătunul cel mai apropiat că trebuie să ne trimită oameni pentru a doua zi dimineață.

Rămânem singuri pe o colină cu iarbă, nu departe de râu, dar pe un loc uscat. E noapte, când mă trezesc niște strigăte. Vin niște oameni. Băieții mei, care încă sunt treji și beau ceai, i-au auzit și îi primesc cu tradiționalele urări de bun venit folosite în această parte a globului: „Prieteni, nu vă apropiați sau trag!"

Obiceiul cere să răspunzi strigând de departe cine ești și ce vrei, în cazul în care ai intenții cinstite. În caz contrar, o iei la fugă văzând că ai fost descoperit sau, dacă poți să-l zărești pe cel care a vorbit, îi trimiți un glonț înainte ca el să aibă vreme să-și pună în aplicare amenințarea.

De data aceasta, nou-sosiții se fac cunoscuți: sunt milițienii care trebuiau să ne ajungă din urmă. Ies din cort pentru a mă asigura că nu-i vorba de o greșeală și, în cămașă de noapte, primesc plecăciunile ceremonioase ale celor doi bărbați.

Următoarea etapă ne duce la Wadjo. Ordinul de rechiziție face minuni; ne procură alimente. Mi s-a spus că nu voi mai găsi altele în drumul meu. Mă aprovizionez deci cu atâta făină, unt și grăunțe pentru animale cât am nevoie în călătorie, plus niște lapte care, cu grijă, va putea fi păstrat o zi sau două.

Țăranii, care ar fi refuzat categoric să-mi *vândă* chiar și un singur ou, par acum pe deplin mulțumiți de a fi fost *obligați* să-mi *dea* toate acele provizii. Se arată încântați de gratificațiile pe care le distribuie Yongden, știind că aș fi putut lua totul gratis. Această mentalitate specială predomină în tot Tibetul.

Plouă cu găleata toată noaptea. Dimineața, râul s-a umflat peste măsură. Sătenii ne sfătuiesc să rămânem în Wadjo, timp în care o echipă de corvoadă va inspecta drumul și va face unele reparații dacă va fi nevoie.

Oamenii se întorc la lăsarea serii și ne înștiințează că vom putea trece. Etapa de a doua zi e obositoare din pricina unei cărări acoperite în parte de apă, deși râul s-a retras mult încă din ajun.

Către sfârșitul după-amiezii, zărim mânăstirea din Tesmon locuită de călugări *bönpo*. Ca să ajungi la ea, trebuie să treci un pod. Deocamdată, acesta abia se vede din râu, a cărui lățime s-a triplat din pricina viiturii. Ca multe poduri chinezești, și cel de-aici este construit în formă de arc. Se ajunge la el, de ambele părți, pe o scară grosolan făcută din blocuri de stâncă nefasonate. Scara, bătută de curentul puternic, dispare sub apă; între piciorul ei și locul unde ne-am oprit noi, distanța trebuie să fie de vreo cincisprezece metri, ce vor trebui străbătuți prin râul care curge năvalnic.

Hamalii trec unul câte unul, cu poverile pe cap, fiecare susținut de doi oameni fără poveri. Alți săteni fac un lanț, cu intenția evidentă de a-i prinde pe camarazii lor în caz că alunecă și a nu-i lăsa să fie luați de ape. Modul în care o fac mă uluiește. Toți, cu brațele întinse în lături, se așează în amonte față de cei care trec apa, și nu în aval. Mă întreb ce au în cap. E limpede că dacă un om sau un bagaj cade, acest lanț de brațe, plasat mai sus de cei care trec apa, nu-i va putea împiedica să fie luați de curent. Dar sunt, probabil, singura care face această reflecție. Aerul serios și stăpân pe sine al celor prezenți denotă că nimeni nu pune la îndoială eficacitatea acestui baraj.

Ca să nu stau în noroi pe durata trecerii bagajelor, am rămas în șa pe catârul meu mare și negru, supraveghind operația. Când au terminat, Seunam și Tobgyal îmi aduc animalul spre scară. Acest soi de poduri nu se trec niciodată călare, iar acum e mai puțin ca niciodată momentul de a o face. Pun piciorul deci „pe pământ" sau mai degrabă „în apă", pe treptele acoperite de valuri. După ce voi trece eu, băieții vor trece și catârul. Pe malul celălalt,

terenul este ridicat, apa s-a întins mai puțin decât de partea de-aici. Ajunsă la capătul podului, sunt luată pe umăr, de către un om.

Vom locui la mânăstire. Un călugăr îmi cedează locuința sa: două încăperi mici, dintre care una este bucătăria, cealaltă dormitorul.[1] Mă instalez în dormitor, iar Yongden va dormi în bucătărie. Băieții și milițienii vor fi găzduiți de un alt călugăr.

Ziua a fost grea pentru hamali. Îi sfătuiesc din toată inima să nu plece imediat spre casă, unde nu vor sosi decât noaptea târziu. Să se odihnească; pe lângă gratificație, le voi da o cină bună și vor putea pleca în zori. Momcala cu „cina bună" e hotărâtoare; rămân. Poruncesc să li se dea făină și carne să-și facă supa și mă întorc „la mine acasă".

Proprietarul camerei care mi s-a dat trebuie să fie un ascet sau un biet amărât, dacă nu cumva pur și simplu un înțelept. Mobilierul său e alcătuit dintr-o masă joasă în fața căreia te așezi pe jos, un vas pentru încălzit cu cărbuni, o etajeră din scânduri negeluite, care servește de bibliotecă, două pături drept culcuș și un baston lung atârnat de grinzi cu niște frânghii, pe care se rânduiesc veșmintele. Mai trebuie să adaug „dulapul cu *torma*", un fel de tabernacul unde călugării lamaiști, ca și colegii lor *bönpo*, țin captivă, prin procedee magice, o ființă din neamul demonilor sau o zeitate înfricoșătoare.[2]

---

[1] Am explicat deja, în cărțile precedente, că membrii mânăstirilor tibetane nu trăiesc în comunitate precum călugării catolici. În afară de ceaiul luat în timpul adunării de dimineață și, uneori, de unele mese de sărbătoare oferite de binefăcători, *trapa* și *lama* mănâncă acasă la ei. Fiecare, după rangul sau averea sa, locuiește într-un palat, o casă, un apartament sau doar o cameră din mânăstire. E locuința sa unde este complet independent, folosindu-și timpul după plac. Regula cere numai să fie prezent, cu excepția celor care au o dispensă specială, la adunările ordinare și extraordinare pentru lectura Scripturilor sacre sau celebrarea anumitor rituri. Pe scurt, o mânăstire tibetană este, potrivit mărimii sale, un oraș sau un sat, alcătuit din străzi și piețe în jurul cărora sunt construite templele, colegiile, palatele și casele luxoase sau modeste. Un zid înalt înconjoară, aproape întotdeauna, orașul monastic unde sunt admiși să locuiască numai călugării. Există și mânăstiri de călugărițe, construite după același plan. Profesiunea de călugăr nu comportă niciodată la budiști legământul de obediență, iar în Tibet sărăcia nu este obligatorie.

[2] Când e vorba de o zeitate înfricoșătoare, captivitatea forțată în tabernacul devine o prezență voluntară, o condescendență plină de bunăvoință a acestei zeități și răspunde solicitărilor credincioșului ei. Totuși, din riturile care o aduc pe aceasta în tabernacul străbate întotdeauna ideea unei constrângeri exercitate prin mijloace magice.

Stăpânul locuinței își ia păturile și câteva cărți, apoi mă lasă singură. Îmi întind hainele ude pe baston și îmi fac patul. În așteptarea mesei, am să vizitez templul. Probabil că se ține o slujbă pentru că aud zgomotul înfundat al unei tobe bătute în cadență. Dar înainte de a mă duce la templu, vreau să văd ce e în tabernacul.

Curiozitatea mea nu e o curiozitate deșartă, ci o cercetare de studiu. Oare un *bönpo* pune înăuntru aceleași lucruri ca și un lama? De obicei, aceste dulapuri sunt încuiate cu lacăt, nici un profan nu trebuie să-și arunce privirile pe ce se află în ele. Explicația obișnuită a acestei interdicții e că făptura care se află înăuntru ar putea fugi sau s-ar putea înfuria. Cu toate acestea, ocultiștii tibetani explică altfel lucrurile. După ei, ceea ce se află în misteriosul tabernacul este o forță creată prin procedee magice. Acele *torma*[3] care se află înăuntru, spun ei, au fost „însuflețite" de către cel care le-a pus acolo și o „energie" de un ordin diferit a fost încorporată în fiecare dintre ele. Din punct de vedere esoteric, se crede că fiecare *torma* reprezintă o personalitate diferită, divină sau demonică. Închise în tabernacul, după ce au fost astfel „însuflețite" și având „alimente"[4] potrivite cu fiecare dintre ele, acestea formează o adunare de energii active, de „făpturi vii", între care se produc schimburi tainice, combinații misterioase. De unde urmează că deschiderea nemotivată a acestui laborator ocult tulbură lucrarea care se îndeplinește acolo, eliberează când nu trebuie forța care există în el, iar aceasta, nefiind ținută în frâu și dirijată de un inițiat competent, poate provoca răul și să ia drept primă victimă pe imprudentul ei eliberator.

Este cel puțin ceea ce mi s-a spus, dar, chiar potrivit celor care mi le-au împărtășit, aceste explicații nu se aplică decât tabernaculelor inițiaților în științele secrete. Cele care sunt văzute la *trapa* obișnuiți nu au nici un fel de importanță, sau foarte puțină, deoarece aceștia nu au puterea necesară pentru a „însufleți" diferitele *torma* și nici știința pentru a le grupa așa cum se cuvine.

Dulăpașul gazdei mele aparținea probabil acestei din urmă categorii. Făcut din lemn grosolan sculptat, înnegrit de fum, nu

---

[3] Scris *gtorma*, prăjituri rituale.

[4] Aceste alimente constau în ofrande cum ar fi orezul, carnea, vinul, ceaiul etc. sau din alte *torma*, în formă de hrană preparată.

avea nimic impresionant. Nici un lacăt nu-i zăvora ușa. Înăuntru am văzut zece *tsa-tsa*[5] care-i reprezentau probabil pe cei zece înțelepți ai călugărilor *bönpo* și o *torma* triunghiulară în fața cărcia, în chip de ofrandă, se afla o grămadă de oase de cotlet prăfuite. Nu erau foarte interesante; totuși, când ești curios din fire, îți pui întotdeauna câte o întrebare: de ce toate oasele, fără excepție, erau oase de cotlet? Se hrănea gazda mea numai cu această parte a animalului și dădea resturile demonului său favorit, sau demonul cerea acest os? Un mister de lămurit...

De partea cealaltă a curții, în templu, cineva bătea încă ritmic toba. Poate voi întâlni pe acolo o persoană care să mă lămurească asupra rolului atribuit oaselor de cotlet în riturile *bönpo*, fără ca eu să fiu nevoită să-i mărturisesc indiscreția mea.

Și iată-mă coborând de la primul etaj în curte, urcând treptele templului și intrând în el. Înăuntru este foarte întuneric, ba chiar beznă adâncă. În fața altarului arde o singură lampă. Zăresc un grup care stă pe jos: omul care bate la tobă și un altul care psalmodiază cu voce joasă ceea ce citește dintr-o carte așezată în fața lui pe o masă îngustă; lângă carte, o lampă îi luminează în mod ciudat pe cei doi călugări.

Obișnuindu-mă cu întunericul, disting alte *torma*, patru lămpi minuscule și diferite elemente ale unui *kyilkhor*[6] puse pe o altă masă în fața oficianților.

În timp ce-i observ, câțiva dintre hamalii mei intră în templu. Probabil, ca și mine, se plimbă așteptând ca masa să fie gata.

Rămân o clipă bună nemișcați, apoi unul dintre ei face câțiva pași înainte. Ceva, o masă sau o bancă, pe care nu a văzut-o în întuneric, se află în calea lui; se ciocnește de ea și o răstoarnă. Zgomotul provocat de căderea obiectului răsună în încăperea goală. Omul scoate, în șoaptă, o înjurătură urâtă. Cel care citește ridică capul.

— Cară-te! îi poruncește folosind expresia cea mai autoritară și cea mai puțin politicoasă din vocabularul tibetan.[7]

---

[5] Imitație, din lut modelat, a monumentelor numite *chörten* (*stupa* în India).

[6] Diagramă magică.

[7] *Pargyu* scris *phar rgyug*, literal „du-te de partea cealaltă", „du-te în altă parte", dar termenul a căpătat un sens mai apăsat. De fapt, este echivalentul expresiei franceze „f... le camp".

În regiunea Kham există spirite tari și într-un număr mai mare decât am putea crede. Am auzit ieșind din gura unei femei cel mai îngrozitor blestem pe care și-l poate închipui un tibetan: „Puțin îmi pasă de religie, prefer banul."

Pe treapta de jos a scării valorilor intelectuale, spiritele tari din regiunea Kham rămân de obicei la starea de spirit a acestei nelegiuite, deși în ce privește profesiunea lor de credință se arată mai discrete decât ea. Pe treptele superioare, spiritele tari sunt ocultiști, sceptici agreabili și, uneori, filozofi cu vederi profunde.

Bărbatul care înjurase atât de necuviincios era un „spirit tare" obișnuit. Cum aveam să aflu peste câteva ore, trăise la Tatchienlu și la Tchengtu și acolo își deschisese probabil spiritul în felul său. Se împotrivi violent poruncii care-i fusese dată.

— Nu sunt un câine, spuse. Nu am văzut-o, banca aia... nu s-a spart... am s-o ridic. N-ai nici un motiv să-mi vorbești așa.

Spunând acestea, se aplecă și ridică ceva care se târșâi din nou cu zgomot pe podea.

— Cară-te, repetă oficiantul.

— N-am să plec, i-o întoarse omul cu încăpățânare, făcând o mișcare spre lama.

— Nu te apropia de *kyilkhor*! îi poruncește acesta cu tărie.

Această interdicție nu face decât să-l enerveze și mai mult pe necredincios.

— Oh! *kyilkhor* al tău! Și *torma* ale tale! strigă el. *Ta ren*[8], străini care sunt mari savanți, spun că-i aluat de *momo*[9] și că tot ce se cântă în *gompa* nu sunt decât prostii... Să-mi vorbești ca unui câine!...

Necioplitul nu se mai potolea. Tovarășii săi îl prinseseră și se străduiau să-l scoată afară, dar vlăjganul era zdravăn și mânia îi sporea puterea. Se eliberă deci, înjurând din nou și strigând:

— *Kyilkhor* al tău!... *Momo* ale tale... Am să le fac bucăți... Să-mi vorbești ca unui câine!...

Și cum înainta, călugărul *bönpo*, la celălalt capăt al templului, luă un *chang*[10] ce se afla lângă el și-l scutură. Un sunet

---

[8] Oamenii distinși, vezi p. 17.

[9] *Momo*, pâine, expresie chinezească adoptată de tibetanii din Tibetul oriental.

[10] *Chang* (scris *gchang*), instrument muzical specific călugărilor *bönpo*; aduce oarecum cu un cimbal cu marginile arcuite spre interior și are o limbă. Se folosește ținându-l ca pe un clopoțel, dar pe dos, cu limba în sus.

extraordinar, alcătuit din mii de urlete dezlănțuite umplu sala, ca un val de vibrații tumultuase, și-mi străpunse creierul. Țăranul ireverențios scoase un strigăt și l-am văzut cum se dă pe spate cu brațele întinse de parcă ar fi vrut să respingă un obiect înspăimântător.

— Cară-te! repetă din nou lama.

Ceilalți oameni s-au grăbit să-și susțină camaradul și au ieșit cu toții foarte neliniștiți.

Bum! Bum! continua imperturbabilă toba, scandând psalmodia abia auzită a călugărului *bönpo*, care se așezase iar în fața instrumentului numit *kyilkhor*.

Ce se petrecuse? Cu excepția acelui sunet straniu, nu remarcasem nimic. Am ieșit să-i întâlnesc pe hamali și să le pun niște întrebări. Mârlanul care tulburase slujba nu mai avea chef de harță.

— Era un șarpe, pe cuvânt, le spunea el celorlalți, așezați în jurul lui în curte. Un șarpe de foc, care a ieșit din *chang*.

— Ce zici, ai văzut un șarpe de foc? l-am întrebat. De-aia ai urlat?

— Nu l-ați văzut? Când lama a sunat din *chang*, a ieșit de acolo.

— Ți s-a părut, i-am întors-o eu. N-ai văzut nimic.

— Noi n-am văzut șarpele, dar din *chang* au ieșit fulgere, au spus ceilalți țărani.

Pe scurt, asistaseră cu toții la o minune. Numai eu, străină, nevrednică, fusesem oarbă. Oricum, mi s-a părut că se cuvine, cum primeam ospitalitatea mânăstirii, să prezint scuze pentru purtarea necuviincioasă a omului pe care-l adusesem cu mine.

Am intrat în templu și am rămas în picioare lângă ușă, așteptând sfârșitul slujbei. În cele din urmă, ajutorul care bătea toba s-a oprit, a pus o husă pe instrument, iar oficiantul și-a învelit cartea într-o bucată de mătase.

Am înaintat și mi-am exprimat regretele cu privire la purtarea hamalului meu. Lama a primit cu amabilitate scuzele mele.

— Nu-i greșeala dumneavoastră, nu aveți nici o vină, îmi spuse. Faptul nu are importanță, nu vă mai gândiți la el.

Demersul impus de politețe fusese îndeplinit. Călugărul *bönpo* tăcea, nu-mi mai rămânea decât să plec. Totuși, sunetul ciudat pe care l-am auzit și viziunea ieșită din comun a țăranilor

continuau să mă intrige. Fără să-mi dau seama priveam către *chang*, baza reală a acestei fantasmagorii.

Nu-i fu greu lui lama să-mi ghicească gândurile.

— Vreți să-l mai auziți sunând o dată?... mă întrebă el cu un surâs ușor ironic.

— Bineînțeles, *kuchog*, dacă nu vă supărați. Instrumentul acesta are un sunet curios. Vreți să-l mai scuturați?

— Puteți s-o faceți chiar dumneavoastră, răspunse el întinzându-mi faimosul *chang*.

— Nu mă pricep deloc cum să-l utilizez, i-am spus eu.

Într-adevăr, sunetul pe care l-am produs nu semăna deloc cu cel pe care-l auzisem.

— Nu am îndemânarea dumneavoastră, *kuchog*, i-am spus lui lama, dându-i înapoi instrumentul. Din acest *chang* n-a ieșit nici un șarpe.

Călugărul mă privi cu un acr întrebător. Se prefăcea că nu înțelege sau chiar nu înțelegea?

— Da, am continuat eu, necioplitul care v-a vorbit urât afirmă că a văzut un șarpe de foc ieșind din *chang* și aruncându-se asupra lui. Ceilalți au văzut fulgere și scântei.

— Asta-i puterea acelui *zung*[11] pe care l-am pronunțat, declară lama cu o anume emfază. Apoi continuă cu o voce joasă:

— Sunetul produce forme și ființe... sunetul le însuflețește...

Cred că cita un text.

— Oamenii din India, *tchirolpa*[12] o spun și ei, zisei eu imediat. Și sperând să-l fac pe *bönpo* să-și exprime părerea și să vorbească despre doctrina sa, am adăugat:

— Cu toate acestea, unii cred că puterea gândirii este superioară puterii sunetului.

— Există lama care cred și ei același lucru, îmi răspunse *bönpo*. Fiecare își are calea sa... Numai mijloacele de a acționa sunt diferite. Eu sunt stăpânul sunetului. Cu ajutorul sunetului pot ucide ce trăiește și însufleți din nou ce a murit...

— *Kuchog*, lucrurile acestea două — viață și moarte — există oare cu adevărat ca niște contrarii cu totul diferite?

---

[11] Scris *gzungs*, „care prinde", „care reține". Formulă magică. Echivalentul ei sanscrit este *dhârani*, *mantra*.

[12] Scris *phyirolpa*, „cei din afară", cu sensul „din afara budismului", cei care aparțin unor secte ce au alte doctrine. Acest termen îi desemnează în special pe hindușii brahmanici.

— Sunteți *dzogstchenpa*[13]? mă întrebă interlocutorul meu.

— Unul din maeștrii mei era *dzogstchenpa*, am răspuns cu cu prudență.

Călugărul *bönpo* rămâne tăcut. Aș dori mult să aduc conversația la viață și moarte și să-i cunosc teoriile cu privire la acest subiect, dar tăcerea sa nu mă încurajează. Trebuie să-l interpretez ca pe un mod politicos de a mă face să înțeleg că ar fi bine să plec?

Dar iată că lama murmură câteva cuvinte printre dinți, ia *chang* și-l scutură de câteva ori.

Minune! În locul sunetului înspăimântător care a răsunat la început și al celui puțin armonios pe care l-am produs eu, aud un cântec suav de clopoței de argint. Cum e oare posibil? Acest călugăr *bönpo* este pur și simplu un artist incomparabil și se poate, după o anume practică, să scoți efecte atât de diferite dintr-un instrument atât de simplu cum e *chang* sau trebuie să cred că, așa cum a spus-o el cu orgoliu, interlocutorul meu este „stăpânul sunetului"?

Dorința pe care o aveam de a continua discuția mea cu lama era și mai mare. Aveam oare să reușesc să-l fac să-mi explice misterul acestui *chang*?...

Un incident banal întrerupse întrevederea. Yongden intră în templu și mă anunță că masa era gata. Lama profită cu grabă de această ocazie ca să-mi scape, prefăcându-se, cu mari dovezi de politețe, că nu vrea să mă rețină.

În noaptea care a urmat a plouat din nou fără întrerupere și a fost iar nevoie să trimitem o echipă de munteni să cerceteze drumul pe care-l aveam de urmat, înainte de a o porni eu însămi cu animale și bagaje. Această împrejurare mă țintuia pentru o zi întreagă la Tesmon. Am profitat pentru a încerca să-l revăd pe „stăpânul sunetului". Din păcate, continua să plouă, călugării mânăstirii stăteau închiși la ei în camere. Nu-mi puteam permite să bat la întâmplare la ușile lor pentru a întreba de cel care mă interesa. Acest fel de comportare ar fi displăcut. Yongden, ca bărbat tânăr, avea mai multă libertate de acțiune; el găsi aparta-

---

[13] Care aparține sectei *dzogstchen* (scris *rdzogstchen*), „marea împlinire", ultima sectă tibetană întemeiată. Această sectă consideră drept strămoș spiritual pe Lhadzunpa, un maestru călugăr care trăia pe la 1640. Doctrinele sale aparțin de *Ati anuttara yoga*. Din punct de vedere gramatical, s-ar cere utilizarea femininului, *dzogstchenma*, deoarece lama se adresează unei femei, dar în limbajul curent se folosește terminația masculină *pa* pentru ambele genuri.

mentul „stăpânului sunetului" și crezu că se dovedește un excelent diplomat invitându-l să ia ceaiul cu noi.

Acesta acceptă și peste o oră intra, însoțit de un tânăr *trapa*, în chilia mea.

Conversația noastră a început cu amabilitățile de rigoare. Apoi, lama a dorit să-i povestesc despre călătoriile mele în India, după care m-a întrebat despre moravurile din această țară, despre lumea religioasă de acolo, despre budiști și hinduși, despre practicile lor religioase, despre puterile supranaturale pe care le atribuie acelor *dubthob*[14]. M-am străduit să-i satisfac curiozitatea, sperând să găsesc un moment favorabil pentru a-i pune și eu întrebări. Mi-a dat această ocazie când a vorbit despre puterile *dubthob*-ilor din India.

— Nu este nevoie să mergi până în India ca să întâlnești oameni ce au asemenea puteri, i-am spus eu. Mi se pare că dumneavoastră înșivă mi-ați demonstrat-o aseară. Și, de altfel, hindușii care privesc Tibetul cu veneratie, ca pe o oază unde trăiesc Marii Înțelepți, cred și ei că în Tibet există magicieni mult mai puternici decât ai lor.

— E posibil, răspunse *bönpo*. Nu am fost niciodată în India... Vă gândiți la *chang*, nu-i așa? De ce acordați atâta importanță acestui fleac? Sunetul are mult mai multe mistere. Toate ființele, toate lucrurile, chiar și cele care par neînsuflețite, emit sunete. Fiecare făptură, fiecare lucru emite un sunet special care îi este propriu, dar acest sunet se modifică și el în funcție de diferitele stări prin care trece făptura sau lucrul care-l emite. Cum se întâmplă? Aceste făpturi și lucruri sunt agregate de atomi (*rdul phra*) care dansează și care, mișcându-se, produc sunete. Se spune că la început vântul, învârtindu-se, a format *gyatam*, baza lumii noastre.[15] Acest vânt care se învârte era sonor și sunetul e cel care

---

[14] Scris *grubthob*, cel care posedă puteri supranaturale, un taumaturg. Echivalentul tibetan al termenului sanscrit *siddha* sau *siddhi purusa*.

[15] Aluzie la teoriile cosmogonice tibetane. Conform acestora, vântul (*rlung*, pronunțat *lung*), care nu este de fapt vântul pe care-l cunoaștem, ci „mișcarea", a produs ca prime forme *gyatam* (scris *rgya kram rgya gram*). Lamaiștii concep *gyatami*-i sub forma a două *dorji* înlănțuite în cruce, în vreme ce *bönpo* și-i închipuie sub forma unor svastici, simboluri ale mișcării. Interlocutorul meu era un *bön* alb. Aceștia au adoptat multe din teoriile lamaiste; la rândul lor, lamaiștii au admis și ei altele de origine *bön*. Totuși, călugării *bön* negri au mai multe teorii specifice privind organizarea lumii noastre. De notat că nici o doctrină orientală nu admite o creație *ex nihilo*.

a adunat materia în formă de *gyatam*.[16] *Gyatami*-i primordiali au cântat și au apărut forme care au dat, la rândul lor, naștere altor forme datorită puterii sunetelor pe care le scoteau. Nu este numai povestea unei vremi trecute; întotdeauna a fost așa; și întotdeauna va fi așa. Fiecare atom[17] își cântă veșnic melodia, iar sunetul creează, în fiecare clipă, forme grosolane sau subtile. Așa cum există sunete creatoare care adună, există altele care distrug, care dezagregă, care dezintegrează. Cel care e capabil să producă amândouă felurile de sunete, poate construi sau distruge după plac. Într-adevăr, un *dubthob* care ar putea să facă să răsune „sunetul distrugător al bazei" — care este, el însuși, „baza sunetelor distrugătoare"[18] — e în stare să distrugă lumea și toate lumile zeilor până la lumea marilor „Treizeci și trei"[19] despre care vorbesc budiștii.

După acest discurs, *bönpo* și-a luat rămas-bun, dorindu-mi timp frumos pentru a doua zi și o călătorie plăcută.

Teoriile oarecum dificile pe care mi le expusese nu erau lipsite de interes, dar nu mă lămureau în nici un fel cu privire la ceea ce rămânea pentru mine „misterul *chang*-ului".

Ploaia s-a oprit spre dimineață: am plecat în zori. Băieții munteni și-au dat multă osteneală pentru a înlesni trecerea convoiului meu; în pofida străduaniilor lor, drumul este îngrozitor.

Valea pe care urcăm se bifurcă deasupra lui Tesmon, o ramură duce la teritoriul locuit de *gechita*, cealaltă la Tanli, unde mergem noi. Cărarea șerpuiește apoi printre stânci, unde viitura a săpat găuri încă pline de un noroi gros, negru și lipicios. Încerc să mă mențin în șa, dar trebuie curând să renunț deoarece catârul meu abia se poate strecura printre toate obstacolele. Drumul este îngrozitor de obositor printre stâncile cu muchii ascuțite de care ne lovim tot timpul. În unele locuri, ele formează scări cu trepte atât de înalte, încât trebuie să mă cațăr sprijinindu-mă pe mâini.

---

[16] *Gyu*, scris *rgyu*: materie, substanță.

[17] *Doulta*, scris *rdul phra*.

[18] O dublă expresie, cu o construcție ciudată: *da jii djigken*, scris *sgra gjihi hrdjig mkhan*, și *dadjigken gi jii*, scris *sgra hrdjig mkhan gi gfi*. Trebuie să înțelegem aici că sunetul care poate distruge baza, temelia pe care stau toate formațiile ce alcătuiesc lumile, este sunetul esențial, subtil, rădăcina de unde apar toate sunetele distrugătoare.

[19] Zeii *Sum tchu tsa sum* (scris *sum tchu rtsa gsum*). În sanscrită, *trāyastrimça*.

Ceva mai încolo, cărarca e acoperită de apă. Oamenii de corvoadă au tăiat în ajun un soi de trecere mai sus, prin pădure. Ne împiedicăm de rădăcini, ne zgâriem prin tufișurile tăiate în grabă cu securea, ne înfundăm în pământul mustind de apă și regăsim, în sfârșit, adevărata cărare. O s-o putem urma oare până la capăt? Nu, căci după ce am mers cu greu aproape două ore, suntem din nou opriți de inundație. Trebuie să începem iar gimnastica făcută înainte, prin pădure. Hamalii și catârii urcă panta. Nu mai am putere să-i urmez. Rămân în urmă cu Yongden, contemplând melancolică râul care se învârtejește.

— Vreți să încercăm să-l trecem? mă întreabă fiul meu.

— Nu îndrăzneam să ți-o propun, dar tare mult aș vrea.

— Așteptați să văd adâncimea apei.

Lama își scoate roba și vesta și mi le dă să le țin, apoi, sondând fundul cu un baston, parcurge o parte din drum. Apa nu-i ajunge decât până la talie. Avem aproape aceeași înălțime, putem trece. Mă dezbrac, rămânând numai în pantaloni și cămașă. Cu hainele celelalte facem un pachet pe care ni-l punem pe cap. Apa e rece, dar nu e ca gheața. Baia este agreabilă și ne înviorează. Ieșim, ne stoarcem manșetele pantalonilor, ne punem cizmele și robele și ne continuăm drumul. Căldura produsă de mers va usca și lenjeria de pe noi.

Când sosim la Tanli e aproape noapte. Ajungem acolo la capătul încercărilor noastre acvatice. Încă o trecătoare de străbătut, apoi vom ajunge într-un ținut cu podișuri și văi uriașe ce oferă, râurilor ca și călătorilor, tot spațiul pe care și-l pot dori pentru a hoinări în voie.

Tanli, învăluit în umbrele serii, îmi aduce aminte de Elveția. Peisajul este alpestru; brazi înalți, pârâiașe mici care șerpuiesc prin iarba măruntă și prin mușchi, câteva cabane. Aerul are parfumul special al marilor înălțimi. Acest cătun nu se află mult sub înălțimea de 4 000 metri, ba chiar cred că atinge această înălțime deoarece trecătoarea din apropiere la care ajungem pe o pantă blândă are pe hartă 4 600 metri.

Ni se dau două camere într-o cabană; ne pregătim masa în bucătăria proprietarilor. Animalele sunt la adăpost la un alt țăran; doi localnici vor dormi în grajd ca să le păzească. Ne-am întors în ținutul unde banditismul este sport și semn de noblețe. Gazdele noastre și vecinii lor sunt cu siguranță mai des ocupați pe drumul mare decât pe bucata lor de pășunat. Aici, ca și în ținutul Amdo,

cultivarea pământului este considerată mai degrabă treabă de femeie, un venit accesoriu în bugetul familial alimentat de treburi mai eroice.

Asta nu-i împiedică pe fermieri să fie oameni extrem de amabili. Atâta vreme cât bunurile și persoanele noastre vor fi încredințate grijii lor, nu vom avea a ne teme din partea lor de nimic. Știu mult prea bine că, dacă ne-am plânge de ei că ne-au furat animale sau bagaje, magistratul chinez îi va face să plătească scump această îndrăzneală. Îmi explică că nu e rândul lor de a face corvoada de hamalâc și că, de cum am sosit, un sol a fost trimis la tribul care trebuie s-o facă.

Se zăvorăsc ușile și se închid obloanele devreme. Pe când cinăm lângă vatră, auzim pe drum pași și vorbe. Ciulim cu toții urechile, apoi un bărbat din casă strigă la trecătorii nocturni: „Cine-i acolo?" Nici un răspuns. „Sunt niște hoți care vin din Valea Nordului", explică una dintre gazdele noastre. Și cu aceasta încep să povestească nenumărate istorii cu bandiți, care de care mai înspăimântătoare.

— De ce nu-i arestați pe hoții ăștia din Valea Nordului când trec pe-aici? întrebă Yongden.

Răspunsul este încurcat.

— Nu putem...

A doua zi, revenind asupra subiectului, unul dintre milițieni îmi spune:

— Bineînțeles că nu-i pot opri, fac aceeași meserie și adesea se asociază între ei.

Cei care trebuie să facă corvoada de hamalâc sunt tocmai locuitorii Văii Nordului, care țin de tribul Chabrugpa. Doi șefi și câțiva oameni sosesc a doua zi destul de târziu, venind de departe. Cărările îngăduie acum folosirea animalelor de povară. Acești Chabrugpa vor închiria iaci de la oamenii din Tanli ca să mă ducă la Tao în două etape. Găsesc că e mai bine să facă această cheltuială decât să-și aducă propriile animale ceea ce, de altfel, ar lua mult timp.

Unul din cei doi șefi are o față de spaniol deosebit de frumoasă. Privindu-l, te gândești la un hidalgo din Estramadura care, în urma unor aventuri nefericite, a devenit bandit. Un adevărat personaj de roman, cât se poate de sumbru, cu buze subțiri, pe care le ține strânse, cu nasul lung puțin coroiat, un inel mare de argint atârnându-i de urechea dreaptă, alură impresionantă,

cuvinte puține. Ce sânge este amestecat cu sângele acestui *kampa*? N-are nimic dintr-un tibetan, nici dintr-un chinez, nici măcar dintr-un musulman care, deși destul de rar în această regiune, ar fi putut să-i fie strămoș. E într-adevăr un spaniol frumos, corcit cu maur, o enigmă în peisajul și oamenii unde se mișcă.

Chabrugpa își petrec ziua adunând animale și oameni, iar a doua zi dimineață plecăm, sub ploaie și prin pădure. Conducătorii de iaci sunt zgomotoși și veseli, osteneala le este plătită. Chabrugpa, care îi plătesc, sunt mai puțin veseli, iar hidalgo-ul cu pușca pe umăr, la fel de romantic, călare pe un cal negru, are o noblețe gravă.

La intersecția celor două văi mi se arată o pistă plină de tufișuri, pe care o urmează cetele de bandiți când se așează la pândă pe drumul către Tatchienlu, așteptând caravanele în trecere spre Lhassa. După care, ceva mai încolo, nu-i mai vedem nici pe grandele de Spania, nici pe tovarășii săi. Partea periculoasă unde prezența lor ne putea servi drept pavăză fiind depășită, ne-au părăsit considerând inutil să se obosească mai mult. Poate-au apucat-o prin valea care întâlnește drumul către Tatchienlu, având camarazi și treburi prin partea aceea. Unul dintre milițieni pleacă în căutarea lor, dar nu pot fi găsiți. Călătorie sprâncenată! Este puțin probabil că vor încerca să ne atace. Știm foarte bine cine sunt și ne-ar fi ușor să-i denunțăm justiției. Ne continuăm deci drumul în liniște prin pădure.

Stropiți de nenumărate ploi repezi, urcăm încet, în pantă dulce. La limita zonei împădurite, ne oprim și ne facem ceai. Tobgyal are febră și suferă de nevralgie, sper că o băutură caldă și o oră de odihnă îi vor face bine. Conducătorii de iaci, escortați de milițieni, își continuă drumul nevrând să zăbovească. Ei știu că etapa este foarte lungă; lucru de care ne dăm și noi seama pe seară.

Trecătoarea pe care o străbatem apoi nu are măreția sălbatică a celei din Dza. Oamenii locului cred că e mai înaltă decât cea din Dza, iar pe hartă citim 4 613 metri altitudine, adică aproape cu o sută de metri mai mult decât trecătoarea Dza; dar, în ce privește indicațiile referitoare la regiunile de frontieră din Tibet, hărțile diferă între ele. Suntem în iulie, trecătoarea este liberă, la mai puțin de o sută de metri de ea se văd însă întinderi de zăpadă mare care, probabil, nu se topește niciodată cu totul.

Nu trebuie să tragem concluzia că 4 000 metri altitudine înseamnă, în Tibet şi în regiunile din jur, limita zăpezilor eterne. Numeroase trecători a căror altitudine depăşeşte 5 000 metri nu au nici un pic de zăpadă vara, iar în multe locuri zăpezile veşnice nu coboară sub 6 000 metri.

Coborâm cu piciorul un teren stâncos, apoi intrăm din nou în pădure. Vine seara, lama, cei doi servitori şi cu mine urmăm cu greu, prin pădure, o potecă noroioasă, îngustă şi rău marcată. Ploaia începe iar să cadă cu găleata. Bolnavul nici măcar nu se mai plânge; cu faţa stacojie, tremurând din pricina febrei, abia mai are putere să se ţină în şa. Nu zărim nici un semn care să ne indice vreun sat în apropiere şi începem să credem că ne-am rătăcit. În sfârşit, cărarea noastră iese din pădure şi se continuă printre păşuni; ceva mai încolo, merge de-a lungul unor terenuri cultivate. Iată-ne la Lumbo.

O dărăpănătură amărâtă ne va servi drept adăpost. Yongden şi cu mine vom ocupa o mică încăpere, unde sunt îngrămădite nenumărate piei de oaie şi de vită. Gazdele noastre fac, fără nici o îndoială, comerţ cu ele. Găseşti acolo piei la toate gradele de desicaţie: unele aproape proaspete, altele întărite; mirosul pe care-l răspândesc este îngrozitor. Insist să se lase fereastra deschisă. Fiul meu se împotriveşte.

— S-ar putea, zice el, să intre cineva pe fereastră, cu ajutorul unei scări, în timp ce noi dormim.

E adevărat, dar îmi este imposibil să respir în această duhoare. Fereastra rămâne deschisă şi, ca măsură de prudenţă, Yongden se lungeşte în faţa ei, înfăşurat în pături. Dacă vreun hoţ va intra, se va lovi de el pe întuneric şi-l va trezi. Aşa e bine. Strigând buimac, lama mă va trezi şi pe mine şi, o dată treji, vom fi în stare să-l răzbim pe răufăcător... ba chiar pe mai mulţi.

Noapte puţin odihnitoare, ca atâtea altele petrecute în haine muiate de ploile puternice. Deşteptarea în zori; soarele străluceşte şi ne va usca. După obiceiul meu, plec înainte, pe jos, să-mi fac o plimbare matinală de vreo două ore.

Valea se lărgeşte tot mai mult, ne îndepărtăm de păduri şi iată că, în josul pantelor ce încadrează o altă vale mai largă, zărim în depărtare, mult sub noi, un drum care se întretaie cu al nostru în unghi drept: e marele drum către Lhassa.

De câte ori nu l-am urmat în gând! Yongden îmi spusese: „Când o să-mi apară, am să mă prosternez de trei ori." N-o poate

facc decât în gând, deoarece e călare, dar exclamă cu același ton cu care a exclamat probabil Moise când a zărit pământul făgăduit: „Iată. În sfârșit, iată drumul pe care l-am privit atâta pe hartă!"

Nu spun nimic, sunt emoționată ca și el, mai mult decât el, dar în emoția mea nu e bucurie. E adevărat, mi-am împins până aici peregrinarea după planul pe care mi l-am făcut, dar *știu* că drumul visurilor mele nu ne va duce la Lhassa. De la aventura din Fupien, întreprinderea noastră este condamnată la eșec. Amânând pentru mai târziu încercarea noastră, ne rămâne de văzut tot ceea ce putem vedea și de învățat tot ceea ce putem învăța în Tibetul oriental. Numai asta și reprezintă o cantitate considerabilă de cunoaștere.[20]

Curând, distingem mase de culoare neagră, mișcătoare, pe drumul cel mare. Înaintăm, cărarea noastră cotește atunci spre vest și continuă de-a lungul povârnișului muntelui, paralel cu drumul spre Lhassa pe care-l domină de sus. Masele negre, imprecise, se zăresc din ce în ce mai bine; sunt iaci care transportă la Lhassa pachete de ceai presat.

Frumos spectacol furnicarul acesta, lent și întunecat, de animale mari cu blană deasă, cu conducătorii lor călare, cu pușca pe umăr, și câinii mari lățoși alergând în jurul animalelor încredințate pazei lor. Iacii sunt împărțiți în grupuri, fiecare grup fiind precedat de un călăreț. Grupurile, unul după altul, formează un șir, sunt poate acolo două mii de animale. Le trebuie trei luni ca să ajungă la Lhassa.

Peisajul care ne înconjoară este diametral opus peisajului unde am trăit în cursul precedentelor trei luni. Nu mai vezi pasuri înguste, torente mugind, nu mai vezi pitorești munți chinezești cu stânci dantelate, cu creste ascuțite. Vârfurile din apropiere, acoperite de iarbă, își întind în voie formele rotunjite. Întreg decorul s-a lărgit, se scaldă într-un calm imperturbabil, un fel de placiditate puternică, sigură de ea, care se afirmă și se impune.

Un aer de mister învăluie acest drum alb și drept, care se pierde departe, între munți albăstrui. Noi știm că-i lung, infinit de lung, și-l vedem, în spirit, cum intră în *tchang-thang*, cum merge de-a lungul imenselor lacuri albastre, ajungând, mult dincolo de Lhassa, la cel mai maiestuos dintre locurile sacre ale

---

[20] După ce l-am cunoscut, consider ținutul Kham drept partea cea mai interesantă a Tibetului.

lumii: înzăpezitul munte Kailasa, lăcaș al lui Shiva și al soției sale Parvati.

Iată-ne din nou în pragul fascinantului Tibet, de care ne leagă pe amândoi, pe Yongden și pe mine, legături diferite, iar nenumărate sentimente amestecate de bucurie, de regret, de pioasă admirație și de dorință ferventă ne cuprind în vreme ce privim cum se îndepărtează încet caravana pitorească pe care nu avem voie s-o urmăm.

Treptat, cărarea noastră coboară spre fundul văii și puțin înainte de a intra în ea întâlnește Tao, una din localitățile importante din regiune, în realitate un sat foarte murdar.

Deoarece eram escortată, nu era rău să mă bucur de avantajele pe care mi le putea da această escortă. Am trimis deci pe unul din milițieni înainte, să-mi caute o locuință. Omul a crezut că face bine adresându-se proprietarului celei mai frumoase case din sat, iar acesta a pus la dispoziția mea o cameră imensă. M-aș fi simțit acolo foarte bine dacă această cameră n-ar mai fi avut și o altă încăpere, care era ocupată de un militar chinez și familia sa; așa că, pentru a intra și a ieși de acolo, soț, soție și copii trebuiau să treacă, oricând, pe la mine. Cum socotisem să petrec câteva zile la Tao, promiscuitatea aceasta nu-mi putea fi pe plac. În casă nu mai erau alte camere disponibile; cu toate acestea, am descoperit iute unde să mă instalez.

Acoperișul terasă al clădirii îți punea la dispoziție un spațiu imens. De o parte a lui se afla un balcon, lipit de zid, al cărui acoperiș era susținut de stâlpi de lemn vopsiți în culori vii. În acest balcon se punea fânul, dar în acel moment era aproape gol. Nici un loc nu putea fi mai agreabil pentru a-ți instala cortul. Eram adăpostită de zid și de acoperiș, iar în fața mea, pe terasă, se deschidea un imens loc de plimbare.

Din acest post înalt de observație, aveai o vedere minunată. De o parte și de alta se întindea cât vedeai cu ochii valea cea largă, străbătută de caravanele ce mergeau la Lhassa. Din ea, în fața orașului Tao, se deschidea o altă vale, adânc prinsă între munți, întunecată, șerpuită, misterioasă, unde dispăreau două râuri, unul ce cobora pe drumul către Kanze și celălalt coborând pe drumul către Tatchienlu, râuri care se uneau pentru a se vărsa apoi în Yalung. Împreună cu ele intra în valea întunecată o cărare, iar această cărare ducea la Litang. Se spunea că regiunea pe care o străbătea era bântuită de bandiți. Îmi trecea prin minte să plec

din Tao înainte de ivirea zorilor și să o apuc pe cărarea aceea, pentru a scăpa de supravegherea binevoitoare, dar neplăcută, la care eram supusă.

Mă gândeam atunci că, dacă mă duc direct la Litang, nu voi vedea Kanze, capitala ținutului Hor. Mă mai gândeam puțin și la cavalerii de drumul mare, care colindau prin partea aceea și ar fi putut foarte bine să-mi fure animalele și bagajele. Dar mai ales mă gândeam că între valea ce ducea la Litang și Tao exista un râu pe care nu-l puteam trece înot și că, din moment ce aveam nevoie de o luntre, trebuia să-i înștiințez și pe luntrași și astfel planul meu de fugă încotro oi vedea cu ochii se destrăma. Destinul voia să mă ducă mai departe, de-a lungul drumului atât de lung privit pe hartă în căsuța mea monastică de la Kum-Bum.

Până atunci, după atâtea popasuri în ținuturi năpădite de ape, acoperișul meu mi se părea un adevărat rai.

În Tao își are sediul o misiune catolică dependentă de Societatea Misiunilor Străine din Paris. A doua zi după sosirea mea, l-am cunoscut pe preotul francez care locuia acolo, părintele D. Să mai spun că m-a primit cu toată cordialitatea? Trebuie să repet același lucru pentru toți misionarii, din toate confesiunile și de toate naționalitățile, pe care i-am întâlnit în China, afară de unul. Dar părintele D. era[21] mai mult decât un om amabil, el era eroul unei aventuri dramatice.

În urmă cu câțiva ani, tibetanii din regiune se revoltaseră împotriva chinezilor, iar cei din Tao îi făcuseră prizonieri pe părintele D. și pe magistratul chinez local. Apoi, după ce i-au dus la mânăstirea lamaistă, i-au dezbrăcat la piele, i-au legat de mâini, cu brațele ridicate deasupra capului, de câte un stâlp din marea sală de reuniuni. Nefericiții au rămas mai multe zile în această poziție chinuitoare, fără să se poată așeza sau întinde. Drept hrană li se dădea strachina cu mâncare a câinilor. Nu era vorba de vreo persecuție religioasă. Nici o clipă nu s-au gândit răsculații să-i ceară misionarului să renunțe la religia sa. De la el, ca și de la magistratul chinez, ei cereau numai recunoașterea autorității lor politice. Chinezul a cedat și a fost eliberat. Francezul s-a încăpățânat, chestiune de amor propriu, fără îndoială, nu voia să fie înfrânt. Un ofițer chinez a sosit în fruntea unor trupe, i-a adus pe

---

[21] Vorbesc la trecut. Părintele D. a murit la doi ani după trecerea mea prin Tao.

tibetani la supunere și l-a eliberat pe misionar. L-am văzut pe acest ofițer la Kanze, când am petrecut în acel oraș câtăva vreme.

Nu știu ce despăgubire i s-a acordat oficial părintelui D. pentru tratamentul nemilos la care a fost supus, dar oamenii din Tao, care îi admirau de altfel forța de caracter, spuneau că a dat dovadă în schimb de aceeași inflexibilitate de caracter cu care își bravase călăii, când a fost să le întoarcă răul făcut. Ei povesteau că actuala casă a Misiunii și dependințele ei fuseseră construite de către sătenii constrânși la corvezi și că misionarul, autorizat de oficialii chinezi, rechiziționa și acum pentru serviciul său un anume număr de muncitori fără plată.

Să fi fost aceste amănunte perfect exacte? Nu aș pune mâna în foc. Părintele D., care avusese modestia să nu-mi povestească istoria eroicei sale dârzenii, nu mă luase drept confidentă a sentimentelor sale intime cu privire la răzbunare, iertarea umilințelor și modul în care el le punea în practică. Datoria de caritate, cred unii, este una pentru omul care trăiește în societate și alta pentru filozoful izolat. În vreme ce e bine, spun ei, ca înțelepții și sfinții singuratici să renunțe la răzbunare pentru maltratările la care au fost supuși, un membru al unui grup social trebuie să aibă în vedere că lipsa de pedeapsă poate încuraja indivizi sau populații primitive să facă și alte victime.

A doua zi după sosirea mea, bunul părinte D. mi-a trimis cu multă amabilitate un dar în alimente: pui vii și o sticlă cu vin bun. Își închipuise că am fost lipsită multă vreme de băutura noastră națională și este foarte mirat să afle că nu beau nici un fel de lichid alcoolic. Și mai mirat este când aude că refuz ferm să ordon să se taie animale pentru hrana mea, deplângând deja foarte mult faptul că trebuie să cumpăr carne de la măcelărie pentru a-mi hrăni servitorii și... pentru a consuma și eu uneori, când nu mai am legume și făină, iar stomacul meu cere mâncare.

Misionarul este vânător; mulți dintre colegii săi, protestanți ca și catolici, vânează și ei. Mă întreb cum este posibil ca acești oameni religioși să nu ajungă să-și dea seama de caracterul îngrozitor al suferinței și cât este de îngrozitor să faci pe altul să sufere pentru propria ta plăcere.

Cum ei neagă că animalul ar avea un suflet, este mai crud, din punctul lor de vedere, să-l omori decât să omori o ființă omenească. Omul ucis nu este, după credința lor, cu adevărat mort, deoarece sufletul său, adevăratul „eu", este nemuritor.

Ucigașul lui n-a făcut deci decât să izgonească cu brutalitate acest suflet din lăcașul lui și să-l oblige să intre în altul. Această schimbare poate fi chiar avantajoasă pentru victimă dacă, datorită calităților sale, ea a meritat să fie primită în Paradis.[22] Dar cum, după aceste teorii, animalul ucis, privat de viața sa actuală, cade în neant, i se răpește pentru totdeauna ceea ce are și tot ceea ce este.

Magistratul chinez din Tao se dovedește și el a fi foarte binevoitor față de mine. Pune la dispoziția mea trei săteni în serviciu obligatoriu. Doi dintre ei îmi păzesc catârii în vreme ce pasc pe munte și îi aduc seara la grajd, al treilea aduce apă și lemne, atâță focul la bucătărie și-i ajută pe băieții mei. Tao se află în ținut tibetan, iar regimul *ula*, adică corvoada obligatorie de hamalâc și de servicii pentru călătorii ce au un ordin de rechiziție, este în vigoare. Potrivit obiceiului, călătorul îl retribuie pe *ula*, dar mărimea gratificației depinde de generozitatea lui; de altfel, el nu este obligat să le dea ceva. În ce mă privește, am ținut aproape întotdeauna să-i răsplătesc pe săteni pentru serviciile pe care mi le făceau; mentalitatea ciudată a unor localnici m-a obligat totuși, uneori, să mă abțin. Am întâlnit tibetani care susțineau sus și tare că cei care-i plăteau erau niște amărâți fără vază, care nu meritau nici un fel de considerație. Dimpotrivă, personalitățile importante, departe de a-i plăti, cereau daruri, alimente, iar servitorii lor îi loveau pe cei care nu se grăbeau să le dea. După această purtare, ziceau ei, îi recunoști pe oamenii demni de respect.

Față de acest fel de a vedea lucrurile, pe care nici un raționament nu l-ar fi putut modifica, mărturisesc că uneori m-am dovedit a fi „demnă de respect".

Ei da! Compatriotul meu reverend și magistratul chinez erau amândoi fermecători, dar aș fi preferat să nu-i fi întâlnit. Mi-ar fi plăcut să fi sosit incognito la Tao, să mă lipesc de vreo caravană cu ceai și să plec încet cu ea spre Lhassa prin pustietatea cu iarbă. Zeii Tibetului, binecuvântați fie ei, m-au destinat, fără știrea mea, unei aventuri și mai mari. Până atunci, trebuia să-mi ascund nerăbdarea și să surâd grijii care mă indispunea și mă ținea pe loc.

Zilele treceau. Ce caut la Tao? Habar n-am. Sunt dezorientată și obosită. Am plecat din Kum-Bum la 5 februarie 1921 și

---

[22] În felul acesta sunt justificate în India sacrificiile de animale oferite zeităților. Se spune că victimele se vor renaște într-o condiție superioară animalității sau chiar în paradisul zeului în onoarea căruia au fost sacrificate.

suntem la începutul lui august. Șase luni de călătorie pe drumuri grele sunt poate de ajuns pentru a îndreptăți dorința de puțin repaus. Cu toate acestea, aș pleca imediat cu mare plăcere pentru alte șase luni de peregrinări și mai anevoioase, dacă aș avea în perspectivă un program interesant, dar cel pe care l-am pregătit îndelung nu se poate îndeplini, iar noile mele planuri sunt încă foarte vagi. Această incertitudine mă obosește mai mult decât cele șase luni de drum.

Când cobor de pe acoperișul unde m-am instalat, o fac ca să mă plimb pe câmp cu Yoṇgden. Vorbim cu lumea pe care o întâlnim. Aceste conversații ne fac să cunoaștem moravurile ținutului și ideile locuitorilor; ele reprezintă o relaxare, un răgaz pentru tensiunea nervoasă pe care mi-o dau grijile mele.

Într-o zi, zărim un om așezat pe vine la marginea unui pârâu; lângă el se află un sac din care scoate crenguțe pe care le pune cu grijă în apă. Aerul atent, ba chiar îngrijorat, cu care lucrează ne intrigă. Oare ce fel de exercițiu face?

Auzindu-ne cum ne apropiem, individul a întors capul și, cu un gest iute, a ascuns sacul sub robă.

— Ce faci, prietene, aici? îl întreabă Yongden.

Răspunsul se face așteptat, țăranul ne privește îndelung pe amândoi. Probabil că examenul ne este favorabil, iar noi îi inspirăm încredere. Se hotărăște să vorbească:

— Am un *dipching*[23], spune el pe un ton confidențial.

Nu există tibetan care să nu știe ce este un *dipching*; nenumărate legende menționează faptele îndeplinite cu ajutorul bucățelei de lemn sau de pană care te face invizibil; cât despre cel care a văzut un exemplar, presupunând că într-adevăr l-a văzut, faptul este mai rar.

---

[23] *Scris sgrib ching*. Literal: „copac sau lemn care ascunde, care te face să fii necunoscut". E talismanul care face invizibil pe cel ce-l poartă sau face invizibile obiectele lângă care este pus. Descrierea lui este felurită și pe seama lui circulă mii de povești. Cititorii cărții *La Vie surhumaine de Guésar de Ling* au constatat că eroul epopeii naționale a tibetanilor se folosește de el. Unii, ca de exemplu omul întâlnit la Tao, își închipuie *dipching*-ul ca fiind o bucată de crenguță de o natură specială, pe care corbul o poate recunoaște. Alții, îndepărtându-se de la semnificația curentă a cuvântului *ching*, elimină ideea de *lemn* și de *copac* și consideră acest termen drept simbolic. Pentru ei, *dipching* sunt niște pene speciale, de corb sau coțofană. Li se spune *copac* deoarece ele *te pun la adăpost, te ascund vederii, te acoperă cu umbră*, așa cum face un copac.

— Ai un *dipching*, zice Yongden omului cu sacul misterios. De unde-l ai? Și dacă ai un *dipching* la tine, cum se face că eu te văd?

— *Kuchog*, răspunde politicos tibetanul, când spun că am un *dipching*, asta înseamnă că am unul aici, în sacul ăsta. Încă nu știu care e, dintre toate crenguțele cu care e amestecat. Le supun acum una câte una la proba hotărâtoare, în acest pârâu. Adevăratul *dipching*, în loc să fie dus de curent, va urca în susul lui. Virtutea sa, care încă nu acționează, se va arăta când va fi atins apa, iar când îl voi lua eu, voi nu o să mă mai vedeți.

— Oh, am făcut eu, ard de nerăbdare să văd cum devii invizibil. Dar când ai să fii invizibil, cum ai să te porți când ai să te întorci acasă? Ai tăi n-or să te mai vadă. Și dacă pui *dipching*-ul într-o ladă, aceasta va deveni invizibilă. Poate că toată casa și toată familia ta care stă în ea vor deveni invizibile. Ce vor zice vecinii tăi?

Nu e bine să supui miracolele unui examen critic prea amănunțit. Tibetanul îmi aruncă o privire deopotrivă disprețuitoare și nepricepută.

— Credeți că am uitat să aduc cutia cu *khablendo*[24]? Când îl închizi acolo, *dipching*-ul nu mai acționează.

Văzând nemulțumirea țăranului și temându-se că acesta nu ne va mai lăsa să asistăm la descoperirea *dipching*-ului, Yongden s-a grăbit să șteargă proasta impresie produsă de vorbele mele.

— Ea nu știe de cutia cu *khablendo*, zice. Apoi, scoțând un oftat, adaugă: Câte lucruri nu știu femeile!

Șiretul meu tovarăș nimerise în plin, gândul că eu vorbisem în necunoștință de cauză îl liniști pe omul cu *dipching*.

— Luați loc, soră mai în vârstă, făcu el cu condescendență.

Yongden și cu mine ne așezarăm pe iarbă.

— Uite cutia, spuse el arătându-ne un mic obiect pe care îl puse imediat la loc în *amphag*[25]. Nu am nevoie să-l imit pe prințul Sodetchen, care i-a luat rivalului său femeia pe care o iubea făcând-o nevăzută chiar în timpul celebrării cununiei... Și începu să râdă.

---

[24] Scris *khab len rdo*, „piatra care prinde acele", piatră magnetică, magnet natural, folosit și în medicina tibetană. Țăranul pusese o bucățică din această piatră în cutia unde voia să-și păstreze talismanul când îl va fi recunoscut printre crenguțele obișnuite.

[25] Buzunar format la piept de roba largă a tibetanilor, strânsă în talie cu o cingătoare.

— Atunci, continuați-vă treaba, îi sugeră Yongden doritor să vadă ce se va întâmpla.

Tibetanul își vârî mâna în sac, scoase o crenguță și o puse pe apă, care o luă cu ea imediat. O a doua, apoi o a treia crenguță avură amândouă aceeași soartă. A patra, împinsă de vânt sau din altă pricină, se roti în jurul ei, fu prinsă de un vârtej și păru, preț de o clipă că urcă pe firul apei. Așa-zisul posesor al faimosului *dipching* scoase un strigăt de victorie. Vai! Bucuria i-a fost de scurtă durată, crenguța ajunse la marginea micului vârtej, fu aspirată de curent și luată imediat de acesta. Celelalte urmară una după alta. Omul năucit își privea sacul gol.

Lucrul în sine era comic, dar ceea ce nu e niciodată comic e tristețea, oricât de caraghios ar putea fi motivul care i-a dat naștere. Yongden se strădui să-și consoleze compatriotul credul.

— Un *dipching*, îi zise el, nu se descoperă cu ușurință. Trebuie s-o iei adesea de la capăt cu încercările. O să aveți mai mult noroc altă dată. Și apoi, chiar vă este necesar un *dipching*? La ce v-ar folosi? Se pare că nici o virtute, folositoare pentru viața aceasta sau pentru următoarele, nu vine din faptul de a-l avea. Dacă inima dumneavoastră nu este pe de-a întregul virtuoasă, faptul de a avea un *dipching* ar putea chiar să vă aducă nenorociri, făcându-vă să săvârșiți, nevăzut de nimeni, fapte rele care vă vor abate de la calea renașterilor fericite.

— Vorbiți bine, lama, răspunse tibetanul. Sunteți învățat. Ce spuneți e adevărat... Și apoi... aș putea să mai încerc la anu'... Sunt patru ani de când caut un *dipching*... La Gartag există un *ngagspa* care știe cuvinte de putere și care face vrăji. O să mă duc să-l întreb. Fără-ndoială că n-am știut ce trebuie să fac.

— Dar cum faceți? întrebă Yongden.

— Fac ce se spune că trebuie făcut. Corbul ale cărui ouă nu se deschid are nevoie de un *dipching* pentru ca micuții să apară. Trebuie să silești un corb să meargă în căutarea acestuia, lucru de care numai el este în stare. Pentru aceasta, i se iau ouăle când el nu stă pe ele, se fierb și se pun iute la loc, în cuib. Dacă el nu-și dă seama de nimic, continuă să le clocească. Micuții corbi nu pot apărea deoarece ouăle au fost fierte. Corbul de parte bărbătească pleacă atunci să caute un *dipching* și, când îl găsește, îl pune lângă ouă. Când vezi că bărbătușul s-a întors, iei cuibul și cercetezi una câte una toate crenguțele care-l alcătuiesc, așa cum am făcut eu. Este un mijloc care nu dă greș... cu toate acestea,

iată că-i a patra oară că nu-mi reușește. Un demon sau un dușman m-a zărit probabil când îl pândeam pe corb, sau m-a văzut când am fiert ouăle, sau când am luat cuibul. Va fi pus în calea mea vreun obiect necurat pentru a-mi întuneca vederea și a mă împiedica să deosebesc bețișorul care urca pe firul apei... Sau l-o fi luat chiar el fără știrea mea. Oh! N-am deloc noroc... Va trebui să consult și un *mopa*[26], care va vedea ce făpturi ridică piedici în calea mea.

— Poate n-ar fi rău s-o faceți, fu de acord Yongden pentru a nu-l nemulțumi pe țăranul încăpățânat. Dar, deoarece ne-am întâlnit, haideți la noi să mai stăm împreună. E ora când noi mâncăm. O să beți și o să mâncați ceva. Trebuie să te destinzi când ai necazuri.

— Sunteți bun, *kuchog*, răspunse săteanul. Am să viu cu dumneavoastră. O să reușesc cu siguranță la anu'.

— E probabil, întări lama cu mult calm.

Iubitorul de *dipching* a fost bine ospătat și nu a cruțat felurile care i-au fost servite. A mâncat singur o pulpă de berbec fiert, un castron întreg de supă cu tăiței[27] și-a băut nenumărate ulcele cu ceai cu unt. O ulcică sau două cu rachiu i s-ar fi părut că încheie în mod fericit această masă. Am văzut că-l căuta cu privirea pe cel care i le-ar fi servit. Dar orice fel de alcool era interzis la mine și locuitorul din Tao a trebuit să se resemneze cu lipsa lui, așa cum se lipsise și de *dipching*. Buna sa dispoziție nu a părut sensibil modificată.

Văzându-l sătul și bucurându-se de o digestie plăcută, Yongden a socotit că a venit momentul pentru a-l face să povestească istoria prințului Sodetchen de care amintise în legătură cu *dipching*-ul.

Există în Tibet foarte multe povestiri ai căror eroi, care posedă *dipching*, se folosesc într-un fel sau altul de acest talisman în cursul aventurilor lor. Peripețiile lui Sodetchen puteau fi interesante, iar lama voia să-mi dea ocazia să le notez, dacă meritau.

---

[26] Un clarvăzător.

[27] Ca și chinezii din nord, tibetanii din regiunile de frontieră ale Chinei fac tăiței pe care îi pun în supă. La oamenii cu dare de mână din acest ținut este un fel aproape zilnic. În centrul Tibetului, această supă cu tăiței, numită „supă chinezească", este foarte apreciată, dar e servită mai rar, fiind înlocuită când cu orez, când cu supa cu *tsampa*.

Mândru de a ne reține atenția, a noastră și a servitorilor noștri, de față cu accl *ula* de serviciu care va împrăștia prin tot satul cât de mult caz făceau de el „bogații călători", omul nostru din Tao nu s-a lăsat mult rugat.

Regele Namgyal era un suveran puternic, iar regina Perna Eusal cea mai frumoasă dintre femei; amândoi se iubeau profund și amândoi erau disperați deoarece însoțirea lor era stearpă. În zadar rugaseră multe zeități și întrebaseră nenumărați învățați magicieni, nu mai aveau nici o speranță să vadă născându-se fiul atât de mult dorit, când, într-o noapte, regele a avut un vis. A văzut un venerabil pustnic așezat la intrarea unei peșteri ce dădea pe un lac albastru. Lângă pustnic, un copil, din al cărui trup ieșeau niște raze luminoase, stătea ca prin minune în picioare în aer.

De cum s-a trezit, regele a pus să fie chemat ghicitorul curții și l-a întrebat ce însemna visul său. Acesta l-a asigurat pe Namgyal că visul prevestea lucruri bune. El trebuia să se ducă, împreună cu regina, la pustnicul pe care l-a văzut în vis și, dacă urma sfaturile lui, regina va aduce pe lume un fiu înzestrat cu însușiri nemaipomenite.

Imediat, regele trimise soli în toate direcțiile, în căutarea unui pustnic ce locuia într-o peșteră asemănătoare cu cea din visul său. Câteva luni după aceea, pustnicul era găsit. Regele și regina s-au dus atunci cu mare alai la el. S-au prosternat respectuos la picioarele lui, i-au dat daruri scumpe și l-au implorat să le arate mijlocul de a învinge soarta potrivnică care îi lipsea de moștenitor.

Anahoretul le porunci să arunce în lac toate obiectele pe care i le-au adus și să mai adauge un mare număr de pietre prețioase, după care să se scalde amândoi în lac.

Regele și regina i-au dat ascultare și după nouă sau zece luni regina dădu naștere unui băiețel de o nemaivăzută frumusețe.

Tânărul prinț primi numele de Sodetchen (Mare Noroc). Acest nume, purtător de semne bune, s-a dovedit neadevărat săptămâna următoare, când frumoasa Perna Eusal, mama lui Sodetchen, muri. Regele s-a arătat la început tare îndurerat apoi, după ce au trecut câțiva ani, a plecat cu mai multă atenție urechea la îndemnurile miniștrilor și curtenilor care îl împingeau să se recăsătorească și sfârși prin a le îngădui să-i caute o nouă soție. Nu avea în vedere, zicea el, decât binele statului și plăcerea supușilor săi, dar de fapt lui îi trecuse durerea. Pe când sfetnicii se

puneau în căutarea unei prințese, Namgyal văzu la o sărbătoare obștească o tânără fată, de obârșie modestă, de care se îndrăgosti pe dată. Chiar a doua zi după ce o zărise, trimise un sol la părinții alesei sale pentru a o cere în căsătorie, iar în săptămâna următoare făcură nunta.

Zece luni mai târziu, noua regină, pe nume Nordzinma, aducea pe lume un fiu, și acesta a fost numit Tseundup.

Au trecut anii, Tseundup s-a mărit și își iubea atât de mult fratele mai mare, pe Sodetchen, că nu putea să stea fără el și-l urma pretutindeni ca o umbră. Or, s-a întâmplat ca regina Nordzinma, luând aer pe acoperiș[28], să audă niște oameni din preajma regelui pălăvrăgind aproape de poarta palatului. Îl lăudau pe Sodetchen și se bucurau să-l vadă atât de plin de înțelepciune deoarece el trebuia, după moartea tatălui său, să le devină suveran. Și continuând să se plimbe pe acoperiș, iată că regina zări pe cealaltă parte a palatului niște femei din popor care spălau haine într-un pârâu: „Ce apărător plin de bunăvoință o să avem când prințul Sodetchen va fi rege! spuneau ele. Este numai bunătate și dreptate; nu e nici un fel de îndoială, el e un zeu încarnat." Îndreptându-se către o altă fațadă a palatului, regina văzu niște copii care se jucau. Unul din băieței luase un aer demn și spunea camarazilor săi: „Eu sunt regele Sodetchen, pregătiți-mi tronul!" Iar ceilalți copii se grăbeau să-i aducă scânduri și bucăți de lemn pentru a construi un „tron", și strigau cu toții: „Trăiască bunul nostru stăpân, regele Sodetchen!"

Atunci, viitorul, la care Nordzinma nu se gândise decât foarte nelămurit, îi apăru într-un șir de imagini foarte clare și avu impresia că niște dinți ascuțiți i se înfigeau cu cruzime în inimă. Sodetchen va fi rege. Nu era numai fiul cel mare al regelui, dar și mama lui, Pema Eusal, era din spiță regească. Cât despre Tseundup, el nu era decât mezinul, iar mama sa era din popor.

Ce se va întâmpla cu ea dacă soțul ei murea? Nu cumva o să fie alungată de la curte și i se va da ca reședință una din casele sau fermele pe care suveranul le avea în munți? Cine-i va apăra interesele, cine-i va ține partea, cine o va lăsa să domnească? Sodetchen se va căsători, o regină tânără îi va lua locul pe care

---

[28] Casele tibetane au, ca și casele arabe, acoperișuri plate. Tibetanii își petrec o bună parte a timpului pe aceste terase. Să nu uităm că Tibetul este un ținut uscat, unde soarele strălucește aproape mereu.

îl are acum, se va împodobi cu bijuteriile regale pe care ea va trebui să i le lase și o va disprețui fără îndoială din pricina originii sale neînsemnate. Dar cât de diferită i-ar fi soarta dacă Tseundup, fiul ei, îi va urma regelui Namgyal...

În cursul săptămânilor ce au urmat, aceste idei s-au întipărit din ce în ce mai adânc în spiritul reginei și ea puse la cale un plan pentru a asigura succesiunea la tron a lui Tseundup, făcând să fie ucis Sodetchen. Dar faptul nu putea fi îndeplinit decât prin viclenie. Nordzinma spuse deci că e bolnavă, nu mai mâncă aproape deloc, păli și slăbi. În ascuns, mesteca hârtia roșie[29] care se găsește pe pachetele de ceai și când putea fi văzută de vreun personaj important din apropierea regelui, scuipa ceva roșu, lăsând să se creadă că era sânge. În sfârșit, într-o zi când era cu soțul ei, se răsuci pe neașteptate și căzu țeapănă pe podea, scoțând o grămadă de salivă roșie.

Regele, deja îngrijorat de boala prelungită a soției sale, a rămas îngrozit. Chemă în grabă pe medicul cel mai vestit și pe ghicitorul cel mai faimos din țară.

— Cauza răului de care suferă regina stă în spiritul ei și nu în trup, spuse primul.

— O influență demonică o ține pe regină, declară al doilea.

Acesta din urmă înțelesese că Nordzinma nutrea gânduri rele, dar nu fusese în stare să priceapă ce anume gânduri avea. Afirmația sa neclară avea să îngăduie mamei lui Tseundup să-și ducă la capăt cu succes planurile criminale.

Regele, adânc întristat să vadă ce întorsătură gravă lua boala nevestei sale, o imploră să-i spună dacă știa vreun mijloc care s-o vindece. Ea îi răspunse că știa unul, dar că nu îndrăznea să-l rostească și se împotrivi multă vreme rugăciunilor soțului ei, care o ruga cu disperare să i-l spună. În cele din urmă, insistențele lui biruiră și ea vorbi.

— Dacă n-ar fi vorba decât de viața mea, aș tăcea în continuare, zice ea, dar și a voastră, căpetenie[30], este amenințată. Ați

---

[29] Pe pachetul de ceai presat se pune o bucată de hârtie roșie, totul fiind împachetat într-o altă hârtie. Cochetele, prea sărace pentru a-și cumpăra farduri, se folosesc de această hârtie, pe care o umezesc cu salivă, pentru a-și înroși obrajii.

[30] Femeile tibetane nu le spun soților lor pe nume. Ar însemna o lipsă mare de respect. Ele li se adresează fie cu titlul lor, dacă au vreunul, fie spunându-le *Domnule* (*kuchog*), fie cu numele profesiunii pe care o exercită: doctor.

auzit ce a spus ghicitorul clarvăzător. Un demon îmi provoacă boala și o să mă omoare. Prințul Sodetchen, sub înfățișarea înșelătoare a unui tânăr virtuos, este de fapt încarnarea unui demon. La câteva zile după nașterea lui, a omorât-o pe mama sa; acum, mă va omorî pe mine, după care vă va omorî pe voi. Singura cale de a evita această nenorocire este aceea de a-l omorî.

La început, regele a rămas încremenit la aceste cuvinte, dar afirmația ghicitorului atârna foarte greu și el sfârși prin a se lăsa convins de adevărul ei.

Nevrând să-l mai vadă pe fiul său cel mare de teamă ca hotărârea să nu slăbească, porunci ca acesta să fie dus departe în pădure și ucis.

Trei servitori ai palatului îl luară pe prinț cu ei, sub pretextul că merg să venereze o zeitate silvestră. Când au ajuns în inima pădurii, unul dintre ei, prefăcându-se că mai zăbovește, s-a întors din drum, lăsând pe seama celor doi tovarăși grija de a duce la capăt groaznica misiune. Când și-au dat seama de faptul că acesta îi părăsise, unul din cei doi oameni care rămăseseră cu prințul îi zise celuilalt: „Continuă-ți drumul, mă duc să văd ce s-a întâmplat cu prietenul nostru, poate are nevoie de ajutor și vă vom prinde amândoi din urmă." Se îndepărtă iute și nu se mai întoarse. Celui de al treilea servitor îi era tot atât de nesuferit ca și prietenilor săi să-l omoare pe tânărul prinț. Mai călări împreună cu el o zi întreagă. Apoi, îi mărturisi că regele îi poruncise moartea.

— Înțeleg, îi mai zise servitorul, de ce au fugit camarazii mei. Nimeni în țara asta n-ar vrea să comită îngrozitoarea crimă de a ucide un prinț atât de plin de calități cum sunteți voi. Nici eu nu sunt în stare s-o fac. Totuși, nu pot să nu-i dau ascultare tatălui vostru pe față, ar putea să mă pedepsească și să-i pedepsească și pe ai mei din pricina mea. Am să vă las deci singur, dar va trebui să iau calul vostru cu mine la palat, pentru a-l convinge pe rege că i-am dus la îndeplinire poruncile. Nu pot să fac mai mult pentru voi. Ați meritat cu siguranță să fiți apărat de zei

---

croitor etc., adăugând terminația de politețe *lags*. La fel, numai soțul needucat și grosolan îi spune soției pe nume. Dacă el face parte din înalta societate, îi va spune: Doamnă-soție (*tcham*). Dacă e din popor, îi va spune „soră mai mare" sau „mamă a lui...", menționând numele fiului său mai mare. Mai sunt și alte denumiri. Soțiile unor regi de triburi pot fi auzite adresându-se soțului lor cu *Guvern*!

datorită bunei voastre purtări și nu am nici o îndoială că unul dintre ei vă va veni în ajutor în această pădure.

Bucuros de-a fi fost cruțat, Sodetchen își dădu calul servitorului regelui, iar acesta îl legă de șaua propriului său cal și se întoarse la palat.

La marginea pădurii îi regăsi pe tovarășii săi și toți trei căzură de acord să păstreze secretul faptei lor bune.

Regele, primindu-i în taină și crezând că prințul este mort, le porunci să povestească tuturor că li se arătase o zeitate care l-a luat pe prinț în nori, mergând pe o cale luminoasă.

Locuitorii țării au fost îndurerați din pricina pierderii apărătorului lor plin de bunăvoință, dar au crezut cu toții că era încarnarea unui zeu și că se întorsese la lăcașul său ceresc.

Sodetchen era singur în pădure, nu știa încotro s-o ia pentru a ajunge într-un ținut locuit și nu avea alte merinde decât un mic sac cu *tsampa* pe care i-l lăsase servitorul tatălui său. Continuă să meargă oprindu-se doar noaptea pentru a dormi la piciorul unui copac. În zorii celei de a patra zile, când se trezi foarte slăbit și suferind de foame, auzi o voce din spatele unui tufiș care spunea:

— Sodetchen, vino aici. La picioarele mele sunt ciuperci bune.

Cel care vorbea era spiritul unui copac. Prințul găsi ciupercile la locul arătat; aprinse un foc, cu lemne uscate și cu amnarul său, și le fripse. Și așa, zi după zi, zeitățile pădurii continuau să-i arate rădăcini sau plante comestibile cu care se hrănea.

Într-o seară, cum căuta un loc potrivit unde să-și petreacă noaptea, sosi un corb care se așeză pe o cracă lângă el. „Sodetchen, îi zise el prințului, te afli în mare primejdie. Mâine, o ceată de bandiți o să treacă pe drumul ăsta; ești îmbrăcat cu o robă frumoasă și ești un tânăr robust; dacă te văd bandiții, îți vor lua roba cea frumoasă și te vor forța să le fii servitor. Vreau să-ți dau un lucru de preț care îți va folosi nu numai în împrejurarea asta, dar și în multe altele. E o crenguță de *dipching*, ea o să te facă nevăzut, iar bandiții vor trece prin fața ta fără să te vadă. Întinde un fald al robei tale sub mine."

Prințul făcu ce i se spusese, și corbul lăsă să cadă un *dipching*. De cum acesta i-a atins roba, Sodetchen a devenit nevăzut pentru oameni, dar nu și pentru celelalte făpturi.

A doua zi, cum străbătea un luminiș, văzu înaintând niște călăreți. Erau banditii despre care-i vorbise corbul.

— Să ne oprim aici, spuse unul dintre ei. N-o să putem găsi un loc mai bun de popas în plină zi.[31]

Toți fură de părerea lui. Se apropiară de un pârâu în care se zăreau *mi deuza*[32], își priponiră caii lăsându-i să pască, făcură focul între pietrele așezate ca niște pirostrii și puseră deasupra oala cu ceai.

Sodetchen privea aceste pregătiri cu mare interes. Datorită binevoitoarelor zeități ale pădurii, putuse să găsească cu ce să se hrănească, numai că masa sa zilnică, alcătuită din rădăcini sălbatice sau din ciuperci fără unt și fără sare, nu era deloc gustoasă. Văzând *tsampa* albă, untul, bucățile mari de carne, unele uscate, altele fierte, și auzind cum cântă ceaiul în oală, i se trezea foamea.

Nemaiavând îndoială că pentru banditi era nevăzut, deoarece aceștia se învârteau în jurul său fără să-l vadă, prințul se gândi că ar putea profita ca să mănânce bine și chiar să ia cu el câteva merinde pentru drum.

Când oamenii s-au așezat, s-a turnat ceai tuturor. Sodetchen se apropie, prinse un moment când unul dintre banditi întorsese capul pentru a vorbi cu un camarad, luă ulcica, o goli și o puse la loc pe iarbă, în fața proprietarului ei.

Acesta, voind să bea, o găsi goală.

— Ei, strigă el celui care turna ceaiul. M-ai uitat.

— Nu, nu, răspunse acela. Ți-am turnat ca tuturor celorlalți.

— Ulcica mi-e goală.

— Mincinosule!

— Îți dau cuvântul că n-am băut.

— Poate ai băut și nu mai știi.

Toți se porniră pe râs și ulcica îi fu iar umplută.

---

[31] *Tsha phog*. Călătorii tibetani pornesc la drum foarte de dimineață, adesea fără să mănânce sau după ce au băut numai o ulcică cu ceai. Poposesc pe la prânz, își lasă animalele să se odihnească și iau masa.

[32] Scris *mi adod sa*. Literal: loc unde se așează oamenii, vatră primitivă, formată din trei pietre, care se întâlnește de-a lungul drumurilor, în locurile unde se află apă și unde călătorii au obiceiul să se oprească pentru a face ceaiul sau a-și instala corturile.

Învârtindu-se în jurul grupului, Sodetchen repetă iar manevra cu o bucată mare de carne. Cel care şi-o pusese în faţa lui n-o mai găsi după ce se răsucise cu totul ca să ia un sac cu *tsampa*[33].

— E o prostie, spuse el vecinului său. Nu imita gluma lui Tsering. Poate că el şi-a golit ulcica fără să-şi dea seama, dar eu, eu ştiu bine că nu mi-am mâncat carnea. Dă-mi-o înapoi.

— Da' n-am luat-o.

— Îţi baţi joc de mine.

Păgubaşul începea să se supere.

În clipa aceea, Sodetchen luă un sac de *tsampa* din alt loc, pe când atenţia celui căruia îi aparţinea sacul era atrasă de cearta dintre cei doi camarazi. Când şi-a dat seama de dispariţia sacului, proprietarul se stropşi la vecinul său, aşa cum făcuse banditul a cărui carne dispăruse ca prin farmec.

Căpetenia cetei crezu că va aduce liniştea poruncind să se dea rachiu. Sodetchen, în timpul ăsta, înfuleca bucata de carne cu lăcomie. După ce a terminat, s-a întors la cercul format de bandiţi şi a început să se aprovizioneze luând alţi saci cu *tsampa*, unt, carne. Încălziţi de alcoolul băut, bandiţii n-au mai luat-o drept ceea ce credeau ei a fi o glumă proastă; s-au spus înjurături şi s-au schimbat câţiva pumni. În timpul acesta, prinţul a umplut doi desagi de şa[34] cu provizii. A alergat spre calul cel mai bun, i-a scos piedicile, i-a prins desagii de şa şi i-a sărit în spate. De cum fu călare, calul, datorită acelui *dipching* pe care-l avea prinţul, deveni şi el nevăzut.

La clinchetul clopoţelului atârnat de gâtul bidiviului când acesta începu să o ia la trap, bandiţii priviră spre locul unde le erau caii. Toţi, afară de unul, păşteau în linişte, dar deşi cărarea era dreaptă pe o distanţă bună, şi din această direcţie se auzea clinchetul clopoţelului care se îndepărta, nu se vedea nici un cal.

---

[33] Saci mici individuali, din piele sau stofă, care conţin între unu şi trei kilograme de *tsampa*. Călătorul ţine sacul la îndemână pentru a mânca dacă are poftă. Se pune adesea o bucată de unt în *tsampa* pentru a fi mâncate împreună. Unii saci sunt împodobiţi cu mult dichis. Există saci din brocart şi din postav cu fir de aur sau argint, pe care lama bogaţi îi poartă cu ei la reuniunile din marea sală de adunări, unde membrilor mânăstirii li se serveşte ceaiul. Amintesc că *tsampa* este o făină făcută din boabe prăjite de orz.

[34] Desagi din piele, de dimensiuni mai mari sau mai mici, prinşi împreună cu o curea. Această curea este trecută peste şa, iar desagii atârnă de o parte şi de alta a calului.

Aruncându-şi ochii pe proviziile de lângă foc, îşi dădură seama că şi alte lucruri dispăruseră în mod misterios.

Începură atunci să urle cu toţii de frică.

— Aştia-s demonii! strigau ei. Să fugim! Să fugim! Or să ne mănânce şi pe noi.

Şi sărind pe caii lor, unul dintre ei luându-l pe crupă şi pe cel al cărui cal se făcuse nevăzut, dispărură cu toţii în galop.

Câteva zile după aceea, Sodetchen sosi într-o vale minunată. Pădurea o mărginea; de o parte şi de alta se ridicau munţi înalţi şi stâncoşi, în care erau săpate o mulţime de clădiri ciudate. Puteai vedea acolo temple, *chörtene*, palate, sihăstrii, toate de o albeaţă strălucitoare[35], care erau probabil opera unor zei ai muntelui. Pâraie izvorau de la poalele acestei cetăţi ciudate şi murmurul lor melodios pe albia cu pietricele trandafirii era tot ce răsuna în marea tăcere care învăluia acest loc însingurat.

Sodetchen se oprise plin de admiraţie când, deodată, i se păru că zăreşte o formă omenească trecând prin faţa uneia din locuinţele ce parcă pluteau în văzduh. Acolo trăieşte un sihastru, îşi zise el, am să mă duc la el, am să-i povestesc nefericirea mea şi el îmi va da un sfat.

După ce a străbătut valea, prinţul a descoperit o potecă îngustă care se căţăra printre stânci, şi urmând-o sosi la intrarea într-o peşteră, care avea forma unei camere cu multe ferestre. Înăuntrul ei şedea un *gomtchen*[36]. Sodetchen se prosternă de mai multe ori în faţa lui cu mare respect, apoi, văzând că sihastrul nu părea că-şi dă seama de prezenţa lui, îndrăzni să i se adreseze.

— *Rimpotche*, zise, sunt prinţul Sodetchen, fiul regelui Namgyal. Tatăl meu, ascultând vorbe mincinoase spuse împotriva mea, a pus să fiu omorât, dar cei pe care i-a însărcinat au fost milostivi şi m-au lăsat teafăr în pădure. Am mers multă vreme la întâmplare, hrănit de zeităţi binevoitoare. Ele m-au adus, fără îndoială, la dumneavoastră. Vă rog să aveţi milă de mine şi să mă ajutaţi.

Sihastrul surâse.

---

[35] Această descriere nu este pur fantastică. În Tibet pot fi văzute peisaje de acest fel. Am contemplat mai multe. În special unul în apropiere de pasul Dokar (vezi *Voyage d'une Parisienne à Lhassa*) şi altul în ţinutul Ga, despre care voi vorbi într-o carte viitoare.

[36] Sihastru contemplativ.

— Iată, probabil, zise el, o făptură din lumea fără forme[37] care mi se adresează, deoarece îi aud vocea, fără să văd însă pe cineva. Deci în *lumea fără forme* există regi, fii de regi, unelтiri de curte şi taţi care poruncesc ca fiul lor să fie omorât într-o pădure din lumea noastră. Toate astea sunt noi pentru mine şi-mi par ciudate.

Prinţul nu înţelegea nimic din vorbele lui. Cu toate acestea, ştia că *gomtchen* acţionează şi vorbesc adesea într-un fel pe care simplii laici nu-l pot înţelege. O luă deci de la început, cu tot respectul.

— *Rimpotche*, eu sunt un om. Nu vin dintr-o altă lume, ci din ţinutul tatălui meu, regele Namgyal, ţinut care se află dincolo de pădurea aceasta mare.

— Nu cumva oi fi prinţul care a primit un anume dar de la un corb?

— Ah! *dipching*, exclamă Sodetchen, luminat pe neaşteptate.

— Da, *dipching*. Nu are putere asupra mea cum nu are putere asupra zeilor şi eu te văd aşa cum te văd şi ei, dar pentru oricare altă fiinţă omenească, tu eşti nevăzut. Cum socoteşti că ai să te porţi în lume acuma?

— *Dipching*-ul m-a salvat de bandiţi, îi răspunse prinţul, dar îmi va fi mai dăunător decât mi-a fost folositor dacă o să mă împiedice să trăiesc printre ai mei. Nu-l mai vreau, am să-l arunc.

Şi spunând acestea îşi duse mâna la *amphag* pentru a lua crenguţa magică, dar sihastrul îl opri.

— Să nu cumva să te lipseşti de acest preţios *dipching*, zise el, îţi va fi de un mare ajutor. Nu numai că-ţi va aduce fericire, dar va asigura şi fericirea a două popoare... Împreună cu *dipching*-ul, trebuie să ai şi o cutie din *khablendo*. Când *dipching*-ul este închis în ea, îl poţi avea asupra ta fără să devii nevăzut. Ca să te faci nevăzut, e de ajuns să deschizi capacul cutiei şi vraja lucrează de îndată. Nu observi că, deocamdată, tu nu ai umbră?

Sodetchen, care nu fusese până atunci conştient de această particularitate, se tulbură când îşi dădu seama că nu avea umbră. Se gândi la „dublul"[38] răposaţilor, care rătăceşte neîncarnat şi

---

[37] Pentru budişti există trei lumi: 1. lumea dorinţei, adică lumea noastră care cuprinde nu numai pământul nostru cu toate făpturile care trăiesc pe el, dar şi numeroase regiuni locuite de zei şi alte nenumărate regiuni unde domneşte durerea şi care sunt purgatorii; 2. lumea formei pure; 3. lumea fără forme sau lumea ideii pure.

[38] Ca şi vechii egipteni, tibetanii cred că fiecare făptură are un „dublu", adică un corp eteric care poate, în anumite împrejurări, să se disocieze de corpul

care înțelege că e mort tocmai pentru că nu-și vede umbra. Ideea că era asemenea lor nu-i plăcea deloc.

Sihastrul luase dintr-o ladă o cutiuță foarte mică neagră și i-o dădu prințului.

— Pune aici *dipching*-ul, îi zise, și închide cutia.

Sodetchen ascultă și, imediat, spre marea lui ușurare, văzu cum i se lungește umbra pe stâncă.

— Acum ce dorești? îl întrebă *gomtchen*.

Tânărul prinț era inteligent și cu multă chibzuință. De multă vreme înțelesese că nici un bine, chiar în domeniul lucrurilor materiale, nu poate fi îndeplinit dacă ești lipsit de cunoaștere spirituală. Se prosternă din nou în fața sihastrului.

— Deoarece numele meu s-a dovedit astăzi a fi adevărat[39], răspunse, doresc să devin discipolul vostru ca să capăt cunoașterea și virtuțile necesare pentru a face fericirea supușilor mei, dacă vreodată va trebui să-i urmez tatălui meu la tron.

— Dorința ta e bună, îi zise sihastrul. Te iau ca discipol. Du-te la râu, adu apă și fă ceaiul. Ai să iei masa cu mine...

Timp de trei ani, Sodetchen îl sluji pe sihastru cu zel. Atunci, acesta, știind că venise vremea când prințul trebuia să fie de folos locuitorilor din mai multe țări, îl trimise să ducă o solie capelanului regelui Tobden Gyatso.

În acel moment se afla la rege un ministru al vecinului său, regele Norbu, însoțit de o suită numeroasă. Regele Norbu era tânăr și abia îi urmase tatălui său. Foarte ambițios, visa să unească teritoriul lui Tobden Gyatso cu al lui și, cum nu avea destui soldați ca s-o facă prin violență, credea a fi găsit un tertip mai bun căsătorindu-se cu fata vecinului său. Aceasta era copil unic și regele putea fi convins cu ușurință să-și desemneze ginerele ca moștenitor al tronului. Ambiția lui Norbu nu se oprea aici. Voia să pună mâna și pe țările regelui Namgyal și se credea în stare, dacă i-ar fi avut la dispoziția sa pe războinicii lui Tobden Gyatso uniți cu ai săi.

Tobden Gyatso vedea cu ochi buni proiectele tânărului rege și-i primise cererea cu bunăvoință. Prințesa Kunzang Lhamo nu fusese întrebată, dar cum pretendentul la mâna sa era bogat și

---

său material. După ei, acest „dublu" supraviețuiește corpului material, dar, cu toate acestea, nu este nemuritor.

[39] Se numește Sodetchen, ceea ce înseamnă „care are noroc" sau „mare noroc", după cum variază ortografia tibetană a numelui.

frumos, Tobden Gyatso presupunea că fiica sa îl va accepta cu plăcere.

Capelanul lui Tobden Gyatso îl primi cu afecțiune pe discipolul prietenului său și-l rugă să rămână câteva zile cu el, la palat. Așa a zărit-o Sodetchen pe prințesă, pe unul din balcoanele exterioare ale locuinței. De cum a văzut-o, s-a îndrăgostit de ea ca un nebun. În mai multe rânduri, de-a lungul vieților anterioare, Kunzang Lhamo fusese soția sa și sentimentele pe care ea i le inspirase renășteau în el fără ca el să le fi știut cauza. Din nou, voia să fie soțul ei.

În timpul acesta, prințesa trebuia să-și părăsească chiar a doua zi familia și să-l urmeze pe ministrul viitorului său soț, în țara regelui Norbu, unde căsătoria urma să fie celebrată.

Ce avea să facă Sodetchen? Se gândi la *dipching*.

Deschizând cutia din *khablendo*, în care îl ținea, prințul deveni nevăzut și, intrând în palat, trecu prin diferitele apartamente ca să-și dea seama de cum erau aranjate și unde se aflau exact ieșirile lor.

În timpul acestor plimbări, pătrunse în camera lui Tobden Gyatso. Acesta discuta cu trimisul viitorului său ginere un plan de atac împotriva țărilor regelui Namgyal. Hotărârea luată de Sodetchen de a se împotrivi căsătoriei lui Kunzang Lhamo deveni și mai puternică înțelegând el că această căsătorie era chezășia unei uniuni politice îndreptate împotriva țării sale.

Ținut în loc de dorința de a afla toate amănuntele proiectului elaborat de dușmanii tatălui său, tânărul prinț zăbovi până la căderea serii în camera regelui, ascultând conversația care se desfășura acolo.

Continuă apoi să meargă prin palat și sosi la apartamentul vistiernicului, la capătul unui coridor lung. Acesta făcea, în clipa aceea, socoteala contribuțiilor plătite în aur și argint de către vasalii și supușii regelui.

Omul separa monedele de lingouri, număra monedele, cântărea lingourile, făcea grămăjoare, lua din ficcare o anumită cantitate de metal sau de monede, cu care făcea alte mici grămăjoare, pe care avea de gând să le păstreze pentru el.

Sodetchen, nevăzut, se distra de șiretlicurile lui.

— Asta-i pentru rege, asta-i pentru mine, bombănea casierul necinstit.

— Asta-i pentru mine, își spuse încet Sodetchen, luând un fișic de monede pus de partea profiturilor necinstite ale vistiernicului.

Repetă de mai multe ori manevra fără ca cel în cauză să-și dea seama. Totuși, după câteva momente, observă că grămezile pe care le păstra pentru el erau mai puțin numeroase decât cele care se aflau de partea cealaltă a covorului și care urmau să intre în sipetele regelui.

— Oh! murmură el, am uitat de mine.

Și trecu iute de partea lui un număr de lingouri.

— Dar eu nu uit de mine, zise Sodetchen în sinea lui și luă lingourile.

Vistiernicul, care se uita la un sac plin cu aur, nu le văzu dispărând.

— He! He! zicea el printre dinți. Îi dau regelui prea mult. Din sacul ăsta n-o să aibă decât jumătate. Jumătate pentru mine, nu-i prea mult...

— Nu-i de-ajuns, am să-l iau tot, murmură Sodetchen luând sacul.

— Oh! Am vedenii! făcu vistiernicul uluit. Un sac care de mișcă... Dar unde a dispărut? Nu-l mai văd... Se gândi o clipă. Ce prost sunt, conchise el de unul singur. E târziu, mi-e somn și mi s-a tulburat vederea. Nici n-a fost vreun sac acolo... Uite-l!

Și trase un alt sac cu aur la el.

— Bun, asta nu-i o vedenie. Îl pipăi. N-o să mai dispară.

— Ești sigur? replică în tăcere Sodetchen, luând sacul.

— *Atsi!... Lama kieno!...* E un demon aici... la sacii!... Ajutor!

O palmă zdravănă îi închise gura.

— Dacă îndrăznești să strigi sau să ieși de aici în noaptea asta, am să te strâng de gât, hoțule! spuse prințul, tot nevăzut, cu voce tare. O să-l scutesc pe rege să pună să fii bătut până ai să mori pentru pungășiile tale.

— Cruță-mă! implora vinovatul îngrozit de vocea unei ființe nevăzute. N-am să mă mișc de-aici.

— Gândește-te că te văd și te supraveghez, mai spuse prințul după care luă ce mai rămânea din aur în fața vistiernicului și-l băgă în *amphag*.

— Oh! nu se putu împiedica să exclame cu durere bătrânul avar.

— Mi se pare că mai îndrăznești să deschizi gura, făcu falsul demon dându-i un pumn în cap.

— Oh!... De data aceasta groaza resimțită de pungaș îl făcu să nu mai scoată decât un geamăt surd.

Încărcat cu prada sa, prințul coborî în grajduri, lângă care se afla șelăria. Luă de acolo un harnașament cu doi desagi mari de călătorie, dezlegă un cal zdravăn, îl înșeuă și-și puse comoara în desagii ce atârnau de fiecare parte a șeii[40]. Rupse apoi în două crenguța de *dipching* și puse o bucățică într-unul din saci. Duse după aceea calul, devenit nevăzut, la un adăpost lângă marea poartă care era închisă la acea oră, și-l legă acolo.

De cum se făcu ziuă, în palat domni agitația: servitorii se grăbeau cu treburi, îndeplinind ultimele pregătiri de călătorie.

Când a venit ora plecării, prințesa, înconjurată de femeile care aveau s-o urmeze și să rămână în slujba ei, regele Tobden Gyatso, regina, capelanul lor, ministrul lui Norbu cu principalii membri ai suitei sale și o mare mulțime de funcționari și de servitori se aflau adunați în marea sală a palatului.

Kunzang Lhamo și regina mamă plângeau luându-și rămas-bun și nu se puteau hotărî să se despartă. În cele din urmă, ministrul atrase atenția că era timpul să o pornească pentru a putea face etapa fixată pentru acea zi înainte de căderea nopții și, la un semn al regelui Tobden, coborâră cu toții în curte unde caii își așteptau călăreții.

În acel moment, cum prințesa era condusă spre calul său, s-a produs un fenomen nemaipomenit.

Mai întâi a fost văzută tânăra luată de mâini nevăzute și ridicată în aer, după care a devenit și ea nevăzută și s-au auzit numai strigătele ei, la care s-a amestecat aproape imediat zgomotul unui cal în galop, și el nevăzut. Grupul fantastic a trecut poarta care fusese larg deschisă pentru plecarea cortegiului nupțial și curând strigătele prințesei și zgomotul copitelor de cal s-au stins în depărtări.

Această scenă s-a desfășurat cu iuțeala unui fulger.

Venindu-și în fire, după uluirea care-i lăsase pe toți fără glas, cei de față s-au pus pe strigăte și tânguiri.

— Un demon!... Un demon a luat-o pe prințesă!

Capelanul chibzuia.

---

[40] Vezi nota cu privire la acești desagi la p. 232.

— Poate că în locul unui demon e un zeu sau un *dubthob*, zise el reginei, care se jeluia. Din această minune poate ieși ceva bun. Nu pierdeți speranța...

Sodetchen se ducea la maestrul său, sihastrul. La adăpostul *dipching*-ului, nici el, nici calul nu puteau fi văzuți de către prințesă, iar ea, văzând toate lucrurile din jurul ei, nu-și dădea seama că și ea devenise nevăzută. Nici un raționament nu-i putea da cheia acestei situații ieșite din comun în care se găsea și după câteva ore de călărit ajunse să creadă că era moartă și că se găsea în *bardo*[41], unde spiritul ei devenise jucăria ajutoarelor divinului Chindje[42].

De-a lungul drumului, trecând prin sate, Sodetchen lua alimentele de trebuință pentru prințesă, pentru el și pentru cal. Bieții săteni vedeau cum dispar pe neașteptate din fața ochilor lor o bucată de unt, un sac cu *tsampa* sau o bucată de carne, luate de o mână nevăzută. Apoi, cum prințul avea o inimă prea bună pentru a le face vreo pagubă, proprietarii alimentelor vedeau cum le pică în față, drept plată, câteva monede sau o bucată de argint. Niciodată nu se arătase un demon atât de generos. Cei care îi primeau vizita adunau argintul, dar și tremurau de frică. Călătorii auzeau și ei, prin păduri sau prin munți, plânsul unei femei care se ruga să i se dea drumul, glasul unui bărbat care râdea și nechezatul unui cal, dar nu zăreau niciodată pe cineva. Astfel, din sat în sat, se răspândi știrea că un zeu sau un demon străbătea ținutul.

Ajuns la sihăstrie, Sodetchen desfăcu vraja, punând cele două bucăți de *dipching* în cutia din *khablendo*, iar prințesa văzu în fața ei un venerabil *gomtchen* și un tânăr arătos, care o privea cu dragoste.

---

[41] Tibetanii cred că între momentul morții și cel al renașterii în lumea noastră sau într-alta, „spiritul" răposaților rătăcește în *bardo*, unde este pradă diferitelor iluzii a căror natură depinde de credințele și gândurile pe care le-a avut în viața precedentă. *Bardo* înseamnă literal „între două", adică între viața care s-a sfârșit și noua viață care va începe. Misticii văd în *bardo* o stare de conștiință și nu un loc material. Viziunile fantastice avute de spiritul dezîncarnat sunt, spun ei, pur subiective. Interesante detalii despre această ciudată concepție pot fi găsite în traducerea engleză a cărții tibetane *Bardo thôs grol*, făcută de Evan-Wentz, după Dawasandup. Se mai poate consulta și explicația pe care am dat-o în capitolul „La Mort et son au-delà", din cartea mea *Mystiques et magiciens du Tibet*. Trebuie notat că această credință în *bardo* este numai tibetană și nu este admisă de budismul originar. Budiștii cred că după moarte urmează imediat renașterea, fără nici un fel de pauză.

[42] Regele morților.

Ea se prosternă cu respect în fața *gomtchen*-ului și surâse cu amabilitate frumosului tânăr. Fără să bănuiască motivul care i-o inspira, ea simți imediat pentru prinț o dragoste asemenea dragostei care pusese stăpânire pe el când a zărit-o în balconul palatului.

Atunci, sihastrul i-a poftit să bea ceai și le-a dezvăluit că în mai multe vieți precedente ei au trăit împreună ca soți credincioși și erau din nou uniți datorită puterii sentimentelor lor. Un mare bine avea să iasă din unirea lor, deoarece ea îl va împiedica pe regele Norbu să poarte război într-o țară pașnică.

Sodetchen dădu sihastrului tot aurul pe care-l adusese, iar Kunzang Lhamo depuse la picioarele lui prețioasele sale podoabe.

Sihastrul îi binecuvântă și le spuse să-și păstreze bunurile de care el nu avea nici o nevoie și cu care vor putea să-i facă pe alții fericiți. Îi ținu totuși câteva zile în sihăstria sa pentru a le explica îndatoririle lor de căpetenii față de supușii lor și îl trimise apoi pe Sodetchen la *djindag*[43], pentru a cere cai. Când acesta i-a adus, *gomtchen*-ul, Sodetchen și Kunzang Lhamo au pornit la drum. Se duceau la regele Namgyal prin pădurea în care prințul rătăcise și de-a lungul întregului drum el aduse ofrande zeităților pădurii care-l apăraseră și le binecuvântă cu voce tare.

Când se apropiară de palatul regal, Sodetchen și sihastrul deschiseră cutiile unde țineau închis *dipching*-ul și nimeni nu-i văzu sosind. În fața marii porți a palatului, anahoretul sună de mai multe ori din *kangling*[44]. Auzind sunet de *kangling*, lumea veni de pretutindeni, mirându-se că nu vede pe nimeni. Înșuși regele apăru la fereastră împreună cu regina și prințul Tseundup. Deși prințul nu văzu nici el, la fel ca toată lumea, grupul făcut nevăzut de *dipching*, datorită dragostei lui de frate simți prezența lui Sodetchen. Se repezi afară din palat, strigând oamenilor adunați:

— Iubitul meu frate, prințul vostru iubit s-a întors! Și mânat de o putere care nu da greș, se îndreptă spre Sodetchen, care-l prinse în brațe și-l puse pe șa, unde deveni și el nevăzut.

---

[43] Scris *spyin gdag*, un laic care are grijă de nevoile materiale ale unui sihastru.

[44] Trompetă făcută dintr-un femur de om, de care se folosesc sihaștrii.

Regele și poporul strigau uluiți. Sihastrul și Sodetchen, așezând *dipching*-ul la loc în cutii, au apărut toți trei împreună cu prințul Tseundup.

— Bucurie! Bucurie! striga mulțimea, prințul Sodetchen s-a întors din locuința sa cerească și ne-a adus o zeiță!

Namgyal care, pentru a-și acoperi crima, inventase povestea cu răpirea fiului de către o zeitate, nu se simțea în largul său, iar regina Nordzinma leșinase.

Sihastrul intră în palat împreună cu tinerii și luându-i deoparte pe rege și pe regină, îi ceartă pentru omorul pe care au vrut să-l comită.

Plin de remușcări, Namgyal spuse că voia să abdice în favoarea lui Sodetchen și să se retragă într-o peșteră, unde să trăiască ca anahoret până la sfârșitul zilelor sale. Nordzinma îl imploră să-i dea voie să-l urmeze în pustie, ca să-l slujească și să obțină iertarea sa pentru violenia îngrozitoare pe care o folosise pentru a-l pierde pe fiul lui.

Căsătoria lui Sodetchen cu Kunzang Lhamo a fost celebrată a doua zi. Tseundup, adânc fericit de a-și fi regăsit fratele mult iubit, nu voia nici măcar să-și imagineze ideea unei noi despărțiri. În cursul ceremoniei nupțiale, a fost menționat ca cel de al doilea soț al prințesei și toți trei au format o familie fericită.

Către seara acelei zile, râul care curgea prin fața palatului se umflă pe neașteptate și urcă până la poarta locuinței regale. Când se retrase, apa lăsă pe prag toate obiectele prețioase pe care regele Namgyal și prima sa soție, Pema Eusal, le aruncaseră în lacul albastru pe vremea când își doreau să aibă un fiu. Acei *nāga*[45] care le primiseră le restituiau acum lui Sodetchen, ca dar de nuntă.

Solii merseră să ducă regelui Tobden Gyatso și reginei știrea căsătoriei fiicei lor și le povestiră evenimentele care au dus la ea, cât și minunea prin care divinitățile *nāga* și-au manifestat simpatia pentru tânăr.

Amândoi s-au bucurat tare mult aflând că Kunzang Lhamo era în viață și căsătorită cu moștenitorul unui regat prosper. Înțelegând că Sodetchen era prietenul zeităților, poate chiar reîncarnarea uneia dintre ele, Tobden Gyatso abdică și el în favoarea lui și se retrase într-o mânăstire.

---

[45] *Nāga*, divinitate a apelor.

Cât despre regele Norbu, ciuda pe care i-a provocat-o eșecul ambițioaselor și relelor sale planuri l-a îmbolnăvit și el muri la un an după căsătoria lui Sodetchen. Supușii săi, care-l vedeau pe Sodetchen cum conduce cu înțelepciune și bunăvoință, îl rugară să devină și regele lor.

Și astfel au fost unite cele trei țări.

Toți ascultătorii, servitorii mei, servitorii casei, gazdele noastre și locatarii lor care se adunaseră, unii după alții, pe acoperiș ca să-l asculte pe povestitor, l-au felicitat din toată inima. Nici unul dintre ei nu se îndoia că minunata lui poveste nu era adevărată de la un capăt la celălalt.

Când s-au retras, omul cu *dipching* ne rugă, pe Yongden și pe mine, să nu dezvăluim ceea ce știam despre faptul că el caută un *dipching*.

— Am să găsesc unu' la anu', e lucru sigur, ne spuse el plin de încredere. Nu trebuie ca lama din mânăstire să miroasă ceva.

— De ce?

— Ei zic că nu e bine să ai un *dipching*, că asta atrage ghinionul asupra celui care-l are. *Dipching* își pierde adesea puterea dacă un lama își aruncă ochii asupra lui... Și apoi, se mai poate ca cei din mânăstire să vrea să mi-l ia. Despre căutările astea nu trebuie să știe nimeni. Nu știu de ce v-am vorbit de ele. Tânărul lama (acesta era Yongden) cred că are puterea să-i facă pe oameni să spună ceea ce ei n-ar voi... Da, așa trebuie să fie... Să sperăm că n-o să-mi facă vreun rău...

Tibetanul începea să se uite la noi strâmb.

— Nu vă faceți sânge rău, îi spuse Yongden. N-o să spunem nimic nimănui. Nu vă vrem decât binele. De altfel, în câteva zile, vom fi departe de aici și nu ne vom mai întoarce niciodată. Așa că puteți sta liniștit.

La aceste vorbe încurajatoare, căutătorul de *dipching* ne părăsi.

În casa în care locuiam la Tao, am remarcat un băiat de vreo doisprezece ani, îmbrăcat în zdrențe și părând prost hrănit, care de dimineață până seara ducea un prunc în brațe. Din milă, servitorii mei îi dădeau de mâncare. Era un orfan ai cărui frate și cumnat lucrau pentru gazdele noastre. Aceștia le dădeau, în schimb, alimente, câteva haine și folosința unei cocioabe de lângă grajduri. Sora pustiului se ocupa de gospodăria sumară a familiei

formate din soțul ei și cei doi frați. Cel mai tânăr din aceștia doi, care avea meseria de „bonă de copii", fusese dus la mânăstire cu câțiva ani în urmă, în speranța că va deveni *trapa* și-și va găsi acolo mijloacele de trai. Părul îi fusese tăiat foarte scurt, semn că a fost primit în cler, dar raporturile copilului cu Ordinul călugăresc se mărginiseră la această simplă ceremonie. Nu avusese nici un fel de profesor printre membrii acelei *gompa* și era complet analfabet. Nefiind protejat de nici un călugăr, el nu făcea parte din cadrul micilor novici organizați care participau la slujbe și primeau o parte din veniturile mânăstirii plus ceaiul zilnic la adunarea de dimineață, iar din când în când o masă completă. Venise deci să trăiască cu sora sa și astfel stăpânii fratelui său, văzându-l fără treabă, au făcut din el „bona lor la copii", plătindu-l cu câteva ulcele cu ceai și o supă.

Într-o zi, Seunam îi spusese în glumă: „Vrei să vii cu noi când o să plecăm din Tao?" Băiatul n-a spus nimic.

A doua zi, spre marea mirare a servitorilor, băiatul a venit la ei fără prunc și le-a spus cu toată seriozitatea: „De acord, o să plec cu voi." S-a instalat imediat în bucătărie, a început să frece oalele, să aţâțe focul și să desfășoare o activitate de care, până atunci, nimeni nu l-ar fi crezut în stare. Apoi, își anunță familia că va pleca.

Puștiul părea atât de hotărât, încât lui Yongden i-a venit ideea să transforme gluma în realitate și să-l ia într-adevăr cu noi. Mi-a vorbit despre asta. Spălat, îmbrăcat bine și hrănit ca lumea, băiatul ar putea deveni un bun servitor, să ne îndrăgească și, cum era orfan, să-l luăm cu noi în Europa. Bineînțeles, nu i-am spus nimic despre acest vag și îndepărtat proiect. M-am mărginit doar să-i spun că-l voi lua cu mine așa cum dorea.

Când m-a văzut hotărâtă să iau băiatul, soră-sa, pentru care acesta nu era decât o povară, afirmă că ca ținea să-l păstreze și că i-am face un neajuns dacă am lipsi-o de el. Toate aceste demonstrații țințeau numai să ne facă să-i dăm niște bani. Yongden o mulțumi cu patru rupii de Szetchuan, în schimbul cărora acea soră iubitoare ne ceda drepturile ei asupra puștiului.

Înainte de a părăsi Tao, am vizitat mânăstirea locală care are o anume importanță, fără să se apropie însă, chiar de departe, de măreția și frumusețea lamaseriilor Kum-Bum, Lhabrang-Tachikyil, Tashilhumpo din Jigatze sau Sera și Drepung din Lhassa.

Se spune că la Tao există lama erudiți, dar eu nu i-am văzut. Socoteam să-i fac o vizită lui *Chelngo* (șeful ales al unei *gompa*) și să-l rog, folosind formele prescrise de eticheta tibetană, să fiu prezentată unora dintre călugării savanți de acolo. Părintele D., poate prea plin de el de data asta, a crezut că-mi face un serviciu anunțând vizita mea autorităților mânăstirii și „recomandându-mă" lor. Rezultatul intervenției sale a fost exact opusul a ceea ce se aștepta el. Acei lama erudiți sau de rang înalt au fost pe neașteptate bolnavi de diverse boli care-i împiedicau să mă primească, iar cel mai important dintre ei își aminti, brusc, că trebuia să meargă în inspecție prin împrejurimi.

A trebuit deci să mă mulțumesc cu vizitarea templelor, să străbat ulițe foarte murdare — mânăstirea din Tao este foarte rău întreținută — și să pălăvrăgesc cu niște *trapa* oarecare. Cu toate acestea, nu am regretat că m-am dus până acolo. În locul unor discuții pe profunde subiecte religioase, i-am auzit pe oamenii locului povestind lucruri interesante despre războiul de la frontiera dintre China și Tibet și ciudatele lui dedesubturi. Lucru ciudat: tibetanilor din Kham nu le plăcea dominația chineză, dar în ceea ce privea guvernul de la Lhassa, pe acesta îl detestau din toată inima.

Aveam să aud adesea, în săptămânile ce au urmat, exprimându-se sentimente asemănătoare și uneori în termeni tragici. Dincolo de noua frontieră tibetană se juca, la vremea aceea, o dramă îngrozitoare, numai că actorii ei neciopliți erau prea umili pentru a atrage atenția lumii civilizate.

După o ședere de zece zile la Tao, am plecat.

Capitolul VII

Iată-ne din nou la drum. Soarele strălucește, în această regiune începe anotimpul frumos; un sfârșit de vară sec și călduros, o toamnă luminoasă, apoi iarna incomparabilă, rece și limpede, alcătuind, cu vârfurile înzăpezite, cu râurile largi și imensele lacuri înghețate, peisaje feerice, sub un cer albastru-strălucitor.

Magistratul chincz mi-a dat niște *ula* pentru a-mi transporta bagajele și mi-a „impus" cu amabilitate doi soldați drept escortă. Urmând sfatul îndatoritorului misionar din Tao, voi face o haltă la Charatang, unde se află unul din colegii săi. Trimiteți înaintea dumneavoastră un mesager părintelui A., mi-a spus el, vă va găsi o locuință pentru noapte.

Localnicii îmi vorbiseră deja despre părintele A. și am înțeles că acesta nu se bucură de simpatia lor. Ei îi reproșează că nu se mulțumește să-și predice religia, ci face, în același timp, o colonizare în folosul convertiților chinezi și în detrimentul localnicilor.

De la Tatchienlu încolo, întreaga regiune este pământ tibetan. Niște funcționari chinezi exercită un fel de control, dar diferitele triburi de oameni din Kham, *khampa*, care locuiesc acolo, se consideră legitimii proprietari ai acestui pământ. Tibetanii de aici nu au multă aplecare pentru agricultură; a recolta puțina cantitate de grăunțe necesară consumului lor le este suficient. Sunt născuți păstori, trăind din carne și produse lactate. Cu excepția satelor unde influența chineză a modificat moravurile, ideea de a se hrăni cu legume li se pare caraghioasă. „Iarba nu-i bună decât pentru vite", zic ei, ca și compatrioții lor din Kuku nor, plini de dezgust pentru alimentele vegetale și de dispreț pentru oamenii care le

mănâncă. Or, când e vorba de oameni de felul acesta, a considera pământurile necultivate drept pământuri nefolosite şi a căror existenţă denotă lenea proprietarilor, înseamnă a judeca prost. Iar concluzia că, deoarece aceştia nu le folosesc, e mai bine să aduci în locul lor nişte agricultori este probabil o concluzie de o corectitudine îndoielnică.

Unde ne vor paşte cirezile, spun tibetanii păstori, dacă pe păşunile noastre vor fi aduşi ţărani străini, care le vor transforma în pământuri cultivate? Raţionamentul acestor primitivi avea o anume importanţă şi, de altfel, există puţini oameni atât de altruişti încât să-şi cedeze altora bunurile, chiar dacă se dovedeşte că aceştia le vor folosi mai bine decât ei.

Cu câţiva ani în urmă, un înalt funcţionar chinez avusese o idee asemănătoare cu cea a părintelui A. Voia să înfiinţeze o colonie de compatrioţi de-ai lui în pustietăţile de la Kuku nor, la vest de frontiera cu Kansu. Înştiinţaţi de intenţiile sale, tibetanii din regiune nu se mărginiseră să protesteze, ci şi-au declarat limpede intenţia de a rezista, cu armele, oricărei tentative de acest fel. În faţa acestei ameninţări, înaltul funcţionar renunţase la proiectul său.

Fără discuţie, tibetanii din Charatang nu aveau tăria de a opune părintelui A. aceeaşi rezistenţă, iar părintele A. adusese la ei, drept coloni, pe creştinii săi chinezi, atrăgându-şi ura tuturor localnicilor.

Aşa cum mă sfătuise părintele D., am trimis la Charatang pe unul din cei doi soldaţi care-mi formează escorta, pentru a-mi anunţa sosirea şi a-l ruga pe părintele A. să-mi găsească o locuinţă pentru noapte, în satul locuit de enoriaşii săi. Rezultatul acestui demers nu a corespuns aşteptărilor amabilului misionar din Tao. Colegul său a răspuns că nu are loc pentru noi în sat, iar pe de altă parte, nu dorea să ne vadă instalându-ne corturile pe terenul misiunii.

Ula, soldaţi şi servitori au primit rău această ştire. Ziua fusese foarte caldă, animalele erau zdrobite, iar conducătorii lor, tot atât de obosiţi ca şi ele, sperau să se oprească în Charatang. Şi iată că trebuiau să-şi continue drumul mult mai departe, căci dincolo de acest sat ţinutul devine din nou pustietate pe o bună distanţă. Or, să-şi instaleze corturile în singurătate, *ula* nu îndrăzneau, temându-se mult prea mult că li se vor fura iacii, iar soldaţii mă sfătuiau şi ei din toată puterea să n-o fac. În urmă cu câteva săptămâni, o ceată de bandiţi se abătuse pe neaşteptate, în plină zi, pe drumul

pe care ne aflam noi. Hoții au luat pur și simplu conducerea convoiului, ducând animalele încărcate de marfă spre munte.

Vreme îndelungată, nefericiții care fuseseră jefuiți și-au putut urmări catârii urcând pe o cărare paralelă cu drumul, înspre povârnișurile din apropiere. Un martor ocular mi-a povestit că bieții negustori scoteau oh-uri și ah-uri disperate la adresa animalelor sau a hoților, iar aceștia le răspundeau vesel cu alte oh-uri și ah-uri batjocoritoare. Apoi, cum cărarea pătrundea în munți, convoiul s-a pierdut din vedere.

Părintele A., care în ziua aceea a dezamăgit speranțele micii noastre caravane, a pierit tragic în colonia sa din Charatang, nu din pricina localnicilor care nu-l iubeau deloc, ci din pricina unui cutremur de pământ. Mi s-a relatat că, grăbindu-se să iasă din casa zguduită de valurile pământului, aceasta se prăbușise chiar în clipa în care ajunsese la prag.

Nu ar fi de mirare ca vreun vrăjitor din împrejurimi — poate chiar falsul *dubthob*[1] care trăia de partea cealaltă a râului — să fi pretins a-i fi provocat moartea. În orice caz, tibetanii au atribuit-o lucrării unui demon sau a unui zeu răzbunător.

Când părăsim Charatang, trecem pe lângă o casă pe care noul meu servitor mi-a semnalat-o ca aparținând rudelor unui negustor din Tao. Sperăm să ne adăpostim acolo, dar casa este închisă și pustie; stăpânii sunt probabil în călătorie. Continuăm să mergem și ajungem în cele din urmă, spre seară, la o fermă mare, unde suntem bine primiți.

Acolo, în timpul cinei, aflu că în împrejurimi locuiește un *dubthob*. Nu lipsesc în Tibet călugării sau falșii călugări cărora oamenii de rând le decern acest titlu, atribuindu-le nenumărate miracole, uneori foarte ciudate. În ce mă privește, am întâlnit destui, dar curiozitatea mea față de ei rămâne încă vie. Printre cele câteva duzini de *dubthob* șarlatani, ajungi uneori să descoperi un personaj interesant, pe care oamenii din sat îl asimilează în mod naiv cu impostorii care le exploatează credulitatea. De altfel, aceștia din urmă au și ei adesea o înfățișare foarte pitorească și o gândire pentru care merită să te ostenești să-i vezi.

Ciulesc deci urechea când mi se vorbește de acesta. Oamenii de la fermă par a-l venera foarte mult. Locuiește într-o peșteră din munte, în fața orașului Charatang, de partea cealaltă a râului

---

[1] Vezi ortografia tibetană a acestui cuvânt și semnificația sa la p. 207.

şi împărtăşeşte, în ce priveşte vestimentaţia, vederile asceţilor despre care se spune în India că sunt „îmbrăcaţi cu spaţiu" sau „cu cer", sau că sunt „drapaţi în punctele cardinale", ceea ce este un mod literar elegant de a afirma că sunt complet goi.

Caut să obţin informaţii mai ample: în afară de goliciunea sa, care sunt practicile mai remarcabile ale acestui *dubthob*?

— Nu primeşte bani.

Oh! Oh! Asta-i rar în ţara sa ca şi în multe altele. Simt că sunt gata să-l salut cu respect pe acest înţelept dezinteresat.

— Nu primeşte decât alcool.

Ah! Asta îmi place mai puţin, ba chiar deloc. Faptul nu are nimic deosebit, toţi tibetanii apreciază băuturile tari. Iată-l deci pe *dubthob* căzut din nou la nivelul compatrioţilor săi.

Există totuşi secte unde beţia este rituală, iar surescitarea provocată de alcool considerată propice pentru a favoriza anumite percepţii intuitive. Aceste metode furnizează pretexte excelente unor numeroşi beţivi pentru a se deda viciului lor la adăpostul unui antrenament spiritual sau psihic superior.

India cunoştea beţia rituală mult înaintea lui Buddha şi maestrul a avut probabil prilejul să observe, în ţara sa, efectele funeste ale căutării intuiţiilor transcendente prin absorbţia de alcool şi de droguri, deoarece a interzis categoric folosirea lor discipolilor săi care trebuiau să fie cu toţii riguros abstinenţi.

În Tibet, una din trăsăturile principale ale reformei lui Tsong Khapa este că a repus în vigoare interdicţia de a folosi băuturile fermentate, dar Reformatorul nu a putut s-o aplice decât clerului din secta sa. Laicii şi călugării din sectele *nyingma* au continuat să bea bere şi rachiu. Nu trebuie, totuşi, să tragem concluzia că toţi aceştia, încălcând preceptul budist de abstinenţă totală, sunt nişte beţivi inveteraţi. Mai e mult până acolo.

Un eremit, aparţinând sectei *Dzogstchenpa*, pe care l-am întrebat cu privire la utilitatea surescitării prin alcool pentru a înlesni intuiţia, mi-a răspuns că omul obişnuit să se dedubleze, adică să-şi păstreze intactă facultatea de observaţie şi de analiză în timp ce gândurile şi simţurile sale au luat-o razna, poate obţine un rezultat dintr-o stare de semibeţie provocată de alcool sau de alte droguri[2]. Dar, adăuga el, informaţiile obţinute în aceste condiţii privesc

---

[2] Interlocutorul meu fusese în India şi în China şi ştia că acolo se foloseşte opiu şi cânepă indiană. Tibetanii nu folosesc droguri, alcoolul le este suficient. Numai la frontiera chineză, câţiva rari tibetani fumează uneori opiu, dar nu o

aproape exclusiv starea mentală a celui care face experienţa. Eliberate de piedicile ridicate de raţionament, moralitate, obişnuinţe etc., care le ţin de obicei în frâu, tendinţele existente în subconştientul său se manifestă, iar unele dintre ele, puţin active şi aproape indiscernabile în stare de cumpătare, capătă, excitate de alcool, o forţă pe care cel care le poartă în el nu o bănuia. O astfel de trecere în revistă a elementelor ascunse poate fi deci folositoare dezvoltării sale spirituale, aşa cum pot fi şi celelalte investigaţii operate când se acordă frâu liber anumitor pasiuni: desfrâu, ambiţie, lăcomie[3] etc.

Cât despre valoarea extazului, a intuiţiei, a delirului obţinute prin beţie, eremitul le declara nule.

Ce părere avea, despre acest subiect, *dubthob*-ul gol care refuza banii şi accepta alcoolul? Poate că n-ar fi o pierdere de timp dacă m-aş opri o zi ca să-l întreb.

Le-am împărtăşit gazdelor dorinţa mea, înştiinţându-i că, dacă nu-i deranjez, aş mai petrece o noapte la ei.

Răspunsul a fost plin de căldură. Trebuia să mă consider acasă la mine, spuneau fermierii. Erau foarte simpatici, în special stăpânul casei, un specimen sculptural din frumosul neam al celor din ţinutul Kham. Dincolo de plăcerea pe care mi-o făgăduia vizita la *dubthob*, găseam că era foarte agreabil să mai petrec o seară tăifăsuind cu aceşti plăcuţi şi simpatici săteni.

Am plecat deci dimineaţa, împreună cu Yongden, către peştera *dubthob*-ului. Cei doi oameni de escortă au ţinut cu tot dinadinsul să mă însoţească. Ordinele magistratului chinez îi obligau, trebuia să fiu protejată... şi, bineînţeles, spionată.

Drumul era lung, trebuia să refac, pe malul celălalt al râului, tot traseul făcut în ajun de la Charatang deoarece, ciudăţenie a hazardului sau alegere deliberată, eremitul locuia într-o adâncitură a muntelui, în faţa bisericii misionarului.

Preistoricul lăcaş al sihastrului se afla pe un povârniş acoperit de iarbă grasă, foarte abrupt, în fundul unei văiugi. Când

---

fac niciodată în scopul unui antrenament psihic. În ce priveşte practicile care constau din folosirea unor droguri pentru a obţine separarea „dublului" de corpul material sau pentru a produce alte fenomene, ele nu sunt folosite în Tibet, iar când vine vorba despre ele, tibetanii se arată foarte neîncrezători.

[3] În aceeaşi ordine de idei, şi investigaţia şi analiza sentimentelor care se manifestă în vise, când s-a dat frâu liber subconştientului. Vezi pe această temă *Initiations lamaïques*.

am sosit, acesta stătea afară. Cum m-a zărit, a sărit în sus, a luat un băț și a început să danseze și să gesticuleze imitând, probabil special, atitudinile *gulelor* ce benchetuiesc prin cimitire, din picturile tibetane.

Omul era gol, așa cum mi s-a spus, slab, osos. De departe, mi s-a părut a fi un schelet articulat, un fel de paiață macabră cu gesturi anguloase și mecanice. Când și-a terminat dansul, s-a repezit în peșteră, unde a agitat cu furie un clopoțel.

Văzusem deja mulți saltimbanci de acest fel aparținând clerului; săriturile nefirești ale acestuia nu mă impresionau defel. Dimpotrivă, mă îndoiam că discuția cu un asemenea individ ar avea vreun oarecare interes și regretam că făcusem tot acest drum pe căldură pentru un rezultat atât de neînsemnat. Mă enervau și cei doi oameni de escortă care, precedându-mă, m-au descris *dubthob*-ului ca pe o personalitate de marcă, ceea ce dusese la desfășurarea nefirească de excentricități, când eu voiam să-l surprind pe neașteptate ca să-l văd ce făcea când nu juca un „rol". Pe scurt, eram prost dispusă; această proastă dispoziție mi-a inspirat proasta idee de a mă răzbuna de insuccesul meu pe pretinsul *dubthob*. Am să-l las cu demonstrațiile lui și am să plec calm, fără să urc până la peștera unde mă aștepta, socotind probabil că mă va ului cu alte gesturi și vorbe extravagante. Mica palmă pe care i-o voi da, va fi pedeapsa pentru șarlatanie.

Oarecum mulțumită de hotărârea mea, am întors spatele peșterii.

Yongden, care cunoaște până în adâncuri spiritul compatrioților săi, nu mă lăsă să-mi savurez multă vreme răutatea...

— Nu vă bucurați de mica voastră răutate, îmi zise. Șiretul ăsta de *dubthob* va găsi mijlocul de a transfoma în glorie ocara pe care vreți să i-o faceți. Va declara că prin puterea sa magică a împiedicat o străină să ajungă la lăcașul său. Acest nou miracol va dubla veneraţia pe care credincioșii lui i-o arată și-i va aduce o mai mare cantitate de rachiu.

Perspicacele meu fiu avea dreptate. În ochii localnicilor, eu voi fi cea care va ieși învinsă din această comedie și ideea ne făcu să râdem.

De data aceasta, escorta mea a fost de acord să se întoarcă singură la fermă, ducând catârul și calul lui Yongden. Voiam ca drumul de întoarcere să-l facem fără grabă.

Parcursesem deja o bună bucată de drum când ne-a ajuns din urmă un grup de călugăriţe. Purtau toate o boccea în spate, iar în mână aveau un baston lung, accesoriu care arată că e vorba de un pelerin.

— Încotro vă duceţi, *djomo lags*[4]?

— La Lhassa.

— Pe unde o luaţi? Prin *tchang-thang*?

— Oh, nu! Ca s-o iei pe acolo trebuia să fim mai numeroşi şi să avem animale care să ducă o grămadă de alimente. Mergem la Derge şi de acolo vom urma drumurile care trec prin sate. Trebuie să ne cerşim hrana.

— În cât timp credeţi c-o s-ajungeţi la Lhassa?

— N-o putem şti; poate în trei luni, poate în patru, poate mai mult...

— Uite aici, *anemas*, câţiva bănuţi să vă luaţi de mâncare. O să aprindeţi o lampă pentru noi în faţa statuii lui Djowo[5] când o să-i vizitaţi templul din Lhassa.

— Fiţi fără grijă, ziseră călugăriţele mirate şi recunoscătoare pentru pomana pe care le-o dau, mai mare decât primesc de obicei.

Se îndepărtează.

— E târziu, îmi zice Yongden, nu vor ajunge azi mai departe de satul din apropierea fermei unde locuim noi. Luaţi bani şi mâine dimineaţă plecaţi împreună cu ele.

Vise, dragul meu prieten! Sunt prizoniera escortei mele, a servitorilor mei, a convoiului meu. Ar trebui să fiu singură sau împreună cu un tovarăş de nădejde şi să n-am nici un fel de bagaj.

Va veni şi vremea aceea. Vom pleca singuri prin munţi şi prin văi, Yongden şi cu mine, prin ţinuturi neştiute şi, la capătul unui lung drum, Djowo, amintindu-şi fără doar şi poate de lampa pe care i-am oferit-o cu atâta bucurie, ne va întoarce amabilitatea

---

[4] În Tibetul oriental, denumirea *djomo*, nobilă doamnă, este folosită, de preferinţă împreună cu termenul *ane*, când te adresezi unei călugăriţe. *Lags* este o particulă fără semnificaţie specială, ce marchează deferenţa faţă de persoana căreia i te adresezi.

[5] *Djowo*, Domnul. Este o statuie care se pare că-l reprezintă pe Buddha ca tânăr prinţ, înainte de a părăsi casa paternă pentru a deveni ascet. După tradiţie, ea a fost adusă în Tibet de către una din soţiile regelui, Srong Bstan Gampo. E un obiect de mare veneraţie; sute de lămpi ard în faţa ei zi şi noapte, în marele templu din Lhassa. O povestire a vizitei mele la *Djowo* se găseşte în cartea *Voyage d'une Parisienne à Lhassa*.

în fața altarului său, când cei care-l slujesc ne vor turna apă sfințită dintr-un vas de aur sau de argint împodobit cu pietre prețioase.

Dar lucrurile astea nu se vor îndeplini decât peste doi ani, iar noi, neputând pătrunde în deciziile binevoitoare pe care ni le dă Destinul, noi mergem, plini de melancolie, spre locuința noastră.

Frumosul fermier pare la început mirat de puțina admirație pe care o arăt față de acel *dubthob* local, iar femeile din familia lui sunt probabil ușor nedumerite. După cină, încerc să le împrăștii proasta impresie făcându-le portretul unui adevărat eremit contemplativ, dintre cei pe care i-am cunoscut eu. Apoi le povestesc istoria lui Buddha. Ca majoritatea laicilor tibetani, gazdele mele nu o cunosc bine. Credeam că explicațiile mele nu vor fi înțelese, dar lucrurile stau altfel. Toți le-au înțeles, iar idealul pe care ele îl lasă să se întrevadă îi mișcă profund pe modeștii mei auditori.

— Oh, da! murmură fermierul, dacă am putea urma această cale... Dar nu putem... Poate mai târziu, într-o altă viață... Un oftat încheie fraza.

A doua zi, am surpriza să-l găsesc în fruntea acelor *ula* care-mi transportă bagajele. Sigur că ar fi putut să nu facă această corvoadă și să fie înlocuit de unul din servitorii săi.

— Vreau să mă asigur eu personal că totul merge bine, îmi zice. Vreau să fiți mulțumită și să păstrați o amintire bună despre noi.

Îmbrăcat cu o robă nouă și pe cap cu o tichie mică din mătase roșie, pe care i le dădusem, micul zdrențăros din Tao intrat în serviciul meu merge înaintea convoiului, suit pe un catâr, și nu-și mai încape în piele de mândrie. Amuzați de mutra sa triumfătoare, servitorii mei l-au botezat cu numele unui bogat negustor din Tao, Sezang Tales. Nu i-au trebuit mai mult de câteva ore temătoarei „bone de copii" care era el pentru a se transforma într-o pușlama fără frică. În vinele acestui tânăr *khampa* curge sânge de bandit adevărat. Poate că zeii l-au destinat unui sfârșit „eroic" pe cine știe ce drumeag din ținutul său; până atunci, ne este foarte folositor.

Atât de mare este dorința lui de a-mi fi pe plac și atât de impetuoasă îndrăzneala sa, încât chiar în a treia zi după plecarea noastră din Tao ne provoacă un incident.

După-amiază, trecem pe lângă o turmă de porci. Printre ei, câțiva purcelușI se zbenguie în jurul mamelor lor. Seunam, căruia îi place să facă glume și care se distrează pe seama tânărului nostru recrut, îi spune:

— Fără doar și poate, reverendei doamne, stăpâna noastră, i-ar plăcea să mănânce un purcel de lapte.

Fără să mai stea pe gânduri, puștiul, care nu-mi cunoaște încă gusturile, își înfige călcâiele în catâr și pleacă în goana mare în direcția turmei de porci. Ajuns acolo, sare din șa, dă frâul unui mic țăran care îi păzea și, băgând spaima în animale, prinde din fugă un purceluș.

Am văzut de departe scena, fără să-i înțeleg motivul. Alerg și îi găsesc pe servitori și pe soldați ținându-se de burtă de râs. Mi se explică totul; îl chem pe întreprinzătorul băiețandru și-i poruncesc să dea drumul prăzii. Se supune cu regret, nepricepând de ce zelul și îndemânarea sa nu-i aduc felicitări.

Tobgyal, voind să prelungească distracția, îi spune:

— *Jetsun Kuchog* nu mănâncă porc.

— Atunci de ce-ai zis? îl întreabă băiatul pe Seunam, aruncându-i o privire rea.

Sezang Tales nu admite ca cineva să-și bată joc de el și nu pare a avea un caracter bun. Mă prefac că n-am auzit nimic.

Această întâmplare i-a înveselit pe oamenii mei. A atins și o coardă care vibrează ușor la oamenii din acest ținut: plăcerea de a „cuceri". Și iată-i pe ai mei *ula* care încep să-și amintească, sincer și cu toată naivitatea, bravurile lor de cavaleri de drumul mare.

Știu că sunt în spatele lor și că-i aud, dar au încredere în mine. Sunt mișcată, m-au adoptat, pe legea mea. Conversația lor este încântătoare. În adâncul sufletului acestor primitivi trăiește un erou.

Bineînțeles, mirajul câștigului nu-i lasă insensibili, dar se pare că pentru ei faptul de a lua cu forța, lupta și pericolul reprezintă niște bucurii pure.

Fapt surprinzător, am întâlnit printre semenii lor câțiva care erau strict vegetarieni. „De ce?" l-am întrebat pe unul dintre ei. „Pentru că animalul este mai slab decât omul și a-l ataca, știind bine că-l vei învinge, este o lașitate", a fost răspunsul.

Există chiar printre banditii tibetani oameni care au o concepție deosebit de înaltă despre viața spirituală. Evident, această

viață e pentru ei de domeniul teoriei, iar cel care a ajuns la teorie amână de obicei practica pentru o viață viitoare.

Un lama din ținutul Amdo a devenit eremit după ce a primit o lecție de la unul din acești idealiști, care nu se duceau prea des la templu. Călătorea, împreună cu servitorii și catârii încărcați de bagaje și bani, când a fost oprit de o ceată de hoți și somat să le dea animalele, banii și bagajele. Încercă să se opună, dar în luptă a căzut jos de pe cal. Văzând că partida e pierdută, a cerut îndurare, invocând calitatea sa de lama. Nu era bine, spunea el, să furi sau să maltratezi un călugăr.

— Un călugăr, i-a întors-o căpetenia banditilor. Zici că ești un călugăr. Cum puteam s-o știu? Ce-i cu roba asta frumoasă, dublată cu astrahan[6], pe care o porți[7]? Îi este oare îngăduit unui lama să se îmbrace cu rămășițele animalelor omorâte pentru blana lor? Ce se întâmplă atunci cu mila de care trebuie să dea dovadă? Are oare nevoie un călugăr de toate lucrurile pe care le cari după tine? Am crezut că ești un negustor bogat.

Lecția îi merse lui lama drept la inimă. Se prosternă în fața banditului.

— Sunteți preceptorul meu spiritual (*guru*), îi zise el, mi-ați arătat adevărata cale. Luați tot ce doriți. Am să-mi sfârșesc zilele într-un ermitaj.

Cel care mi-a povestit această întâmplare îl cunoștea pe lama, unul din eroii ei. Mi-a spus că banditul a refuzat să ia ceva ce aparținea unui membru al Ordinului călugăresc, iar lama, întors la el acasă, a dăruit majoritatea bunurilor sale unor opere pioase sau caritabile, păstrând numai ceea ce îi era strict necesar pentru trai; după care a devenit anahoret.

În tovărășia acestor pitorești *ula*, ajungem la Tangu, un sat murdar, unde ne petrecem noaptea.

A doua zi facem un popas la Tchau și locuiesc în fostul palat al căpeteniilor ținutului. Palat este, fără îndoială, un titlu cam pretențios pentru niște construcții modeste pe care trupele chineze le-au incendiat când a avut loc revolta tibetanilor și care mai au încă urmele focului și jafului. În apartamentul meu au locuit

---

[6] *Tsaru*, blană de miel cu care se face un negoț întins în Tibet. Majoritatea blănilor sunt albe, există însă și blăni negre, maro și gri.

[7] Călugării lamaiști nu trebuie să poarte veșminte de blană. Cu toate acestea, regula este adesea încălcată, în ce privește hainele de călătorie, mai ales în Mongolia.

altădată „regele" și „regina". Lambriurile, pictate odinioară în roșu și decorate cu inscripții și flori aurite, sunt înnegrite de fum. Camerele primesc lumina de la un balcon încadrat de stâlpi groși de lemn și sunt foarte întunecoase. Îmi vine greu să cred că aici au trăit permanent niște oameni. Actuala suverană este văduvă și locuiește într-o clădire lipită de vechiul palat. Această clădire nouă este construită din piatră și are cinci etaje. Tibetanilor le plac la nebunie casele înalte, în care apartamentul stăpânilor se află întotdeauna la etajul superior, pe acoperișul-terasă, care constituie un loc de plimbare împodobit adesea cu flori puse în ghivece sau în lăzi de lemn.

Gazda mea e amabilă și-mi dăruie alimente. Ceea ce impresionează este o halcă de berbec uscat, veche de trei ani. Nu-ți vine să crezi că e o bucată de carne. Ai spune mai curând că e o bucată de lemn de o culoare gri-alburie. Carnea se desprinde fibră cu fibră, în „țăndări" ai zice, care se prefac în praf dacă le strângi între degete. De altfel, este perfect curată, fără vreo urmă de viermi. Tibetanilor le place foarte mult această carne veche; la ei, e o mâncare pentru bogați. Regina a considerat că-mi face un dar de preț. Berbecul, oricât de uscat ar fi, nu și-a pierdut totuși gustul; dimpotrivă, se pare că gustul cărnii a devenit mai concentrat și pricep foarte bine de ce consideră tibetanii o asemenea bucată drept o mâncare fină.

Pisând într-un castron carnea ultrauscată — vită sau berbec — tibetanii obțin un praf de carne, aliment concentrat pe care favoriții sorții îl iau cu ei la drum. Se spune de obicei în Tibet că, în felul acesta, poți pune toată carnea unui iac într-un sac de lungimea antebrațului.

Cât iei cu trei degete, se amestecă cu apă rece într-o ceașcă, apoi cu *tsampa*, și se mănâncă fără a o mai fierbe. Fără discuție, alimentul este foarte hrănitor și îți îngăduie să iei cu tine, într-un volum foarte mic, o cantitate suficientă pentru a întreține puterile unui drumeț multă vreme. Numai că, în ceea ce mă privește, mărturisesc că acest *pemmican*[8] tibetan, excelent când e uscat, îmi face greață dacă este amestecat cu apă.

Aici suntem foarte aproape de frontieră și mă străduiesc să-i trimit cu binișorul acasă pe cei doi oameni de escortă. Toate

---

[8] Cuvânt de proveniență engleză, care înseamnă preparat din carne concentrată și uscată.

argumentele mele sunt zadarnice. Au ordinul să mă urmeze până la Kanze.

De la Tchao, urcăm spre o trecătoare la mică altitudine pe unde se trece în valea râului Yalung, căruia localnicii îi spun Dza tchu. În timpul drumului, viteazul nostru pușți ne uluiește cu noi bravuri. Unuia dintre catârii noștri, lăsat liber, îi vine ideea să hoinărească prin pășunile unde a zărit niște cai. Băiatul pornește imediat după el și, cum sabia lui Seunam pe care o poartă cu mândrie la brâu îl împiedică să alerge, o pune pe jos.

După ce a prins catârul la o oarecare distanță, strigă de acolo celor doi băieți care păzesc caii să-i aducă sabia.

— Mănâncă-mi excrementele! îi răspunde cu amabilitate unul din cei doi.

Această frază, obișnuită la tibetanii din popor, este considerată ca o insultă foarte gravă.

Indignat de jignirea adusă, irascibilul Sezang Tales se repede la pușții păstori. Trebuie că are un aer înfricoșător, deoarece aceștia o iau la goană. Atunci, după ce și-a luat sabia de jos, zărind o frânghie lungă din păr de iac, care se folosește pentru a lega vitele, o ia ca pe despăgubire pentru insulta adresată și mi-o aduce cu aerul mulțumit al omului care știe să-și gospodărească bine treburile și nu admite să nu i se arate respect.

Ceva mai încolo, Sezang Tales, care se află iar în frunte, este ajuns de prietenii păgubașului care vor să-l bată. Au mutre de răufăcători și arme, cum se obișnuiește în ținut. Băiatul meu nu clintește și-și trage sabia. Unul dintre conducătorii de iaci se repede în fața lui și explică agresorilor că el e servitorul înaltelor personaje care vin pe drum. Atunci aceștia își cer scuze și-i învinuiesc pe camarazii lor de a-și fi permis să insulte pe servitorul unor oameni atât de respectabili.

Îi șoptesc lui Yongden să spună să li se dea înapoi frânghia[9] și trec mai departe. Peste două zile, o observ totuși atârnată de unul dintre saci. De ce nu a fost restituită? Ah! răspunde Seunam, *ula* ne-au implorat să nu facem așa ceva. Dacă nu o păstram, ziceau ei, păzitorii de cai ar fi crezut că nu aveam nici o putere

---

[9] Când călătorii străbat *tchang-thang*, unde nu cresc nici copaci, nici arbuști, ei se tem pentru siguranța vitelor lor și vor să le lege; atunci întind, aproape de sol, o frânghie lungă pe care o fixează cu țăruși de fier sau de lemn. De această frânghie se leagă frânghia legată de căpăstru sau, mai des, de piciorul catârului sau calului, sau de inelul pe care-l au iacii la nas.

și poate că ar fi tras în spatele nostru după ce vom fi trecut. Nu avea ce să le replice. Oamenii cunosc moravurile ținutului lor. Echitatea și prudența diferă o dată cu locurile unde sunt aplicate. Am primit, pe această temă, lecții grele în cursul călătoriilor mele.

Ne-ar fi ușor să ajungem la Kanze chiar în acea zi, dar ar trebui să așteptăm acolo în stradă, înconjurați de un grup de curioși, ca să găsim o locuință. În China, există hanuri în majoritatea satelor așezate de-a lungul drumurilor frecventate. Lucrurile nu stau la fel în ținutul pe care-l străbat. Aici, singurii călători sunt câțiva funcționari, câțiva negustori și pelerini. Primii se bucură de dreptul de a locui în orice casă pe care o aleg. Ceilalți au asociați sau prieteni de-a lungul drumurilor pe care le parcurg și se opresc la ei sau, dacă merg cu o caravană pe care o conduc, își ridică corturile acolo unde se oprește și ea. Cât despre pelerini, bieții de ei dorm sub cerul liber, în grajduri, prin hangare, oriunde sunt tolerați, iar cei mai bogați, care călătoresc călare, cer găzduire la particulari, contra plată. Uneori trebuie să bată la o grămadă de uși ca să găsească un adăpost. Lucrul este obișnuit și când călătoresc incognito îl suport cu ușurință, dar ca străină mi-e teamă că la Kanze voi fi un obiect de curiozitate pentru tot orașul. Este deci mai bine să-mi asigur o locuință înainte de sosirea mea. Conformându-mă acestor considerații, m-am oprit într-un loc numit Poyul, unde se află o casă mare pentru funcționarii și personalitățile de vază care călătoresc. De acolo, l-am trimis pe Yongden la Kanze ca să înmâneze cartea mea de vizită colonelului chinez care-și are acolo reședința și să-l roage, după obicei, să ne dea o locuință pentru câteva zile.

Am avut grijă să-i informez pe cei doi oameni de escortă că lama se ducea la Kanze. Le-am mulțumit pentru serviciile lor, retribuite cum se cuvine, și i-am îndemnat să se întoarcă la Tao. După ce mi-au exprimat recunoștința lor, s-au făcut nevăzuți. Respiram. Poate că autoritățile din Kanze se vor arăta mai puțin grijulii față de securitatea mea decât cele din Tao și voi deveni din nou stăpână pe mișcările mele!

Speranță zadarnică! Abia se întorsese Yongden din misiunea sa, că alți doi soldați, aceștia în uniformă, sosesc, mă salută și mă anunță că sunt la dispoziția mea. Ce să fac? Trebuie să surâd și să par încântată de atenția amabilă a șefului lor.

Seara, îi zăresc și pe ceilalți doi. Nu plecaseră încă spre Tao. Vor să raporteze șefului lor că am plecat spre Kanze însoțită de soldații colonelului. Ah! Sunt bine păzită!

A doua zi de dimineață, plec spre Kanze.

Încântarea pe care am avut-o când am privit prima dată valea largă și fermecătoare descoperită la Tao venea în mare parte din contrastul pe care-l făcea cu văile foarte înguste, în care inundația părea că s-a îndârjit cu răutate împotriva mea. Încetul cu încetul, peisajul pașnic, culturile, vârfurile rotunjite ce mărginesc această „vale fericită" mi s-au părut monotone și mă așteptam să găsesc orașul Kanze aproape banal. Nu avea să fie deloc așa.

Locul unde se ridică orașul este cu adevărat frumos, ba chiar impunător. Ca toate aglomerațiile tibetane, Kanze a fost construit fără vreun plan. Casele sale se cocoață în dezordine pe povârnișul unei coline și se împrăștie apoi într-o vale imensă unde curge râul Yalung, mărginită pe malul opus de munți înalți, întunecați, cu un aspect aspru și sălbatic.

Dacă ar fi fost în Europa, *gompa* din Kanze ar părea o mânăstire foarte mare, dar în Tibet orice grupare monastică numărând mai puțin de două mii de călugări este considerată ca având o importanță modestă. Mânăstirea ocupă partea de sus a colinei, deasupra orașului. Din lipsă de spațiu sau alte pricini, numeroasele sale clădiri se înghesuie unele în altele, nelăsând între ele decât niște ulițe înguste. Departe, în câmpie, se ridică palatul prințului local: un edificiu masiv, adevărată fortăreață bună de susținut asedii sau de a servi drept bârlog unor gentilomi jefuitori ce pândesc caravanele care trec prin vale. Probabil că aceasta i-a fost odinioară misiunea.

Prin bunăvoința autorităților chineze, mi s-a dat o locuință foarte frumoasă într-o casă situată în partea de sus a orașului, de unde mă bucur de o perspectivă amplă. Aceste „autorități" sunt alcătuite dintr-un magistrat civil și un colonel. Colonelul este cel care l-a eliberat altădată pe părintele D., luat prizonier la Tao de către tibetanii răsculați. Sunt primită de el și de magistrat cu toată amabilitatea, le cunosc familiile, îi fotografiez, cinăm, în timpul cât am stat la Kanze, de mai multe ori împreună. Pe scurt, relațiile noastre sunt dintre cele mai cordiale, dar în pofida acestei cordialități, magistratul civil, asimilat cu un guvernator, se opune categoric să mă duc la Batang prin teritoriul rămas sub control chinez. Insistă, ba chiar îmi cere, să fac un ocol prin Derge și

Tchiamdo, care sunt acum în mâinile guvernului de la Lhassa. E ciudat. De ce ține chinezul să mă trimită într-un ținut pe care-l știe interzis străinilor? Regiunea prin care trece drumul direct de la Kanze la Batang nu este sigură, zice, iar el nu dispune de un număr suficient de soldați pentru a-mi da o escortă bună. Bineînțeles, regiunea nu e sigură, nici regiunile învecinate nu sunt mai sigure. Poate că chinezul preferă ca, în cazul în care voi fi asasinată, incidentul să se petreacă în altă parte decât pe teritoriul încredințat grijei sale. Lucrul e posibil, dar eu bănuiesc că are și alte motive.

Oricum, degeaba am folosit o grămadă de argumente, n-am reușit să-i zdruncin hotărârea și îmi dau seama că se va opune cu forța călătoriei mele, în cazul în care aș încerca să trec peste interdicția lui. De altfel, la Kanze sunt supravegheată și, ca să mă duc la Batang, trebuie să trec râul Yalung. Nici nu aș fi pus bine bagajele pe catâri că magistratul ar fi fost înștiințat, iar luntrașii ar fi primit ordinul să-și retragă micuțele bărci de pe apă.

Din păcate, o împrejurare specială venea în ajutorul magistratului, care invoca prudența drept motiv al împotrivirii sale. Doi banditi așteptau în închisoare ziua execuției, dovadă evidentă a insecurității ținutului.

După isprăvi nenumărate, ceata căreia îi aparțineau fusese ajunsă din urmă de soldații chinezi. A urmat o luptă, iar banditii, înfrânți, fugiseră cu răniții lor, iar doi dintre ei fuseseră făcuți prizonieri.

Legea e severă, banditul capturat este executat. Unul din cei doi prizonieri era foarte tânăr, celălalt un bărbat de vârstă matură. Acesta a declarat guvernatorului că, în ceea ce-l privea, el nu se împotrivea sentinței care-l condamna. Jucase și pierduse, trebuia să plătească, dar implora îndurare pentru tovarășul său. Acesta nu furase niciodată singur și nici nu făcuse parte dintr-o bandă. Era prima lui participare la o expediție de acest fel, trebuia din pricina ei să moară la douăzeci de ani?...

Mi s-a povestit că banditul înrăit care-și acceptase soarta cu o mândrie trufașă s-a umilit în genunchi în fața guvernatorului pentru a obține grațierea tânărului său prieten. Probabil că era impresionant, deoarece magistratul a fost mișcat. A amânat execuția și a trimis un mesaj șefului său, comisarul pentru apărare de la frontieră ce locuia la Tatchienlu, întrebându-l dacă putea să-i cruțe pe vinovați sau măcar pe cel mai tânăr.

Răspunsul a sosit în timpul cât mă aflam la Kanze. Era neînduplecat, cei doi trebuia să fie împuşcaţi.

Într-o dimineaţă, eram încă în pat, când am auzit focuri de armă. Ce se întâmpla? M-am ridicat şi m-am uitat pe fereastră. Primul act al dramei îmi scăpase. Mi-a fost povestit mai târziu. Soldaţii îi duceau pe condamnaţi la marginea pârâului, unde trebuia să aibă loc execuţia, când cel mai în vârstă îl împinse pe soldatul care mergea lângă el, trase un pumn zdravăn în capul soldatului care-l ducea pe tânărul său camarad şi, strigând acestuia: „Fugi!", profită de agitaţie ca să o şteargă şi el.

De la fereastra mea îi vedeam pe cei doi alergând în zigzag, ca să scape de gloanţele îndreptate împotriva lor.

Câmpia unde se aflau nu oferea nici un adăpost. Era imensă, fără copaci, fără vreo ondulaţie mai importantă a terenului, fără clădiri. Soldaţii ce trăgeau asupra vânatului uman care se străduia să-şi salveze viaţa aveau un avantaj evident.

Am urmărit cu binoclul acest spectacol îngrozitor. După anumite tresăriri ale fugarilor, puteai înţelege că gloanţele îşi atingeau uneori ţinta. Cu toate acestea, oamenii continuau să fugă, îndreptându-se spre râu unde îi aşteptau, poate, prieteni ascunşi acolo pentru a-i ajuta. Dacă-l puteau trece, erau salvaţi. Dar râul era prea departe. Unul din cei doi căzu, se agită o clipă pe jos, apoi rămase nemişcat. Era cel tânăr, după cum mi s-a spus. Ceva mai târziu, căzu celălalt în genunchi, se ridică, îşi reluă goana, apoi căzu din nou, se ridică iar, dar fugea mai încet. Un alt glonţ îl ajunse, se clătină, dar continuă să fugă. Urmăritorii câştigau teren, un alt glonţ îl întinse la pământ nu departe de un mic templu ridicat la marginea câmpiei. De acolo, începea un şir de coline. Poate că dacă ar fi putut să intre printre ele, condamnatul ar fi scăpat. Cel puţin aşa mi-au spus oamenii de acolo.

Oricum, destinul decisese altfel. Când soldaţii au ajuns lângă el, banditul era mort.

După-amiază, un soldat din escortă, care mă însoţea încă de la Poyul, m-a rugat să-l primesc. Când a intrat în cameră, m-a salutat cu prosternările obişnuite şi m-a întrebat dacă nu aveam un medicament pentru a-şi pansa o rană pe care o avea la braţ.

Era cel care fusese împins dimineaţă de bandit şi trântit pe ruinele unui mic zid năruit.

În timp ce-l pansam, a început să-mi povestească întreaga istorie a celor doi banditi şi peripeţiile fugii lor. În cele din urmă,

i-am zis să tacă. Auzisem prea mult amănuntele acestei drame... Și mai ales le *văzusem* prea mult.

În fiecare zi, pe acoperișul palatului regal din Kanze, în zori și în amurg, călugării muzicanți ai templului particular al prințului cântau o albadă și o serenadă în cinstea zeilor. Călugării din *gompa* aparțineau clerului statal, așa-numiții *gelugspa* (zișii bonete galbene), dar suveranul local făcea parte din secta așa-numiților *karmapa*, iar melodiile cântate de călugării săi erau cele pe care le auzisem vreme îndelungată, zi după zi, într-o mânăstire rustică din Himalaia. Câte amintiri îmi aduceau în minte aceste melodii sfâșietoare! Yongden, care aparține și el sectei *karmapa*, le asculta și el atent, nemișcat, cum urcau spre noi din câmpie, îndulcite de distanță. La ce se gândea oare?... La copilăria sa de mic novice, legănat de aceeași muzică dureroasă, la Lhassa unde trebuia să ne ducem, la Europa unde voia să trăiască? Nu l-am întrebat.

Vizita mea la mânăstirea din Kanze a avut un caracter complet diferit de cea pe care am făcut-o la *gompa* din Tao. După vizitarea templelor, am fost condusă într-o sală a colegiului riturilor (*gyudpa*). Acolo a avut loc o mică recepție intimă; s-a servit ceaiul, erau prezenți mai mulți lama și profesori, iar discuția a fost cu adevărat interesantă. Locul fiind potrivit, conversația s-a dus în special asupra riturilor. Sunt folositoare? La ce folosesc? Nu a spus Buddha cu toată puterea că, în calea salvării, credința în eficacitatea ceremoniilor religioase este o piedică?

La întrebările acestea, majoritatea a răspuns că existau rituri al căror scop era numai de a păstra vii învățămintele religiei în memoria credincioșilor de rând și de a-i face să trăiască cinstit, practicând virtuți pe potriva capacității lor.

Existau și alte rituri: *dubthab*, datorită căruia forța gândirii celui care celebra ritul unindu-se cu alte forțe, atrase de rit, reușea să acționeze cu putere pentru a ajunge la un scop final[10].

Aproape toți, bazându-se pe declarațiile din lucrările apocrife pe care le considerau veridice, negau faptul că Buddha ar fi condamnat practicarea riturilor.

Printre cei care mă înconjurau se afla totuși un lama care, mai luminat decât colegii săi, admise faptul că Buddha condamnase într-adevăr credința în eficacitatea riturilor religioase ca

---

[10] Cu privire la *dubthab*, vezi *Initiations lamaïques*.

mijloc de salvare. O dată acest lucru acceptat, l-a comentat apoi într-un mod foarte ingenios.

Hinduşii brahmani (*tchirolpa*), spune el, credeau pe vremea lui Buddha că fidelii, prin cultul adus zeilor şi sacrificiile oferite lor, puteau avea o renaştere fericită în lăcaşurile acestor zei. Tocmai acest cult de adorare şi sacrificiile făcute au fost condamnate de Buddha ca inutile, ba chiar nefaste. Bineînţeles, ele nu pot asigura unui om o renaştere fericită; această renaştere depinde de actele pe care omul le-a îndeplinit în vieţile sale precedente. Cel care e crud şi duşmănos îşi pregăteşte un loc printre făpturile demonice, deoarece le seamănă. Cel care vrea să se îndrepte către zei trebuie să practice bunătatea. Aşadar, nu se pune problema de ofrande şi prosternări.

Dacă riturile sunt şi aşa neputincioase pentru a asigura o renaştere fericită, ele ajută foarte puţin la producerea Eliberării (*tharpa*)[11]. La aceasta se ajunge numai prin Cunoaşterea obţinută prin investigare şi meditaţie, care duc la „vederea profundă" (*Ihag thong*).

Aţi auzit vreodată un lama instruit spunând că practică *dubthab* pentru a obţine *tharpa*?

Nu, nu auzisem.

Riturile *dubthab*, continuă interlocutorul meu, ţintesc la scopuri de un ordin mai mult sau mai puţin material şi străine de cel mai mare dintre scopuri: Suprema Eliberare (*tharpa*). Pentru a ajunge la aceste lucruri inferioare, dar adesea folositoare celor care nu sunt încă „intraţi în curent"[12], anumite rituri şi în special *dubthab* pot fi practicate cu roade bune. A te folosi de ele nu înseamnă a contraveni poruncilor lui Buddha.

---

[11] Salvarea pentru budişti nu constă în intrarea într-un paradis. Această intrare nu este decât consecinţa unei vieţi virtuoase şi este apreciată ca fiind un rezultat mediocru. Salvarea înseamnă „eliberarea de cercul renaşterilor", stare infinit superioară stării zeilor, care poate fi obţinută chiar în această viaţă de către cel care a ajuns la iluminare spirituală, cum au fost Buddha şi *arhaţi*. [*Arhat*, în pali *arhant*: „demn", cuvânt desemnând în *Vede* o persoană sau un zeu care are merite speciale. În budismul hinâyâna el are semnificaţia tehnică de adept care a atins eliberarea. Apud: Eliade-Culianu: *Dicţionar al religiilor*. Bucureşti, Humanitas, 1993, p. 285 — *n.t.*]

[12] Expresie clasică budistă, desemnând pe cei care au început să perceapă anumite adevăruri, după care sunt siguri că nu vor retrograda din punct de vedere spiritual şi că vor ajunge, după o vreme mai mult sau mai puţin lungă, la iluminare.

Subiectul face parte din cele care duc la discuții interminabile. Cum nu aveam să rămân multă vreme la Kanze, a trebuit să mă mulțumesc cu ceea ce îmi expusese lama. De altfel, părerea lui nu era nouă pentru mine. Am mai auzit-o exprimată și în alte părți. Este destul de răspândită printre membrii instruiți ai clerului.

Dacă la mânăstirea din Kanze se părea că există savanți filozofi, spiritul comercial părea și el să fie acolo deosebit de viu. Mulți călugări lamaiști fac negoț, dar de obicei o fac cu o anume discreție. Niciodată nu mi s-a întâmplat să-i văd cu prăvălie în oraș și stând în spatele unei tejghele. La Kanze însă, lucrul părea obișnuit și unii dintre negustorii eclezіastici, grași și îmbuibați, se bucurau vizibil de o situație materială înfloritoare. Contrast pitoresc și oarecum penibil, la ușa uneia din aceste prospere prăvălii clericale l-am văzut pe cel mai sărac călugăr întâlnit vreodată. Era un băiețandru de șapte sau opt ani, complet gol, cu excepția unui petic de serj grena de mărimea unei batiste mici care, așezat pe umerii săi de copil, îi ținea loc de *zen*[13] și indica în chip ridicol că este un membru al clerului.

Cum magistratul din Kanze se încăpățâna să mă împiedice a mă duce la Batang prin teritoriul chinez, nu-mi rămânea — doar dacă nu mă hotăram să refac drumul și să mă întorc la Tatchienlu — decât să mă supun și să încerc să ajung la Batang făcând un ocol prin regiunea cucerită de trupele din Lhassa și interzisă, de-acum înainte, străinilor.

Din pricina oboselii, a felului de hrană sau a altor cauze, sufeream atunci de o criză de enterită care mă făcea să doresc să fiu dusă cât mai repede posibil la Batang, unde exista un spital condus de medici-misionari protestanți, englezi și americani. Socoteam că am să mă odihnesc în condiții destul de bune de confort și că am să primesc îngrijirile de care aveam nevoie. M-am hotărât deci să încerc să trec frontiera. Nu ar fi fost deloc dificil dacă aș fi fost singură, dar guvernatorul și-a luat toate măsurile necesare pentru a-i informa de sosirea mea pe tibetanii de pază la limita teritoriului abia cucerit de ei.

Drumul direct, cel pe care-l urmează caravanele, trece peste râul Yanlung ceva mai încolo de Kanze, dar deși jurisdicția sa nu se întinde asupra teritoriului situat pe malul drept al râului,

---

[13] Togă făcând parte din veșmântul monastic.

unde se continuă drumul, guvernatorul s-a străduit să mă împiedice să trec pe acolo.

Ține să fiu condusă la Zacco, post de frontieră, unde își are reședința un ofițer tibetan cu grad de *ripeun* (un fel de colonel).

Ce primire ne va face acesta? Mă tem foarte tare că ne va bara drumul și totuși, cum nu vreau decât să străbat rapid un colț din Tibetul supus autorității din Lhassa și să ies pentru a mă duce în Tibetul controlat de chinezi, e posibil să-i obțin autorizația.

Plecăm triști, ca o turmă împinsă într-o direcție pe care n-a ales-o ca. Ajunsă la locul unde bărcile iau călătorii care urmează drumul direct, am din nou un moment de revoltă. Declar că voi trece râul. Nimeni nu se opune, dar soldații care mă escortează mă avertizează că se întorc imediat la Kanze să-l înștiințeze pe guvernator de schimbarea itinerarului.

Kanze este foarte aproape. Înainte ca bagajele și animalele să fie pe celălalt mal, magistratul va fi informat de decizia mea și va trimite oameni să-mi împiedice planul sau va trimite un mesaj tibetanului din Zacco, care va pune soldați pe urmele mele. Nu am suficientă încredere în îndemânarea și inteligența lui Tobgyal și Seunam pentru a-i mâna cu convoiul meu la Tatchienlu, după care să se ducă la Batang prin Litang, în vreme ce Yongden și cu mine, singuri, păstrându-ne doar caii și păturile de pe șei, să ne ducem la Batang pe niște cărări directe.

Atunci... atunci... Trebuie din nou să mă resemnez. Cum se vor termina toate astea? Nu am nici o idee și sunt cu adevărat demoralizată.

Ploaia începe să cadă, fapt ce nu-mi ridică deloc curajul.

Ne târâm din etapă în etapă. Peisajul e lipsit de interes, iar enterita mă slăbește. Populația îmi arată multă politețe, dar e o mare diferență între primirea făcută călătoarei străine și cea care mi se făcea la începutul călătoriei când eram o *khadoma* necunoscută.

Ultimul „castel" din teritoriul încă chinez este agreabil situat în valea foarte deschisă. E posibil să fie doar o impresie provocată de oboseală, dar mi se pare că ar fi plăcut să-ți petreci viața aici, în liniște. Nici nu poate fi vorba. Am devenit un fel de Jidov Rătăcitor, condamnată să rătăcesc fără țintă.

Iată-ne în fața localității Zacco, sosirea noastră a fost anunțată. Un cort este ridicat într-o pajiște pentru a ne primi și a

ne oferi ceai, așa cum e obiceiul în Tibet, când călători de vază trec printr-un sat.

De cum intrăm, mulți oameni năvălesc în cort. Printre ei se află o femeie din Lhassa, o țață mare, voioasă și vorbărcață, care, așa cum mi se pare, a băut un pahar mai mult. Auzind că vorbesc dialectul din ținutul ei, mă întreabă despre capitala pe care a părăsit-o de douăzeci de ani. Sunt și mai puțin informată decât ea, deoarece n-am fost niciodată la Lhassa. În schimb, cunosc Jigatze, marele oraș din apropierea Lhassei, și întorc conversația spre acest oraș. Cumătra, care constată că acest loc îmi e familiar, proclamă arătând grupul nostru, adică pe Yongden, pe servitori și pe mine:

— Sunt tibetani ca și noi.

Mulțimea, mirată deja că-i vorbim limba, e acum convinsă. Suntem niște falși străini, niște impostori care vor să-și dea importanță. Sătenii se retrag dezamăgiți. Nu mai suntem deloc interesanți. Sper ca ofițerul ce supraveghează intrarea călătorilor să dovedească tot atât de puțin interes pentru persoanele noastre, dar e puțin probabil. Am aflat deja că are gradul de *ripeun*[14], ceea ce vrea să spună că ține sub comanda sa trei sute de soldați. În realitate, nu are cu el decât vreo douăzeci. Ceilalți sunt aiurea sau, mai degrabă, nu există decât pe hârtiile oficiale.

Îl trimit pe Yongden să-i prezinte o scrisoare pe care guvernatorul din Kanze mi-a dat-o ca scrisoare de recomandare. Acest fel de a mă prezenta unui agent al tibetanilor revoltați (pentru chinezi, tibetanii care i-au gonit din țară nu sunt decât niște vasali răsculați) mi s-a părut ciudat. Am citit de altfel scrisoarea redactată în termenii foarte obișnuiți în aceste banale scrisori de recomandare.

Primul cuvânt al distinsului colonel este:

— Hârtiile chinezești, scuipi pe ele. Aveți hârtii de la Marele Om din Tatchienlu?

— Cine-i ăsta? După explicații, Yongden pricepe că Marele Om este viceconsulul britanic.

Destul de uluit, se întoarce să-mi raporteze rezultatul întrevederii.

---

[14] Gradul de *ripeun* vine imediat după cel de *depeun*, cel mai înalt în armata tibetană, deci un general. Așadar, *ripeun* este un colonel.

Acel *ripeun* nu se va opune trecerii noastre, dar nu ne va da nici o escortă, nici *ula*. Mă lipsesc bucuros. Mai mult, va trimite un mesaj şefului său, *depeun* în Derge, pentru a-l informa de prezenţa noastră pe solul tibetan. Asta ne va crea, probabil, necazuri.

M-am dus personal la ofiţer. Locuia într-o casă amărâtă, prost întreţinută, dar împodobită cu ghivece cu flori şi adăpostind o adevărată floare vie: o femeie foarte frumoasă, purtând costumul din ţinutul U şi pieptănată ca acolo: părul foarte tapat, pe care era aşezată un fel de coroană (*patu*) din mărgele mari din coral. Era nevasta ofiţerului.

Nu s-a arătat foarte politicos faţă de mine; totuşi, mi-a oferit un ceai excelent şi biscuiţi chinezeşti. I-am arătat diferite hârtii oficiale, franceze şi engleze, pe care nu le-a putut citi, dar care l-au impresionat şi i-am spus că motivul pentru care nu am o scrisoare din partea consulului din Tatchienlu era pur şi simplu că nu trecusem prin acel oraş. De altfel, personalităţile de la care proveneau scrisorile pe care i le-am arătat aveau un grad mult mai înalt decât „Marele Om din Tatchienlu" şi l-am menţionat pe vicerecgele Indiei.

Ripeun s-a arătat sceptic. Viceregele?... Avea o vagă idee că ar fi existat unul, dar nu îi cunoştea prea bine importanţa. Putea oare fi un om tot atât de mare ca „Marele Om din Tatchienlu"?... Interlocutorul meu se îndoia foarte mult.

Ignoranţa sa în această privinţă era ciudată. Era de origine din Jigatze, aproape de Himalaia, iar negustorii din acest oraş, ca şi cei din Lhassa, se duc des în India şi povestesc despre ceea ce se petrece acolo.

Ignora multe alte lucruri, nu numai existenţa viceregelui. În ceea ce privea naţiunile, în afara compatrioţilor săi, el împărţea omenirea în două categorii: chinezii şi străinii, care erau toţi englezi, cu excepţia câtorva ruşi.

I-am vorbit de Batang, unde voiam să mă duc, şi de Yunnan. Deşi amândouă erau foarte aproape de Zacco, el nu ştia unde se aflau aceste două oraşe.

Acest puţin inteligent colonel mi-a repetat ceea ce îi spusese şi lui Yongden. Deocamdată, nu voiam să reţin decât un singur lucru din vorbele sale: mă lăsa să-mi continuu drumul. Orice s-ar întâmpla după accea, mă puteam considera fericită de a fi trecut frontiera.

Cum nimeni nu i-a arestat, *ula* și-au văzut de drum și trebuie să fie acum departe. Am pierdut multă vreme la Zacco; trebuie să ne grăbim, deoarece nu știu cât de lung e drumul care ne mai rămâne de făcut pentru a ajunge la locul unde ei ne vor lăsa bagajele.

Fără să aibă ceva vrednic de luat în seamă, peisajul înconjurător este interesant. La amurg, pătrundem în niște chei împădurite al căror aspect sălbatic și misterios și-a găsit bine locul la intrarea într-un ținut interzis. Cărarea este îngustă și plină de bolovani, credem că e mai prudent să coborâm de pe cai și să continuăm cu piciorul, ceea ce ne întârzie și mai mult.

E deja noapte când sosim într-un loc unde trebuie să trecem peste Yalung. Un sat și o mânăstire se află la o oarecare distanță de mal, dar întunericul nu ne îngăduie să le vedem.

Râul, pe al cărui curs am urcat mereu, este mult mai lat aici decât lângă Kanze, curentul pare și el mai puțin iute, ceea ce e bine pentru catârii noștri care vor trebui să-l treacă înot.

Yongden îmi propune să ne oprim la locul unde ne aflăm, dar insist să trec imediat pe celălalt mal și nimeni nu se opune. Vom putea astfel să ne continuăm drumul a doua zi, la ora pe care o vom socoti potrivită.

Trecerea călătorilor și a bagajelor se face cu mici bărci rotunde din piele de iac. S-a petrecut fără nici un incident. La puțină vreme după trecerea noastră, un *gyapeun* (ofițer care comandă o sută de soldați) ne-a trimis un cort. O dată cu el, ni se aduc și lemne pentru a face focul, lapte și furaj. Suntem informați că acel *gyapeun* dăduse ordine ca, a doua zi, *ula* cu animalele lor să fie la dispoziția noastră pentru a ne transporta bagajele.

Văzându-ne sosind de la Zacco cu *ula*, ofițerul credea că avem un ordin de rechiziție care ne dădea drept la oameni și la celelalte lucruri pe care ni le trimisese. De cum începe, acest serviciu devine automat și, în afara cazurilor când se trece prin localități unde există un guvernator, este foarte rar ca cineva să ceară să vadă hârtia oficială ce autorizează această rechiziție. Dacă nu e vorba de a procura decât câteva animale de povară, este chiar foarte rar ca înalții funcționari să verifice hârtiile călătorilor. Important e să fi obținut *ula* o primă oară.

Eu însă știam ceea ce nu știa *gyapeun*. Șeful său din Zacco nu voia să-mi acorde transportul gratuit[15] al bagajelor. Dacă trimitea ordine în acest sens, mi s-ar lua acei *ula*. Ar fi neplăcut și ar face proastă impresie. Era mai bine să se creadă că renunțam de bunăvoie. Le-am spus deci sătenilor că, având catâri, nu mai ceream *ula*.

Hotărârea mea a fost raportată șefilor satului și, după aproape o oră, aceștia soseau și-mi ofereau o eșarfă în semn de politețe și șapte rupii de Szetchuan[16], care e moneda curentă în această regiune.

Același mecanism care dirijează schimbul de *ula* dirijează și numărul de vite, de povară sau de șa, care trebuie dat călătorului. Sosisem cu șapte iaci de corvoadă, aceștia trebuia să fie înlocuiți cu alți șapte.

Dacă drumețul care are dreptul de a rechiziționa un număr dat de animale cere mai puțin sau îi scutește total pe săteni de corvoadă, el are dreptul la o indemnizație evaluată de obicei în această regiune la o rupie Szetchuan de animal. Așadar, cum îi scuteam pe tibetani de a-mi procura șapte animale, ei îmi aduceau șapte rupii.

În acest ținut binecuvântat, funcționarii, călătorii ce se bucură de protecția acestora și chiar simplii soldați ce-și fac turul prin regiune își procură, mulțumită acestui sistem, venituri apreciabile. Cel autorizat să rechiziționeze douăzeci de animale de povară, dacă merge cu animalele lui, strânge astfel douăzeci de rupii la fiecare etapă. Locurile de schimb sunt uneori apropiate unele de altele, mai ales în anumite regiuni relativ bine populate, unde transportul se face cu iaci care merg încet. Catârii robuști pot uneori să treacă, într-o singură zi, de trei posturi de schimb de iaci și la fiecare din acestea fericitul posesor al unui ordin de rechiziție pentru douăzeci de animale poate băga în buzunar douăzeci de rupii, adică șaizeci într-o singură zi. Un asemenea chilipir este poate excepțional, dar chiar cu un profit mai mic și adăugând toate sporurile de furaj, de combustibil și de alimente care se adaugă la serviciul acelor *ula*, călătorul ajunge uneori să-și

---

[15] Gratuit, cu excepția unei gratificații, neobligatorii, dată de călător, pe măsura generozității sale și care este, în majoritatea cazurilor, omisă de funcționarii de guvernământ.

[16] Veche monedă din argint, care nu mai are curs în China, dar care este încă folosită în întreg Tibetul oriental.

scoată cheltuielile de drum și chiar să adune o sumă frumușică, cu condiția ca drumul lui să se prelungească.

Înțelegem că acest regim îi face pe țărani să se teamă de trecerea unor oameni care au ordine de rechiziție atât de oneroase pentru ei.

În călătoria de explorare pe care am întreprins-o mai târziu, ducându-mă la Lhassa, îmi amintesc că i-am întrebat pe niște locuitori de pe cursul superior al râului Saluen dacă nu ar putea să învețe să construiască poduri în loc să treacă râul agățați de o simplă frânghie întinsă de la un mal la celălalt.

— Putem foarte bine să le construim, mi-au răspuns ei, dar preferăm să nu avem poduri în regiunea noastră. Lipsa lor face călătoriile mai grele pentru funcționarii guvernului de la Lhassa și pentru ceilalți oameni de vază. Acestora nu le place să treacă râurile agățați de frânghiile noastre, se duc pe alte drumuri pentru a le evita și astfel scăpăm de vizitele lor și de toate consecințele acestora.

Dintre aceste consecințe, am arătat-o numai pe cea mai mică; ele sunt însoțite de multe altele, grele pentru bugetul bieților săteni.

Iată-mă deci în posesia a șapte rupii pe care prudența îmi ordonă să le accept, pentru a nu contraveni obiceiurilor locale; a le refuza va însemna să mă fac remarcată, ba chiar să devin suspectă, dar cu privire la acest subiect încă-mi mai fac scrupule, și-mi voi face probabil întotdeauna. Îl însărcinez pe Yongden să îmbrace acest refuz în toate motivele capabile să-i atenueze ciudățenia. Din cortul meu, îl aud cum se achită de această spinoasă însărcinare.

Îmi redă calitatea mea de *khadoma*. Călătoarea pe care nu au putut-o vedea bine în întuneric, le spune el tibetanilor, este o *khadoma* încarnată. Înzestrată cu o inteligență superioară, ea a presimțit că aceste șapte rupii le-ar putea fi folositoare (nu riscă să se înșele mult spunând aceste lucruri) și ea le dă lor aceste rupii ca pomană. Din moment ce e vorba de o generozitate făcută de o personalitate religioasă, demnitatea noastră e salvată. Sătenii mulțumesc, se prosternează în fața cortului meu cu perdelele trase și pleacă.

Noaptea este rece; la deșteptare, corturile și iarba din jurul nostru sunt acoperite de promoroacă. Totuși august nu s-a sfârșit. Iarna e probabil foarte grea în ținutul acesta.

Dis-de-dimineață, înainte de a ne strânge corturile, trece curierul expediat de către *ripeun*. Așa cum ne-a spus-o acest *ripeun*, curierul se îndreaptă spre Derge pentru a-l informa pe *depeun* că ne îndreptăm spre acest oraș.

Toată ziua înaintăm foarte încet. Servitorii mei, neînțelegând motivele după care mă conduc, sunt îmbufnați pentru că am refuzat să iau *ula*. S-au obișnuit să fie serviți în loc să slujească ei, și să călătorească pe catâri. Astăzi, toate animalele noastre sunt încărcate. Cum avem de străbătut o regiune aproape nelocuită, ne-am aprovizionat la Kanze cu o mare cantitate de alimente și trebuie să le transportăm, iar oamenii vor merge pe jos. Lucrul nu le place deloc, iar mersul lor este mai degrabă mersul unor melci.

La căderea serii, ajungem la Ape. Halta călătorilor și punctul de schimb de *ula* sunt însemnate de un cort negru așezat aproape de drum. Satul propriu-zis este situat mai departe. În cort se află un tânăr și noi credem că el este de pază la ora aceea când s-ar putea ivi călători, dar el spune că e un străin în trecere, fără nici o legătură cu cei din Ape.

Șefii satului (*gopa*) nu se arată. Nu ne putem procura nimic, catârii nu vor avea furaj; va trebui să se mulțumească să pască o iarbă mică și rară din jurul nostru. Bietele făpturi vor suferi de foame; rația lor de grăunțe nu le ajunge pentru a se sătura.

E noapte de-a binelea când apar mai mulți bărbați. Întrebați de servitorii mei, declară că nu sunt nici *gopa* din Ape, nici funcționarii de la haltă. Pur și simplu, se adăpostesc acolo pentru a dormi. Seunam apucă pe unul dintre ei și-l aduce cu forța la cortul meu. Îl întreb cine e. Pretinde că este un călător. Știu că minte. Călătorii, cerșetorii care rătăcesc au întotdeauna bagaje, oricât de mici ar fi ele, o bucățică de pătură și câte ceva de-ale gurii, iar nou-veniții, ca și tânărul găsit la sosirea noastră, nu au cu ei nimic. Atitudinea lor mi se pare suspectă. Yongden crede că sunt hoți care așteaptă să se facă noapte neagră ca să pună mâna pe animalele noastre, fără să se mai teamă că cineva, trecând pe drum, i-ar putea deranja.

Micul Sezang Tales, trimis ca spion, ne spune că sunt șapte în cort. Au, fiecare, câte o sabie, dar nu au puști. Asta-i o știre bună. Putem spera să-i ținem la distanță cu armele noastre, dacă lucrurile iau o întorsătură proastă. Cu toate acestea, e mai bine să eviți o luptă și pentru asta să căutăm întâi să le inspirăm o

teamă îngrozitoare vecinilor noştri de corturi. După aceea, să-i informăm pe oamenii din sat şi să le cerem păzitori.

Ne încărcăm cu ostentaţie puştile şi revolverele. Flăcările micului foc, pe care l-am aprins cu combustibilul transportat, luminează aceste pregătiri de apărare. Yongden mă pune să încarc de două ori carabina, după ce o descarcă iute în întuneric şi mi-o dă din nou la lumina focului. Această manevră îi face să creadă pe cei care ne observă că mai avem încă două puşti în cort, în vreme ce Seunam şi Sezang Tales le vor lua pe celelalte două pentru a se duce în sat.

Este uşor imprudent să ne împărţim. Dacă oamenii din cortul negru sunt cu adevărat hoţi, vor putea profita pentru a ne ataca separat. Cred, totuşi, că vor ezita s-o facă, ştiind că avem arme de foc.

Se îngrămădesc bagajele în mijlocul cortului meu, Seunam şi băieţandrul se suie pe câte un catâr şi pleacă spre sat; Yongden şi Tobgyal se aşează afară, păzind animalele. Cum nu am nimic de făcut, îmi mănânc fiertura cu *tsampa* şi unt, aşezată pe un sac, la uşa cortului ale cărui perdele sunt ridicate pentru a putea supraveghea împrejurimile, pe cât îmi îngăduie întunericul.

Trece o bucată de vreme, apoi văd nişte umbre care înaintează cu prudenţă. Sunt suspecţii necunoscuţi. Vor încerca oare, profitând de lipsa celor doi băieţi, să înceapă jaful?

Cum rămân tăcuţi, întreb:

— Cine-i acolo?

Atunci umbrele se apleacă şi îngenunchează împingând spre mine ceva negru în mijlocul căruia e ceva alb şi murmură: „Viaţă lungă! Viaţă lungă!", ceea ce, în Tibet, este o formulă curentă pentru a se scuza, a ruga, a mulţumi etc.

— Ce doriţi?

— Vă aducem nişte lapte.

Aha, ăsta-i lucrul alb într-un vas negru.

— O să vă aducem furaj şi lemne.

— Cine sunteţi voi?

— Suntem funcţionarii de la haltă şi şefii satului.

Văzând că nu-i omor, au prins curaj şi vorbesc cu toţii dintr-o dată.

— Sunteţi nişte oameni răi, le spun eu, nişte mincinoşi. Nu voiaţi să ne daţi dreptul nostru, din cauza asta aţi zis că sunteţi drumeţi. Fiţi fericiţi că sunt o persoană religioasă, pentru că altfel

aș fi tras asupra voastră ca asupra unor bandiți și mulți dintre voi ar fi fost morți.

Urările de viață lungă se înmulțesc. Cred că mai curând lor își adresează neciopliții ăștia urările.

Îl strig pe Yongden. Pus la curent cu ceea ce se petrece, le debitează sătenilor un discurs și mai vehement decât al meu și-i trimite pe doi dintre ei să-i aducă pe Seunam și Sezang Tales.

Admir oarecum bravura calmă a băiețandrului care, la vârsta lui, pleacă în noapte cu un singur tovarăș, știind că poate avea șapte bandiți pe urmele sale. Nimeni nu-i fricos în frumosul ținut Kham.

E o minune pentru noi că cei șapte necunoscuți cu purtări ciudate nu erau hoți, căci nu puteam să ne bizuim pe nici un fel de protecție din partea oamenilor din Ape; Seunam, când s-a întors, îmi povestește rezultatul demersului său.

— Toate ușile și ferestrele erau închise, îmi zice. Când am ciocănit, câinii închiși în curți au lătrat, dar nimeni nu s-a arătat, nici nu a răspuns. În două case, femeile au scos țipete de spaimă auzind zgomotul pe care-l făceam la ușa lor. Degeaba le-am explicat, de afară, că nu eram decât niște drumeți cerând ajutor; n-a folosit la nimic. La ultima locuință la care am chemat, întâi n-a răspuns nimeni, apoi un bărbat a strigat de după un oblon: „Dacă nu plecați pe dată, trag în voi." Ne lua drept hoți ce căutam să pătrundem la el prin vicleșug. Văzând că nimeni nu ne va da ajutor, m-am întors și m-am întâlnit cu oamenii pe care i-ați trimis după mine. Deși au spus ce-au spus, poate că au avut intenția să ne jefuiască. Au renunțat și se arată acum amabili pentru că ne-au văzut bine înarmați, iar riscul pe care-l aveau de înfruntat li s-a părut prea mare.

Zău dacă nu era foarte posibil. În orice caz, atitudinea oamenilor din Ape spunea multe despre siguranța ce domnea în ținut.

Oricum, în noaptea asta putem fi liniștiți și, cum eram obosită, mă bucur că mă pot culca în loc să stau de veghe.

A doua zi, pe drum, ne întâlnim cu niște călători. Ne sfătuiesc să fim foarte atenți. În ajun, seara, un convoi de negustori a fost atacat pe drum; îi întâlniseră pe conducătorii de animale care fuseseră tocmai jefuiți.

Străbatem pășuni alpine pustii printre care curge Yalung, al cărui mal stâng este mărginit de un lanț de munți. O plăcută impresie de calm deplin emană din peisajul cu linii dulci.

În trecerea noastră, zărim de partea cealaltă a râului un grup de sihăstrii ascunse într-o întorsură împădurită a muntelui. Căsuțele, date cu var, se desprind cu grație, ca niște pete albe, dintre brazii întunecați. Mă opresc și rămân acolo un lung moment, fascinată de această priveliște. Singurătate, detașare, pace și întreaga divină beatitudine care există peste și dincolo de ceea ce reprezintă acești trei termeni! Am fost și eu sihastru pe un munte singuratic și am savurat intensa voluptate a acestei existențe speciale. Fără doar și poate nu eram încă demnă să rămân pe acel vârf și iată de ce am coborât ca să mai cutreier lumea. Va veni și ziua când mă voi cufunda iar într-o asemenea singurătate și liniște: cât de mult mi-o doresc!...

Către sfârșitul după-amiezii, trecem pe lângă niște izvoare sulfuroase; temperatura lor este destul de ridicată, dar apa se răcește imediat în contact cu aerul. Altitudinea e mare, mai bine de trei mii de metri, căci de la plecarea noastră din Kanze[17] am urcat mereu pe cursul râului, iar după ce l-am părăsit, cărarea urmată a suit tot timpul.

Înainte de a sosi la mânăstirea sectei Dzogstchen, ajungem la drumul caravanelor pe care îl lăsasem la câțiva kilometri de Kanze. El străbate acolo o uriașă vale cu solul acoperit de o iarbă mică, deja uscată și înnegrită din pricina înghețurilor precoce din aceste regiuni înalte; o încadrează niște munți, și ei acoperiți de iarbă mică și întunecată. Pista, întipărită pe pământ de picioarele a milioane de iaci care au dus de secole în Lhassa mătăsurile și ceaiul din China, este acum pustie. Nici un cort de păstor, nici o turmă nu populează golul impresionant, aproape tragic, al peisajului în care pătrunde drumul pentru a se pierde în depărtare.

Nu am găsit foarte ușor cătunul care depinde de mânăstire și unde am vrea să ne adăpostim. Abia luminate în crepuscul, colibele scunde și murdare se confundă cu pietrele colinei la picioarele căreia sunt clădite. Pe colină se cocoață templele și locuințele călugărilor, dar s-a făcut deja prea întuneric pentru a le mai putea zări.

Amărâții locuitori ai cătunului trăiesc într-o intimitate foarte strânsă cu animalele lor. Locuința nu are decât o singură încăpere.

---

[17] După indicații, Kanze se află la o altitudine de circa 3 300 m.

Un colț al acesteia folosește drept grajd, iar colțul opus drept bucătărie; stăpânii casei, familia și musafirii lor dorm pe unde apucă, între vatră și animale. Casa unde am fost găzduită este ceva mai confortabilă. Între locul rezervat cailor și zid s-a amenajat, în spatele unei perdele, un soi de cămăruță îngustă. Este cea mai bună locuință pe care mi-o pot oferi.

Propun să ne instalăm corturile, dar sătenii mă sfătuiesc cu tărie să nu o fac. Ar fi o imprudență plină de primejdie. Răufăcătorii bântuie prin întreg ținutul. Cu câteva zile mai înainte, s-a dus o luptă în împrejurimi între niște călători și bandiți. Aceste incidente sunt frecvente. Nu ne rămâne decât să ne resemnăm. Voi dormi în spatele perdelei, fiul meu se va întinde la picioarele mele și amândoi ne vom strădui să rămânem lipiți de zid în timpul somnului și să nu ne întindem vreo mână sau vreun picior pe sub perdea, deoarece am risca să primim o lovitură de copită.

A doua zi, însoțită de Yongden și Tobgyal, urc spre mânăstire. Dzogstchen *gompa* nu are nimic impozant. Clădirile sale, risipite în dezordine pe un spațiu mare, în loc să fie adunate de un zid de apărare, sunt cu totul banale. Totuși, mânăstirea este celebră în tot Tibetul. Este sediul unuia din șefii[18] sectei „Marii Împliniri" (*dzogstchen*), lama Padma Rigdzin, ale cărui reîncarnări succesive ocupă unele după altele tronul abațial al mânăstirii. Se consideră că Dzogstchen *gompa* are, printre membrii ei, o elită de maeștri, unii dintre ei extrem de experimentați în științele oculte, iar ceilalți conducându-și discipolii pe căile anevoioase ale contemplațiilor înalte după metodele „Cărării directe"[19], care îngăduie să ajungi la suprema eliberare (*tharpa*) chiar în această viață și într-un timp scurt.

Locul unde se ridică *gompa* se armonizează mai bine cu această faimă decât mânăstirea. Contemplând dezolarea și sălbăticia singurătăților în care se ridică mânăstirea, un occidental ar crede ușor că numai oameni care urmăresc scopuri extraordinare se pot stabili într-un asemenea loc. Dar e bine să ne gândim că tibetanii, obișnuiți să trăiască în niște peisaje mereu

---

[18] Un alt șef locuiește la Mindoling, în sudul Tibetului, aproape de malul râului Yesru tsangpo (cursul superior al lui Brahmaputra). Am vizitat acest loc când m-am întors de la Lhassa.

[19] Despre doctrinele filozofice și mistice numite „Cărarea directă", *Lam tchung*, literal „calea scurtă", vezi *Initiations lamaïques* și *Mystiques et magiciens du Tibet*.

maiestuoase și adesea înfricoșătoare, sunt mai puțin impresionabili în această privință decât un european sau un american. Călugări foarte obișnuiți, fii de păstori din apropiere, își pot petrece întreaga lor viață modestă la Dzogstchen și să fie profund fericiți.

Ajunși la mânăstire, am vizitat mai întâi câteva temple și marea sală de adunări, după care m-am dus să văd o altă *gompa*, foarte aproape de Dzogstchen și distinctă de aceasta din urmă, deși marele lama Padma Rigdzin se considera și suzeranul ei. În sfârșit, am cerut să vizitez tipografia. Credeam că tipografia avea un punct de vânzare, ca la mânăstirea din Kum-Bum, și că puteam să-mi procur lucrări de autori aparținând sectei „Marii Împliniri".

Mă aștepta o decepție. La Dzogstchen *gompa* nu se tipărea decât la comandă. Adică, cel care dorea o carte aducea hârtia și cerneala necesare pentru tipărire, îi hrănea pe lucrători pe durata muncii lor și făcea, în plus, un dar fondului comun al tipografiei.

Șefii ecleziastici ai mânăstirii mi-ar fi permis cu toată bunăvoința să stau acolo pe timpul necesar tipăririi câtorva lucrări, dar aveam motive să cred că *depeun*-ul din Derge sau *kaleun*-ul lama din Tchiamdo n-ar fi fost de acord.

Dacă voiam să ajung la Batang, trebuia să mă grăbesc să străbat partea din teritoriu devenită interzisă. M-am mulțumit deci să-mi notez titlurile a numeroase tratate filozofice, mistice sau consacrate științelor oculte ale căror planșe din lemn[20], stivuite pe rafturi, umpleau mai multe camere. Socoteam să mi le procur mai târziu și am reușit în iarna următoare.

Această cercetare îmi absorbise întreaga atenție. Când am ieșit, mi-am dat seama că Yongden nu se mai afla acolo. Tobgyal nu-i remarcase plecarea. Niște *trapa* mi-au spus că l-au văzut plecând cu câțiva dintre colegii lor. M-am gândit că aceștia l-au invitat poate să ia împreună ceaiul și să discute cu el și mi-am continuat plimbarea.

Ceva mai târziu, doi *trapa* s-au apropiat de mine rugându-mă să-i urmez; m-am gândit că vor să mă ducă la vreun templu pe care nu-l vizitasem încă. M-au condus la o clădire mare. Am intrat, apoi a trebuit să urc una din acele scări tibetane foarte puțin comode, scări drepte, morărești, cu trepte foarte înalte, încastrate

[20] Tibetanii tipăresc cu ajutorul unor planșe gravate.

între doi pereți. Aceasta dădea pe un palier sau o anticameră atât de îngustă, încât puteam, cu brațele întinse, să-i ating pereții. Întunericul era complet, în spatele meu s-a închis o ușă și am auzit mai mulți bărbați, pe care nu i-am putut distinge în beznă, șușotind.

Atunci, mi-a venit deodată în minte ideea că m-au adus aici, în acest loc întunecat, ca să mă omoare. Mi s-a întâmplat de mai multe ori să mă aflu la doi pași de un accident mortal, fiind perfect conștientă de primejdia care mă pândea, totuși nu-mi fusese niciodată frică. Prima și unica mea experiență a sentimentului de groază am avut-o acolo, în acel coridor sumbru și lipsit de aer. A durat abia o clipă, o fulgerare, apoi gândirea și-a reluat drepturile. De ce m-ar omorî acești *trapa*? Tibetanilor le e groază de omor, cu excepția bătăliilor, unde fiecare adversar are aceleași riscuri. Din rațiuni politice, în Tibet se comit câteva asasinate, ararcori, iar eu nu intru în categoria personalităților care ar avea să se teamă de așa ceva. Și-apoi, la urma urmelor, moartea nu este un lucru extraordinar. La Dzogstchen sau în altă parte, o voi întâlni într-o bună zi.

Absurditatea impresiei pe care o resimțisem începuse să mă amuze și a trebuit să-mi țin râsul. Probabil că se pregătește ceva serios, iar râsul meu ar fi fost deplasat.

În minutele care au urmat s-a deschis în fața mea o ușă luminând anticamera tragică, populată de câțiva lama surâzători, și am intrat în apartamentul marelui lama Padma Rigdzin. Așezat pe câteva perne puse una peste alta, lângă niște tineri călugări îmbrăcați în bogate costume lamaiste, l-am văzut pe Yongden, care mă privea cu ironie.

Eram invitată la cină.

— Când am aflat că sosisc o doamnă străină ce vorbește limba noastră și că ea ne vizita mânăstirea, m-am gândit că s-ar fi putut să fiți dumneavoastră, îmi spuse marele lama. Vă cunosc bine și încă de multă vreme.

Mai mulți foști studenți ai mânăstirii Dzogstchen pe care îi cunoscusem la Amdo: lama Gurong Tsang, cu care făcusem drumul când am plecat de la Beijing la Kansu, și nefericitul secretar tibetan al generalului-*amban* din Sining, Aka Mela, asasinat la Lhassa, amândoi elevi la Dzogstchen *gompa*, îi vorbiseră de mine în cursul vizitelor făcute profesorilor sau prietenilor lor. Fără nici o îndoială, rapoartele lor fuseseră elogioase,

deoarece primirea pe care mi-a făcut-o Padma Rigdzin a fost cordială și măgulitoare.

Cum am mai spus-o și în altă parte, preocupările de ordin comercial păreau că ocupă un loc important în spiritul marelui lama al mânăstirii Dzogstchen. M-a chestionat îndelung despre Birmania și Indochina franceză, dorind să cunoască mărfurile ce s-ar putea importa de acolo sau exporta într-acolo.

Că aceste griji foarte materiale se potriveau sau nu cu doctrinele transcendente ale sectei în fruntea căreia se afla, asta nu era o grijă pentru nimeni. Acești lama *tulku*, reîncarnări presupuse ale unei personalități de frunte din secolele trecute, nu sunt obligați cu tot dinadinsul să facă dovada unor merite excepționale. Ei sunt venerabili în calitatea lor de formă actuală a unui om care, odinioară, a fost remarcabil într-un fel sau altul și vorbele și faptele lor, oricât de banale sau ciudate ar putea părea, sunt considerate ca dictate de rațiuni superioare.

Apartamentul marelui lama era foarte luxos. De jur-împrejurul încăperii principale erau vitrine cu o mulțime de obiecte de artă: minunate vase de porțelan sau *cloisonné*-uri din China, statuete din jad, fildeș și coral, piese minunate de orfevrărie din Kham. Apoi instrumente rituale rare, între altele un *purba* (pumnal magic) din „fier căzut din cer", adică făcut dintr-un aerolit. Să fi fost cu adevărat din „fier căzut din cer"? N-aș putea s-o garantez, dar toți spuneau așa, de mai multe secole de când aparținea comorii acelor lama *tulku* din *gompa* Dzogstchen.

Dintre toate aceste lucruri prețioase, o vitrină era rezervată unor eșantioane de nimica ale produselor occidentale, pe care lama și anturajul său părea a le aprecia tot atât, ba chiar mai mult, decât frumoasele piese din colecțiile chineze. Erau obiecte din sticlă grosolană, cum se văd pe tarabele negustorilor de la bâlci; pahare fără picior, pahare cu picior, ulcele, vase de forme diferite, sfeșnice, o îngrozitoare marfă proastă verde, albastră și roz, care mi-a fost arătată cu mândrie și despre care lama Padma Rigdzin mi-a cerut părerea.

S-a servit o cină excelentă, după care, în timp ce-mi luam rămas bun, mi s-a adus darul pe care voia să mi-l ofere lama. Era un dar de preț: optsprezece pachete mari de ceai presat[21], învelite în piele, așa cum se transportă ele din China spre Lhassa.

---

[21] Fiecare pachet cântărește câteva kilograme.

Am mulțumit și am refuzat să iau acest dar stânjenitor, mulțumindu-mă numai cu eșarfa de mătase care-l însoțea.

După vizita făcută lamei, am continuat să cutreier prin mânăstire când un tânăr *trapa* s-a apropiat de mine cu multă cuviință.

— Maestrul meu, îmi zice el, dorește să vă vadă. Este acum în perioada de reculegere și nu poate ieși. Vă roagă să veniți până la el.

Nici Yongden, nici eu nu ne grăbeam să ne întoarcem la vizuina unde ne vom petrece încă o noapte. Invitația e bine venită; îl urmăm pe *trapa*.

Ne conduce departe, aproape în vârful colinei pe care se etajează locuințele monastice. Aici, ele sunt depărtate unele de altele și au aspectul unor *tsham khang*[22]. După această înfățișare și după cele spuse de călăuza noastră, mă așteptam să întâlnesc un singur călugăr. Am fost mai curând mirată să văd patru, așezați pe perne, în mica încăpere în care am intrat.

Amabilitățile de rigoare fiind terminate, ni s-a oferit ceai, apoi, când întreg ceremonialul s-a încheiat, unul dintre lama a atins subiectul care-i preocupa.

— Am auzit vorbindu-se despre dumneavoastră, mi-a zis el, de la lama, de la *trapa*, ba chiar de la negustori care v-au văzut la Kum-Bum, unde ați stat, mi se pare, mai mulți ani. Se pare că ați fost și în sudul Tibetului, că-l cunoașteți pe Tsang Penchen Rimpotche[23] și că ați trăit multă vreme ca *riteupa* (eremit). Toate acestea ne-au mirat foarte mult. Nu știusem vreodată că există o femeie străină care ne împărtășește credința și care practică disciplina noastră religioasă. Este exact ce ni s-a spus despre dumneavoastră? Pentru că ați venit la noi, am vrut să vă întrebăm.

— Totul este perfect corect, *kuchog*.

— De ce trăiți așa? Există străini la Tatchienlu și la Batang. Spun că religia noastră este rea, că suntem ignoranți și murdari. Știu asta. Felul nostru de a face ceaiul îi dezgustă...

---

[22] Case unde călugării se închid pentru a medita. Vezi descrierea lor și explicațiile cu privire la ele în *Mystiques et magiciens du Tibet*.

[23] Marele lama din Tashilhumpo, cel pe care străinii îl numesc Panchen Lama.

— Pe mine nu mă dezgustă, m-am grăbit să răspund. Dacă îmi dați voie, aș mai vrea o ceașcă. Și spunând aceasta am golit-o pe a mea.

Replica mea i-a făcut pe lama să râdă. Un tânăr *trapa* mi-a turnat ceai. Fără nici o ipocrizie, puteam spune că era excelent. Găsindu-se foarte aproape de Tatchienlu, la prețul ceaiului nu se mai adăugau cheltuieli mari de transport, și chiar cel de prima calitate se vindea la un preț foarte accesibil și pentru pungile mai modeste.

Interlocutorii mei au revenit la subiectul care-i intriga.

— De ce trăiți altfel decât oamenii de la dumneavoastră? Ce vreți să obțineți rămânând într-un ermitaj?

— Nu încerc să obțin ceva. Viața în singurătate este prin ea însăși o beatitudine.

— Dacă gândiți într-adevăr așa, de ce călătoriți? spuse un altul.

Întrebarea nu era lipsită de logică. Mi-o pusesem și eu de nenumărate ori.

— E fără îndoială un rezultat al faptelor săvârșite altădată și al gândurilor vechi, am răspuns. Din cauza impulsului primit, roata continuă să se învârtească o vreme, chiar după ce olarul nu o mai acționează.

Această comparație, repetată în numeroase tratate filozofice orientale, este curentă printre budiști ca și printre hinduși. Lama au aprobat, dând din cap.

— V-ați gândit bine la această similitudine cu roata care continuă să se învârtească datorită unui impuls vechi? m-a întrebat unul dintre ei.

— M-am gândit, i-am răspuns, dar cu siguranță nu am prins încă perfect tot ce e de înțeles cu privire la acest subiect. Este posibil ca această credință într-un „impuls care a fost dat" să fie ea însăși o cauză care împinge roata și-i întreține mișcarea. Poate este cauza principală a acestei mișcări sau, cine știe, poate chiar singura sa cauză.

Acel lama care părea a fi stăpânul casei surâse.

— Ce credeți, mă întrebă, dacă un om și-a pierdut amintirea faptelor sale trecute, a țării sale de baștină, a legăturilor de familie, a raporturilor de tot felul pe care le are sau pe care le-a avut cu alte persoane, a ideilor care i-au venit, pe care le-a ținut secrete sau pe care le-a făcut publice, în sfârșit, dacă și-a pierdut

complet amintirea a ceea ce *este* și a ceea ce *a făcut*, credeți că va acționa la fel ca și când toate aceste lucruri i-ar fi fost vii în amintire?

— E foarte probabil, am răspuns, ca el să acționeze diferit.

Cred că înțelegeam unde voia să ajungă, așa că am continuat:

— Dacă un om, fără să-și piardă amintirea trecutului său, îl consideră ca fiind un vis sau ca privind o altă persoană, e foarte probabil ca el să acționeze altfel decât ar fi făcut-o crezând că el e cel care a săvârșit într-adevăr toate actele fizice și mentale a căror amintire o păstrează. La fel, rezultatul amintirilor pe care le păstrează despre legăturile sale de familie, despre naționalitatea sa, despre relațiile sale cu alte persoane și despre toate legăturile sale cu lumea exterioară, va fi diferit în funcție de cum le va considera el, ca raportându-se la fapte reale sau ca pure închipuiri.

Teoria pe care o prezentam în linii mari semăna cu cea practicată de anumiți autori *dzogstchenpa* pe care îi citisem. Speram să o aud comentată de lama prezenți, dar aceștia deveniseră ca niște sfinși și mă priveau curios, fără să spună nimic.

În sfârșit, cel care-mi pusese ultimul întrebarea vorbi:

— Într-adevăr, spuse el, tot ce există este produsul unor cauze.[24] Ființele sunt ceea ce s-au făcut ele prin faptele lor. Cu toate acestea, faptele încetează să mai înlănțuie atunci când îți dai seama că nu există nici un „eu" necompus și permanent, nici în persoana umană și nici în vreun lucru și că numai părțile constitutive, al căror agregat formează ceea ce apare drept personalitate[25], își văd de drumul lor. Acest lucru nu se poate nici preda, nici exprima prin cuvinte, trebuie să-l *vezi* prin meditație. Oare în țara dumneavoastră, lumea meditează?

— Defel, iar ceea ce se numește acolo meditație nu seamănă cu meditația așa cum este ea înțeleasă în Tibet și în India.

Un alt călugăr a schimbat subiectul, revenind la ceea ce spusesem la începutul conversației noastre.

---

[24] „Toate lucrurile purced dintr-o cauză" este una din afirmațiile fundamentale ale budismului. Tibetanii au tradus-o după formula sanscrită de bază: *Ye dharmā hetuprabhavā*.

[25] Această teorie, considerată ca esențială în budism, este expusă în toate Scrierile canonice și în special în cel de al nouăsprezecelea capitol din *Visuddhi-Magga*.

— Dacă viața de eremit vi se pare a da o asemenea beatitudine, zise, nu mergeți mai departe. Vă vom găsi ușor un ermitaj în apropiere.

M-am gândit la *depeun*-ul din Derge. El nu mi-ar da voie să mă stabilesc pe pământul acesta interzis, dar nu voiam să abordez această problemă cu lama.

— Există niște motive care mă împiedică, *kuchog*, am răspuns simplu.

— Motive... repetă lama.

Atunci, sub influența ideilor care tocmai fuseseră emise, sau prin forța ocultă a gândurilor nutrite altădată în această cameră de către schimnicii care practicaseră îndelungi contemplații, brusc, am simțit, am *văzut* toate raționamentele mele, toate concepțiile mele destrămându-se ca niște zdrențe scuturate de vânt, dizolvându-se, dispărând. Nimic din tot ce îmi apărea ca obstacol solid nu mai exista: *depeun*-ul din Derge, servitorii, catârii mei, bagajele și propria mea persoană erau numai niște „imagini văzute în vis".

Lucrul a durat, bineînțeles, mai puțin de un minut.

— Aici sau aiurea, *kuchog*, am zis, sper să fiu capabilă să găsesc o sihăstrie.

— V-o doresc sincer, zise un alt călugăr.

— Va trebui, declară un altul.

Yongden și cu mine ne-am salutat gazdele. Tânărul *trapa* care ne adusese ne-a însoțit la cătun și cum în vreme ce noi stăteam la taifas se lăsase noaptea, ne lumină calea cu o creangă rășinoasă aprinsă.

Când am ajuns la casa unde locuiam, am găsit un trimis al lui Padma Rigdzin care mă aștepta de multă vreme. Îmi aducea o scrisoare și mai multe cărți din partea marelui lama. Acesta îmi transmitea că, deoarece nu îmi putusem procura la mânăstire lucrările pe care le doream, îmi trimitea cărțile în dar, cu urările lui de drum bun.

A doua zi dimineață, plecam spre Derge în tovărășia a doi negustori care se duceau și ei acolo și care ne rugaseră să facă drumul împreună cu noi.

Yongden insistase să ceară din nou *ula*. Nu ne mai puteam ascunde identitatea și aducea ca argument necesitatea de a ne păstra catârii odihniți pentru cazul în care o împrejurare neprevăzută ne-ar obliga să le cerem un efort.

Localnicii ne-au făcut unele greutăți. Mesagerul trimis de *ripeun*-ul din Zacco le spusese în trecere că nu erau obligați să-mi dea iaci de povară. Am chemat gramatica în ajutorul meu. Soldatul spusese *mi tchog*, „nu vă este îngăduit" sau *mi gheu*, „nu trebuie", în sensul că „nu sunteți obligați"? El spusese *mi gheu*. Am tras concluzia că dacă le era îngăduit șefilor satului să-mi refuze animalele de povară, nu le era totuși interzis să mi le procure și că, dat fiind că înțelegeam să-i plătesc, era în interesul lor să-mi facă acest serviciu.

Perspectiva unei retribuții a atârnat foarte mult în argumentele pe care le-am scos din semnificația verbelor *tchogpa* și *ghepa*[26]. Băștinașii de acolo, bieți păstori analfabeți, au început de altfel să se îndoiască că o persoană „atât de savantă" în gramatică tibetană era cu adevărat străină, deoarece în aceste regiuni toată lumea afirmă, cu o convingere de nezdruncinat, că străinii sunt puțin inteligenți. Pe scurt, trei bărbați cu iaci au fost însărcinați cu transportul bagajelor mele la Derge.

Iată-ne din nou la drum prin pustietățile cu iarbă. Cum le străbatem, mi se arată un loc unde, în ajun, fuseseră ridicate corturile unor călători. Banditii le luaseră douăzeci și șapte de animale, cai și catâri, și omorâseră în luptă doi oameni.

Discuția privind *ula* durase multă vreme, am plecat târziu. Spre mijlocul după-amiezii, văzând că nu putem ajunge la Derge în aceeași zi, negustorii, tovarășii noștri de drum, ne propun să ne oprim lângă un râu, într-o vale cu iarbă bogată. Animalele se vor simți bine acolo și vor paște după pofta inimii. Mi se pare cu adevărat o idee bună.

Ne ridicăm corturile. Locul este deosebit de plăcut, pășunile sunt smălțuite cu flori alpine, soarele strălucește; animalele ce pasc în jurul nostru dau peisajului o notă pastorală. Mă simt în plină Arcadie fericită.

Și atunci „a căzut cerul pe noi". Evenimentul este anunțat de o muzică îndepărtată, ca la operă. Câteva clipe mai târziu, apare un cortegiu, venind din direcția opusă celei din care am venit noi. În frunte, călătoresc doi bărbați cântând din două trompete o melodie plăcută. Cântă bine, fără note false și fără poticneli. În spatele lor, un alt călăreț duce, fluturând în aer, un stindard din mătase stacojie, cu un leu heraldic bine pus în

---

[26] Scris, respectiv, *tchog pa* și *dgos pa*.

evidență. După care vine un bărbat gras, îmbrăcat într-o robă din *puruc*[27] albastru-violet, aproape negru, călărind un cal superb. În sfârșit, un al patrulea călăreț, asemenea ultimului scutier din cântecul lui Malbrough, închide alaiul și „nu poartă nimic".

Mă uit la această ciudată procesiune și mă cuprinde brusc un presentiment: bărbatul gras o să-mi provoace neplăceri.

În loc să-și vadă de drum, îl văd cum se îndreaptă către cortul negustorilor, coboară de pe cal și intră în el. După câteva clipe, unul dintre ei vine să-mi ceară, din partea lui, permisiunea de a-mi prezenta omagiile. Permisiunea fiindu-i acordată, personajul sosește, îmi oferă tradiționala eșarfă, dovadă de respect și prietenie, apoi ia loc și se așează la vorbă cu mine.

Este un *gyapeun* (căpitan ce comandă o sută de oameni), se duce la Dzogstchen pentru a deschide o anchetă cu privire la uciderea celor doi drumeți și la furtul celor douăzeci și șapte de animale. S-a născut la Jigatze și-mi vorbește despre ținutul său, pe care-l cunosc. După care, pleacă.

Câteva clipe mai târziu, apare un *chelngo* (subofițer, în fruntea a douăzeci și cinci de oameni) pe care-l întâlnisem deja în ajun în casa unde ne petrecusem noaptea. Cu un aer încurcat, mă roagă să mă întorc la Dzogstchen. Nu poate, îmi explică el, să lase să treacă niște străini fără învoirea lui *depeun* din Derge. Trebuie să aștept ca el să primească instrucțiuni în ceea ce mă privește.

Îi răspund că șeful său a fost deja informat că mă îndreptam spre Derge pentru a-l vizita și că acesta avusese de zece ori timpul necesar de a mă opri dacă vizita mea nu-i plăcea. De altfel, *ripeun* însărcinat cu paza frontierei mă văzuse și mă lăsase să trec, eram în ordine.

Respectul față de superiori nu pare a înflori pe-aici. Acest mărunt subofițer pe care *gyapeun* l-a învățat lecția, îl face nebun și incapabil pe *ripeun* care este colonel. Cei doi subalterni au decis să mă oprească din drum și să mă oblige să mă întorc la Dzogstchen unde să aștept, după cum bănuiesc, să mi se aducă la cunoștință că sunt expulzată din teritoriul interzis.

Noaptea vine, cinăm și ne culcăm. A doua zi, dis-de-dimineață, *chelngo* însoțit de *gyapeun* sunt în fața cortului meu și își încep refrenul din ajun: trebuie să mă întorc, să ies din ținutul

---

[27] Postav de foarte bună calitate, fabricat în Tibet.

interzis pe la Zacco, locul pe unde am intrat, sau să aștept la Dzogstchen hotărârea lui *depeun*. De altfel, nu trebuie să mă mai tem că voi locui tot în vizuina unde mi-am petrecut două nopți. Mi se va da în mânăstire o locuință confortabilă și alimente pentru mine, pentru servitori și pentru catârii mei.

Tot ce spun ei corespunde foarte bine spiritului tibetan. Tibetanii au dorit multă vreme să-i țină pe străini la distanță, dar cei care au fost surprinși în țara lor nu au fost molestați, ei s-au limitat să-i conducă la graniță, înconjurându-i cu tot confortul pe care ținutul îl putea oferi. În zilele noastre, cunoscând mai bine lumea, tibetanii i-ar accepta, fără entuziasm, dar și fără aversiune, pe călătorii străini care urmăresc scopuri ce li se par limpezi, mai ales negoțul; dar nu mai sunt liberi s-o facă.

Sunt tot atât de încăpățânată ca și cei doi militari. Nu mă voi întoarce la Zacco și nici la Dzogstchen, totuși înțeleg că nu trebuie să stărui în a mă duce la Batang, lucrul ar putea fi imprudent. Regiunea mișună de banditi, iar autoritățile tibetane găsesc uneori că e diplomatic să-i asmută pe acești gentilomi de drumul mare asupra celor de care nu îndrăznesc să se descotorosească prin mijloacele legale. Îmi vine greu să cred că vor îndrăzni să facă acest joc cu o străină, dar sunt mai puțin sigură de securitatea lui Yongden, a servitorilor noștri și a bagajelor. După ce am cântărit aceste lucruri, declar că, deoarece mă aflu într-o țară lipsită de legi, unde inferiorii își permit să discute conduita superiorilor și să se opună la ce au permis aceștia, nu doresc să zăbovesc mai mult, pentru că nu mă simt în siguranță. Nu mă voi duce deci la Batang, deși sunt bolnavă și ar fi fost necesar să fiu îngrijită acolo. Și le dau cu privire la enterita de care sufăr explicațiile cele mai amănunțite.

Cei doi regretă vizibil că trebuie să mă împiedice să văd un medic care să mă vindece, dar se tem că vor fi pedepsiți cu severitate dacă mi-ar îngădui să-mi continuu drumul.

— Voi părăsi ținutul vostru, le spun eu pentru a încheia, dar îl voi părăsi pe drumul pe care îl voi alege eu. După care, fără să-i mai ascult, dau ordin să se ridice corturile.

Nu ajungem departe, numai până la locul unde, venind de la Dzogstchen, am părăsit drumul spre Lhassa, pentru a o apuca pe cel care duce la Derge.

Am nevoie să reflectez puțin. Ce am de făcut? Orice, numai să nu mă întorc. Am intrat în ținutul acesta, vreau să văd tot ce voi putea vedea.

Am mai spus de altfel în altă parte[28], într-un rezumat foarte succint al acestei aventuri, că parlamentările au durat mai multe zile.

Gyapeun și *chelngo* s-au instalat într-un cort în fața căruia fâlfâia stindardul stacojiu. În jurul lor se înșiră escorta de soldați: muzicanții cu trompetele, portdrapelul și „portnimica" sosiți de la Derge, la care s-au mai adăugat alți oameni veniți de nu știu unde, în total o duzină.

Oamenii mei și cu mine ocupăm două corturi instalate la câteva sute de metri de corturile tibetanilor. Nefericiții păstori pe care steaua cea rea îi făcuse să se stabilească acolo își plăteau locul la comedia care se juca în berbeci, unt, lapte și brânză. Îi hrăneau pe actori. Așa e obiceiul în Tibet. Vorbăria nu se mai termina. Când oratorii răgușiți, sfârșiți, disperați de tăcerea și impasibilitatea mea, tăceau, se puneau pe mâncat. Puteam rămâne acolo o lună și mai bine.

Mă hotărâsem. Doar dacă nu voiam să mă îndrept spre Dzatchukha, regiune pustie și cu faimă rea, îmi rămânea deschisă o singură cale. Cale interesantă de altfel, care duce la Lhassa și care se întâlnește, la Jakyendo, cu teritoriul rămas sub controlul Chinei. Regiunea pe care o străbate drumul până la această din urmă localitate este relativ populată; aș putea culege noi amănunte despre moravurile și ideile locuitorilor din Kham.

Spun băieților: „Mâine, deșteptarea înainte de zori și plecare imediată, masa mai târziu, pe drum."

Programul este urmat cu sfințenie, dar probabil că am fost supravegheați toată noaptea. De îndată ce cortul servitorilor a fost strâns, iată-i pe *gyapeun*, pe *chelngo* și pe ceilalți care sosesc, aducând un berbec întreg, tăiat și pregătit în ajun, unt și *tsampa*. Pun să se împacheteze aceste alimente și declar cu răceală:

— Plec. Mă duc la Jakyendo (Kyirku, în pronunția locală a numelui tibetan al locului, care este Cherku).

Un cor de exclamații îngrozite îmi răspunde. *Gyapeun* și *chelngo* se întreabă cu siguranță dacă nu cumva au înrăutățit lucrurile oprindu-mă din drum și dacă șeful lor nu le va reproșa

---

[28] Introducerea la *Voyage d'une Parisienne à Lhassa*.

de a mă fi împins astfel către avanposturile chineze ocupate de trupele musulmane, dincolo de zona recent cucerită.

Rugămințile lor devin patetice. „Omorâți-ne, strigă în gura mare gradații. Marele Om din Tatchienlu va pune să ni se taie capul."

Mă îndoiesc că va ajunge până acolo, dar teama pe care el o inspiră este semnificativă.

Majoritatea bagajelor au fost deja încărcate. Am s-o iau înainte pe jos.

— *Kale juden jag kuchogs lengyai*[29], spun, folosind formula cea mai politicoasă de salut la adresa celor pe care-i părăsesc.

Dar n-am făcut doi pași, că mă înconjoară toți agățându-se de mânecile lungi ale robei mele tibetane. Cum o să scap de acolo?

— Degeaba vă tânguiți atâta, le spun. Aveți puști, n-aveți decât să mă omorâți, așa o să fiți siguri că nu mă voi duce nici la Jakyendo, nici în altă parte.

Începe un alt concert de proteste. „Să mă omoare! Ce idee groaznică! Ei care nu vor decât să mă servească."

Sunt sinceri, asta o știu. Tibetanii sunt niște oameni cu o inimă foarte bună; nu am pentru ei numai o afecțiune frățească, dar și o adevărată stimă. Cei care sunt în fața mea îmi fac milă, aș vrea să îi scutesc de neplăcerea pe care le-o fac. Ar fi atât de bine să ne așezăm cu toții în jurul unui foc și să tăifăsuim prietenește. De ce există oare oameni care, din pricina unor interese murdare, se străduie să-i asmută pe unii împotriva altora și când vor înțelege acești bieți nevinovați că sunt păcăliți?

Nu e momentul să întârzii cu gânduri de acest fel, trebuie să mă descotorosesc de acești oameni și să-mi continuu drumul. Pot renunța, fără regret, să mă duc la Batang pentru că, în afară de îngrijirile pe care le-aș putea primi, nimic nu mă cheamă acolo, iar acest loc n-a fost cuprins niciodată în planurile mele de călătorie, dar nu fac parte din acei călători care cedează cu umilință în fața forței și acceptă să se întoarcă din drum.

Am spus deci: „Plec la Jakyendo" și mă voi duce, afară de cazul când am să mor aici. Nu e o rușine să mori urmărind un

---

[29] „Luați loc fără grabă, domnilor." Scris *gale bzhuga gdan hjag skugzhogs lanrgyas*.

țel, chiar dacă e lipsit de importanță; ceea ce este rușinos e faptul de a te lăsa învins și de a-ți accepta înfrângerea.

Mult prea drăguții tibetani care stau în jurul meu n-au nici un chef să mă omoare, dar se agață de roba mea, ceea ce mă deranjează mai mult. Atunci iau o atitudine de melodramă desăvârșită. Ridic bastonul și-l învârt deasupra capului. Gestul neașteptat mă eliberează și merg cu noblețe spre cortul meu încă nestrâns, strigând:

— Dați-mi un revolver. Vreau să mă omor. Or să creadă toți că m-ați asasinat și o să suportați consecințele acestei crime.

În cort, Yongden, perfect impasibil, prevăzând rezultatul dramei, leagă ultimii saci de încărcat, dar tânărul Sezang Tales, îngrozit, mi-o ia înainte fugind, strânge toate armele și fuge cu ele ca să nu le am la îndemână. Dulce și naiv sufletel!...

Rezistența tibetanilor a ajuns la capăt. Știu că sunt budistă și membră a Ordinului călugăresc, *chelngo* a aflat-o de la călugării din Dzogstchen și i-a spus-o lui *gyapeun* și oamenilor săi; sunt și străină. Păcat îngrozitor pe de o parte, intervenție diplomatică și consecințele ei pe de alta, cadavrul meu va apăsa prea greu asupra lor.

— Plecați, vă rog, binișor, spune *gyapeun* oftând.

Bietul om are lacrimi în ochi. Sunt sincer mișcată. Aș vrea din tot sufletul să-l îmbrățișez, așa cum își îmbrățișează o soră mai mare fratele care o supărase.

Plec singură, cu bastonul în mână, „spre spațiu", precum caravana din Turan, cântată de Richepin[30]. Enervarea provocată de această scenă agitată mi-a dat puțină febră și... încă n-am mâncat nimic. Mi-e foame și mai ales sete. Îngenunchez la malul unei ape de-a lungul căreia merg, ca să beau, și îmi revine în amintire un verset din Psalmi: „Din pârâu pe cale va bea; pentru aceasta va înălța capul."[31] Accept profeția acestui verset și-l aplic la situația mea, dar ciudățenia amintirii mă amuză. Spiritul meu ar trebui să fie, în acest moment, preocupat de cu totul altceva decât de textele biblice!

Am străbătut o bucată bună de drum, dar convoiul meu nu se vede. Să-l fi reținut *gyapeun* ca să mă forțeze să mă întorc?

---

[30] Din persanul *Turan* (opus de Firdusi lui *Iran*), termen vag desemnând țările din Asia centrală. Jean Richepin, scriitor francez (1849-1926), autor de poeme, romane și drame, membru al Academiei Franceze (*n.t.*).

[31] Psalmul CIX, 7.

Mă așez pe un bolovan așteptând ca oamenii mei să apară. După o clipă, văd un ins care vine către mine: e singur. Să fie unul din servitorii mei? Vine să-mi spună că bagajele mele și camarazii săi sunt reținuți? Se apropie, îl recunosc pe Sezang Tales. De cum își dă seama că l-am văzut, începe să fugă și vine să se prosterneze la picioarele mele cu aceste cuvinte exaltate:

— Ați învins, *Jetsun Kuchog*!

Pentru acest mic neciopliț nimic altceva nu contează decât faptul brutal de a triumfa. Este mândru de a fi în serviciul meu. Dacă aș fi fost înfrântă, probabil m-ar fi părăsit și cu siguranță m-ar fi disprețuit... dacă ar fi fost mai mare, acest dispreț l-ar fi putut împinge să mă jefuiască în pustie. Asta-i mentalitatea oamenilor din ținutul său. De altfel, ei nu dețin monopolul.

Convoiul meu nu a fost reținut. *Gyapeun* mi-a dat trei soldați drept escortă și doi oameni drept călăuze. Sezang Tales îmi spune că ceilalți vin în urma lui. Văd într-adevăr în depărtare o masă mișcătoare, alcătuită probabil din animale ce merg. Liniștită, îmi continui drumul împreună cu băiețandrul.

Ajungem la o nouă ramificare a văii. Șovăi. S-o iau la dreapta sau la stânga? La stânga, traseul este mai bine marcat. Trebuie să fie drumul spre Lhassa. Privind în direcția aceea, văd o trupă de călăreți îndreptându-se spre mine. Merg iute și, cu toată distanța care ne separă, văd că au puști. Cine să fie? Mai mult ca sigur, nu sunt negustori însoțiți de catâri încărcați cu mărfuri. Mersul caravanelor este încet. Atunci?...

Sezang Tales n-a avut nici un dubiu.

— *Djagpa*, zice.

Bandiți, e și părerea mea. După ce vor trece de pintenul de munte care-i ascunde, pot cădea pe neașteptate asupra oamenilor mei care își văd de drum fără să bănuiască primejdia. Trebuie înștiințați. Mă ascund privirilor celor care vin pe drumul de la Lhassa și-mi agit batista legată de baston. Convoiul nu mai e departe; însoțitorii mi-au văzut semnalul, unul din soldați pornește în galop și se oprește lângă mine.

— Călăreți înarmați, care par a fi numeroși, vin în mare viteză, îi spun. Vor fi aici dintr-o clipă în alta. Mă tem că sunt *djagpa*, înștiințează-i pe tovarășii noștri. Nu vreau să se iște vreo luptă. Nu vreau să vă riscați viața nici pentru a apăra ceea ce-mi aparține, nici pentru a vă apăra pe voi înșivă și caii voștri. Asta

să fie clar; dar trebuie, totuşi, să încercăm să-i impresionăm pe banditi ca să evităm să fim jefuiţi de ei.

În vreme ce vorbesc, un alt soldat a venit şi el lângă noi. Mă mir că, la viteza cu care călăreau, *djagpa* n-au ajuns încă până aici. Mergând de-a lungul muntelui, unul din cei doi oameni înaintează până la capătul pintenului care ne ascunde valea unde i-am văzut pe călăreţi şi, din ascunzătoare, o parcurge cu privirea. Este goală.

Să fi avut vedenii? Mai că aş crede-o, dacă aş fi fost singură. Dar Sezang Tales a văzut, ca şi mine, trupa ce gonea. Unde să fi dispărut? Şi iată că, ridicând ochii, văd deasupra noastră doi călăreţi înarmaţi cu puşti care ne privesc din susul muntelui.

Îi arăt tovarăşilor mei. Soldaţii îi cercetează o clipă apoi unul dă verdictul:

— *Da*[32] (duşman), zice.

În timpul acesta, convoiul ne-a ajuns din urmă. Situaţia este delicată. Banditii, lucrul e limpede, au părăsit drumul ca să stea la pândă în munţi; nu putem şti dacă ne vor ataca şi, de altfel, nu există în aceste pustietăţi nici un loc unde să te adăposteşti. Trebuie să ne continuăm drumul şi vom vedea ce se va întâmpla.

Aici, intervin cele două călăuze. Deoarece îl cunosc pe lama din Lop şi vreau să-l vizitez, ar trebui s-o iau pe valea din dreapta care mă va duce la el. Drumul trece printr-un ţinut bogat în iarbă, animalele vor găsi păşuni bune. Ei au ordine scrise datorită cărora îmi vor obţine carne, lapte, unt şi brânză de la păstorii ce sălăşluiesc pe acolo.

În alte împrejurări, acest drum prin pustietate mi-ar plăcea, dar deocamdată prefer să continuu inspecţia drumului către Lhassa. Tocmai atunci, un soldat îmi suflă la ureche:

— Vor să vă facă să călătoriţi printr-un ţinut unde nu-i nimic de văzut. N-o să găsiţi acolo nici măcar păstorii (*dokpa*) despre care vorbesc. În schimb, de-a lungul drumului către Lhassa, există sate şi *gompa*. Veţi putea dormi în fiecare noapte într-o casă.

Grija pe care mi-o arată nu este cu totul dezinteresată. Soldatul nu are cort şi ar fi fericit să aibă în fiecare noapte un acoperiş deasupra capului şi apoi, cum îmi voi da curând seama, un războinic tibetan găseşte numeroase ocazii de profit.

---

[32] Scris *dgra*.

Spun că voi urma drumul cu sate.

— Dacă-i aşa, noi plecăm, spun călăuzele.

— Foarte bine! Să-ajungeţi cu bine acasă.

Pleacă, iar noi ne continuăm drumul. Banditii nu ne atacă.

Peste câteva ore, ne încrucişăm cu o caravană mare ce vine dinspre Lhassa. Încep să înţeleg atitudinea acelor *djagpa*. Nu cu noi, vânat amărât, au ei ceva. S-au ascuns într-un loc ales cu iscusinţă ca să aştepte caravana pe care o ştiau pe drum.

Îi strig pe cei pe care, după veşmântul mai bogat, îi recunosc a fi negustorii şi îi înştiinţez că, după toate probabilităţile, o bandă de hoţi le pândeşte trecerea.

— Mulţumim de informaţie, zic ei, o să ne păzim.

Fiecărui servitor care încadrează catârii i se dă un ordin... Caravana se îndepărtează.

Mă simt mai emoţionată decât când am trecut noi înşine pe sub ochii banditilor nevăzuţi care ne spionau mişcările.

Este foarte adevărat că drumul pe care l-am ales nu trece printr-o regiune complet pustie. Chiar din prima noapte suntem găzduiţi într-o mânăstire. Peripetiile de peste zi m-au obosit puţin şi vreau să profit de locuinţa agreabilă pe care am găsit-o ca să mă odihnesc pentru a doua zi.

Mânăstirea nu-i prea mare, dar este bogată. Mausoleele marilor lama sunt somptuoase.

Prezenţa soldaţilor din armata din Lhassa care mă însoţesc pare că influenţează defavorabil raporturile cu gazdele de la mânăstire. Acestea se arată politicoase, respectuoase, dar rezervate peste măsură, „închise". Nu văd decât subalterni. Lama principal de acolo zice că este bolnav şi se scuză că nu mă poate primi, ceilalţi invocă tot felul de motive ca să nu mă vadă. Sunt totuşi admisă să vizitez biblioteca. Pare abandonată: volumele mari, înfăşurate în „robele" lor, sunt acoperite de un strat gros de praf, unele au fost în parte roase de insecte sau chiar de şobolani şi dacă nu ar avea scândurelele şi ţesătura care le ţin încă, s-ar face bucăţele. Trist spectacol!

Dacă în ceea ce priveşte studiile religioase popasul meu e lipsit de interes, pe de altă parte el mi-a provocat ocazia unui curios studiu de moravuri.

Seara târziu, aproape chiar în momentul când voiam să mă culc, aud şoapte la uşa mea, ca şi când cineva mă striga fără să

ridice vocea. Deschid; e un *trapa* împreună cu o femeie. Amândoi îmi fac semn să nu fac zgomot şi intră în cameră.

Femeia îmi oferă o eşarfă şi o bucată de unt, apoi îmi adresează o cerere ciudată. Soţul ei e bolnav şi ea doreşte să-l văd imediat.

Cum? La ora asta, noaptea... Am să vin mâine dimineaţă înainte de a pleca, dacă locuinţa bolnavului nu este prea departe de *gompa*.

Nu, trebuie să vin imediat. Femeia imploră. E vorba de o rană, un glonţ în pulpă. Rănitul trebuie transportat în altă parte.

E o treabă foarte încâlcită.

O interoghez pe femeie:

— Cum i s-a întâmplat acest accident soţului dumitale?

— Când s-a dus să culeagă plante medicinale.

Bun, am înţeles. Cunosc eufemismul. Omul a făcut parte dintr-o expediţie de bandiţi. Să fi fost printre cei pe care i-am văzut în ajun? Bineînţeles şi, pentru că aceştia m-au văzut trecând şi au aflat că m-am oprit la mânăstire, rănitul a trimis după mine.

În câteva cuvinte, femeia îmi povesteşte evenimentele. Caravana a fost atacată, negustorii, care erau numeroşi şi cu ochii în patru, s-au apărat cu tărie. Bandiţii a trebuit să fugă, doi dintre ei au fost ucişi, iar alţi câţiva răniţi.

Şi dintre negustori au fost câţiva răniţi. Tovarăşii lor i-au legat de cai şi i-au luat cu ei.

Acum că ştiu totul, tibetana se bizuie pe mine. Este convinsă că am medicamentele străine eficace care îi vor vindeca pe dată rana. Nu a îndrăznit să mă cheme în timpul zilei, de teama soldaţilor care mă însoţesc. Ei nu trebuie să ştie că soţul ei se ascunde în împrejurimi, ar putea să-l aresteze. Nici cei din mânăstire nu trebuie să ştie ceva; *trapa*, care e cu ea, este un prieten al familiei rănitului şi a găsit mijlocul de a o face să intre fără să fie văzută şi mă va face şi pe mine să ies şi să mă întorc în acelaşi mod. Un om mă aşteaptă afară, mi-a adus un cal; în mai puţin de două ore aş putea să fiu înapoi la mânăstire, dar trebuie să ne grăbim, rănitul trebuie dus noaptea asta în loc sigur.

Mă străduiesc să-i explic că nu sunt chirurg şi că nu ştiu să extrag un glonţ. Femeia nu mă ascultă. Plânge şi continuă să mă implore.

Cedez ca să o consolez şi, de asemenea, din curiozitatea de a vedea mai de aproape un *djagpa* din ceata zărită în ajun şi de-a afla ce gândeşte despre întâmplarea asta. În materie de „miraculoase" medicamente străine, iau nişte aspirină, bună să-i calmeze durerea, acid boric ca să-i spăl rana, un pachet cu vată antiseptică şi o fiolă cu ulei de măsline pentru pansament. Uleiul a fost folosit astfel la toate popoarele din antichitate şi a dat întotdeauna rezultate excelente pe rănile localnicilor pe care le-am îngrijit. Cât despre glonţ... Ei bine! Va ieşi singur sau va rămâne unde e, eu nu pot face nimic.

Plec, noaptea e neagră, nu văd unde sunt dusă, dar după câteva clipe, mă găsesc afară, pe drum. Ce complicităţi, prieteneşti sau datorate fricii inspirate de bandiţi, m-au ajutat să ies din mânăstire? Îmi pun şi eu întrebarea.

Ceva mai încolo, un om ţine doi cai de căpăstru.

— El vă va conduce, zice femeia. Urcaţi, vă rog.

— Şi dumneata? Dumneata nu vii cu noi?

— Nu, trebuie să rămân aici, spune ea uşor încurcată.

Mai bine să nu insist, sunt treburi care nu mă privesc.

Sunt în şa, femeia duce încet calul câteva clipe, apoi lasă căpăstrul.

— Lăsaţi calul să meargă după mine, îmi spune cel care mă va însoţi, cunoaşte drumul.

E foarte bine, într-adevăr, căci mi-ar fi tare greu să-l conduc în beznă. Am părăsit drumul, simt că mergem pe un teren cu iarbă. Calul călăuzei mele începe s-o ia încetişor la trap, al meu îl imită. Unde mă duce? Poate că distanţa parcursă nu este mare, dar în noapte această ciudată cavalcadă mi se pare că durează o groază de vreme.

Am ajuns. La picioarele unei coline, văd un grup de bărbaţi, nişte cai legaţi de ţăruşi şi un cort mic.

Oamenii vin înaintea tovarăşului meu şi-i spun:

— E gata. I-am extras glonţul.

Mă ajută să cobor de pe cal, mă salută şi-mi mulţumesc de a fi venit.

Dacă „e gata", nu-mi rămâne, bineînţeles, decât să mă întorc la mine acasă.

Dar nu, toţi insistă să-l văd pe rănitul culcat în cort. Aprind o lampă mică de pământ cu fitilul vârât în unt şi o apropie de rană. Este uriaşă şi sângerează din belşug. Mi se pare imposibil

ca un glonț primit în ajun să fie cauza. Glonțul a fost extras... Cum?

— Trebuie să știi cum s-o faci, îmi explică chirurgul improvizat. Eu știu cum s-o fac. Am scos multe gloanțe în viața mea. Trebuie numai să cunoști locul acelor *tsa*[33] și să nu le tai. Glonțul, aici, era înfipt în carne; n-am avut decât să-l scot.

Râdea, satisfăcut și mândru de sine.

— Mulțumesc, ești plin de bunătate, spuse suferindul și repetă pentru mine: Vă mulțumesc, *Jetsun Kuchog*. Ați adus medicamente? Ele mă vor vindeca. Nu pot rămâne. Or să mă ducă de aici.

— Da, am adus, i-am răspuns.

Savantul chirurg folosise cuțitul său obișnuit cu care tăia zilnic carnea de mâncat, curelele sau frânghiile când își cârpea desagii sau harnașamentul animalelor, ba chiar și unghiile de la picioarele murdare, când deveneau prea lungi. Orice vorbe despre antisepsie ar fi fost inutile.

Am spălat rana cu apă nefiartă cu acid boric. Cea care venea direct din pârâu avea toate șansele să fie mai curată decât apa care ar fi fiert în unica oală plină de grăsime aflată acolo și în care se găsea un rest de ceai cu unt.

I-am dat puțină aspirină, care avea să-i mai potolească rănitului durerea, apoi i-am lăsat un pachet cu vată, un altul cu acid boric, sticluța cu ulei și o bucată de pânză albă din bumbac. Am explicat că rana trebuia ținută curată, să nu lase puroiul să se adune, să o ferească de praf, de muște și, după spălăturile cu apă cu acid boric, să fie pansată cu untdelemn.

Aerul curat al regiunii și constituția robustă a tibetanului vor face restul. Nu va trece o lună și rănitul va fi din nou pe cal, mergând, probabil, după noi aventuri.

Toți au fost foarte recunoscători.

— O să te mai duci la cules de plante medicinale? l-am întrebat pe rănit. Ai fi putut fi omorât ca ceilalți doi tovarăși.

— Ei da! E adevărat...

— Și viața care va veni după asta? Unde crezi că ai să renaști, dacă faci rău?

— Nu facem rău, protestează unul dintre cei prezenți. Soldații fac mai mult rău în ținut decât noi. Nu tragem decât dacă

---

[33] Un termen care înseamnă, în același timp, venă, arteră sau nerv.

se trage asupra noastră. Magistraţii chinezi sau cei din Lhassa îi obligă pe săteni şi pe *dokpa* să le dea mult mai mulţi bani sau alte lucruri decât luăm noi negustorilor care trec pe aici şi cărora nu le este milă de săraci. Noi, noi nu cerem decât de la bogaţi... Am lăsat convoiul dumneavoastră să treacă, *Jetsun Kuchog*.

Evident, gentilomii aceştia s-au dovedit amabili cu mine. Nu am ce să le reproşez. Poate ar trebui să le mulţumesc, dar cred că m-am achitat destul îngrijindu-le rănitul.

Acesta face un semn unuia din prietenii săi, care scoate o eşarfă din *amphag* şi mi-o oferă în semn de respect şi recunoştinţă. Ceva greu atârnă într-un colţ al ei. *Djagpa* l-au înnodat după ce au înfăşurat acolo câteva monede. Lucrul se face în mod curent în Tibet; un dar în bani nu supără pe nimeni şi a-l pune într-o eşarfă este un mod politicos de a-l oferi. Am acceptat o mulţime de astfel de daruri, pentru a nu necăji lumea amabilă. Dar acesta... Aceste câteva rupii au putut fi foarte bine luate, împreună cu altele, din sacul vreunui drumeţ. Să le iau? Înclin spre un refuz, dar când sunt pe punctul să-l exprim întâlnesc ochii omului care mi-a oferit eşarfa. Chipul îi este luminat de mica lampă de pământ pe care o ţine unul din camarazii săi. Este serios, aproape grav, cu o expresie uşor semeaţă, care nu e lipsită de noblețe... un gentilom în toată puterea cuvântului.

Refuzul unei ofrande făcute în împrejurări ca aceasta constituie o insultă, iar dacă cel care o respinge aparţine Ordinului călugăresc, refuzul său este egal cu un blestem. Am venit să îngrijesc un rănit şi nu să fac pe judecătorul. Mă mărginesc să iau eşarfa şi conţinutul ei; o să găsesc curând vreun nevoiaş pe care această pomană îl va face fericit.

Rănitul va pleca cu tovarăşii săi de aventuri. Cortul care-l adăpostea a fost strâns şi încărcat pe un cal. El e ridicat şi aşezat pe un alt cal care are, în loc de şa, mai multe pături formând ca o pernă groasă. Picioarele nefericitului stau pe un sac. Probabil că suferă îngrozitor. Îl întreb.

— Nu prea tare, îmi răspunde.

Unul din oameni duce de căpăstru calul care îl poartă pe nenorocosul său camarad, ceilalţi se urcă şi ei pe cai şi pleacă cu toţii. În beznă, grupul lor dispare aproape imediat.

Cel care venise după mine mă duce la mânăstire.

Femeia mă aşteaptă cu *trapa* la locul unde i-am lăsat. O liniştesc în privinţa stării soţului ei. O să scape.

Peste câteva minute, sunt în camera mea.

Peisajul din preajma drumului pe care-l urmăm nu are nimic special, dar populaţia este interesantă. Interesantă şi nefericită.

Ţăranii din această regiune sunt mai inteligenţi, mai fini decât locuitorii din celelalte părţi ale Tibetului. Această diferenţă de caracter ţine poate de apropierea faţă de China, de legături frecvente şi de metisaje cu chinezii.

Cucerirea regiunii de către trupele din Lhassa este încă recentă, iar localnicii o deplâng. Li se spusese: chinezii vă exploatează, voi le plătiţi impozite; conduşi de tibetani, n-o să le mai plătiţi. Însemna să deschizi paradisul acestor bieţi agricultori. N-au avut decât o viziune rapidă a acestui paradis; abia instalaţi, noii lor stăpâni au înzecit taxele. „Sub chinezi, plăteam opt rupii pe an", mi-a spus un ţăran, „astăzi, mi se cer o sută."

— Trebuie, îmi explică fermierii, să plăteşti un impozit pentru fiecare persoană din familie, chiar şi pentru copii, şi să plăteşti pentru fiecare cap de dobitoc. Altădată nu cunoşteam treburile astea. Apoi corvoada de *ula* a devenit şi mai dură. Când hamalii mergeau departe, chinezii le dădeau o gratificaţie, funcţionarii actuali nu dau niciodată ceva şi cer o grămadă de lucruri.

Nu aveam nevoie ca bieţii oameni să-mi spună toate aceste lucruri. Am surprins nenumărate conciliabule între soldaţi şi gazdele mele. „Ne vom întoarce pe aici, peste câteva zile", ziceau soldaţii, „trebuie să aveţi atâta unt, atâta făină" etc. Era un fel de jaf oficial.

Vânătoarea este firește interzisă, este interzisă în tot Tibetul. Aprob această interdicţie, dar mi se spune că pedeapsa este excesivă. Vânătorul surprins este bătut fără milă. Mi se citează cazuri când acest supliciu a provocat moartea.

Aveam să întâlnesc la Jakyendo mai multe familii de emigranţi care îşi părăsiseră bunurile de familie, o mică fermă sau câteva bucăţi de pământ, pentru că nu-şi puteau plăti impozitele cerute.

Un nume circula în ţinut, acela al generalului Ma din Sining, un musulman care îşi făcuse o reputaţie ca aceea a lui Gengis Han, datorită represiunii revoltei tibetanilor din Lhabrang[34] şi

---

[34] Vezi p. 55 şi urm.

unei expediții împotriva triburilor de jefuitori, *golog*. Slăbiciunea trupelor chineze din Szetchuan, înfrânte în ultima campanie, nu le dădea locuitorilor din Kham speranța de a fi eliberați de ele, și atunci își întorceau privirile spre teribilul Ma. Nu mai are de gând să vină odată?

Când le spuneam că mă voi întoarce la Sining, mulți au vrut să duc apelul lor. Nu îi vom opune rezistență, spuneau ei, și l-am auzit chiar pe unul dintre ei pronunțând aceste cuvinte îngrozitoare: „Știm că dacă va veni, va ucide multă lume, dar după aceea, cei ce vor rămâne vor trăi liniștiți."

Putem să ne închipuim ce mare trebuie să fie suferința unei populații ca ea să accepte să plătească un asemenea preț pentru a fi eliberată!

M-am întors la Sining în anul următor, dar nu i-am raportat generalului Ma ceea ce mi se spusese. Nu cred că mizeria tibetanilor din Kham l-ar fi mișcat. Între ei și reședința sa se întindea o uriașă regiune pustie; nu putea să se gândească la un atac dincolo de această regiune și numai interesul suscitat de cucerire ar fi putut să-l ispitească. De altfel, mă țin cu grijă departe de orice intrigi politice.

În cursul acestei călătorii, l-am întâlnit pe regele din Ling, așa cum am povestit în introducerea la epopeea națională a tibetanilor[35] și, cum am istorisit deja peripețiile acestei întâlniri, nu voi mai reveni asupra lor.

La Dolma Lhakang, un templu dedicat zeiței Dolma, în jurul căruia sunt grupate câteva case, trebuia să trecem Yangtse care se numește, în acest ținut, Ditchu. Deși e departe de a avea lățimea pe care o are în China aproape de vărsare, aceasta este totuși considerabilă. Îl trecem în bărci de piele, iar animalele trebuie să înoate. Curentul este puternic, catârii ajung pe celălalt mal mult mai jos de locul de unde au pornit, dar nu se produce nici un incident.

Apoi, ținutul devine din nou pustiu, intrăm în zona marilor pășuni alpine. Mai vedem încă, pe malul opus, o mânăstire despre al cărei lama se spune că face minuni. Ni se spune că și-a întipărit forma piciorului pe o stâncă. E un fel de minune care le place foarte mult tibetanilor. În multe locuri din Tibet se văd amprentele

---

[35] Publicată sub titlul *La vie surhumaine de Guésar de Ling, héros tibétain, racontée par les Bardes de son pays*.

mai mult sau mai puțin clare despre care se spune că le-au lăsat pe stâncă sau pe pietre piciorul, mâna sau capul unor lama.

În sfârșit, iată și ultima etapă în teritoriul interzis. Dincolo de ferma unde ne petrecem noaptea se întind vastele *tchang-thang* populate numai, în anumite locuri, de corturi de păstori. Jakyendo este ultima stradă, înconjurată din toate părțile de singurătăți. Între această localitate și drumul pe care l-am urmat, frontiera nu e bine delimitată, escorta mea nu îndrăznește să se aventureze mai departe de teama soldaților musulmani chinezi pe care i-ar putea întâlni. Dimpotrivă, gazdele noastre, oameni ai locului, circulă fără grijă de amândouă părțile frontierei nesigure. Îmi încarcă bagajele pe iacii lor și plecăm.

Am toate motivele să fiu încântată de peripeția care m-a făcut să parcurg această porțiune interesantă a drumului către Lhassa, dar în același timp salut cu plăcere pământul unde domnește China și... libertatea pentru călători.

Provizia noastră de unt s-a terminat, momentul pare bine ales pentru a o reînnoi, deoarece străbatem o regiune de păstori. Nu ne putem imagina ce loc ocupă untul în alimentația tibetanilor. Servitorii mei taie bucăți de unt, pe care le mănâncă așa cum mâncăm noi un biscuit.

Trecând aproape de corturile păstorilor, îl trimit în două rânduri pe Tobgyal să ceară locuitorilor să ne vândă câteva bucăți de unt. Păstorii refuză. Stăpânii celui de-al doilea cort sunt chiar aroganți. „N-avem unt pentru voi", zic ei.

Ne continuăm drumul printr-un imens podiș cu iarbă. Spre sfârșitul dimineții, zărim din nou, dar departe, mult dincolo de drumul nostru, mai multe corturi de păstori în jurul cărora pasc numeroși iaci.

Yongden, care călărește lângă Seunam și Sezang Tales, le spune în glumă:

— Să ne fie rușine dacă, trecând pe lângă turme atât de mari, nu ne facem rost de unt și nu bem lapte.

Cele două pușlamale îi interpretează cuvintele în felul lor. Pleacă în goana mare și ne prind din urmă peste o oră. Ne așteptăm să fi umplut cu lapte o sticlă care atârna de unul din desagii de la șaua lui Seunam[36] și să fi cumpărat una sau două bucăți de unt, dar iată că sunt încărcați de pradă. Ei aduc mai bine

---

[36] Cu privire la acești desagi, vezi p. 232.

de zece kilograme de unt împărțite în mai multe bucăți și cusute în piele, iar din mânecile lor largi, ale căror extremități sunt strânse ca să formeze un sac, scot o mare cantitate de brânză uscată. E un jaf!

Îi chestionez:

— Ce le-ați spus păstorilor?

— Am spus, răspunde Seunam triumfător, că șeful meu, care merge acolo pe drum, nu mai are unt. Că să ni se aducă de fiecare cort o bucată. Și când nu se grăbeau, le arătam puşca.

Sunt consternată și îmi vine să râd. Ceilalți se arată încântați, împachetează untul și brânza printre bagaje și, înainte să fi avut timp să spun un cuvânt, cei doi nebuni, zărind niște corturi în altă parte, pleacă în goană.

Între acestea, cerul s-a întunecat și o furtună cu grindină se dezlănțuie dintr-o dată! Catârul meu se învârteşte pe loc zăpăcit și stâlcit de boabele mari de grindină. Sunt orbită. Brusc, totul îngheață. Impermeabilul, pe care Yongden m-a ajutat să mi-l pun în timpul vijeliei, devine țeapăn pe mine.

Din fericire, ne apropiem de un grup de corturi. Îi strigăm pe *ula* care merg mai încolo și care par a nu le fi văzut. Își zoresc iacii și, de cum ne-au ajuns, îi pun împreună cu catârii, la adăpostul corturilor, cu spatele în vânt, iar ei se adăpostesc îndărătul animalelor.

Tobgyal mă duce într-un cort, cere lapte, îl fierbe și mi-l dă, așa fierbinte, să-l beau. Yongden s-a dus în cortul vecin.

Furtuna trece repede, timpul devine imediat frumos. Ies din adăpostul meu. Unde este Yongden?

Tobgyal, ieșit înaintea mea să-mi caute catârul, îmi răspunde: „Adună unt." Ce? Iar unt?

Îl văd pe Yongden așezat, înconjurat de *dokpa*; i se aduc bucăți de unt. Îmi retează orice remarcă cu un imperativ:

— E serios, nu spuneți nimic, pronunțat în engleză.

Nu spun nimic. Ne urcăm pe animalele noastre, salutați cu respect de păstori și plecăm.

Ceva mai încolo, îl întreb pe Yongden:

— Ce-i cu untul ăsta?

Râde.

— Când am intrat în cort, zice, am cerut ceai și o ulcică să-l beau pentru că a mea era în desaga de la șa și nu puteam să ies în grindină s-o iau. Oamenii din cort mi-au răspuns nepoliticos:

„N-avem ceaşcă." Nu mă respectau. Era primejdios, ţinutul este pustiu, avem bagaje, trebuie să facem un popas în seara asta. Cunoaşteţi caracterul acestor oameni. Pe cei de care nu se tem, îi fură.

Atunci am luat un ton de comandă şi am poruncit bătând din picior:

— Să mi se aducă unt, o bucată de fiecare cort şi repede. Ah! Nu mă recunoaşteţi!

— Dar nu te-au văzut niciodată.

— Nu-i nimic. Imediat şi-au schimbat atitudinea. Au adus cea mai frumoasă ulcică suflată cu argint şi o bucată de unt şi cum a încetat grindina s-au dus să caute alte bucăţi la vecinii lor. Putem să ne instalăm corturile dacă e nevoie, nici nu le va trece prin minte să ne atace.

Acestea sunt moravurile ţinutului, aceleaşi ca în regiunea Kuku nor, o ştiu bine.

Seunam şi puştiul nu s-au întors. Să se fi rătăcit în timpul furtunii sau îndrăzneala lor le-a adus o pedeapsă severă? Încep să fiu neliniştită. De când ne-au părăsit, noi am parcurs o bună bucată de drum; or să reuşească să ne găsească? Fluierăm cu fluierele noastre marinăreşti; văzduhul este acum liniştit, poate că sunetul va ajunge până la ei. Nimeni nu răspunde şi trece o bucată bună de vreme până când apar cei doi băieţi.

De data asta au împins îndrăzneala prea departe. Au adus din nou unt şi, cum nu ştiau unde să-l pună, au luat şi saci buni de piele şi, în plus, blăni de capră ca să ne facem covoare. Toate astea nu-i vor ruina pe *dokpa*, dar găsesc procedeul cam tare.

De altfel, s-au lovit de o oarecare rezistenţă. O femeie i-a aţâţat pe vecini, îndemnându-i să nu dea nimic. Servitorii mei au fost împresuraţi, s-au bătut şi au cerut atunci, cu neobrăzare, ca toată lumea să vină la şeful local al cărui cort alb era aproape de corturile atacatorilor. De aici, scuzele acestora şi ofrandele pentru mijlocire aduse celor două puşlamale, pe care localnicii îi luau drept soldaţi. Faptul că păstorii şi-au recunoscut vinovăţia nu i-a împiedicat să-şi ducă mai departe rolul, să meargă şi la şef pentru a-i lua o contribuţie. Imperturbabila lor îndrăzneală a fost încununată de succes, şeful a aprobat, cu autoritatea lui, luarea unei bucăţi

de unt de fiecare cort, iar cei care nu aduseseră încă au trebuit s-o facă.

Micul Sezang Tales radiază — ce sămânță de bandit e în acest tânăr locuitor din ținutul Khampa! — iar *ula* merg cu capul sus, mândri că trebuie să servească niște oameni atât de „puternici" și de „respectabili" ca noi. Iar eu, reflectând la incidentele ciudate care au marcat această zi, îmi dau seama cu stupefacție că, dacă drumul meu m-a călăuzit într-un loc unde nu visasem niciodată să mă duc, a avut rezultatul și mai puțin așteptat de a mă face să devin șefa unei cete de hoți în ținutul banditilor gentilomi. Din fericire, „victimele" mele nu trăiesc departe de Jakyendo și, cum trebuie să mă opresc acolo o bucată de vreme, voi găsi fără greș un mijloc discret pentru a-i despăgubi fără a scădea în ochii lor și fără a pierde stima pe care mi-au adus-o isprăvile băieților mei.

Lângă mânăstirea din Benchin găsim o căsuță rezervată călătorilor în trecere; în loc să ne ridicăm corturile, ne instalăm acolo pentru noapte.

În dimineața următoare, soarele strălucește, frigul e totuși puternic. De pe pragul unde aștept ca *ula* să termine de încărcat bagajele, privirea îmbrățișează o întindere imensă de pășuni alpine mărginite, în depărtare, de lanțuri de munți. Două văi largi și pustii pătrund între munți; sub lumina intensă în care se scaldă întreg peisajul, iarba arsă de gerul timpuriu strălucește ca un covor de aur roșu. Inima mi se strânge de regret; nu am voie să o apuc pe aceste văi. Una din ele, întinzându-se spre vest, duce la Nagtchuka, post de frontieră al teritoriului interzis, unde drumul pe care-l urmează caravanele o ia spre est, pentru a ajunge la Lhassa, iar cealaltă, coborând spre sud, duce la Tchiamdo, orașul cel mai important din Tibetul oriental, de curând sustras controlului Chinei și, din acest motiv, devenit la rândul său interzis.

Itinerarul impus de împrejurări mă duce într-o direcție opusă. Aproape de mine se deschide o a treia vale; un râu limpede cântă acolo pe un pat de bolovani. Drumul este însorit și de partea aceasta, iar munții pitorești care îl încadrează se desfășoară, ca toți frații lor din Tibet, în acea atmosferă specială de mister, de vagă amenințare, de primire reținută, care-l zgândără atât de mult pe drumeț. Ce-mi mai rezervă soarta care mă constrânge s-o iau pe-acolo?

Sigur, încerc un sentiment de uşurare simţindu-mă eliberată de un incognito amuzant, dar adesea şi obositor de susţinut, şi regăsindu-mă într-un ţinut unde se poate circula liber; pe de altă parte însă, viitorul mă neliniştește. Suntem în septembrie, pe şaptesprezece septembrie. Curând, iarna aspră de pe înălţimile mari ne va face imposibilă traversarea întinselor pustietăţi care înconjoară Jakyendo. O să fiu blocată acolo? Iar apoi, când am micşorat atât de mult distanţa care mă despărţea de Lhassa la vremea când proiectam călătoria în îndepărtata mânăstire din Kum-Bum, cu preţul unei perseverenţe şi al unor eforturi atât de mari, acum când am ajuns, în sfârşit, într-o regiune de unde mai multe drumuri, relativ uşoare, duc la capitala tibetană, va trebui oare să abandonez tot ce am câştigat şi să mă întorc departe, departe, spre nord, în ţinutul Amdo, de unde am plecat — iată că se vor împlini curând opt luni?...

Cu mintea plină de griji, am îndeplinit maşinal gesturile obişnuite ale străinilor care călătoresc prin China în afara drumurilor bătute. Îl trimit pe Seunam înainte, să-i ducă magistratului care locuieşte la Jakyendo cartea mea de vizită şi să-l roage să-mi indice o locuinţă.

Iată-mă în şa, mergând încet în urma animalelor de povară. Nu mă grăbesc să ajung. În drumul nostru trecem prin faţa mânăstirii din Tangu, care mai târziu îmi va deveni foarte familiară, iar după asta, în sfârşit, apare Jakyendo, ivindu-se din pustiu.

Locul nu e lipsit de măreţie. Târguşorul se întinde pe o colină, la picioarele unui lanţ de munţi arizi. Sprijinindu-se pe un pinten al acelor munţi, o mânăstire, ale cărei clădiri decorate cu dungi roşii şi albe arată că aparţine sectei Sakya, priveşte de sus locuinţele laicilor. Şi dominând la rândul său creasta pe care se ridică aceasta, un fundal puternic de piscuri masive închide, în depărtare, orizontul.

Trei *gompa*, relativ apropiate una de alta: Benchi, Tangu, Jakyendo! Iată un motiv de speranţă. Poate voi putea găsi acolo cărţi sau lama învăţaţi, să adun note folositoare, să fac o muncă interesantă.

Seunam, venit în întâmpinarea noastră, îmi conduce convoiul la locuinţa pregătită pentru mine, la ordinul magistratului chinez. E un apartament situat la primul etaj al unei case construite pe

strada principală, excelent post de observație pentru a studia populația.

Am sosit către sfârșitul după-amiezei. Ora târzie îmi îngăduie să las pentru a doua zi vizitele oficiale ce trebuie făcute autorităților locale. Faptul mă face fericită; mi-e sete de odihnă, de somn profund, fără vise, în timpul căruia decepțiile și planurile de revanșă sunt uitate. Mâine... poimâine, e vreme să reiei lupta. La urma urmelor, bilanțul actualei călătorii nu are, de altfel, nimic întristător. Am străbătut o mare parte a unui ținut aproape necunoscut, am văzut, auzit și aflat o mulțime de lucruri.

Voi afla doar mai târziu cât de mult este, în realitate, aparentul meu eșec un câștig, dar chiar din acest moment tristețea mea este temperată de o credință tenace în ajutoare invizibile și, mai mult încă — incorigibilă temerară ce sunt — de încrederea în mine însămi.

A venit noaptea. Întunericul a năvălit în cameră; în cadrul îngust al ferestrei strălucește o bucată de cer înstelat... Adorm.

Am atins — și poate chiar am depășit — numărul de pagini permis pentru o carte de călătorii. Trebuie să-mi întrerup povestirea la sosirea mea la Jakyendo, dar această localitate nu avea să fie pentru mine decât un popas, un loc de hibernare între două serii de peregrinări. De la Jakyendo aveam să încerc alte două expediții spre Lhassa. Cum acestea, care au fost bogate în evenimente dramatice, au eșuat și ele, aveam să parcurg, îndreptându-mă spre nord, regiunea izvoarelor fluviului Galben și a marilor lacuri gemene Cring și Noring, teritoriul triburilor de jefuitori golog, să revăd pe urmă imensul lac Albastru (Kuku nor), pentru a-mi continua apoi drumul spre ținutul tragic unde marea nisipurilor ce înaintează acoperă încet orice urmă de viață: Gobi.

După o nouă hibernare la marginea acestui deșert, va urma o altă traversare a Chinei, de la nord la sud, sosirea mea, după nenumărate peripeții, la țărmul fluviului Mekong, în fața muntelui sfânt, Kha Karpo, ascensiunea lui în etape nocturne, cu rănița în spate și numai în tovărășia fiului meu adoptiv, și urmarea acestei întreprinderi aventuroase așa cum am povestit-o în *Voyage d'une Parisienne à Lhassa.*

Cartea de față va fi deci urmată de o alta. Începând unde se termină aceasta, ea îl va conduce pe cititor până la intrarea în teritoriul interzis, prin frontiera de la Kha Karpo. Astfel, cele trei lucrări, deși independente, vor alcătui împreună istoria completă a călătoriilor mele prin țara tibetană.

Editor: VALENTIN NICOLAU
Redactor: TEREZA PETRESCU
Culegere și paginare computerizată: LUMINIȚA CATANĂ
Tehnoredactor: DAN RĂDULESCU
Apărut 1996, București
Coli tipar: 19. Format: 16/54 x 84
Timbrul literar se varsă în contul ASPRO
nr. 45.10.80.12.108, BCR - sector 1, București

COLECȚIA TOTEM

ALEXANDRA DAVID-NÉEL

În țara banditilor gentilomi

NEMIRA

Interesul uriaș stârnit de peregrinările Alexandrei David-Néel în locurile cele mai misterioase din Eurasia, spre ceea ce unii consideră încă drept „centrul sacru al lumii" – conglomeratul monastic din podișul tibetan –, se datorează atât peripețiilor unor călătorii întreprinse câteodată în condiții aproape neverosimile, cât și, în mai mare măsură desigur, secvențelor esoterice pe care memorialele călătoriilor le cuprind.

În țara banditilor gentilomi este istoria primei călătorii pornite, în 1921, cu scopul de-a ajunge în capitala Tibetului.

„Cu dragă inimă aș fi lăsat ca toate zilele vieții să mi se scurgă în pacea legănătoare a cetății monastice unde petrecusem doi ani și opt luni... Îmi plăcea să ascult seara armonia gravă a muzicilor sacre... Și mai mult încă, îmi plăcea seninătatea orelor în care urmăream gândirea vechilor înțelepți budiști, în cărțile sacre scoase anume pentru mine din bibliotecile pecetluite... Și totuși, părăseam Kum-Bum... Îmi jurasem că am să intru în Lhassa, orașul interzis."

ISBN 973-569-143-4

PREȚ 735
147 T.L.